IXe jaargang Januari 1937

TIJDSCHRIFT voor PARAPSYCHOLOGIE

waarin opgenomen de mededeelingen van de

Studievereeniging voor Psychical Research

Gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang

Onder redactie van :
Dr. P. A. DIETZ en
Dr. W. H. C. TENHAEFF

Secretaris der redactie:
J. J. POORTMAN

Uitgever: EMIL WEGELIN Heuvellaan 27 Bussum telefoon 50[illegible]

1845

Tijdschrift voor Parapsychologie

waarin opgenomen Mededeelingen van de Studievereeniging voor Psychical Research

gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang

onder Redactie van Dr. P. A. DIETZ en Dr. W. H. C. TENHAEFF

Secretaris der Redactie: J. J. POORTMAN

9e Jaargang

Uitgever: E. Wegelin - Heuvellaan 27 - Bussum

INHOUD.

BESPROKEN BOEKEN

KWAKZALVERIJ EN OCCULTISME

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

Het probleem van het onbevoegd uitoefenen der geneeskunde trekt den laatsten tijd wederom de aandacht. Bij herhaling kan men weer in de dagbladen lezen van magnetiseurs en andere beoefenaren van niet-officieel erkende geneesmethoden, die zich voor den rechter hadden te verantwoorden, terwijl kort geleden mij het verzoek van de zijde der Justitie te Rotterdam bereikte, om haar in het proces tegen een onbevoegde als deskundige van advies te dienen.

Dit feit deed mij besluiten, toen ik een uitnoodiging ontving van de zijde der Radio Volks-Universiteit om wederom vier voordrachten voor haar microfoon te houden [1]), dit probleem eens te behandelen. Tijdens het schrijven der voordrachten kwam de gedachte bij mij op, dat het wel aanbeveling zou verdienen het vraagstuk der onbevoegden ook eens in het „T. v. P." naar voren te brengen — maar dan uitvoeriger dan ik het voor de microfoon deed. Zoo ontstonden de vier opstellen, welke de lezer thans voor zich heeft.

Het onderwerp is niet gemakkelijk — ook brengt de behandeling ervan vele gemoederen in beroering. De onbevoegden hebben hartstochtelijke verdedigers en niet minder felle bestrijders. Naast hen, die in een aantal magnetiseurs, gebedsgenezers e. d. een soort van Uebermenschen meenen te mogen zien [2]), staan anderen die geneigd zijn dezelfde personen uit te maken voor „verdwaasde idealisten", bedriegers, charlatans......

Slechts een betrekkelijk gering aantal personen blijkt een oordeel over deze lieden te kunnen uitspreken, zonder dat hun gemoedsleven daarbij betrokken is.

Ik meen mijzelf tot de leden dezer betrekkelijk kleine groep te kunnen rekenen. Mijn onderzoekingen op het gebied der parapsychologie hebben mij, vanzelfsprekend, bij herhaling in aanraking gebracht met magnetiseurs, gebedsgenezers, somnambules, genezende media e.d. Onder deze lieden heb ik vogels van diverse pluimage ontmoet — idealisten, fantasten en oplichters. Tegenover den man, die volmaakt te goeder trouw en in het heilige verlangen zijn kranken broeder of zuster te genezen — zonder eenige

1) 2, 9, 16 en 23 September 1936, 's avonds van 6½—7 u.

2) Voor mij ligt een brochure van Klaas Dijkstra te Sneek (November 1931) over zijn vriend en magnetiseur B. Kuipers. Zij is getiteld: „De goddelijke gaven van den geboren Meester helderziend - helderhoorend - psychometrisch Magnetiseur B. Kuipers te Sneek".....

geldzucht — als magnetiseur, gebedsgenezer of anderszins optreedt, staat de man, die zich als een soort van apostel voordoet en de licht- en wangeloovigheid zijner medemenschen zoekt uit te buiten in het belang van zijn eigen beurs....

Beiden kunnen met den strafrechter in aanraking komen, omdat beiden zich schuldig maken aan onbevoegd uitoefenen van de geneeskunde. Eerstgenoemde zal in zoo'n geval in den regel een of meer „genezen" patiënten als getuigen à décharge doen optreden — het is voorgekomen dat er zich onder deze getuigen een hoogleeraar en een kamerheer in buitengewonen dienst van H.M. de Koningin bevonden —, die den rechter komen verzekeren, dat verdachte niet alleen een braaf mensch is, maar ook een voortreffelijk genezer....

De rechter kan deze verklaringen onder bepaalde omstandigheden als verzachtende omstandigheden doen gelden — in de meeste gevallen zullen echter de gunstige verklaringen der getuigen à décharge, welke dienen als evenzoovele verzoeken om den verdachte toch „alsjeblieft" vrij te spreken, niet kunnen verhinderen, dat de rechter, die gebonden is aan de wettelijke voorschriften, een boete oplegt......

Hoe zou het ook anders kunnen — verdachte heeft de wet op de uitoefening der geneeskunst overtreden....

Het is van belang na te gaan, hoe deze wet ontstaan is.

1. Het Artsenmonopolie.

In de primitieve maatschappij zien wij den priesterstand ontstaan. Onder den invloed van positivistische en materialistische denkbeelden waren de ethnologen van de vorige eeuw overwegend geneigd te meenen, dat in tegenstelling met de krijgsoversten, de opperhoofden, — die, volgens hen, gerecruteerd zouden zijn geworden uit de krachtigsten en de dappersten — de priesters zouden zijn voortgekomen uit de sluwsten en de handigsten. Relicten dezer verouderde opvatting treft men in onze dagen hier en daar nog wel aan.

Onder den invloed van de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen is men gaan inzien, dat vele priesters der natuurvolkeren paranormaal begaafde personen zijn [3]).

Wanneer wij bij den vermaarden negentienden eeuwschen Neder-

---

3) Een der eersten die hierop de aandacht heeft gevestigd is wel Andrew Lang in zijn opmerkelijk geschrift: „The Making of Religion", Londen, 1898.

landschen ethnoloog Prof. Wilken in zijn verhandeling over het shamanisme [4]) lezen, „dat de eerste shamanen krankzinnigen en aan convulsieve kwalen (hysterie, epilepsie) of aan hypnose (catalepsie, lethargie, somnambulisme) lijdende personen waren, die eerst in de natuurlijke, daarna evenzeer in de door kunstmiddelen opgewekte aanvallen hunner ziekte openbaringen deden", dan zal de parapsychologisch geschoolde lezer daarin een aanleiding vinden, om zich gesterkt te gevoelen in zijn overtuiging, dat bij vele shamanen, priesters e.d. paranormale verschijnselen voorkwamen en voorkomen. Wij weten immers, dat zeer vele media tot het nerveuze of prae-hysterische type behooren, dat een hysterische aanleg een der voorwaarden is voor het manifest worden der latente paranormale begaafdheid [5]).

Die priesters der primitieven zijn nu in den regel, naast middelaars tusschen de machten van het hiernamaals en de menschen, tevens artsen, en hun praktijken herinneren ons in menig opzicht aan die onzer hedendaagsche magnetiseurs, suggestie-therapeuten, gebedsgenezers e.d. [6]).

Ook de toovenaars der natuurvolkeren — die wij in den regel wel moeten weten te onderscheiden van de priesters — zijn veelal te beschouwen als een soort van voorloopers onzer hedendaagsche niet-officieele genezers, al zijn hier, vanzelfsprekend, ook wel punten van verschil aan te wijzen.

Het zou interessant zijn, wanneer een parapsychologisch gevormd ethnoloog eens een grondige studie ging maken van de doekoens en andere tooverartsen onzer overzeesche bezittingen.

Bij de eerste Christenen werd de „gave der gezondmaking" gerekend onder de „geestelijke gaven" (I Kor. 12 : 28; I Kor. 14 : 1). Velen waren de meening toegedaan, dat een ieder zijn medemensch, zoo deze krank was, kon genezen. Volgens 1 Kor. 12 : 29 zouden echter slechts enkele gemeente-leden de „gave om te genezen" hebben bezeten.

Men zocht zijn kranke broeders en zusters te genezen door handoplegging, een onderwerp, waarop ik nog nader terugkom.

De Arabische tweelingbroeders Cosmas en Damianus oefenden in de derde eeuw na Christus op Sicilië gratis en met groot succes (naar het heet) de geneeskunde uit en wonnen velen voor het Christendom. Zij

---

4) „Verspreide Geschriften", III, pag. 337, den Haag, 1912.

5) Zie mijn: „Bijdragen tot de psychologie der media", verschenen in de door Dr. P. A. Dietz en mij verzamelde: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.

6) Zie deel III van mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", den Haag, 1926, pag. 129.

stierven in 303 als martelaren. Later werden zij heilig verklaard en beschouwd als de schutspatronen der geneeskundigen en apothekers.

Vele heiligen hebben tijdens hun leven de geneeskunde beoefend en zij deden zich daarbij niet zelden kennen als voorstanders van de methode der handoplegging. Van den H. Bernhard van Clairvaux gaat het verhaal, dat hij alleen te Constance op één dag door handoplegging elf blinden ziende en achttien lammen loopende gemaakt heeft. Toen hij zelf ziek werd, verschenen hem de H. Laurentius en de H. Benedictus en zij deden hem wederom herstellen door hun handen op de zieke deelen van zijn lichaam te leggen....

Men moet nochtans niet meenen, dat alle kloosterlingen, die de geneeskunst zochten te beoefenen, zich van deze „occulte" geneesmethode bedienden. De aartsvader der monniken in het Westen, de H. Benedictus van Nursia, schreef aan de broeders van zijn Orde — de Benedictijners — voor, dat zij de wetenschappen, en in het bijzonder de geneeskunde, moesten bestudeeren. Cassiodorus, eenmaal de bekende geheimschrijver van Theodorik den Grooten, den Gothenkoning, beval, toen hij zich bij de Benedictijner-monniken had aangesloten, zijn Orde-broeders om de geschriften der groote heelmeesters Hippocrates en Galenus te lezen....

In de Middeleeuwen was in het Christelijk deel van Europa de beoefening der wetenschappen nagenoeg uitsluitend in handen der geestelijkheid, en het bevreemdt ons derhalve niet, wanneer wij zien, dat vele hooggeplaatste geestelijken in dat tijdvak als artsen optraden. De geleerde monnik Gerbert van Aurillac, later Paus Sylvester II, onderwees eenigen tijd lang de geneeskunde te Reims....

In den aanvang der dertiende eeuw namen Paus Innocentius III en het vierde Concilie van het Lateraan het besluit, dat de uitoefening der geneeskunde, voor zoover deze bestond in snijden en branden, aan de geestelijkheid werd verboden, zulks in overeenstemming met de kerkleer. Het gevolg van deze verbodsbepaling was, dat er zich een splitsing begon te voltrekken tusschen „inwendige" geneeskunde en chirurgie....

De beoefenaars der chirurgie begonnen onder de gilden in de opkomende steden te vallen — de gilden, die vereenigingen van ambachtslieden met gemeenschappelijke belangen, welke wij in de middeleeuwen zien ontstaan en die zich tot in het laatst der achttiende eeuw (Fransche Revolutie) hebben weten te handhaven.

„Slechts door het gilde is het recht om een ambacht uit te oefenen te verkrijgen, het gilde bepaalt de voorwaarden daartoe en regelt de

bedrijfstechniek en den afzet, met de dubbele bedoeling den konsument goede waar en den producent een levensonderhoud in overeenstemming met zijn stand te waarborgen. Het gilde regelt de verhouding tusschen den meester en zijn leerlingen en gezellen, bepaalt den dagelijkschen arbeidstijd en de maximale productie van een ieder en het aantal hulpkrachten, die hij aan het werk mag zetten, regelt voorts de loonuitkeering, de verkoopscondities, enz." (Von Philoppovich).

De besturen der steden handhaafden de monopolies der gilden door strafbepalingen tegen hen, die niet in het gilde waren opgenomen, en toch het bedrijf uitoefenden, de z.g. beunhazen.

Bijna overal behoorden de chirurgijns tot het barbiersgilde en zoo zal men dus in dit gilde een der oudste vormen van het artsenmonopolie kunnen zien.

Evenals bij andere gilden moest de gezel, om tot het meesterschap te worden toegelaten, een proef van bekwaamheid afleggen. In den eersten tijd was die proef voor de beoefenaars der chirurgie niet bijzonder moeilijk. A. Brouwer Ancher vermeldt in zijn geschrift over: „De Gilden" [7]) een en ander van deze proeven. In 1497 werd van een aspirant Meester-chirurgijn geëischt, dat hij twee „vlimen" of lancetten kon vervaardigen uit een stuk ruw ijzer, waartoe den „proeveling" den tijd van 14 dagen gegeven werd. Kwam hij in dien tijd met zijn werk niet klaar, dan werd hij voor een jaar teruggewezen.

Op den 16den Maart 1551 werden de barbiers-chirurgijns afgescheiden van de andere gildebroeders en werden zij in een afzonderlijk gilde vereenigd. Men verzwaarde toen de af te leggen proeven van bekwaamheid ....

Ik wees er hiervoor op, hoe na het vierde concilie van het Lateraan de geestelijkheid, voor zoover zij zich met de uitoefening der geneeskunde bezighield, zich uitsluitend ging bepalen tot de inwendige geneeskunde. Met het toenemen van het aantal hoogescholen — Salerno, Napels, Montpellier, Parijs, Bologna, Praag, Padua, Weenen, Keulen, Heidelberg enz. — kwam hierin verandering en begonnen ook „leeken" (niet-geestelijken), na voorafgaande opleiding aan een der bovengenoemde hoogescholen genoten te hebben, de interne geneeskunde te beoefenen.

In ons land kende men voor de oprichting der hoogescholen van Leiden, Utrecht, Groningen, Franeker, Harderwijk, Amsterdam en Deventer

7) Den Haag, 1895.

welhaast geen andere beoefenaren der interne geneeskunde dan geestelijken. De stichting van genoemde hoogescholen bracht hier groote veranderingen in, en gaf ons volk een wetenschappelijk gevormden stand van geneeskundigen. De vroedschappen der steden maakten nu verordeningen, waarbij de uitoefening van het beroep van intern geneeskundige werd verboden aan een ieder, die niet in het bezit was van een bewijs, dat hij met goed gevolg de examens der geneeskundige faculteit van een dezer hoogescholen had afgelegd.

In het jaar 1776 werd door den Franschen minister Turgot, een aanhanger van de leer der Physiocraten, een poging aangewend om tot opheffing der gilden te komen. Deze poging bleef echter zonder resultaat.

De Fransche Revolutie, die als een geweldige wervelwind alle verouderde instellingen wegvaagde, zoowel in als buiten Frankrijk, deed echter het gildewezen toch vallen — zoo ook in ons land.

Artikel 53 der burgerlijke en staatkundige grondregels van de staatsregeling van 1798 voerde voor ons land de volkomen bedrijfsvrijheid in. Op vele plaatsen bleef echter het privilegie der medici en chirurgen gehandhaafd. Zoo b.v. te 's Gravenhage volgens een bepaling van het gemeentebestuur van 14 October 1798.

Op 20 Maart 1804 publiceerde het staatsbestuur van de Bataafsche Republiek dat men er zorg voor te dragen had „dat aan niemand dan die hiertoe op één wettige wijze de bevoegdheid verkregen hebben, de uitoefening van eenigen tak der geneeskunde worde toevertrouwd en om de onheilen zooveel mogelijk te voorkomen, welke uit onkunde of vermetelheid in dat vak voor de maatschappij voortvloeien."

Zoo was het monopolie gehandhaafd op grond van de vrees voor „onkunde of vermetelheid". In hoeverre deze angst door de toenmalige geneeskundigen kunstmatig gevoed werd, is moeilijk na te gaan.

Toen Nederland wederom onafhankelijk werd, herstelde de souvereine vorst bij besluit van 29 Januari 1814 de wetgeving uit Noord-Nederland van 1804. Bij de wet van 12 Maart 1818 bleef de toestand dezelfde. Ook in deze wet wordt gesproken van den heilzamen invloed op het leven en de gezondheid van de onderdanen.

De thans nog geldende wet dateert van 1 Juni 1865. Bij deze wet vervielen de sporen van het gildewezen, die de wet van 12 Maart 1818 nog in zich droeg. Ik denk hier aan de bepaling, dat de artsen, al waren zij tevens bevoegd tot de uitoefening der chirurgie, van deze bevoegdheid

geen gebruik mochten maken in steden, waarin heelmeesters gevestigd waren. Zij moesten zich daar beperken tot de inwendige geneeskunde en de praktijk der heelkunde aan de stadsheelmeesters overlaten.

De wet van 1865 stelt het als *bedrijf* uitoefenen der geneeskunst door onbevoegden strafbaar.

Hieruit blijkt duidelijk, dat bij den wetgever deze wet niet uitsluitend gesproten is uit de begeerte leven en gezondheid der ingezetenen niet te wagen aan onbekwamen, doch dat hij zich tevens tot taak heeft gesteld, het bedrijf van de geneeskundigen te reserveeren voor hen, die de staat door het staatsexamen ijkte als geneeskundigen.

„De overheid stelt aan den geneeskundige gestrenge eischen van bekwaamheid om het algemeen te waarborgen tegen de nadeelen van onbekwaamheid en ongeschiktheid. Moet daartegenover niet gewaakt worden tegen uitoefening der geneeskunde door onbevoegden?" luidde het antwoord op een vraag, of bij deze bepaling het eigenbelang der geneeskundigen niet meer in het spel was dan het belang der lijdende menschheid.

Maar — zoo kan men hier vragen — is het belang der lijdende menschheid dan gediend bij het optreden van onbevoegden? Zijn er dan personen, die, zonder aan een onzer Universiteiten de geneeskunde te hebben bestudeerd en aldaar het arts-diploma te hebben verworven, nochtans in staat zijn zieken te genezen?

Er zijn in ons land (en ook daar buiten) een aantal personen, die geneigd zijn deze vraag — ten rechte of ten onrechte — bevestigend te beantwoorden.

Achten deze personen de studie in de geneeskunde aan onze Universiteiten dan overbodig?

Het antwoord op deze vraag luidt ontkennend. Zij beweren slechts, dat er personen zijn, die van nature over vermogens en krachten beschikken, welke hen in staat stellen zieken te genezen, vermogens en krachten welke men zich niet door studie kan eigen maken, en zij wenschen, dat deze personen in de gelegenheid gesteld worden om — zoo noodig onder toezicht van den arts —, deze vermogens en krachten aan te wenden in het belang der lijdende menschheid.

Zij, die dit beweren, zijn niet alle lichtgeloovige lieden, aan wier beweringen men, schouderophalend, mag voorbijgaan. Er bevinden zich onder hen rechtsgeleerden, predikanten, leden van onze volksvertegenwoordiging en zelfs, zij het ook dat hun aantal, naar verhouding, gering is, artsen ....

Meer dan eens is voor bepaalde groepen van onbevoegden een lans gebroken in onze volksvertegenwoordiging.

In het jaar 1914 werd er door het kamerlid H. H. van Kol „met klem aangedrongen om, mits met de noodige waarborgen tegen misbruiken van kwakzalvers, de wet zoodanig te wijzigen, dat aan het artsenmonopolie niet langer werd vastgehouden." Hij stond daar toen alleen in dat verlangen.

Op 15 April 1918 sprak hij in de Eerste Kamer opnieuw over dit onderwerp. Bij deze gelegenheid zeide hij o.m.:

„.... Wat de feiten betreft, heb ik het roekelooze idee gehad, om mij in aanraking te stellen met enkele heeren en ik ben toen overstelpt met honderden brieven. Ik ben begonnen ze na te snuffelen, maar ik moest het opgeven, waarna ik een loondienaar heb aangesteld, om alle brieven na te gaan en daarvan uittreksels te maken, maar ook hij is er niet uit kunnen komen. Ik heb slechts een deel gelezen, maar daaruit blijkt, dat tal van gevallen van vallende ziekte, verlamming van den arm, hoofdpijn, borstziekte, longtuberculose, zenuwoverspanning, stokdoofheid, ischias, nephritis, verlamming en zelfs kanker blijvend genezing vonden, terwijl artsen daarin niet slaagden.

Een krankzinnige, die door een Amsterdamsch professor ongeneeslijk was verklaard, is na acht weken magnetisme afdoende genezen. Van dames uit hoogstaande kringen, zelfs van weduwen van staatslieden heb ik — na speciale navraag mijnerzijds — de verklaring ontvangen, dat zij na lang sukkelen en na door haar officieele geneesheeren met hun diploma's te zijn opgegeven, door die z.g. kwakzalvers zijn genezen. Er worden verschillende methoden gevolgd; men heeft magnetisme, somnambulisme en ook de Christian Science, wier aanhangers, volgens hun zeggen, de gave van den Almachtige hebben gekregen om genezing te brengen. Ook van dit laatste zijn onloochenbare feiten bekend."

De heer van Kol eindigde zijn rede met de woorden: „Het is billijk, dat menschen, die getoond hebben op hun wijze genezingen te kunnen bewerkstelligen, niet langer door strafwetten zullen worden verhinderd te werken tot heil der lijdende menschheid."

Onderscheidene rechtsgeleerden hebben sindsdien bij herhaling aangedrongen op wijziging van de wet betreffende de uitoefening der geneeskunst.

Ik denk hier in de eerste plaats aan de actie der juristen Mr. S. van Houten, Jhr. Mr. R. O. van Holthe tot Echten en Prof. Mr. J. A.

van Hamel in het jaar 1913. Zij richtten een verzoek tot „Regeering en Volksvertegenwoordiging, een wijziging van de betrokken wettelijke bepalingen tot stand te willen brengen, die, naar de in dit verzoekschrift omschreven wijze, meerdere vrijheid in de uitoefening van geneeskunst, onder bepaalde waarborgen tot stand brengt".

In dit verzoekschrift verwijzen de onderteekenaren naar een brochure van Jhr. Mr. R. O. van Holthe tot Echten: „Vrije uitoefening der geneeskunst of artsenmonopolie" „waarin verschillende onderdeelen veel uitvoeriger zijn toegelicht" dan in het verzoekschrift. [8])

Op 18 November 1931 richtten Mr. Dr. L. W. R. van Deventer, Dr. F. C. J. Los en Mr. M. Stibbe een verzoek tot wetswijziging tot den Minister van Arbeid.

Bij Koninklijk Besluit van 31 Juli 1917, No. 39, werd een commissie ingesteld, „aan welke is opgedragen te onderzoeken hoe de wettelijke bepalingen betreffende de uitoefening van de geneeskunst zouden moeten luiden, indien de bevoegdheid tot het uitoefenen van die kunst niet meer afhankelijk werd gesteld van het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd artsexamen — en van de uitkomst van haar onderzoek verslag uit te brengen."

Eigenlijk werden er twee commissies gevormd: een juridische en een medische. Ons interesseert hier slechts het werk der medische ondercommissie. Zij aanvaardde midden September 1917 haar taak door al degenen, die in Nederland zonder wettelijke bevoegdheid de geneeskunst beoefenden, uit te noodigen, onder toezicht van en verantwoordelijkheid der commissie zieken te behandelen, ten einde de commissie in staat te stellen, over hun geneeswijze en de daarmede verkregen uitkomsten te oordeelen.

Ruim 20 onbevoegden, meerendeels magnetiseurs, behandelden, onder het toezicht van leden der commissie, een vrij belangrijk aantal patiënten.

In het jaar 1919 bracht de commissie haar rapport uit.

„Op grond van de uitkomsten van een zeer uitgebreid onderzoek komt de commissie tot de conclusie, dat de resultaten geenszins steun geven aan hen, die meenen, dat uitoefening der geneeskunst zonder wetenschappelijke voorbereiding in het belang der menschheid mag worden aangeraden. De wettelijk onbevoegden, wier geneeswijze en de daarmede

8) Zie: „Het Toekomstig Leven", 1913, pag. 366.

verkregen resultaten de commissie heeft kunnen nagaan, waren niet in staat, de ziekten, die zij behandelden, te beoordeelen. In de meeste gevallen ging de ziekte, ondanks hun behandeling, voort en waar verbetering werd waargenomen kon die, op een enkele uitzondering na, niet op goeden grond aan de bijzondere behandeling van den onbevoegde worden toegeschreven. Van nieuwe, tot verrassende uitkomsten leidende geneeswijzen, is niet het allergeringste gebleken...

Wel kan niet worden ontkend, dat de suggestieve invloed, die van sommige onbevoegde „genezers", vooral van de magnetiseurs en waarschijnlijk ook van de beoefenaren der Christian Science uitgaat, op zieken heilzaam kan werken...

Eenstemmig is de commissie van oordeel, dat al de onbevoegden, die door haar zijn onderzocht, ook al wordt aan hun goede trouw en aan de zuiverheid van hun bedoelingen niet getwijfeld, indien zij op eigen gezag zieken behandelen, gevaarlijk kunnen zijn voor hun patiënten en, met betrekking tot besmettelijke ziekten, gevaarlijk zijn voor de maatschappij.

Zij weten niet wat zij doen en zijn, door hun gebrek aan kennis, niet in staat te beoordeelen of zij niet den juisten tijd voor een doelmatige behandeling laten voorbijgaan.

Het aantal der hier te lande geneeskundige praktijk uitoefenende onbevoegden is zonder twijfel veel grooter dan het aantal dergenen, die zich onder het tijdelijk toezicht der commissie hebben gesteld. Het valt moeilijk aan te nemen, dat zij, die zich, ondanks de herhaalde oproeping aan de contrôle hebben onttrokken, betere uitkomsten zouden hebben opgeleverd. Ja, zelfs mag betwijfeld worden of bij hen in zoo ruime mate als bij degenen, die niet geschroomd hebben hun werk te doen zien, goede trouw mag worden aangenomen.

De commissie... meent, dat, in belang der zieken en in dat der maatschappij, moet worden vastgehouden aan de bepaling, dat alleen dengenen het recht wordt gegeven zelfstandig geneeskunst uit te oefenen, die, na een wetenschappelijke en praktische voorbereiding, voldoende bewijzen van bekwaamheid als geneeskundige hebben afgelegd."

Het kan niet ontkend worden, dat het rapport van deze commissie niet heel bemoedigend luidt voor magnetiseurs en andere onbevoegde „genezers" en menigeen zal zich, bij het lezen van dit rapport, afvragen hoe het dan toch te rijmen is, dat zoovelen, zooals ons uit o.m. de kamer-

rede van den heer van Kol blijkt, zich ten gunste van onderscheidene dezer lieden uitspreken. Verbeelden al die honderden menschen, die beweren door magnetiseurs, gebedsgenezers e.d. genezen te zijn (of er hun verwanten en bekenden door te hebben zien genezen) zich dit nu alles maar; zijn al deze personen nu fantasten en zij, aan wie zij hun herstel te danken hebben, verdwaasde idealisten en bedriegers? En bij het stellen van deze vraag gaan onze gedachten onwillekeurig uit naar hetgeen Prof. Huizinga in zijn: „In de schaduwen van morgen" heeft gezegd over „de algemeene verzwakking van het oordeel", de „daling van de kritische behoefte" en het „bijgeloof"...

De „onbevoegden" zijn door dit rapport geenszins ontmoedigd. Een van hen, de heer L. Groeneweg, heeft het rapport, onmiddellijk na het verschijnen, nauwkeurig bestudeerd en daarbij nagegaan hoe de commissie tot haar uitspraak is gekomen. Hij verwerkte de resultaten statistisch en kwam daarbij tot de conclusie, „dat de uitkomst van het onderzoek niet zoo negatief is, als de commissie wel laat voorkomen." Volgens hem geeft de uitkomst zelfs den magnetiseurs „moed om op den ingeslagen weg voort te gaan, door ook in de toekomst steeds weer aan te toonen de mogelijkheid van genezing door wettelijk onbevoegden, zoodat ten slotte toch zal worden verkregen", hetgeen de onbevoegden zich voorstellen te verkrijgen...

Men vindt deze critiek, die de heer Groeneweg voor de eerste maal publiceerde in de Mei-aflevering (1919) van zijn „Maandblad", in zijn in 1935 verschenen boekje over „Het wezen en de praktijk van het z.g. magnetiseeren" [9]) en het kan niet ontkend worden, dat zijn critiek op het rapport der Staatscommissie wel degelijk gerechtvaardigd is. Deze erkenning mijnerzijds houdt echter volstrekt niet in een pleidooi voor de onbevoegden zonder meer. Men versta mij wel. Hoe ik over dit vraagstuk denk zal uit het volgende duidelijk worden.

De heer Groeneweg heeft in zijn critiek o. m. het geval van patiënt 76 behandeld. Deze patiënte werd gemagnetiseerd door mej. K., onder toezicht van Prof. Wertheim Salomonson. De klinische diagnose luidde: „bijna gecompenseerd hartgebrek na acuut gewrichtsrheumatisme." In het rapport lezen wij dat „patiënte gedurende de behandeling verbeterd is. Deze verbetering moet voor een deel als gevolg van de behandeling

9) Amsterdam. Uitgave van de „Vereeniging voor Psychisch Onderzoek en Toegepast Magnetisme".

worden beschouwd." En de behandeling bestond hieruit — zooals ik reeds opmerkte — dat patiënte door mej. K. gemagnetiseerd werd.

Na onderzoek liet Prof. Wertheim Salomonson zich, naar aanleiding van een bepaalde fysiologische functie, aldus uit: *„dit is werkelijk gunstig; ik ben zeer tevreden; meer kan men niet verlangen; ik zou zelf tevreden zijn, als ik dat in dat geval bereikt had."*

En bij een later onderzoek merkte deze hoogleeraar op: *„ik ben zeer tevreden; hier is werkelijk een objectieve verbetering te constateeren; als U een goede noot vindt in het rapport, is het deze."*

De heer Groeneweg wijst er nu in zijn statistiek op, dat van de 64, door de commissie beoordeelde patiënten, bij 18 (of ± 28 %) een objectief te constateeren verbetering is ingetreden, terwijl bij 14 patiënten (± 22 %) de verbetering weliswaar niet objectief te constateeren viel, maar deze zich nochtans beter zeiden te gevoelen. Men zou hier van een subjectieve verbetering kunnen spreken.

Bij 37 patiënten viel geen verandering (noch subjectief, noch objectief) te bespeuren, terwijl 11 patiënten tijdens de behandeling achteruit gingen.

Vanzelfsprekend mag men daaruit niet concludeeren, dat deze achteruitgang als een gevolg van de behandeling door de onbevoegden moet worden beschouwd; er zijn immers kwalen die ongeneeslijk zijn. Wij mogen aan de onbevoegden geen onredelijke eischen stellen, al leert de ervaring ons ook, dat zij bij herhaling hun eigen krachten verre overschatten . . .

De vraag, welke wij ons hier stellen is deze: zou de verbetering, welke dan bij 28 % der door de commissie beoordeelde gevallen werd geconstateerd, niet ook door den officieelen arts bewerkstelligd kunnen zijn geworden — kon dat resultaat nu alleen maar bereikt worden door magnetiseurs e. d.?

Over de beantwoording dezer vraag zullen de meeningen uiteenloopen. Zekerlijk zullen er onder deze patiënten personen geweest zijn die, na vergeefs hun huisarts over hun kwaal geraadpleegd te hebben, ten einde raad zich tot den magnetiseur gewend hebben. Deze personen zullen geneigd zijn de gestelde vraag ten gunste der onbevoegden te beantwoorden.

Maar de medicus kan hier nog wel een ander antwoord geven. Welk — dat zullen wij in volgende opstellen leeren kennen.

Inmiddels past ons de erkenning, dat de onbevoegden — en zij, die de hulp dezer personen meenen te moeten aanvaarden — van hùn standpunt gelijk hebben, wanneer zij zeggen, dat het rapport der staats-

commissie geenszins overtuigend heeft aangetoond, dat zij in geen enkel opzicht recht van bestaan hebben.

Wanneer wij het onderzoek van patiënte No. 76 door Prof. Wertheim Salomonson (om die hier nu maar als voorbeeld te nemen), nog eens bezien aan de hand der gegevens, ons door den heer Groeneweg verstrekt, zoo valt het ons op, dat de hoogleeraar eenige malen aan patiënte vroeg: „Heeft U geen medicijnen gebruikt?"

Het antwoord van patiënte luidde daarop telkenmale: „Neen."

Zonder nu te willen beweren, dat patiënte wel medicijnen gebruikte en dit verzwegen heeft, zoo komt het mij nochtans voor, dat men, bij een zeer nauwkeurig onderzoek toch anders te werk zou moeten gaan.

Stel dat patiënte, gedurende het tijdvak, waarin zij onder behandeling van haar magnetiseuse was, en door Prof. Wertheim Salomonson geobserveerd werd, een andere woning betrokken heeft — een woning, welke haar meer frissche lucht en meer zonlicht verschafte dan haar vroegere woning —; of dat zij dienstbode was en, bij het verwisselen van betrekking, in een gezin kwam waar men er op het gebied der voeding juistere denkbeelden op na hield dan in haar vorige betrekking, zou het dan onmogelijk te achten zijn, dat de verbetering in haar toestand aan die veranderingen moest worden toegeschreven — hetzij geheel dan wel gedeeltelijk —, en dat men ten onrechte tot de gevolgtrekking kwam, dat het magnetiseeren hier de genezing bracht?

Hoe gemakkelijk kunnen wij het slachtoffer worden van valsche redeneeringen. Twee werkelijke feiten zijn gegeven, die op elkaar gevolgd zijn — men zoekt ten onrechte verband tusschen deze feiten. Post hoc ergo propter hoc.

Vanzelfsprekend wil ik hiermede niet beweren, dat de verbetering van patiënte 76 per sé niet aan de magnetiseuse te danken kan zijn — dat zou onjuist wezen. Ik wil slechts wijzen op een fout, die zoowel hier, als elders, bij herhaling gemaakt wordt en op de noodzakelijkheid minder grof te experimenteeren, dan de staats-commissie deed, al kon dat onder de gegeven omstandigheden wel moeilijk anders gebeuren. *)

*) Als vervolg van dit eerste artikel over „Kwakzalverij en Occultisme" zal opgenomen worden in dit tijdschrift: II Het Magnetiseursvraagstuk; III De Gebedsgenezers; IV De Somnambules. Redactie.

PARAPSYCHOLOGIE EN PHILOSOPHISCHE PROBLEMEN

door Dr. P. A. DIETZ

Laat men door den eenigszins zwaarwichtigen titel van deze in alle hoofdzaken voorloopig te achten verhandeling niet meer verwachten dan beloofd wordt: dus geen volledige uiteenzetting van de verhouding van parapsychologie tot wijsbegeerte, nog minder van een philosophie der parapsychologie. Voor deze twee zijn de tijden nog niet rijp. Slechts eenige wijsgeerige problemen, gezien in hun mogelijk verband met de parapsychologie, worden hier behandeld; het zijn dus niet meer dan grepen, aanduidingen, fragmenten, wat hier wordt geboden.

Misschien had men het recht meer te verwachten en te verlangen, maar de parapsychologie is, als wetenschap, de jongste van alle; geen wonder dus, dat zij op vele punten nog onzeker is, nog onopgeloste tegenstrijdigheden in zich bergt — zooals trouwens ook bij haar zooveel oudere zusters, zelfs in de physica, evenmin ontbreken. Zij is als een mensch in de puberteitsjaren: een kort verleden, een lange toekomst, moeilijke rijping met talrijke innerlijke conflicten. Niet alleen dat hare methoden zich nog pas beginnen te vormen, wankel en onzeker staan, maar zelfs een bepaald deel van haar feitenmateriaal is nog dubieus, ofschoon zich meer en meer zekerheden beginnen uit te kristalliseeren uit het troebele magma der gegevens.

Anderzijds is zij in haar voorwetenschappelijk stadium, als occultisme, de oudste van alle tradities. Maar deze eerbiedwaardige erfenis der eeuwen is in vele opzichten meer een last, die ons opgeladen wordt, dan een bezit, waarin wij ons kunnen verheugen.

In haar historisch museum vindt de parapsychologie menig merkwaardig, maar totaal onbruikbaar pronkstuk opgeborgen. In tegenstelling met andere wetenschappen, die jong en frisch geboren worden in den haar geëigenden tijd, moet de parapsychologie, om waarlijk jeugdig te kunnen zijn, zich zuiveren van veel „stof der eeuwen"; zij poogt dit en slaagt daarin in de laatste decenniën op waarlijk verheugende wijze. Dat is: ze wordt meer en meer waarlijk wetenschappelijk, niet langer een wat rommelige verzameling curiositeiten en vreemdsoortigheden: haar materiaal wordt methodisch gerangschikt: het wordt gezuiverd van de moraliteiten en stichtelijkheden, waaronder het, in het spiritisme, lang bedolven lag. Om de historische parallel te trekken: Zij worstelt gedurende een halve eeuw om hare alchemistische periode te boven

te komen en de chemische te bereiken, zoekt daarom haar verband met wetenschap en wijsbegeerte.

Het is nog niet lang geleden, toen gingen wijsbegeerte en wetenschap elk huns weegs, maar liefst elkander uit den weg of als zij elkander toevallig ontmoetten deden zij hun best elkander wederzijds zooveel mogelijk te negeeren.

Dat zij daarbij beiden wel eens een verlegen gezicht zetten, zich zichtbaar voor elkaar geneerden, was al het rijzend teeken van het besef, dat deze verhouding eigenlijk niet in orde was en op den duur niet bestaan kon. Maar nog niemand minder dan onze groote Lorentz heeft in een brief aan Groenewegen gezegd; „Laat de natuurkundige zijn werk doen op zijn gebied, zoo materialist en zoo determinist als hij maar wil, en laat aan den anderen kant, onbekommerd om de materie, psychologie, moraal en godsdienstwetenschap de verschijnselen op geestelijk gebied bestudeeren." — En Niedham zegt het nog positiever: „Wijsbegeerte en natuurwetenschap zijn verschillende voedsels voor den geest en hare wegen moeten gescheiden blijven."

Ik beschouw het als een der heuglijkste teekenen van onzen, overigens zoo weinig heugelijken tijd, dat de uitspraken van deze beide grooten der 19e eeuw onhoudbaar zijn geworden. Niet „onjuist zijn gebleken", maar onhoudbaar zijn geworden. Noodgedwongen zijn wijsbegeerte en wetenschap, beide langs eigen banen voortgaand, elkander genaderd, te dicht om nog langer niet op elkaar te letten; uit de nadering ontstond toenadering; uit de toenadering samenwerking. De moderne physica, de moderne biologie, physiologie, kàn het eenvoudig, juist krachtens hare moderne ontwikkeling, niet langer stellen zonder zich te bezinnen op haar wijsgeerige grondslagen.

En omgekeerd is de wijsbegeerte, de waarlijk moderne, niet langer de „absolute" monarche, hoog boven alle wetenschap uit tronende, in hare volmachtigheid zich zelve genoeg, decreten uitvaardigend, hoe wezen en werkelijkheid behooren te zijn. Als een moderne vorstin heeft zij het niet versmaad, zich in het volle leven te begeven; heeft erkend, hoe nauw ook eigen bestaan aan dat leven was verknocht; waarlijk, het heeft haar hooge waardigheid allerminst afbreuk gedaan, dat zij den deftigen mantel der schoolschheid afwierp.

De categoriën van het denken werden vroeger beschouwd als eeuwige, voor wijziging onvatbare denknoodzakelijkheden. De nieuwe tijd heeft ons, door zijn meerder weten, bescheidenheid geleerd en we spreken van denkgewoonten.

Zij hebben hun principieele waarden niet ingeboet, maar we leerden hun betrekkelijkheid inzien. Als de ervaring zich uitbreidt, moet de denkgewoonte zich wijzigen. De oudere philosophen beschouwden hun absoluutgedacht systeem en methode als een volmaakt uurwerk, waaraan zij zich steeds feilloos konden oriënteeren. Thans zijn wij eerder geneigd, elke deductieve philosophie te beschouwen als een klok, die, hoe zuiver ook geconstrueerd, toch voortdurend moet worden gelijk gehouden door directe of indirecte vergelijking met den zonnestand. Verzuimt men dit, dan accumuleeren zich zelfs bij de beste constructie afwijkingen, zoo, dat het uurwerk totaal ongeschikt wordt om den juisten tijd aan te geven. Zoo moet ook elke theorie, elke bespiegeling in hare voortschrijdende deductie, voortdurend contact houden met de werkelijkheid en daarvan de correcties aanvaarden, op straffe van in haar methodiek te verstarren en haar waarheidsgehalte te verliezen.

Het nieuwe beeld van den kosmos is geboetseerd naar wetenschap èn wijsbegeerte, al is deze tweeheid nog niet altijd tot harmonische eenheid versmolten.

De parapsychologie nu verkeert, temidden van hare als wetenschap zooveel oudere makkers, in een bijzondere en daarom bijzonder moeilijke positie. Eenerzijds is zij in haar empirische karakter een zijtak van de psychologie en dns slechts een bescheiden spruit aan den veel vertakten, vooral in het heden wel eens al te veel vertakten boom der menschelijke kennis. Zij onderzoekt psychologische verschijnselen van bijzonderen aard, die over het algemeen zeldzaam voorkomen, en, naar het vooreerst lijkt, op het verloop van het wereldgebeuren in het groot geen overwegenden invloed uitoefenen. Men zou, oppervlakkig oordeelend — en verschillende wijsgeeren hebben zich niet boven dit oppervlakkige oordeel kunnen verheffen —, bijna zeggen, dat zij het bijzondere en het on-alledaagsche en buitensporige met ijver zoekt en daarvoor een buiten verhouding groote belangstelling koestert. „Praktisch" is zij zeker voorloopig nog niet.

Nu echter: ten anderen. De door de parapsychologie onderzochte verschijnselen zijn van zoo uitzonderlijken aard, dat zij niet maar alleen eenige détail-kennis aan het materiaal van ons geordend weten toevoegt, maar op het eerste gezicht daarmede absoluut in strijd lijkt te zijn. Zij schijnt te getuigen van een andere wereld, die zich met de ons bekende, ons zoo goed gewende, eenvoudig niet verdraagt en haar op alle punten schijnt te willen tegenspreken. Zij poneert het voor het gezonde verstand absurde. De waarde echter van een verschijnsel voor wetenschap in

dieperen zin is juist recht evenredig met zijn uitzonderlijkheid, wanneer deze uitzonderlijkheid niet een detail, maar den aard van het phaenomeen betreft. Het was altijd het afwijkende verschijnsel, het weerbarstige, dat zich niet wilde laten invoegen in het, naar men meende, voor alle tijden vastgelegde schema der wetenschap, dat den knuppel in het hoenderhok wierp en het in rustige zekerheid verzonken denken verstoorde, het daardoor pas vatbaar maakte voor die wijziging in onze denkgewoonten, die den eigenlijken vooruitgang van ons weten uitmaakt. Want gegeven de onweerstaanbare neiging in ons, al het zijnde in een georganiseerd schema samen te vatten, vraagt het nieuwe zijn plaats, zijn organische plaats in het geheel; het wenscht daarin te worden ingebouwd. Daarom moet plaats gemaakt worden.

Met de parapsychologie heeft zich dan ook, op ongewoon groote schaal, herhaald, wat met elk nieuw feit gebeurt. Eerst een noodzakelijk verzet van het heerschende denkregime tegen de erkenning van het nieuwe — een in den grond gezonde uiting van geestelijk conservatisme, dat het recht en zelfs de plicht heeft, zich critisch te stellen tegenover het aldus zich aandienende. Kan het nieuwe, het scherp afwijkende, zich handhaven, dan dient het denkschema zich te voegen. En naarmate de afwijking van der dingen gemiddelden verschijningsvorm grooter is, zal het nieuwe meer ruimte om zich heen vorderen en is een intensievere reconstructie van het historisch gewordene geboden.

Vandaar, dat de parapsychologie den eersten vorm, waarin zij zich aandient: als onderdeel der proefondervindelijke zielkunde, in belangrijkheid te boven gaat en veel algemeener waarde verkrijgt. Tevens heeft zich hierbij een proces historisch voltrokken. De gegevens der parapsychologie waren voor de 19e eeuw eenvoudig absurd, niet te aanvaarden. De wetenschap ontkende hardnekkig haar feitelijkheid, wenschte ze te zien als het product van foutieve waarneming en verklaarde ze rondweg voor onmogelijk. De schoolphilosophie wees ze af als zonder beteekenis.

Bolland schreef in zijn „Zuivere Rede":

„Welke *is* de ordelijke of ordentelijke denkbaarheid aan de feiten, waarop de spiritisten zich beroepen, of over het geheel genomen aan het zoogenoemde occultisme? Geene andere dan die, welke reeds Hegel heeft in staat gesteld, in het derde deel zijner Encyclopaedie zoo ervaringsgezind te blijken, geene andere dan die van de „bekende vreemdheid" der Natuur zelve, die als het ware op de wijze van het andere niet het

goddelijke of het helder geestelijke, maar op haar best het schemerend zielige of daemonische is, en hier op de wijze der grilligheid hare eigene regelmaat en noodzakelijkheid verkeert tot eene onberekenbaarheid en willekeurigheid, die allerminst hoogere vrijheid heeft te heeten.... De man van het begrip ziet in het „occulte" de duistere of op hun best schemerende voorteekenen der geestelijke werkelijkheid, voorteekenen, die als gevallen van slaapwandelarij of hypnotische willoosheid ongeveer zoo belangwekkend zijn als het zieleleven van de dieren; wanneer er sprake is van zonderlinge grilligheden, die werkelijk waargenomen en vernomen en zoo dan ook op zonderlinge wijze zouden moeten bewerkt zijn, dan houdt hij om hare zonderlingheid of buitengewoonheid de ondoorzichtigheden niet voor het licht, waarin de ware werkelijkheid uitschijnt. Temidden van het noodzakelijke, gewone en alledaagsche loochent de redelijkheid het toevallige, ongewone en zonderlinge niet" [1]).

Hetwelk uit het Hegeliaansch in het Hollandsch overgezet zijnde ongeveer beteekent: Zooals iedereen nu en dan wel eens gek doet, zoo veroorlooft zich de Geest als Natuur ook wel eens eenige dwaasheden en grilligheden, die er eigenlijk niet bij behooren; we doen maar het best net te doen of wij ze niet zien. Zoo tracht de beroemde „Rede" op zeer onredelijke wijze van deze ongemakkelijkheden af te komen.

De 20e eeuw is ontvankelijker geworden in deze: haar wetenschappelijk-wijsgeerige ideeën en die der parapsychologie groeiden onbedoeld naar elkaar toe; menigmaal stonden zij, tot wederzijdsche verbazing, van aangezicht tot aangezicht tegenover elkander.

Laten wij eenige der problemen, die uit deze wederzijdsche toenadering voortkomen, eensdeels met de noodige reserve, anderdeels met de noodige stoutmoedigheid, in oogenschouw nemen.

I. De adaequatie onzer zintuigen.

Beginnen wij met een probleem, dat zelden van de wijsgeerige lucht af was en meestal in negatieven zin werd opgelost. Dat van de adaequatie onzer zintuigen of liever van ons sensorium, zooals wij het zullen noemen, waarbij ik onder sensorium ons geheele waarnemingsapparaat, dus zintuig + zintuigzenuw + apperceptieveld der hersenen samenvat.

Wanneer wij een rooden bal zien, dan kunnen physica en physiologie ons leeren, dat wij eigenlijk niets te weten komen van iets, dat rood of bolvormig zou zijn buiten ons. De physica bewijst ons de afhankelijkheid

1) Pag. 814—815.

dezer indrukken van de specifieke golflengte van zekere aethertrillingen (om mij maar nu in wat verouderde taal uit te drukken); de physiologie: van de omzetting van deze aethergolf (resp. van de resorptie der photonen) in chemische werkingen in een cirkelvormig begrensd plekje van de gele vlek van ons netvlies, de omzetting daarvan in een zenuwgeleidingsproces van vrijwel onbekenden aard en ten slotte van een nogmaalsche omzetting van geheel onbekenden aard in den lobus occipitalis. Niettemin neem ik geen aethertrillingen, nòch een netvliesvlekje, nòch een zenuwgeleiding, nòch de ontvangst van een impuls in de occipitaalkwab waar — dit zijn alle voorstellingen van andere, indirecte of directe zintuigelijke ervaringen afgeleid —, maar een rooden bal. Psychologische beschouwing kan mij verder licht tot de overtuiging brengen, dat een stuk geschiedenis mijner psyche eveneens veel bijdraagt tot dien „rooden bal": bij de herkenning als zoodanig spelen een aantal associatieve herinneringsvoorstellingen onbewust hun rol: hoe iets dergelijks aanvoelde, waartoe het bruikbaar was, hoe ik als kind met een dergelijken bal gespeeld heb — dit alles helpt mee te bouwen bij het psychische proces, dat haar uitdrukking vindt in de woorden: „ik zie een rooden bal".

Een blindgeborene, wien door een operatie het gezicht gegeven wordt, ziet eerst heelemaal geen „rooden bal"; hij ontvangt gezichtsindrukken van overstelpende verwardheid, waaruit hij slechts langzamerhand dingen weet „uit te lichten" en geïsoleerd te herkennen. Hij moet leeren waar „nemen" en elk nemen is een actief proces. Zijn stuk psychische geschiedenis moet eerst nog gemaakt worden.

Hoeveel roods en bal-achtigs is er nu in dien rooden bal, die zich trots alle critische philosophie hardnekkig in mijn beleving blijft handhaven? Niets — zegt het idealisme. Iets — laat zich misschien verdedigen; alles — beweert de naïeve realist.

Voor de leer van de inadaequatie der zintuigen is het roode en het bolle een product mijner zintuigelijkheid en van een totaal onbekende X, die niets roods of balachtigs heeft, of althans behoeft te hebben. De structuur van mijn sensorium noodzaakt mij tot de constructie eener wereld die als zoodanig niet buiten mij bestaan kan; hoogstens kan van een zeker parallelisme tusschen de werkelijke wereld, die der „Dinge an sich" en die mijner voorstellingen sprake zijn. Hadden wij andere zintuigen dan...: gij kent zeker de redeneering, die als een bus schijnt te sluiten.

Nu komt de parapsychologie en leert ons kennen een buitenzintuigelijke waarneming. Teneinde het probleem zooveel mogelijk te vereen-

voudigen, zie ik af van telepathie, van zien in het verleden of in de toekomst; ik neem nu uitsluitend in oogenschouw dien vorm van helderziendheid, dien wij met Richet gewoonlijk als kryptoskopie aanduiden: het waarnemen dus van een materieel object, dat voor de gewone optische of anderzintuigelijke waarneming ontoegankelijk is. Belangrijk nu voor onze beschouwing is momenteel niet zoozeer, dat een dergelijke waarneming mogelijk en ontelbare malen geconstateerd is, maar..... *dat zij geheel het karakter draagt van de normale sensorieele waarneming.* Subjectief lijkt zij sterk op het herinneringsbeeld of hallucinatie, maar onderscheidt zich daarvan meestal door de begeleiding van een moeilijk onder woorden te brengen objectiviteitsgevoel („hallucination véridique"). Er is geen „sixième sens" in het spel, zooals de theosofen en Richet ten onrechte beweren, wat mij van een physioloog van de kracht van een Richet in hooge mate verwondert. Er is immers geen specifieke zintuigsenergie, die dan anders zou moeten zijn als die der andere sensoria. Het is ònzintuigelijk waarnemen. Vanwaar dan dit zintuigelijk karakter, waar dus het zintuig, of het sensorium in het algemeen, dat daarvan de schuld pleegt toegeschoven te krijgen, uitgeschakeld is? Verantwoordelijk kunnen hier alleen gesteld worden het „Ding an sich" en mijn bewustzijn. Beide kunnen opkomen voor hetzelfde aandeel, dat zij ook hebben aan elke normale waarneming. Zooals mijn vroegere belevingen normaliter van essentieel belang zijn voor de herkenning, het „vatten" van een beeld, is dit ook bij den helderziende het geval; neemt de clairvoyant helderziend een voorwerp waar, dat hij òf niet kent, òf niet herkent, niet „thuis kan brengen", dan staat hij er net zoo verbijsterd tegenover als de normalen en doet pogingen, door het zoeken naar analogieën uit zijn herinnering, zich psychisch te oriënteeren. Tot òns aandeel is dus niets toe- of afgedaan.

Wanneer nu de uitschakeling van het sensorium niet de geringste wezenlijke verandering aanbrengt in het ontvangen beeld, ligt dan niet de verrassende conclusie voor de hand, dat deze tusschenschakel tusschen ons en het „Ding an sich" — ik wil niet zeggen niets op zijn geweten heeft —, maar in elk geval niet aansprakelijk gesteld kan worden voor het waargenomene? Veeleer heeft het er alles van of hem geen andere rol is toebedeeld dan die van een zoo neutraal mogelijk gehouden tusschenschakel, een getrouwen overdrager.

Het is zonder meer duidelijk, dat van een min of meer juiste *afbeelding* van een object an sich in onze zintuigelijkheid geen sprake kan zijn. Er kan wel „causaal verband", maar geen enkele eigenlijk gezegde overeen-

komst bestaan tusschen datgene, wat de roode bal „eigenlijk" is en mijn netvliesverandering, resp. oogzenuw- resp. occipitaalkwabverandering. Maar omgekeerd kan ook mijn voorstelling: roode bal evenmin uit al dit physiologische „verklaard" worden; wij zouden het kunnen voorstellen door de formule: a ongelijk aan b, b ongelijk aan c.

Is het daarom uitgesloten, dat nu, buiten deze zintuigelijke gebeurtenissen om, mijn voorstelling „roode bal" iets te doen zou hebben met het „Ding an sich", dat ik als rooden bal zie? Zoodat dus tenslotte toch gelden zou: a gelijk aan c? Het phaenomeen der kryptoskopie geeft deze opvatting een mate van waarschijnlijkheid, die verre die van alle andere hypothesen overtreft [1]).

Laten wij als analogie nemen het verkeer tusschen menschen onderling. Ik krijg een brief van mijn vrouw, die op reis is: „morgen kom ik terug". Dit wekt in mij, in verband met mijn psychisch verleden, zekere voorstellingen, die mij er bv. toe zullen brengen morgen naar den trein te gaan.

Bij zuiver kritische instelling is echter de volgende redeneering onweerlegbaar. Wat is mijn uitgangspunt? Een zeker aantal zwarte lijnen op een stuk papier getrokken. „Wetenschappelijk" kan ik dan nog nagaan, dat, wat ik als „mededeeling" opvat, eigenlijk bestaat uit een groot aantal moleculen eener samengestelde verbinding van ijzer en looizuur, ruimtelijk gerangschikt tot een aantal grillig gebogen, plat-cylindrische lichamen, in contact met een eveneens groot aantal cellulose-moleculen, ruimtelijk gerangschikt tot een parallelepipedum met relatief zeer groot grond-bovenvlak en kleine opstaande zijden.

Wat zou ik moeten antwoorden aan iemand, die mij de vraag deed, hoe ik op de dwaze gedachte kwam, dat deze materieele voorwerpen ook maar iets te maken zouden kunnen hebben met, in eenig opzicht een afbeelding zouden kunnen zijn van, een psychisch gebeuren, en wel het voornemen van een mensch om morgen thuis te komen?

Ik antwoord daarop, dat deze dingen voor mij dan ook geenszins afbeeldingen, maar slechts teekens zijn. Wat ik, uitgaande van mijn psychische voorgeschiedenis, aan deze teekens ontleen: de gedachte: „mijn vrouw komt morgen thuis", staat echter wel degelijk in zeer nauwe connectie met het voornemen van mijn vrouw, is daaraan naar aard en wezen verwant. De materie, die in bepaalde vormen als teeken wordt gebezigd,

1) Poortman: „Tweeërlei Subjectiviteit", heeft reeds dergelijke beschouwingen gehouden naar aanleiding der telepathie. Het wil mij echter voorkomen, dat vooral het betrekken der kryptoskopie in het probleem de argumentatie versterkt.

is daarbij van volkomen secundair belang; het kunnen druk- of schrijfletters zijn, of desnoods willekeurig afgesproken figuren of Morseteekens of indrukken in een ebonieten grammofoonplaat, of in bijzondere omstandigheden electrische zwakstroomen of radiogolven, die ik nog nader kan omzetten. Alles kan als tusschenschakel dienstbaar zijn, waarbij, indien slechts de teekenwaarde behouden blijft, dus het toestel zuiver werkt, de aard van den schakel in geen enkel opzicht beslissend is voor de voorstelling, die uiteindelijk in mij psychisch wordt opgewekt. En ten slotte zou ik al deze tusschenschakels kunnen missen, als ik er in slaagde direct met mijn vrouw in telepathisch contact te treden, als de „Ich-Erweiterung um das Du" plaats vond en ik onmiddellijk het voornemen van mijn vrouw om thuis te komen vernam. De voorwaarde echter, dat een psychische inhoud door een of anderen tusschenschakel — theoretisch zijn er een oneindig aantal mogelijk — of ook zonder eenige schakeling, juist wordt „medegedeeld", is, dat er een essentieele wezensverwantschap bestaat tusschen zender en ontvanger. Dit is niet de eenige, maar dan toch de hoofdvoorwaarde. Wordt hieraan niet voldaan, dan ontbreekt het begrijpen. Als ik er niet „in kan komen", niet „einfühlen", wat mijn vrouw in 's hemelsnaam bedoelt met: „ik kom morgen thuis", dan baat mij het volledigste stel teekens niet. Dit zou bv. kunnen geschieden, als ik plotseling mijn geheugen verloren had of een splitsing der persoonlijkheid was opgetreden.

Nu hebben wij in dit ons voorbeeld intusschen te doen gehad met een betrekking tusschen twee fragmenten van menschelijken bewustzijnsinhoud. Hoe is nu echter deze verhouding waar het gaat om de betrekking tusschen een „ding" en mijn voorstelling?

Het is nu van groote beteekenis, dat de kryptoskopie volkomen wezensgelijk blijkt aan de telepathie. Rhine heeft in zijn merkwaardig onderzoek over „Extra-sensory Perception" zijn proeven zoo weten in te richten, dat zuiver telepathisch en zuiver kryptoskopisch materiaal streng kon worden gescheiden. En niet het minst belangrijke resultaat van zijn experimenten is: dat er in wezen geen onderscheid bestaat tusschen telepathie en helderziendheid; d.w.z. dat de telepathie gezien moet worden als een onderdeel, liever als een bijzonder geval van het algemeen helderziend vermogen.

Waar nu in de communicatie tusschen mensch en mensch het teeken, d.i. elke directe of indirecte zintuigelijke verbinding blijkt te kunnen wegvallen, onverminderd het psychisch contact, waar nu in de kryptoskopie juist hetzelfde mogelijk blijkt, kunnen wij dan ook hier niet de conclusie trekken, dat de tusschenschakel, in casu de zintuigen in beide gevallen slechts

de waarde hebben van teekengevers en dat hier de aard van het teeken niet van wezenlijke beteekenis is?

Men heeft herhaaldelijk volgehouden, dat onze wereldbouw geheel afhankelijk zou zijn van onze zintuigelijkheid en dat wij, als wij andere zintuigen hadden, de wereld geheel anders zouden zien. Het valt zeer sterk te betwijfelen. Helen Keller, het blinde en doofstomme meisje, aan wie als eenige hoofdzin het tastgevoel is overgebleven, heeft zich door stelselmatige oefening een wereldbeeld gevormd, dat zich van het onze slechts in quantitatief en niet in qualitatief opzicht onderscheidt. Insecten hebben oogen, die uit een geheel ander principe opgebouwd zijn dan de onze; nochtans zijn er eenige waarnemingen, die er op wijzen, dat zij de dingen ongeveer zien zooals wij. Het is zeer goed te verdedigen, dat een aanpassing van onze zintuigen aan de talrijke trillingsfrequenties, die ons spoorloos voorbijgaan en tot welker bestaan wij slechts indirect kunnen concludeeren, ons weliswaar in staat zou stellen, ons wereldbeeld langs andere lijnen te construeeren resp. uit te breiden, maar dat het resultaat niet zoo heel veel van het tegenwoordige zou verschillen. En vergeten wij niet, dat wij dàn alleen in staat zijn ons eenigermate rekenschap te geven van het feit, dat ook bij tijd en wijle buiten de zintuigen om de wereld op toch juist dezelfde manier in ons subjectivum kan verschijnen.

Welnu, wagen wij daarom den grooten sprong en werpen wij ons, noodgedwongen door de paragnostische phaenomenen, midden in een realisme, dat zich echter van het naïeve realisme in een zeer gewichtig punt onderscheidt, nl. dat het, een wezensgelijkheid tusschen het „Ding an sich" en de voorstelling aanvaardend, deze niet afleidt uit een afbeeldend vermogen van het sensorium. Niet de zintuigen zijn adaequaat, maar er moet een adaequatie van het bewustzijn bestaan. M.a.w., juist zooals de voorwaarde voor elke zintuigelijke of onzintuigelijke onderlinge verneembaarheid tusschen menschen is, dat er een contact besta, dat — in wezen van psychische geaardheid — slechts uitdrukking kan zijn van fundamenteele eenheid, zoo is ook onmisbare voorwaarde voor elk werkelijk contact met de objectieve werkelijkheid, hetzij via de zintuigen, hetzij daarbuiten om, dat een wezensgelijkheid tusschen wereld en bewustzijnseenheid, tusschen „Ding an sich" en voorstelling, aanwezig is. Het „Ding an sich", de realiteit, is dan niet het vreemde, het onkenbare, dat zich slechts moeizaam door de vele filters van het sensorium weet heen te wringen tot het als een armelijke, onherkenbare rest ons bewustzijn bereikt, maar het is het Oer-eigene.

Schopenhauer heeft reeds in deze richting gepeild, al was hij te veel Kantiaan om hier het anker te durven uitwerpen. Plato's leer, dat alle leeren-kennen eigenlijk een herkennen is, neemt in de parapsychologie nieuwen vorm en nieuw leven aan. De zintuigsenergieën zijn niet de oorzaken, maar slechts de wekkers der voorstellingen; de zintuigen geven slechts *teekens* door, waardoor niet onze kennis *ontstaat*, maar waaraan zij zich *ontvonkt*.

De parapsychologie voert aldus tot een *mystiek realisme*. De zintuigen zijn zeker niet adaequaat, zij behoeven dit niet te zijn, evenmin als de putjes en groefjes in een ebonietplaat den hartstocht van het lied, dat zij uitschallen, zullen „bevatten". Aan hen wordt slechts de eisch der zuiverheid, een soort negatieve eisch, een van neutraliteit, gesteld.

Maar aan de mystische eenheid van ons wezen en der dingen wezen is het gelegen, dat deze zich voordoen, zooals zij zijn en het ligt zeker niet aan onze zintuigen, maar aan de adaequatie onzer ziel, aan den graad van, zooals ik het noemen wil, haar gewektheid, met welken graad van waarheid wij de dingen beleven. De diepe en groote ziel beleeft alle dingen in hun waarachtigheid, de kleine en bevangene is daartoe niet in staat. De natuur „spreekt" en het is niet onze hallucinatie als wij haar stem meenen te verstaan. Wie zal in ernst durven volhouden, dat de donderwolk in haar „dreigend" uiterlijk niet het symbool geeft van haar innerlijke spanning, die zich straks in donder en bliksem zal ontladen. Alleen de van het wezen der dingen vervreemde, aan abstracties verslaafde theoreticus. Niet wij leggen de schoonheid, de puurheid of het leelijke in de dingen, maar de verhouding van de wezenlijkheid der dingen tot ons wordt slechts bepaald door en daarmede beperkt tot onze eigen bevattelijkheid.

Een Kant, die zich voelt aangegrepen door de grootschheid van den sterrenhemel en een pummel, die daar „niks an" vindt, hebben niet beiden gelijk. Het ligt niet aan de meerdere of mindere verfijning hunner zintuigen — de boerenjongen heeft misschien betere oogen dan Kant; zij projecteeren niet beiden hun beeld in een neutralen sterrenhemel; de grootschheid van den sterrenhemel *is*, en als hij tot den een niet spreekt en tot den ander wel, dan ligt dit alleen aan den graad van hun psychisch gewekt zijn; als de pummel stomp blijft, omdat hij het teeken, dat hem evenzeer gewordt, niet lezen kan, is dit allerminst een bewijs, dat de ander zich maar wat verbeeldt, als dit hem boodschap brengt van verheven majesteit.

Het al of niet zintuigelijke der waarneming wordt hiermede van secundair

belang. Steeds is het wezen van elke communicatie met het „buiten ons" juist de „Ich-Erweiterung": een zeker mystisch contact met het „ding", dat daarom in wezen als gelijk aan onszelven moet worden gezien — geest van onzen geest.

Normale waarneming, telepathie, helderziendheid worden daarmee samengevat in één enkel begrip, waarvan de geslotenheid wellicht nog veel te wenschen overlaat, maar waarin toch ongetwijfeld een zekere aansluiting zich begint te voltrekken.

Een tweede functie der paragnosie is een waarnemen, niet alleen met opheffing van de normale ruimtelijke beperking der zintuigelijkheid, maar ook van de tijdelijke. In de retroskopie wordt het verleden, in de proskopie het toekomstige geschouwd. Hiermede komen eenige belangrijke vraagstukken, zooals die van het wezen van den tijd, van de gedetermineerdheid aller gebeurtenissen, die beide oorspronkelijk alleen voor theoretische bespiegeling toegankelijk bleken, onder het bereik der empirie. Daar echter binnenkort in dit tijdschrift enkele verhandelingen over het tijdsprobleem door verschillende auteurs zullen verschijnen, zullen wij hierop te dezer plaatse niet dieper ingaan.

Subjectiviteit en Objectiviteit.

Merkwaardig is de theoretische zorgvuldigheid en daartegenover de praktische lichtvaardigheid, waarmede het probleem subjectief-objectief (wel te onderscheiden van het andere probleem subject-object) pleegt te worden behandeld. Beide, het objectieve en het subjectieve, kennen wij alleen als gegevens binnen ons bewustzijn, waar wij immers niet buiten kunnen treden. Toch achten wij ons gerechtigd praktisch, en ook, met uitzondering van den consequenten solipsist, theoretisch het subjectieve van het objectieve te onderscheiden.

De natuurwetenschap der 19e eeuw, wij zouden bijna geneigd zijn te spreken van de „naïeve" natuurwetenschap der 19e eeuw, stelde het onderscheid van het subjectieve en het objectieve absoluut. Het eene had geen geldigheid, het was „maar verbeelding", aan het andere werd realiteitswaarde toegekend. De moderne wetenschap heeft een terrein betreden, vooralsnog gelegen binnen haar eigen gebied, waar het objectieve en het subjectieve niet meer te onderscheiden zijn, waar waarneming haar passiefgeaccentueerde karakter verliest en ineenvloeit met de actief-geaccentueerde daad, waar wij de gebeurtenissen niet kunnen bestudeeren zonder ze

tevens te veranderen: het is de atoomwereld. Dit blijkt echter slechts een grensgeval; bij èlke waarneming kunnen wij het niet ontgaan een zekeren invloed uit te oefenen, bv. reeds bij elk gebruik van een instrument, al trachten wij dit door een reeks van kunstgrepen zoo gering mogelijk te doen zijn. Maar de verandering, die wij aanbrengen, ligt hier toch altijd nog aan den kant der objectiviteit.

Daarnaast is er een invloed, dien wij op elke waarneming uitoefenen, die ligt aan den kant der subjectiviteit: onze psychische instelling, resultaat onzer psychische historie.

Verder leert ons de psychopathologie in diverse vormen van zielsziekte toestanden kennen, waarin het subjectieve een merkwaardigen schijn van objectiviteit aanneemt, nl. bij de hallucinatie. Bij krankzinnigen maken wij kennis met personen, die het onderscheid tusschen subjectieve voorstelling en objectieve werkelijkheid even goed maken als wij, maar die de grenslijn anders trekken, nl. een deel van het door den normale als subjectief erkende inlijven in de objectiviteit; die, zooals wij het noemen, hun hallucinaties „projecteeren". De objectivatie geschiedt hier echter geheel naar den subjectieven kant; zij verkrijgt geen algemeene geldigheid.

Het probleem der verhouding van het subjectieve en het objectieve tot ons, het subject, heeft dus meer dan een zijde, maar in zijn volle veelzijdigheid verschijnt het pas in de parapsychologie.

Wat zijn de kenmerken, waaraan wij het herinneringsbeeld, de voorstelling, de fantasie en ook de hallucinatie — dezen merkwaardigen overgangsvorm — plegen te onderkennen van de waarneming?

1e. Pleegt de *intensiteit* der beleving bij het subjectieve geringer te zijn dan bij het objectieve. De voorstelling, die wij ons van iemand maken, is nimmer zoo levendig als diens werkelijke aanwezigheid.

2e. het *méérzintuigelijk* karakter der waarneming, tegenover het éénzintuigelijk karakter van het herinneringsbeeld of de hallucinatie.

3e. het *collectief* karakter der empirie tegenover het solipsisme der voorstelling.

4e. heeft de voorstelling veel *minder* dan de waarneming een *dwangmatig* karakter; wij krijgen het moeilijk te omschrijven doch zeer karakteristieke gevoel van „psychische zelfwerkzaamheid" en beseffen, dat de duur van het proces daarvan afhankelijk is; verder is zij minder ingeschakeld in het samenhangend verloop van ons bewustzijn; bij eventueelen twijfel kunnen wij ook de realiteit toetsen aan de blijvende gevolgen.

Met dat al blijkt, bij nadere beschouwing, dat geen dezer kenmerken altijd opgaat; menigmaal laten ze ons voor het meerendeel of alle in den steek, zonder dat wij nochtans aan de objectiviteit der waarneming twijfelen (voorbeelden: een wolk, een vallende ster, die ik alleen waarneem: éénzintuigelijk; persoonlijk; voorbijgaand).

Desniettegenstaande haspelen wij deze beide werelden, de subjectieve en de objectieve, niet door elkaar. Aan beide deelhebbend zullen wij ze onderscheiden en zoolang wij geestelijk gezonde menschen blijven, handhaven wij een normatieve betrekking met behulp van de twee functies van onzen geest: de *gnostische* en de *ergetische*; waarneming wijzigt onze subjectieve wereld van uit de objectieve; handeling omgekeerd de objectieve van uit de subjectieve.

Bemiddelaar dezer functies is gewoonlijk ons lichaam, resp. onze zintuigen en onze spieren; juister: ons sensorium en ons motorium.

Nu wordt echter in de *paragnosie* (bv. helderziendheid) het objectieve beleefd naar de wijze van het subjectieve, als droom of als visioen, die nochtans blijken overeen te komen met een deel der objectieve werkelijkheid van toen, nu of later, met uitschakeling der zintuigelijke waarneming.

In de *parergie* vinden wij daarnaast het omgekeerde proces; het subjectieve projecteert zich in de objectiviteit — de voorstelling wordt onmiddellijke werkelijkheid met uitschakeling van ons motorium. Het is het mysterieuze phaenomeen der ideoplastie, die zich op tweeërlei wijze kan voltrekken. Binnen het lichaam: intrasomatische parergie, waarvan het centraal phaenomeen is onzichtbare en zichtbare stigmatisatie. Maar ook in wijder kring: buiten het lichaam, met als centraal phaenomeen: zelfprojectie. De intense voorstelling drijft uit het lichaam van het medium een geheimzinnige, semi-materieele substantie: „substance X" van Osty, ectoplasma van Richet, teleplasma van von Schrenk-Notzing — een levende zelfstandigheid, plastisch onder den onderbewusten wil en voorstelling, geneigd tot het aannemen van organische vormen, enkel product der „verbeelding" en toch zoo reëel, dat het in staat is mechanischen arbeid te verrichten en een blijvende verandering in de objectieve wereld tot stand te brengen (telekinesie).

En in de telepathie? Wie zal hier de grens vaststellen, wanneer de gedachte, de voorstelling, de subjectiviteit kat'exochen, het meest beslissende karakter der objectiviteit aanneemt en *collectief* wordt, gemeengoed van twee of meer personen?

Subjectiviteit — objectiviteit, niet alleen, dat haar grenzen vervloeien naar alle zijden; zij blijken in kiem één te zijn. Magisch

overspringen beide de grenzen, die haar gewoonlijk, maar ook alleen maar „gewoonlijk" gesteld zijn. Het zijn — met zeer groote waarschijnlijkheid kan de parapsychologie reeds nu deze gewichtige these stellen — gradaties, zij het dan ook niet continu vervloeiende gradaties, maar gradaties met „critische punten", zooals wij ze ook in de physica zoo talrijk kennen.

Ik kom nu even terug op het in den aanvang gezegde bij de bespreking omtrent de adaequatie onzer waarneming, opdat de fragmenten niet al te brokstukkig zullen blijven, — althans eenigermate tot een ring zich buigen, zoo al niet volledig zich sluiten kunnen.

Ik kom daarom terug op de mystische eenheid van ons wezen en der dingen wezen; elke wijze heeft het geleeraard, elke mysticus spreekt van zijn ervaring in dezen. Zooals de groote Realiteit geheel subjectiviteit van den scheppenden oergeest is, zoo bestaat een analoge verhouding tusschen onze realiteit en ons kleine subject. Echter met dien verstande, dat de realiteit voor ons in hooge mate „gegeven" en slechts in geringe mate door ons geschapen is. Maar zelfs voor ons blijkt, dat de subjectiviteit niet geheel in de gegeven objectiviteit opgaat, anders zouden wij als machteloos gebonden liggen temidden van een verstarde wereld, blok temidden van blokken. Het objectieve blijkt toegankelijk voor onze subjectiviteit: wij kunnen invloed daarop uitoefenen; het is plastisch onder onze handen, onder onze handelingen, die weer uitdrukking onzer subjectieve ideeën zijn; het is ideoplastisch, omdat het zelf in wezen idee is. En naar de andere zijde: onze subjectiviteit is ontvankelijk voor de objectieve realiteit, wijl zij deel heeft aan den oergeest, wiens subjectiveit het beginsel der Wereld-Objectiviteit is.

Er is een „Dinglichkeit der Gedanken" en omgekeerd een daarmee correspondeerende „Gedanklichkeit der Dinge" *) Dit is het, dat de mogelijkheid baart van *scheppen* in den eigenlijken zin des woords, zooals het gerealiseerd is in het begrip „ideoplastie" der parapsychologie.

Nog een derde principe van belang kan ik niet nalaten even aan te roeren. Het is het groote probleem der Kosmische Individuatie, der overstelpende materieele en psychische veelheid, die zich empirisch handhaaft trots ons dringend eenheidsbesef.

De 19e eeuw apprecieerde de abstracte algemeenheid en desapprecieerde het individueele, dat zij zich als „verbijzondering" der abstracte

1) Eigenlijk is de uitdrukking „Gedanklichkeit" te beperkt; ook de term „redelijkheid" schiet hier te kort, is hoogstens partiëel juist te achten.

algemeenheid dacht. De 20e eeuw heeft haar aandacht veel meer gevestigd op het individueele; de wereld van het atoom is belangrijker dan die der massa; photonen nemen de plaats in van den aether; de waarde van het individu begint weer erkend te worden.

De parapsychologie, die de „Leib-Seele-Einheit" (schoon niet de verbondenheid) ontkent, weigert het individu slechts als vluchtige verbijzondering van een algemeenen geest te zien. De aanwijzingen, dat het „Ik" na het ondergaan van den lichamelijken dood nog met volledig behoud zijner individualiteit voortleeft, na dien dood nog verschijnen en tot op zekere hoogte zich kond doen kan, hoopen zich op. De lichamelijkheid is geen „zureichender Grund" voor onze individualiteit, zelfs niet tijdens het aardsche leven, daar de vermogens der ziel de lichamelijke blijken te buiten te gaan. Met het lichaam in organische verbondenheid, is zij van dit lichaam niet alleen te onderscheiden, maar zelfs te scheiden. Een definitieve scheiding treedt op bij den dood.

Men heeft de parapsychologie, in haar verdedigen van een leven na den dood, dualisme en zelfs materialisme verweten. Inderdaad handhaaft zij, dat èn de tegenstelling geest-stof èn de tweespalt eenheid-veelheid veel dieper in het wezen der dingen insnijden dan gewoonlijk wordt aangenomen. „Die Welt ist tief und tiefer als der Tag gedacht". Beide tegenstellingen gaan dieper dan die verschijningsvorm, dien men zoo gewoonlijk „de materieele wereld" pleegt te noemen. Toch is haar dualisme slechts een voorloopigheid en als zij het monisme der anderen afwijst, dan alleen als zijnde een voorbarig monisme.

Met meer recht zou men haar kunnen verwijten, zoo het verwijt genoemd kan worden, dat zij in haar diepste wezen irrationalistisch is. Inderdaad kan men dit toestemmen en ik geloof, dat zij hierin overeenstemt met het wezen des Heelals.

Het irrationeele der parapsychologie is, als dat der mystiek, echter niet het weerstandsloos laten gelden der emotioneele instincten. Zij erkent de ratio tot op de haar toekomende hoogte; als zij vervolgens de intuïtie en de mystische beleving huldigt als bronnen der waarheid, wordt daarmede de waarde van het verstand niet te niet gedaan, maar daarbovenuit gegaan. Zij wil dus zijn, in tegenstelling met het infrarationalisme der ultra-moderne nihilisten, een suprarationalisme, en alleen als zoodanig kan zij irrationalistisch genoemd worden.

Ik ben mij sterk bewust zeer fragmentarisch, zeer onbevredigend misschien mijn onderwerp te hebben behandeld. Ik heb slechts willen geven

een aanduiding, niet een bewijsvoering of zelfs maar een uiteenzetting. Ik heb meer vragen opgeworpen, dan zelfs ook maar getracht op te lossen. Ik heb mijn doel bereikt, als ik de overtuiging gevestigd heb, dat de parapsychologie geen liefhebberij is voor een reeks psychologische monstruositeiten, maar dat zich van haar uitgaande een nieuw beeld van den kosmos van grootsche constructie laat opbouwen. Niet, dat ik nu de allerlaatste vraagstukken der wijsbegeerte parapsychologisch zou willen oplossen: deze laten zich niet „wetenschappelijk" benaderen en de parapsychologie is een wetenschap en kent als zoodanig haar grenzen. Aanwijzing geeft zij echter zekerlijk en wel in deze richting, dat ook de wijsbegeerte, wil zij zichzelve recht doen, haar einde moet zoeken in de mystiek, waar weten, wijsheid en vroomheid samenkomen en alle kennen zich sublimeert tot het erkennen van: Gij zijt de Alpha en de Omega, het Begin en het Einde.

TIJD EN EEUWIGHEID ALS VOORSTELLINGEN OP RELIGIEUS GEBIED [1])

door Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN.

Dat het begrip Tijd moeilijk te bepalen valt, blijkt wel uit de velerlei besprekingen vooral op natuur-philosofisch terrein gevoerd. Het heeft een tijdlang geschenen, of men wist wat Tijd precies was, en wijsgeerig meende men dat Kant voor goed een duidelijk beeld had gegeven van de verhouding van tijd en ruimte, maar langzamerhand is gebleken, dat het vraagstuk van den Tijd opnieuw aan de orde gesteld moest worden. Het besef werd sterk, dat men met een zeer mysterieus gegeven te doen had. De voorstelling Tijd was niet zoo moeilijk te vormen, omdat een ieder in zijn ervaringswereld indrukken krijgt van opvolging, voortgang, die hij in den tijdmaat van getallen gaat verdeelen — het kind leert al heel jong de voornaamste indeelingen te noemen zonder dat het hem blijkbaar moeite kost; maar zoodra men verder komt en natuurwetenschappelijke inzichten hoort verkondigen omtrent de relativiteit van den tijd, omtrent de moge-

1) Het hier geboden artikel geeft een der voordrachten weer, welke in den vorigen winter voor groepen der S.P.R. te Amsterdam en te Rotterdam gehouden zijn over het Tijdsprobleem. Deze serie zal geheel of gedeeltelijk in den loopenden jaargang van dit tijdschrift worden gepubliceerd. Zonder dat zij naar volgorde en inhoud een nauwsluitend geheel vormen, bieden zij inzichten, waarvan het goed is zich in onze kringen rekenschap te geven. Redactie.

lijkheid dat op verschillende planeten verschillende tijden gelden, dat de Tijd dus geen onveranderlijk gegeven, geen onwrikbare gesteldheid is, dan gaat men beseffen dat wat zoo eenvoudig en natuurlijk lijkt als zoovaak den denkenden geest groote moeilijkheden oplevert.

Overigens maken wij er op opmerkzaam, dat ook andere bespiegelingen zich met het vraagstuk bezig houden. Geschiedenis-philosofen, niet de geschiedschrijvers, zien zich ook voor de puzzle gesteld, wat in het bewustzijn van opeenvolgende geslachten en onder verschillende menschengroepen de Tijd beteekent. Oswald Spengler heeft merkwaardige inzichten gegeven omtrent het historische en a-historische levensbesef bij verschillende volkeren, en maakt de opmerking dat ruimte een begrip te achten is, maar Tijd een woord om iets onbegrijpelijks aan te duiden. [1]) Mocht men den bliksemflitsenden geest van Spengler geen gehoor willen geven, men zal moeilijk de diepzinnigheid van Nikolaas Berdjajew kunnen afwijzen, van den Russischen auteur van „Der Sinn der Geschichte". Hij betitelt een afzonderlijk hoofdstuk „Von der himmlischen Geschichte; Zeit und Ewigkeit." Zoozeer is het Schicksal, dat in de Geschiedenis zich openbaart, mysterie bij uitnemendheid. Tijd en Eeuwigheid zijn wel tegengestelde voorstellingen, maar als werkelijkheden zijn zij niet van elkaar te scheiden. In de geschiedenis is een strijd gaande van het Eeuwige om zich in den Tijd te doen gelden. Haar wezen, hare beginselen worstelen om zich door te zetten. Hier krijgt men de gedachte, dat een „andere" werkelijkheid de primaire en gewichtigste is. De Tijd zelf heeft iets moordends in zich, het komende moment verslindt het oogenblik dat was, maar leven is wat daarin zich openbaarde. Aldus wordt een ontologie, een zijnsleer der Eeuwigheid ontworpen, met als diepste gedachte dat er een phaenomenale, maar ook een noumenale Tijd [2]) is, en als láátste gedachte, dat de Tijd uit den schoot der Eeuwigheid stamt.

Hoe nâ komen elkaar dan Tijd en Eeuwigheid. Wij maakten de opmerking, dat de voorstelling Tijd niet moeilijk te vormen valt, het begrip Tijd wel moeilijk te bepalen. Is het omgekeerde niet het geval ten aanzien van Eeuwigheid? Het begrip is het contra-begrip van Tijd. Eeuwigheid is wat niet Tijd is. Negatief is het te bepalen. Maar de voorstelling er van kunnen wij niet vormen, omdat alle voorstelling altijd gebonden is aan wat men waarneemt. Dit is de moeilijkheid op philosofisch, bovenal

---

1) Der Untergang des Abendlandes I 173.

2) Het Grieksche woord „noumenon" duidt aan, wat zinlijk onwaarneembaar is, in tegenstelling met phaenomenon, verschijning; een werkelijkheid alleen door den geest, die zich boven het waarneembare verheft, te ervaren.

op religieus levensterrein. Het relatieve kennen wij door ervaring, het absolute is ongekende grootheid waarheen toch de samenhang der betrekkelijkheden wijst. Den mensch zien wij voor oogen, maar God is voor het religieuse besef het onzienlijke. Niet dan beeldend, in vergelijkingen is over die àndere werkelijkheid te spreken, waarbij het gevaar dreigt dat men de beelden reeds voor realiteit neemt. Het onvermijdelijke anthropomorphisme — God menschelijk voorstellen — leidt telkens weer tot een niet bedoelde vermenschelijking van wat men juist wil beschrijven als niet-menschelijk. Zoo gaat het ook met de voorstelling „Eeuwigheid", Meestal komt men tot een voorstelling van onbeperkten duur en noemt dat dan juist tijdelijk, terwijl alle duur moet worden weggedacht. De tegenstelling Sempiternitas, langdurigheid, en Aeternitas, eeuwigheid, zullen wij later in het licht stellen.

Dat het moeilijk is om de zaak juist te onderscheiden, blijkt o.a. uit het feit dat in den Bijbel, het werk waarin meer dan in eenig ander over de Eeuwigheid wordt gedacht, en inderdaad ook verwezen wordt naar wat niet hier en niet daar is, niet nu en niet straks geschiedt, meestal toch „in der eeuwigheid" beteekent: altijd, eeuwigdurend. „Van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt gij God" is ook de voorstelling van een oneindigen voortgang, maar niet die van de Oneindigheid zelve.

Een uitdrukking, die men in den Bijbel veel tegenkomt is „eeuwig leven"; het is merkwaardig dat zij in verschillenden zin wordt gebezigd, feitelijk het meest zonder het begrip eeuwigheid te raken. Er wordt mede aangeduid, dat men tot eeuwig heil of onheil, belooning of straf, bestemd is nà den dood. Het is tijd zonder einde, toch tijd. Het zuiverst komt het begrip voor in uitspraken in het mystieke Johannesevangelie. „Dit is het eeuwig leven, dat zij U kennen, den eenigen waarachtigen God, en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt" (17 : 3). Dit kennen toch is doordringen in een Werkelijkheid Gods, die niet de tastbare werkelijkheid van het leven is. Daarom kan de evangelist ook schrijven „Die in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven" (3 : 36). Hij is ingegaan in een andere levensordening, zij het ook reeds in het aardsche bestaan beleefd. Dit is het treffende, dat de geest van den mensch, die als verschijning in den tijd leeft, reeds deel heeft aan wat niet van den Tijd is. Men zou van een geestelijk zintuig voor het eeuwige kunnen spreken. Een oudtestamentisch prediker zegt van God ten overstaan Zijner schepselen: „Ook heeft Hij de eeuwigheid (een betere vertaling dan eeuw, gelijk in de Statenvertaling voorkomt) haar in het hart gegeven" (Prediker 3 : 11).

Men voelt: een bepaalde gesteldheid, een vermogen om contact te hebben met dat andere dan wat den Tijd toebehoort, het niet vervlietende is de gave Gods in menschenharten.

God zelf wordt hier en daar als de Eeuwige bestempeld, maar ook hier krijgt men uit den zin van het geheel den indruk, dat gewoonlijk gedacht wordt aan den God „van eeuwigheid tot eeuwigheid", hetgeen dan eigenlijk is eeuw in, eeuw uit. Dit is een beschrijving van bestaan, het is geen karakteristiek van wezen. God Eeuwig, Gods wezen Eeuwigheid moet toch den begripsinhoud hebben dat Hij buiten den Tijd wordt gedacht. Dit komt niet of nauwelijks uit. Het is altijd moeilijk, zoo niet onmogelijk gebleken om God — het niet menschelijke — van uit het menschelijke te beschrijven, en een andere weg is er niet. Twee pogingen worden gedaan om, hoe inadequaat het ook moge blijven, aan te geven wat men bedoelt: n.l. door menschelijke kwaliteiten van beperkten aard tot absolute te maken, en door menschelijke gesteldheid in God te loochenen. Opvallend zijn de telkens voorkomende voorzetsels: al — en on —. Aldus zijn voorstellingen ontstaan: op de ééne lijn Almacht, Alomtegenwoordigheid, Alwetendheid, Alwijsheid, Alliefde; op de andere Onmetelijkheid, Oneindigheid, en feitelijk ook Eeuwigheid d.i. ontijdelijkheid. Dit negatieve sluit niet uit, dat het toch een positieven inhoud heeft. Hadden de ontkenningen alleen de strekking om het bestaande te doen wegvallen, dan zou men het leege niets overhouden, terwijl het juist de bedoeling is om in God het volle, den inhoud der volkomenheid te accentueeren. Het begrip Eeuwigheid heeft een bij uitstek positieven inhoud. Zoo kan men verstaan, wat de middeleeuwer Scotus Erigena bedoelde, toen hij zei dat God wegens Zijn superioriteit, niet wegens onverdienste het Niets kan worden genoemd [1]). Misschien ware beter, om misverstand te voorkomen van het niet in plaats van het niets te spreken, het non in plaats van het nihil van Erigena.

Gaan wij nu na, om nog wat dieper door te dringen in de voorstellingen Tijd en Eeuwigheid op religieus gebied, wààr zij het meest voorkomen, dan merken wij op dat Eeuwigheid het meest voorkomt in de Mystiek en in de philosofisch georienteerde religieusiteit. Over beide enkele opmerkingen.

Mystiek is een bepaalde nuanceering van religieus beleven, gekenmerkt door een hooge spanning van gevoelsleven, welke haar toppunt

1) „Deus propter excellentiam non immerito Nihil vocatur".

bereikt in de ecstatische gewaarwording van één-zijn met God. Als verschijnsel is zij een der merkwaardigste gegevens van het godsdienstige leven, sterk naar zijn persoonlijken kant gezien. Collectief wordt geen mystiek beleefd zooals b.v. een leer wordt aangehangen, een cultus gevolgd, een gedrag volbracht; zij is bij uitstek persoonlijk, maar wat wel het geval is, zij is zeer universeel van aard. In alle mogelijke godsdiensten, overigens meer in Arische dan in Semitische, komt zij voor; ook openbaart zij zich de eeuwen door: er is zoo goed een vóór-christelijke als een christelijke mystiek. Terwijl allerlei uiterlijke gegevens godsdiensten van elkaar scheiden, bindt de mystiek als type van persoonlijke vroomheid ze aan elkander. Ook al zijn er nog wel allerlei vormen van mystiek, en oefeningen tot mystiek, — innerlijke oefeningen van uiterste zelfconcentratie op het Eéne wezen der dingen, waarmede men gemeenschap, tot vereenzelviging toe, zoekt, deze onderscheiden heffen het overeenkomstige niet op. Het is een gesteldheid overigens, welke meer aanleg is dan door oefening te verwerven. Er zijn mystieke naturen. Een mysticus onzer dagen Inayat Khan zegt: „Mystiek is niet iets, wat geleerd kan worden, het is een temperament..... Een mysticus kan het gezicht naar het noorden keeren, terwijl hij naar het zuiden ziet, een mysticus kan het hoofd diep gebogen houden en toch omhoog zien; hij kan uiterlijk de oogen open houden en naar binnen zien; zijn oogen kunnen gesloten zijn en hij kan toch uiterlijk zien.... Toch wil dat niet zeggen, dat de mysticus dit opzettelijk doet; zoo is zijn natuur. Niemand zou dit opzettelijk kunnen doen, ook al wilde hij het. Niemand heeft de macht daartoe. De waarheid is, dat de ziel van den mysticus een ziel in extase is. Zij heeft die innerlijke wet volkomen verstaan; zij heeft de diepte van dat mysterie gepeild, waar aller zielen verlangen naar uitgaat, en in de vreugde van dat mysterie wordt het geheele leven van den mysticus een mysterie". [1])

Is hier niet de weg gewezen, waarop sommige zielen de Eeuwigheid naderen en beleven? Het leven in extase is gevaarlijk, licht treden ontaardingen, overspanningen in — de psychologie weet er heel veel van te te vertellen —, maar dat dit uitgaan boven zichzelf — dit toch is de zin van het woord extase — inleidt in de sfeer, waar de mensch het Eeuwige in ontroering doorleeft, kan niet geloochend worden. Zieners hebben in verrukking aanschouwd, dankbaren hebben getuigd zoo begenadigd te zijn dat zij de hemelen geopend zagen. Een mensch met een sterken geest, die den

1) Het Innerlijk Leven, 75.

indruk maakt een evenwichtig man geweest te zijn, geeft even een inkijk in wat hij ook heeft gekend. Ik denk aan den apostel Paulus. Het een behoeft het ander niet uit te sluiten, hetgeen wel blijkt als men kennis neemt van de levens der zoogenaamde heiligen in de Christelijke Kerk. Gevoeligen ten uiterste, tevens vaak zakelijk handelende, zedelijk zich inspannende mannen en vrouwen. Paulus dan schrijft „Ik ken een mensch in Christus, voor veertien jaar (of het geschied zij in het lichaam, weet ik niet, of buiten het lichaam, weet ik niet, God weet het) dat de zoodanige opgetrokken is geweest tot in den derden hemel. En ik ken een zoodanig mensch (of het in het lichaam, of buiten het lichaam geschied zij, weet ik niet, God weet het) dat hij opgetrokken is geweest in het Paradijs, en gehoord heeft onuitsprekelijke woorden, die het eenen mensch niet geoorloofd is te spreken" (2 Cor. 12: 2—4). Deze beschrijving van den grooten apostel, later zal men een Swedenborg dergelijke gewaarwordingen hooren weergeven, is uit parapsychologisch oogpunt zeer belangwekkend: dat in het lichaam of uit het lichaam zijn, de zoo genoemde uittreding is een verschijnsel, in het tijdschrift voor Parapsychologie ook aan de orde geweest.[1]) Maar waarop voor ons de nadruk valt, is dat deze extatische toestanden de scheidingslijn tusschen Tijd en Eeuwigheid zoo smal maken, dat men van de eene levensordening in de andere werkelijkheidsordening overstapt, en dan terugtredende beeldend daarvan gewaagt. Wie eenmaal het Eeuwige heeft geschouwd, ook wel zonder bijzondere extasen, maar krachtens verwantschap van geestelijken aard, heeft daarin geroemd. Hoe verrijkend het werkt, is uit velerlei getuigenis af te leiden. Men heeft zich één gevoeld met het Al.

De rede van dr. C. H. Ketner op de jaarvergadering onzer Studievereeniging in 1935 over „Kosmisch Bewustzijn", opgenomen in het Tijdschrift voor Parapsychologie Juli van dat jaar, bevat daarvan menig staal. Hoe bevrijdend de ervaring van een invloeiïng van het Eeuwigheidsleven in het Tijdsleven wordt, daaraan geeft het beroemde versje van Jacob Böhme uiting:

„Wem Zeit ist wie Ewigheit
Und Ewigheit wie diese Zeit
Der ist befreit
Von allem Streit."

Wij hebben in de tweede plaats iets te zeggen van de philosofisch georiënteerde religieusiteit, waarin ook de Eeuwigheid als voorstelling —

1) Wij herinneren hierbij aan Van Rossem's boek „Twee occulte Problemen".

èn begrip — sterk naar voren treedt. Het godsdienstige geloof, mede in zijn verbeeldingen van de Werkelijkheid, waarnaar alle geloof uitgaat, kan zeer verschillende invloeden ondergaan en aansluitingen zoeken. Er zijn godsdienstige zienswijzen, die van wijsgeerige inzichten zich verwijderd houden; ook die nauw zich daarmede verwant toonen. Het is er mee gesteld als met een naderende of afwijzende houding ten overstaan van de Cultuur als geheel van geestelijke stroomingen. Er zijn theologische leeringen en religieuse zienswijzen, welke wijsgeerig gesproken van een naïef realistisch standpunt getuigen, waarin geestelijke werkelijkheden als dingen worden behandeld, het geestelijke dan ook vrijwel vermaterialiseerd wordt. Er is ook een verspiritualiseering van de religieuse voorstellingswereld, waarbij men oog krijgt voor de symboliek. „Alles ist nur Gleichnis". Alles wijst naar een achtergrond en ondergrond, die verondersteld moet worden, maar niet zichtbaar kan zijn. In die philosofisch georiënteerde religieusiteit komt het begrip Eeuwigheid tot zijn recht. Om een voorbeeld te geven van wat wij beoogen, om hèt historisch-klassieke voorbeeld te noemen, roepen wij de gestalte op van Spinoza. Hij is het, die de eeuwigheid in Gods wezen omschrijft. „Per Deum intelligo ens absolute infinitum, hoc est substantiam constanten infinitis attributis, quorum unumquodque aeternam et infinitam essentiam exprimit." [1]) Hij is het ook, die den mensch ziet als eeuwigheidswezen: „Sentimus experimurque nos aeternos esse [2])

Spinoza is de geest, die al het gebeuren dezer wereld zag „sub specie aeternitatis", onder het gezichtspunt der eeuwigheid. Deze belichting geeft aan de tijdelijkheid een specifiek aanzien. Deze wereld heeft géne werkelijkheid ten grondslag. Het is niet, dat het eeuwige in het verlengde van het tijdelijke ligt, zooals het onsterfelijkheidsgeloof het dikwijls voorstelt, maar deze wereld ontleent haar bestaan aan het eeuwige wezen der werkelijkheid. Op Spinozistisch standpunt kan nog verscheidenheid van inzicht aan den dag treden betreffende het geloof aan persoonlijke onsterfelijkheid, naar gelang men een individiueel na-bestaan aanvaardt of gelooft dat het eeuwige in den mensch zijn persoonsvorm ten volle verliest en zoodoende een ik opgaat in het Al. De nadruk valt in beide gevallen op

1) Onder God versta ik een volkomen oneindig wezen, dat is een constante substantie met oneindige eigenschappen, waarvan elk een eeuwig en oneindig wezen uitdrukt.

2) Wij gevoelen en ervaren, dat wij eeuwig zijn.

dat wat niet van dezen tijd is; dat wat verder denkbaar en mogelijk is na het proces van den dood is vergeleken daarmede bijkomstig. [1]) —

Zoozeer hebben wij ons bezig gehouden met de voorstelling Eeuwigheid, dat wij bijna zouden vergeten dat er die andere ook is, Tijd, waarvan wij willen nagaan waar zij het duidelijkst op religieus terrein zichtbaar is. Wederom heb ik twee punten te noemen: de Profetie en de Eschatologie.

Profetie heeft in allerlei religie een belangrijke plaats ingenomen. Dat dit in het bijzonder het geval is geweest in de Joodsehe religie, waarin de christelijke wortelt, leert het Oude Testament. De Joodsche religie onderscheidt profeten en priesters, en in het Christendom kan men priesterlijke en profetische stroomingen opmerken. Dan denkt men echter niet aan wat in engeren zin profeteeren is: het toekomst-voorzeggen, maar aan den krachtig zedelijk en godsdienstig louterenden invloed die van de groote profeten Israëls is uitgegaan. Menschen, die Eeuwigheid verstonden en beginselen van eeuwigheid in den tijd wilden indragen. Wanneer Israël een kwijnend geestelijk bestaan is tegemoet gegaan, verpriesterlijkt en verwettelijkt is geworden, wordt het door sommigen als een groote bevrijding en als een Messiaansch heil gevoeld, wanneer er wederom een profeet, de profeet van Nazareth is opgestaan. Echter hieraan hebben wij niet te denken, als wij in het verband onzer gedachten de profetie bespreken. Dan denken wij aan wat de profeten, oudtijds waarschijnlijk het meest, heeft gekenmerkt: hun ecstasen. Een der namen voor profeet is Nabî; dit woord houdt waarschijnlijk verband met een begrip opborrelen, en leidt tot de voorstelling: in vervoering getuigen. De profeten kwamen in collectieve gemeenschappen, die een kloosterachtig karakter hebben gehad, mede door muziek in ecstase. Het wordt verteld, dat de jonge Saul onder de profeten werd opgemerkt in dezen toestand van vervoering. Een andere naam voor hen is de roêh, de ziener, degene die schouwt, ook toekomst schouwt. Nu krijgt men den profeet-voorspeller. Zoo heel veel exacte mededeelingen van voorspellingen, in het bijzonder van die welke uitgekomen zouden zijn, worden niet gedaan. Eer blijven ze besloten binnen het kader van onheil-verkondiging wegens schuld; de boetprofeten houden hun ongeloovige geloofsgenooten Gods dreigend oordeel voor, in het bijzonder in de tijden dat vreemde mogendheden het souvereine volksbestaan van Israël belagen.

Toch is het duidelijk uit de beschrijvingen, dat men te doen heeft met die helderziendheid, waarvan men de eeuwen door de sporen vindt,

1) Zie o.a. dr. J. H. Carp „Het Spionizisme als Wereldbeschouwing" 201—212.

en waarbij het nog onbekende vooruitgezien wordt en in de tijdsperiode der toekomst geplaatst. Het is de prognosie, waarvan ook in den vorm van voorspellende droomen het Oude Testament vol is en het Nieuwe Testament enkele gevallen vermeldt. Ik meen dit onderwerp nu verder te kunnen laten rusten, omdat juist in den cyclus van voordrachten over het tijdsprobleem dit probleem aan de orde komt, het probleem of en hoe een daartoe bestemde menschelijke geest visionair kan doordringen in een waarschijnlijk meer-dimensionale werkelijkheid en daaruit kan aflezen wat voor ons menschen eerst later in den Tijd openbaar zal worden; eenerzijds een probleem voor de parapsychologie die den menschelijken geest tracht te peilen, anderzijds een probleem, dat nog dieper ligt, waarin alleen zoo mogelijk een metaphysica vermag door te dringen ter onderzoek, hoe dan die werkelijkheid van het Zijn moge wezen, waarin verleden noch toekomst gelden, maar welke enkelvoudig is, alles omsluitende dat eens voor ons tot een gebeuren kan worden.

Het andere punt, waarin de Tijd zich als voorstelling aanbiedt, is de zoogenaamde Eschatologie, hiermede nauw verwant, waarin niet zoozeer profetieën omtrent enkele dingen zich voordoen, maar voorstellingen worden gegeven omtrent een geheel, het bestaansgeheel, de geschiedenis der menschheid, geprojecteerd in een naderende toekomst. Eschatologie is de leer der laatste dingen. Verwonderlijk fantastische voorstellingen soms worden gegeven omtrent een wereldbeëindiging. In het laatste boek van den Bijbel biedt een ziener op Patmos in hoofdstuk na hoofdstuk zijn ontwerp van een eindstrijd tusschen den Christus en den anti-Christ. Eens zal de anti-Christ zijn verwonnen, en dan wordt — tweeërlei beeld wordt geboden — òf alles in eens teniet gedaan, de aarde wordt opgerold als een dekkleed, òf eerst nog wordt een duizendjarig Rijk van gerechtigheid en vrede gevestigd, waarnà de eindstaat van het Niet. In dat verband komt voor de heffende diepzinnige uitspraak: „Hij zwoer bij Dien, die leeft in alle eeuwigheid..... dat er geen tijd meer zijn zal" (Openbaring 10:6). Echter vóór dien, en daaraan knoopt de eschatologie hare voorstellingen vast, heeft men te doen met den tijd, den eindtijd, den naderenden eindtijd. Het is welbekend, welk een grooten invloed deze eschatologische voorstellingen, waarvan men de sporen ook vindt in enkele der evangelieën en in de Paulinische literatuur, terwijl zij ook reeds in enkele Joodsche geschriften van de laatste eeuwen vóór het Christendom, in het bijbelsche boek Daniël voorkomt, tot op den huidigen dag oefenen. In de middeleeuwen, als er pestepide-

mieën woeden, wanneer oorlogen teisteren, komt een vaak groteske voorstelling voor van den eindstrijd van God en Duivel, Christus en anti-Christ; als in onze eeuw de wereldkatastrophe uitbarst, ziet men groote groepen geloovigen roepen: Nu is de tijd aangebroken; telkens weer vlamt dit geloof, waarin men met verrukking en angst het laatste Oordeel verbeidt, op. Alle speculatie over Geschiedenis krijgt met dit probleem van einde te doen, om zich hetzij in evolutionaire hetzij in revolutionaire verwachtingen uit te spreken. Altijd blijft het de Tijd, die zijn verschijning aankondigt. Dan moet het wel waar zijn, dat ook Tijd een begrip wordt dat meer is dan een voorstelling van maat, een aanduiding n.l. van een geheimisvol Schiksal, zooals men dat ook voelen kan, als men in het dagelijksche leven met elkander converseert over „Onze Tijd" om generaliseerend iets opvallends aan te wijzen. Maar dan zal men ook verder geleid worden — en nu denken wij nog eens terug aan de inzichten van Berdjajew [1]) — tot de voorstelling, dat er een diepe diepe ondergrond is van gebeuren. De eschatologie houdt altijd verband met de gedachte aan God. God openbaart zich in den Tijd aan den mensch, de mensch is een zwak vat om Zijn waarheid te bergen; eens zal het geschieden, dat een groote doorbraak van heil plaatsvindt, het Koninkrijk Gods zal verschijnen. In de sfeer van het relatieve gehouden, komt de gedachte boven dat de mensch meer zal worden dan hij nu is, gerechtigheid en vrede zullen heerschen, een betere gemeenschap zal worden geschapen; in de sfeer van het absolute gehouden leert de Eschatologie, dat de mensch in 't geheel niet meer zijn zal. Zij poneert het einde der bestaansordening, waarin de mensch is geboren en getogen. De consekwentie der Eschatologie wordt het Niet. Niet meer het betrekkelijke, alleen het absolute; niet meer mensch, alleen God; niet meer Tijd . . . welken anderen naam hebben wij daarvoor dan: Eeuwigheid? —

Dit verband gevoelende van Tijd en Eeuwigheid, blijft nog één onderwerp op te nemen, waarin n.l. beide voorstellingen in onverbrekelijk-wisselenden samenhang voorkomen. Het is het vraagstuk der Onsterfelijkheid. Carl Jaspers in zijn „Psychologie der Weltanschauungen" definieert (269) „Unsterblichkeit ist der Sammelbegriff für die Gedanken, in denen der Tod überwunden gedacht wird, mag es sich um ein ewiges Sein in sinnlichen Vorstellungen, einen zeitlosen Sinn, um die ewige Wiedergeburt handeln". Eeuwig zijn, tijdlooze zin . . . . de dood verwonnen. De

1) Berdjagew blz. 140 vlg. oordeelt, dat het Jodendom één mythe heeft gekend, de eschatologische. De chiliastische verwachting is de oerbron van het godsdienstig gekleurde socialisme.

dood verwonnen, wij staan midden in een Christelijke gedachtewereld. De dood behoort bij het tijdsbestaan, het tijdsbestaan is voor den mensch. De eeuwigheid is Godes. In het paradijsverhaal wordt niet alleen gezegd, dat het eerste menschenpaar niet mocht eten van den boom der kennis van goed en kwaad, maar ook niet van den boom des levens (Genesis 2 : 22), en dit is zoo verstaan dat God het „leven in eeuwigheid" Zich wilde voorbehouden. De uit het Paradijs verdrevenen waren den Dood prijsgegeven. Toch heeft de geloovigheid den dood alleen beschouwd als een barrière, die het tijdelijke leven van het eeuwige afscheidde, niet afsloot, een barrière die te eeniger tijd wordt opgeheven. Dan is de dood ingang ten leven, en heeft zij alle verschrikking verloren. In een speciaal verband van beschouwingen over mensch en zonde en dood roept Paulus uit „Dood, waar is uw prikkel? Hel, waar is uw overwinning? De prikkel nu des doods is de zonde.... Maar Gode zij dank, die ons overwinning geeft door onzen Heer Jezus Christus." (1 Cor. 15 : 55—57).

Nu wij het onsterfelijkheidsgeloof in oogenschouw hebben genomen, dien ik te zeggen dat wij het over recht tot geloof in persoonlijke onsterfelijkheid niet kunnen hebben. Dit zou ons van ons eigenlijk onderwerp afleiden. Alleen wensch ik deze opmerking te maken, dat in de argumentaties pro en contra dit geloof een nieuwe wijze van behandeling noodig is geworden door datgene, wat de Parapsychologie aan den dag heeft gebracht. De aandacht — gewoonlijk gelden heel andere redeneeringen, in de geloofswereld vooral van dogmatischen aard — dient zich te richten op wat langzamerhand bekend is geworden van de krachten en de gesteldheid der menschelijke psyche, die in leven en bij den dood meermalen toont tot buitengewone machtswerking in staat te zijn. De ziel, haar wezen, haar vitaliteit, haar regeneratieve vermogens kunnen een aanknoopingspunt bieden voor de bespreking van waarschijnlijkheid en recht van dit geloof. Ook van wetenschappelijk theologische zijde moet dit groote vraagstuk der onsterfelijkheid opnieuw belicht worden, zoodat naast het werk van Dr. Herman Wolf over „Onsterfelijkheid als wijsgeerig Probleem", hetwelk ook een parapsychologischen inslag heeft nog een studie gewenscht blijft, waarin het vraagstuk van religieus theologische zijde wordt genaderd. Echter, dit moeten wij thans verder laten rusten.

Wat wij wel willen doen, is nog het een en ander te berde brengen betreffende de voorstellingen Tijd en Eeuwigheid in het onsterfelijkheidsvraagstuk. Allereerst maken wij er op opmerkzaam, dat van biologischen zoowel als van wijsgeerigen kant, ook van psychologischen, inzichten zijn

geboden over den onverbrekelijken samenhang van leven en dood, in dien zin dat het leven ten doode strekt. Er is een oude spreuk: „Media in vita nos in morte sumus", midden in het leven staan wij in den dood. De mensch werpt al gaande zijn doodsschaduw voor zich uit. Hij draagt de versterving met zich mee. Vanaf het oogenblik van zijn geboorte begint hij reeds te sterven.

Hoe vreemd dit klinken mogen, biologisch schijnt dit een gerechtvaardigde voorstelling te zijn. Al die kiemen van ontbinding van den natuurlijken levenssamenhang, welke eens zijn dood zullen veroorzaken, zijn aanwezig en vervullen hun functie. Ten doode geboren is zoo goed een waarheid als ten leven geboren. Met het leven is de dood gegeven. Een wijsgeer, die in onzen tijd het principe van het „ten doode zijn" in het middelpunt zijner philosofie heeft gesteld is Martin Heidegger in zijn werk „Sein und Zeit", een van de moeilijkst leesbare wijsgeerige boeken die bestaan, maar vol van verrassende concepties. Hier wordt een Existenzphilosofie geboden, waarin de idee existeeren omschreven wordt en als een beleven van hooger orde wordt voorgesteld dan het bestaan als een zijnswijze in de natuur. Hij worstelt met het „vulgaire" tijdsbegrip, waarin de „men", dat is de menschheid in haar ordinaire menschelijkheid bevangen is, waarnaar iedereen in het dagelijksche leven zich orienteert, terwijl er een oorspronkelijke ordening van leven is, welke dieper ligt en aan dien Tijd niet gebonden. Er moet een radicaal onderscheid worden aangenomen tusschen verschillende soorten van zijn. Men moet zich weten los te maken van het voorhandene om zich te richten naar iets van gansch anderen aard. Kenmerk van het bestaan is een gebeuren, dat feitelijk uit de toekomst ontspringt, uit het nog niet voorhandene. Dit is vrij van den dood, boven den dood uit. Maar in die werkelijkheid wordt eerst de dood phaenomenaal begrijpelijk. Een zijner uitspraken, uitspraken die in eentoonige herhaling als een litanie klinken, luidt „Daseinsmäszig aber *ist* der Tod nur in einem existenziellen *Sein zum Tode.*" (234).

Biologisch èn psychologisch kan men wijzen op de worsteling van levens- en doods-tendensen, lichamelijk doorleefd en veelal psychisch doorleden. Interessant zijn de beschouwingen van Freud, [1]) die een heele theorie gebouwd heeft op de waarneming van doods- en levensdriften. Het leven wil feitelijk den dood — maar het leven eenmaal ingezet noopt een langen weg te maken via de levensdriften om dit einddoel te bereiken. Hij ziet de drift als een in het levend organisme aanwezige drang

1) In „Het Levensmysterie en de Psycho-analyse".

om een vroegeren toestand te herstellen. En nu is het niet-bestaan aan het bestaan voorafgaande, en daarom wil het leven de regressie tot het vroegere niet-zijn. Freud stelt zich voor, dat het sterven oorspronkelijk gemakkelijk is geweest, maar dat het leven steeds gecompliceerder is geworden en de omweg tot den dood daardoor moeilijker en langer. Hij zegt deze dingen in verband met zijn psychologische ontleding der driften, zonder wijsgeerig een ontologie, een zijns-leer te willen geven.

Opmerkelijk is het in ieder geval, dat men — afgezien van Freudiaansche zienswijzen — in sommige menschen een duidelijk uitgesproken hang naar den dood kan waarnemen. Zij verlangen eigenlijk niet het leven, al blijken zij er zwaar aan gekluisterd, maar den dood. In de literatuur kan men treffende beschrijvingen van dat verlangen aantreffen. In het veel gelezen boek van Vicki Baum „Helene Willfüer" zullen zij en een vriend zich van kant maken; de jonge man kan het, neemt het voor beiden bestemde gif; zij — ondanks al de moeilijkheken welke haar, haar bovenal als vrouw, nog te wachten staan — kan er niet toe komen. Op bijzondere wijze worden deze reacties beschreven.

In Maurois' „Un cercle de famille" iets dergelijks. Daar ook is het de vrouw die uitroept „Je veux que tu vives." Daartegenover het gemakkelijk zich gewonnen geven van den man aan den dood. Er schijnt een Fransch vers te bestaan, dat aldus begint: „O mort, je crois en toi et dans ta nuit j' espère."

Maar hoe dit alles ook moge zijn — zou hierbij ook nog licht vallen op een verschillende geaardheid bij man en vrouw, of geldt hier alleen de tegenstelling: sommige mannen en sommige vrouwen? — die hang naar den dood, die liefde tot den dood, zoo zij bestaat, als zij in de ziel wortelt, als zij een diepen metaphysichen ondergrond heeft, waarnaar gaat die liefde uit? Wat hoopt men, verwacht men, wat wil men in den Dood bereiken? Nu komen wij te staan wederom voor de vraag naar Tijd en Eeuwigheid.

Het lijkt, dat men den Tijd wil. En wel omdat zooveel gedacht wordt over een voortbestaan. De phantaisieën over het einde des levens, ook wanneer het geen einde zal zijn, gelden een altijddurend proces van leven. Zich dit voorstellen kan men eigenlijk niet; alle pogingen daartoe falen, omdat elke voortgang in onze verbeeldingen weer aan den ons bekenden tijdsduur gebonden blijkt, en daarom een begin, een voortgang en een einde heeft. En dat beoogt men juist niet. Eindelooze duur is niet te denken. Probeert men zich reëele voorstellingen te maken, dan zal men bemerken dat men tot absurditeiten komt, zoo goed als men dat zal opmerken ten

aanzien van de voorstellingen van een verkeer met menschen in een niet-menschelijke levensorde. Zoodra men zich een oneindig langen duur voor oogen tracht te stellen, heeft men te doen met een „Sempiternitas", een steeds maar voortduren dat men hoogstens als een begrip kan ontwerpen. Toch verlangt men daarnaar en verwacht men het. Veel onsterfelijksgeloof werkt met dit begrip. Toch, misschien meer intuïtief dan redeneerend, beseft men er niet mee uit te komen. Er moet iets anders zijn dan dat wederom tijdelijke. Getuigt het niet van wijs en diep inzicht, dat een populaire zegswijze omtrent den gestorvene verklaart, dat hij „uit den tijd" is? Voortbestaan is een voorstelling van „in den tijd"; onsterfelijkheid stelt het „uit den tijd" Zoo men het één niet het ander doet uitsluiten — en wij gelooven dat dit kan —, dan moet men in ieder geval zeggen dat dat voortbestaan een andere tijdsidee oproept. Er zal dan moeten verondersteld worden een existentie anders dan het gewone leven, een zijn dat niet òns bestaan is. Dàt dit mogelijk is, lijkt niet onaannemelijk; het hòe daarvan is niet voor te stellen. Deze zelfde gedachtegang is gevolgd, als men het Diesseits en het Jenseits met elkander vergelijkende zich van plaatsbepalingen losmaakte.

Kant reeds heeft gezegd, dat het Jenseits geen ander oord is, maar een andere toestand. Het Jenseits bestaat niet ruimtelijk, het Altijd der onsterfelijkheid niet tijdelijk. Wanneer een groote en sterke geest als Goethe verklaart te gelooven in een voortduren van leven na den dood, en dus een Sempiternitas heeft aangehangen, is er geen sprake van dat hij daarbij beperkte tijdsvoorstellingen had. Dat deze man zoo sterk van persoonlijke onsterfelijkheid overtuigd is geweest, is overigens om niet voorbij te zien. Hij, die daad de quintessens van het leven achtte, kon niet aanvaarden dat in een mensch zijn levensdaad eindigde, wanneer zijn levensdraad afbrak. Hij kon niet gelooven in een volkomen beëindiging van dit leven. Echter tegelijkertijd waagde hij zich niet aan voorstellingen. Tegenover kanselier Müller sprak hij zich aldus uit: „Es sei einem denkenden Wesen durchaus unmöglich, sich ein Nichtsein, ein Aufhören des Denkens und Lebens zu denken. Insofern trage jeder den Beweis seiner Unsterblichkeit in sich selbst und ganz unwillkürlich. Aber sobald man objectiv aus sich heraustreten wolle, sobald man dogmatisch eine persönliche Fortdauer nachweisen, begreifen wolle, jene innere Wahrnehmung philisterhaft ausstaffiere, so verliere man sich in Widersprüche".

Mede op grond dezer uitlating, echter ook krachtens al hetgeen het voortgaande ter overdenking aanbiedt, vragen wij of niet in laatste instantie

inplaats van „Sempiternitas" iets anders gezien en gewild wordt n.l. „Aeternitas". Een groot deel der verwarringen in de discussie over het onsterfelijkheidsgeloof ontstaat, doordat deze begrippen niet goed onderscheiden worden. Eeuwigheid is niet eindeloosheid, maar oneindigheid. Het moge zijn, dat Sempiternitas de vorm is, waarin het andere alleen eenigermate nog voor te stellen valt, het gaat tenslotte om dat andere.

Bij alle waarlijk diepzinnige, laten wij liever zeggen ernstig levende menschen, die over den Dood heenzien. Van uit het relatieve menschelijke gebeuren wordt het Absolute gezocht en verwacht. Het is het Niet èn het Al. 't Zelfde, wat bij de Indiërs het Nirvana beteekende. De lamp werd uitgebluscht, tevens werd hèt, het onzegbaar groote, bereikt. Deze twee kanten van het vergaan en het voortbestaan, van een ondergang en een opgang, anders gezegd van een „dood ten leven", hetwelk dan komt te staan naast een „sein zum Tode" zijn in alle onsterfelijksgeloof de twee elkaar veronderstellende zijden der ééne werkelijkheid geacht. Alleen bleef dan nog allerlei gelegenheid vrij voor discussie over de vraag, of het eeuwigheidsleven een persoonlijk leven zou zijn in verlenging van het aardsche bestaan — helaas, dat het weer in maat moet worden uitgedrukt — of dat het de vervluchtiging van alle individualiteit zou beteekenen bij dien opgang in het Eene wezen der dingen. In het laatste geval moet men zich dan wel losmaken van alle voorstellingen van wat wij leven plegen te noemen. Het beste is om dan alleen uitdrukkingen met een bepaalden zin genoteerd, als existentie en zijn te gebruiken. Het wil ons voorkomen, dat de parapsychologisch gekende gegevens van leven en sterven in de richting van leven in den zin van persoonlijk niet verbroken leven leiden.

Echter, en dit zij tenslotte onze afsluitende beschouwing: Aeternitas gaat ons boven Sempiternitas. Zoo er Sempiternitas bestaat, dan zij ons toch het belangwekkende daarin Aeternitas. Wat Anker Larsen ergens in zijn boekje „Bij open deur" schrijft: „Ik stel geen belang in langdurigheid, maar in eeuwigheid" is ons uit 't hart gegrepen. Larsen is een schrijver, die weet wat hij onder eeuwigheid heeft te verstaan, die weet door levenservaring dat men in deze vervlietende wereld der tijdelijkheid deel krijgt aan een onderstrooming van eeuwigheidswerkelijkheid. Dit is het levensbesef van alle geloovigen. Van uit Godegebondenheid kan een mensch beamen, wat Larsen schrijft „Een, die de harmonie vond, weet, dat hij de eeuwige vragen alleen kan oplossen door zelf eeuwig te worden". Zou men het laatste iets gemakkelijker zich voor oogen willen stellen,

dan zou men kunnen zeggen door deel te krijgen aan die sfeer der Eeuwigheid, die overal en nergens is, altijd en nooit, die boven ruimte en buiten tijd is, maar tevens den mensch die in de tijdruimtelijke wereld vertoeft nu en hier reeds daarboven opheft naar een Werkelijkheid van nog andere gesteldheid, een onbeperkt-dimensionale werkelijkheid, waaraan hij te eeniger tijd meer dan verwant en wel gelijk zal worden. De Eeuwigheid zal het zijn, die door den Tijd doorbreekt en opheft, en wàâr kan worden wat een Paulus visionair voorschouwt: „Nu ken ik ten deele, maar alsdan zàl ik kennen" — deze Godgeloovige voegt er aan toe: „gelijk ik ook gekend ben" (1 Cor. 13 : 13).

AARD- OF WICHELROEDESTRALING

Naar aanleiding van het artikel van ir. Koopman in het vorige nummer ontving deze vele vragen omtrent verschillende soorten toestellen en voorwerpen ter afscherming en bescherming, met verzoek te berichten of deze aan te bevelen zijn resp. aan het doel beantwoorden.

Het is hem natuurlijk niet mogelijk op al deze vragen afzonderlijk en uitvoerig in te gaan. In het genoemde artikel zijn slechts enkele specimina onderzocht en wij kunnen ook thans niet anders doen, dan met grooten nadruk waarschuwen tegen den aankoop van *alle* soorten beschermingsapparaten, waarvan niet onomstootelijk bewezen is, dat zij aan het gestelde doel beantwoorden. Men moet zich steeds voor oogen houden,

1e. dat het nog lang niet onomstootelijk bewezen is of er aardstraling bestaat;

2e. dat, indien dit inderdaad mocht blijken het geval te zijn, men *eerst dan*, in aansluiting bij de eigenschappen der betreffende stralensoort, een „beschermingstoestel" zou kunnen maken of bepaalde maatregelen nemen.

Het beste wat iemand, die meent onder invloed van „aardstraling" te staan, zou kunnen doen, is *zijn arts raadplegen*.

Ten overvloede geven wij navolgend een samenvatting van een rapport van het Duitsche „Reichsgesundheitsamt", dat ons lid, de Heer Visser, chemicus te Amsterdam, ons toezond. Het is ontleend aan de „Chemische Zeitung" van 26—IX—1936, waarin het volgende wordt meegedeeld. De president van het Duitsche „Reichsgesundheidsamt", Prof.

dr. Reiter is na uitvoerige proefnemingen, waaraan verschillende roedegangers namens het „Reichsverband für das Wünschelrutenwesen" deelnamen, tot deze conclusies gekomen: 1⁰ De resultaten zoowel van verschillende, als, na elkaar, van denzelfden roedelooper(s) voor een bepaalde zône van aardstralen stemden niet overeen. 2⁰ Wat den vermeenden invloed op den gezondheidstoestand van menschen en dieren betreft, konden geenerlei relaties tusschen de aangewezen prikkellijnen (Reizstreifen) en het voorkomen met name van kanker vastgesteld worden; evenmin was dit het geval met de aanwezigheid van gezond of van ziek vee, of met de virulentie van bacterieculturen. 3⁰ en 4⁰ De onderzochte afweerapparaten bleken geheel onbruikbaar, hun inrichting lijkt geheel zinloos. Tegen deze apparaten heeft de gezondheidsdienst reeds in Nov. 1933 gewaarschuwd. De onderzochte apparaten reageerden niet op de wichelroede-reactie. 5⁰ Dat de wichelroede ziektehaarden bij mensch of dier zou kunnen vinden, kon ook niet aangetoond worden.

BOEKBESPREKING

PARAPSYCHOLOGISCHE BIBLIOTHEEK: nr. 1: Dr. PAUL DIETZ, *Telepathie en Helderziendheid*; nr. 2: Dr. W. H. C. TENHAEFF, *Het Spiritisme.* H. P. Leopold's U.M.; den Haag 1936; per deel ing. *f* 2.90, geb. *f* 3.90.

De uitgever Leopold heeft het goede denkbeeld gehad de publicatie van een parapsychologische bibliotheek te beginnen, waarvan thans de eerste twee deelen tegelijkertijd verschenen zijn. In een boek van even 200 pagina's behandelt dr. Dietz eerst de telepathie en vervolgens de helderziendheid, welker behandeling hij hier echter beperkt tot helderziendheid in engeren zin: het buitenzintuigelijk waarnemen van een *gelijktijdig* deel der werkelijkheid. Deze beide onderwerpen worden onder aanvoering van tal van voorbeelden systematisch besproken; waarop enkele hoofdstukken over: de kritiek op het paragnostisch onderzoek; de psychologie der paragnosie en het wezen der paragnosie het boek besluiten.

In het tweede, iets uitgebreidere deel, dat aan wijlen mr. C. P. van Rossem is opgedragen, wordt het spiritisme naar vele zijden heen behandeld door dr. Tenhaeff. Op zijn geschiedenis wordt uitvoerig ingegaan; ook aan de opkomst der beweging in Nederland wordt een paragraaf gewijd. Nadat enkele grensgebieden behandeld zijn zooals de rol der psychoanalyse in dezen, het geestenzien, de uittredingsverschijnselen en het streve n

naar directe kennis geeft de schrijver een relaas van de ervaringen met drie bekende media: mevr. Piper, mevr. Osborne Leonard en mevr. Garrett. Op pag. 243 e.v. worden de resultaten, waartoe dr. Tenhaeff in dit boek bij de beoordeeling der verschijnselen is gekomen, in het kort samengevat.

Deze beide monographieën behoeven bij de lezers van dit tijdschrift waarschijnlijk geen aanbeveling.

Dr. HERMAN WOLF, *Hedendaagsche Wijsbegeerte, Gestalten en Stroomingen*. Athenaeum-bibliotheek, Becht, Amsterdam, z.j.. Geb. *f* 4.90.

In dit boek van den bibliothecaris der S. P. R. worden een aantal figuren en richtingen uit de wijsbegeerte, zoowel van den allerlaatsten tijd, als uit een iets verder verleden behandeld in een drietal hoofdstukken. Het eerste is getiteld „De Levensphilosophie" en gaat uitvoerig in op Nietzsche en Bergson; ook op Klages en Simmel. Het tweede handelt over „Hedendaagsche Natuurphilosophie". In het derde, genaamd „Wegen en Dwaalwegen van het Moderne Denken" passeeren een aantal stroomingen, zooals de phenomenologie, het neo-realisme, de existentiephilosophie e.a. de revue, terwijl de schrijver in § 6: „Het Nieuwe Idealisme" in het kort van eigen standpunt blijk geeft. Over de verschillende wijsgeerige tendenties wordt de lezer in het algemeen goed en helder voorgelicht, al had dr. Wolf misschien de stof anders kunnen verdeelen. In § 5 van Hoofdstuk III wordt „De Buitenzintuigelijke Waarneming" behandeld, hetgeen deze publicatie ook van belang maakt voor den parapsycholoog.

J. J. POORTMAN

J. J. POORTMAN, *De Noodzaak der Eenzijdigheid*. Van Gorcum en Comp., Assen. „Vragen van Nu", no. 21; *f* 0.75.

Schrijver begint met het veelvuldig voorkomen der eenzijdigheid te constateeren: het verschijnsel is zoo algemeen, dat men er niet mee kan volstaan het af te keuren: het eischt een verklaring. Aan een reeks goed gekozen voorbeelden wordt dit gedemonstreerd (verstand en gevoel; idealisme en realisme; de droomer en de doener; vooruitstrevendheid en conservatisme; religie en wereldzin; ordening en vrijheid). De tegenstellingen zijn noodzakelijk, niettemin blijft hun harmonische vereeniging een ideaal. Maar.... krijgt het geheele menschelijke leven toch niet eerst zin door de handhaving van de tegenstellingen? „Strijd als zoodanig behoort in hooge mate tot het wezen van mensch en wereld."

Poortman zocht een oplossing dezer vragen in twee overwegingen: de een betreffende de geslotenheid, de „ganschheid" der wereld en een andere betreffende de ontwikkeling in den tijd. Hij sluit zich hierbij aan bij zijn in zijn hoofdwerk „Tweeërlei Subjectiviteit" uitvoeriger uiteengezette grondstellingen. Ook de individueele mensch, is, evenals de wereld in het groot, een tweezijdigheid. Hij is een nietig, vergankelijk „infrasubject" en als zoodanig een „eenzijdigheidje", heeft anderzijds deel aan het „suprasubject": de Veel- of liever Alzijdigheid. Het oeroude probleem der theodicee: rechtvaardiging Gods bij de bittere gebrokenheid der wereld, is onoplosbaar voor het menschelijk verstand, dat hier principiëel te kort schiet. Aan den wortel van het wezen der wereld ligt de „grondparadox".

DIETZ

BERICHT

Voor de Afdeelingen der S. P. R. zullen de volgende *voordrachten* gehouden worden:

Amsterdam: (Roelof Hartplein 4; 20.15) 23 Jan.: Ir. Felix Ortt, Het vraagstuk der koude luchtstroomen op séances; 27 Febr.: Dr. H. A. C. Denier van der Gon, Parapsychologie en Physica; 13 Maart: Ds. P. van der Veer, Parapsychologie en Godsdienst.

Den Haag: (Diligentia, 20.—): 22 Jan.: Dr. K. H. E. de Jong, Over het Medium Mrs. Piper; 12 Febr.: Dr. P. A. Dietz, De Voorspellingen van Nostradamus en andere historische profetieën; 5 Maart: Dr. W. H. C. Tenhaeff, Criminologie en Parapsychologie of: Het Kristalzien.

Rotterdam: 9 Jan.: Dr. Herman Wolf, Hades — over de psychologie der Hiernamaals-voorstellingen; 4 Febr.: Dr. Juliette Binger: De symboliek van de Boro-Boedoer in verband met de symbolen der moderne psychologie (met lichtb.); 26 Febr.: Dr. K. H. E. de Jong: Over het Medium Mrs. Piper.

INHOUD

HET BESTAAN DER TOEKOMST [1])

door Dr. CH. H. VAN OS

Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft

Wanneer wij over den tijd spreken, plegen wij te onderscheiden het verleden, het heden en de toekomst. Het verleden bestaat niet meer, het is afgedaan; de toekomst is er nog niet, wij kennen aan haar geen „bestaan" toe. Alleen het heden bestaat werkelijk. Wat „nu" bestaat, verschijnt voor onze oogen, het werkt op ons in, wij kunnen het beïnvloeden.

Voor ieder mensch zal dit alles op het eerste gezicht vanzelfsprekend schijnen. Nadere doordenking dezer begrippen leidt echter tot eigenaardige moeilijkheden.

Deze moeilijkheden ontstaan in de eerste plaats hierdoor, dat wij den tijd plegen te *meten*. Wij verdeelen hem in dagen, uren, minuten, seconden enz. En aan dit „en zoo voort" denken wij ons gewoonlijk geen grenzen gesteld. In de natuurkunde werkt men met tijdsintervallen, zóó klein, dat zij ons voorstellingsvermogen volkomen te buiten gaan; zoo duurt één trilling van het zichtbare licht ongeveer het zeshonderdbillioenste deel van een seconde.

Vragen wij ons nu af: „Hoe lang duurt het „heden", het „nu"?" Het gewone antwoord op deze vraag is, dat het „nu" *geen* duur heeft. Het is ondeelbaar, een mathematisch punt, niets dan een absoluut scherpe grens tusschen verleden en toekomst. En daar immers alleen het „nu" een bestaan heeft, verleden en toekomst dit niet hebben, is alles, wat bestaat, slechts een oneindig dunne grens tusschen twee niet-bestaande dingen — een opvatting, waarbij de gansche wereld tot onwezenlijkheid dreigt te vervluchtigen.

Op verschillende wijzen kunnen wij dit nader uitwerken. Uit de sterrenkunde is bekend, dat de afstanden der vaste sterren met lichtjaren gemeten worden; wij zien de sterren dus niet, zooals zij thans zijn, maar zooals zij jaren, ja meestal eeuwen geleden waren. Iets dergelijks geldt echter ook voor de voorwerpen, die ons in het dagelijksch leven omringen. Ook hier heeft het licht een zekeren, zij het nog zoo korten tijd noodig om tot ons te komen. Wij zien elk ding, zooals het een oogenblik te voren was, dus zooals het thans niet meer is; de gansche wereld, die wij aanschouwen, bestaat op het moment van het aanschouwen reeds niet

---

1) Hierbij publiceeren wij wederom een lezing over het Tijdsprobleem, in den vorigen winter voor de S. P. R. gehouden. Redactie.

meer. Het werkelijk bestaande is steeds onbereikbaar voor ons, want als wij het met onze zintuigen bereiken, bestaat het niet meer. Ieder woord, dat wij zeggen, heeft betrekking op het verleden, dus op datgene wat niet meer bestaat. Reeds in de Oudheid heeft men deze dingen beseft.

Een tweede moeilijkheid bij het toekennen van uitsluitende realiteit aan het „nu" is gelegen in het begrip *snelheid*. Om de snelheid van een voorwerp te kunnen bepalen, moet men zijn plaats kennen op twee verschillende tijdstippen en dan den afstand tusschen deze standen door den tusschengelegen tijd deelen. Hoe dicht men deze tijdstippen ook bij elkander nemen mag, het blijven twee verschillende punten. In het absolute instantané, het ondeelbare „nu" is geen snelheid, omdat daarin geen verandering en dus ook geen beweging is. Dit is reeds in de Oudheid uitgedrukt in de beroemde paradox, dat een voortvliegende pijl feitelijk stilstaat. Begrippen als „snelheid" en „verandering" onderstellen op de een of andere wijze, dat de realiteit van het verleden niet volkomen opgehouden is in het „nu".

Moeten wij nu uit deze moeilijkheden concludeeren, dat de gewone opvatting ten eenenmale verworpen moet worden? M.i. zeker niet. De geschetste tijdsopvatting toch ligt ten grondslag aan de mathematische physica. En hoezeer de moderne ontwikkelingen der theoretische natuurkunde van de aanschouwing ook mogen afwijken, dit beteekent niet, dat zij haar uitgangspunt zou verloochenen; integendeel, de geheele evolutie vertoont veel meer continuïteit, dan de buitenstaander vaak vermoedt. Nu lijkt het mij zeker, dat wij in de mathematische physica wel degelijk, zij het op abstracte wijze, in contact komen met het „wezen" der werkelijkheid, althans van dat deel der werkelijkheid, waarmede de natuurkunde zich nu eenmaal bezighoudt. En als dit zoo is, dan moet ook de voorstelling van het ondeelbare „nu" een bepaald aspect der werkelijkheid weerspiegelen.

Het denkbeeld, dat onze physica wel degelijk *metaphysische* beteekenis heeft, wordt lang niet algemeen gedeeld. Verschillende denkers hebben betoogd, dat de axioma's der natuurwetenschap enkel noodzakelijke vooronderstellingen zijn van ons denken, zonder welke dit denken niet zou kunnen werken; dat wij bijv. overtuigd zijn, dat er wetmatigheid in de natuur moet zijn, vindt zijn grond hierin, dat wij zonder zulk een wetmatigheid de natuur niet zouden kunnen begrijpen. De axioma's der natuurwetenschap wijzen dan dus enkel op bepaalde *behoeften* van onzen geest, die deze geest bij het proces van het kennen tracht te bevredigen; deze axioma's behoeven niet te correspondeeren met iets in de buiten ons bestaande werkelijkheid.

Zij, die zóó redeneeren, zien echter één omstandigheid over het hoofd.

Hield de natuurkunde zich enkel bezig met het ordenen en rangschikken van een gegeven hoeveelheid materiaal, dan kon men zich voorstellen, dat het denken hierbij volgens zijn eigen principe's te werk ging en deze min of meer aan de werkelijkheid oplegde. De natuurkunde doet echter meer. Zij doet *voorspellingen* aangaande den afloop van experimenten, vóór zij nog genomen zijn; en deze voorspellingen worden tot in bijzonderheden bevestigd. Dit nu is al heel moeilijk te begrijpen, indien de postulaten der natuurkunde niet op de een of andere wijze met de werkelijkheid overeenstemmen. Waren deze postulaten enkel uitdrukkingen van de behoeften van onzen geest, dan was er geen enkele reden, waarom die behoeften zoo rijkelijk bevredigd zouden worden, als dit het geval is; waarom wij niet voortdurend in de prettige situatie zouden verkeeren, waarin volgens de mythologie Tantalus, Sisyphus en de Danaïden zich bevonden.

Uit dit alles kunnen wij nu echter nog een andere conclusie trekken en het geheele doel van de voorafgegane uitweiding was, hiertoe te komen. Als de behoeften van onzen geest, die in de postulaten der natuurwetenschap hun uitdrukking vinden, blijkbaar met bepaalde structuren der werkelijkheid overeenstemmen, dan is er a priori geen reden, waarom dit ook niet het geval zou zijn met andere behoeften van onzen geest en met de verwachtingen, waartoe *deze* behoeften ons leiden. Alleen de ervaring kan hierover beslissen. Dit blijft zelfs waar, als de genoemde behoeften op het eerste gezicht met elkaar in strijd schijnen te zijn. Als toch het natuurwetenschappelijk, psychologisch en parapsychologisch onderzoek van de laatste decenniën ons iets heeft geleerd, is het m.i. wel dit: dat de werkelijkheid veel wonderbaarlijker en gecompliceerder is dan men vroeger ooit vermoed heeft. Zij vertoont vermoedelijk allerlei aspecten; zij bestaat als het ware uit allerlei „gebieden" en „lagen", die een zeer uiteenloopend karakter vertoonen en aan zeer verschillende wetten gehoorzamen; en zoo is het zeer goed mogelijk, dat tegenstrijdige behoeften van onzen geest toch alle in de werkelijkheid hun bevrediging vinden.

Om nu tot ons onderwerp te komen, merken wij op, dat naast de voorstelling, dat de toekomst er nog niet is, misschien wel even onuitroeibaar de voorstelling in onzen geest leeft, dat de toekomst op de een of andere wijze reeds bestaat. Van oudsher toch heeft men geloofd, dat sommige menschen het toekomende kunnen „zien", het kunnen „voorspellen". En zulk een direct contact met het toekomende kan men zich toch al heel moeilijk voorstellen, wanneer dat toekomende niet op de een of andere wijze als reeds bestaand wordt gedacht. En het parapsychologisch onderzoek

heeft tal van gevallen van toekomstvoorspellingen verzameld, die zeer overtuigend aandoen. Wij zullen daarom in het volgende het bestaan van dergelijke voorspellingen als bewezen aannemen en de vraag trachten te beantwoorden, of wij in ons wereldbeeld plaats voor deze dingen kunnen maken.

Deze vraag is natuurlijk reeds door tal van denkers onderzocht. Een overzicht van verschillende theorieën vindt men in het groote werk van Mattiesen: „Der jenseitige Mensch", waarnaar ik voor verdere studie van ons onderwerp verwijs. Mattiesen komt op grond van zijn overwegingen tot het welbekende beeld van een Wereldbewustzijn, dat al het bestaande, al het verledene en al het toekomstige in zich bevat; een Wereldbewustzijn, waarvan ieder van ons een oneindig klein deel is, maar dat ook grootere synthesen in zich omsluiten kan, die wij ons als bovenmenschelijke wezens, als engelen, planeetgeesten en wat dies meer zij, zouden kunnen symboliseeren. In het Wereldbewustzijn zijn dus het verledene en het toekomstige evengoed aanwezig als wat voor ons het tegenwoordige is.

Helderziendheid in ruimte en tijd kan men zich nu aldus verklaren, dat in bijzondere staten het menschelijk bewustzijn in contact kan komen met inhouden van het Wereldbewustzijn, die normaal niet voor den individueelen geest toegankelijk zijn. Evenals ons eigen geheugen tal van dingen bevat, die wij in den regel niet meer er uit kunnen opdiepen, maar die in bijzondere toestanden boven den drempel kunnen rijzen, evenzoo zou in bijzondere gevallen meer van den inhoud van het Wereldbewustzijn ter beschikking van het individueele bewustzijn staan dan gewoonlijk het geval is. In het volgende zullen wij ons bij deze voorstelling aansluiten en trachten sommige punten wat nader uit te werken.

Hiertoe knoopen wij in de eerste plaats aan bij de zooeven gemaakte opmerking, dat het denkbeeld van het puntvormige „nu", waaraan uitsluitend bestaan wordt toegekend, hoezeer onmisbaar voor de mathematische natuurwetenschap, tot eigenaardige moeilijkheden aanleiding geeft, als men zich een concrete *voorstelling* ervan tracht te vormen. Het „nu", dat in de onmiddellijke ervaring gegeven is, is dan ook geenszins een ondeelbaar moment. Het heeft een zekeren *duur*; het blijft voortduren, totdat wij door de een of andere verandering in onze omgeving of in onszelf ons er van bewust worden, dat het voorbij is. En ook dan zinkt het niet onmiddellijk weg. Dat wij een beweging of een verandering als zoodanig kunnen waarnemen, bewijst, dat onze geest opeenvolgende momenten — waarin bijv. het bewegende lichaam opeenvolgende standen inneemt — een oogenblik vermag *vast te*

houden en tot een eenheid samen te vatten. Een ander, welbekend voorbeeld van een dergelijke synthese is de samenvatting van een rij van klanken tot een melodie of een rhythme.

De duur van het psychologische „nu" kan vrij sterk uiteenloopen. Wij weten allen uit ervaring, hoe de schijnbare snelheid, waarmede de tijd voortspoedt, verschillen kan. Het is mogelijk, dat voor andere wezens de duur van het „nu" nog sterker kan varieeren. Zoo is vaak het denkbeeld uitgesproken, dat aan een ééndagsvlieg zijn korte leven misschien even lang toeschijnt als ons gansche leven aan ons. En omgekeerd kunnen wij ons denken, dat voor het Wereldbewustzijn de gansche geschiedenis van ons heelal slechts één oogenblik uitmaakt, zoodat het geheele verleden van dezen kosmos voor dit bewustzijn „heden" en dus tegenwoordig zou zijn. Een individueele geest, die aan deze visie van het Wereldbewustzijn tijdelijk deel zou hebben, zou aldus kunnen aanschouwen, wat voor een gewoon mensch reeds lang tot het verleden behoort.

Op deze wijze kan men zich de mogelijkheid van helderziendheid in het *verleden* min of meer plausibel maken. Nieuwe moeilijkheden doen zich echter voor, wanneer men deze voorstellingen ook wil toepassen ter verklaring van helderziendheid in de *toekomst*. Om dit in te zien, moeten wij het begrip „Wereldbewustzijn" nog eens nader beschouwen.

Zooals wij zooeven reeds zagen, zijn wij zelf een deel van het Wereldbewustzijn; wij zijn er in „ingebed" of „ingeschakeld". Hieruit volgt, dat datgene wat in ons eigen bewustzijn omgaat, het Wereldbewustzijn niet onverschillig kan laten; en verder, dat de inhouden van het Wereldbewustzijn niet ten eenenmale van onze eigen bewustzijnsinhouden kunnen verschillen. Trouwens, bestond er tusschen die inhouden een essentieel verschil, dan zou het al heel weinig zin hebben den term „bewustzijn" te gebruiken voor die alomvattende werkelijkheid, die wij het Wereldbewustzijn noemen.

Nu is voor ons eigen bewustzijnsleven de opvolging der bewustzijnsinhouden in den tijd essentieel. Zonder zulk een opeenvolging zouden het redeneeren en het trekken van conclusies onmogelijk zijn, om van het nemen van wilsbesluiten maar geheel te zwijgen. Is er dus werkelijk eenige analogie tusschen ons individueele bewustzijn en het Wereldbewustzijn, dan ligt de onderstelling voor de hand, dat ook voor dit laatste zulk een opeenvolging in den tijd bestaat.

Na deze opmerkingen keeren wij terug tot het vraagstuk der helderziendheid in de toekomst. Op het eerste gezicht ligt de gedachte voor de

hand, deze op analoge wijze te verklaren als de helderziendheid in het verleden, namelijk door de onderstelling, dat ook de geheele toekomst voor het Wereldbewustzijn tegenwoordig zou zijn. Men bedenke echter wel, wat dit beteekent. Indien verleden en toekomst voor het Wereldbewustzijn gelijkerwijze tegenwoordig zijn, verliest het „heden" als scheidingslijn tusschen beide zijn beteekenis. Een werkelijk voortschrijden van den tijd bestaat dan voor het Wereldbewustzijn niet; het leeft in het „eeuwige nu", het „nunc stans". Dit beteekent echter, dat de analogie met ons gewone bewustzijn vrijwel ophoudt en dat de term „Wereldbewustzijn" nog slechts een oneigenlijke, symbolische beteekenis heeft; dat zij een werkelijkheid aanduidt, waarvan wij ons eigenlijk geen voorstelling kunnen maken.

Daarbij komt, dat wij aldus in een eenzijdigheid vervallen, tegengesteld aan die, waarin men geraakt, als men alleen aan het heden realiteit toekent en die aan de toekomst teneenenmale ontzegt. Onze geest schijnt nu eenmaal zoowel behoefte te hebben aan een toekomst, die nog gemaakt moet worden, als aan een toekomst, die reeds aanwezig is; en met *beide* behoeften moet ons wereldbeeld op de een of andere wijze rekening houden.

Ik zal maar niet ingaan op de moeilijkheden, die zich bij deze opvatting voordoen, als men aan het Wereldbewustzijn ook nog *ethische* hoedanigheden wil toekennen en het dus met den God der religie wil vereenzelvigen. Het vraagstuk, hoe met Gods liefde en wijsheid te rijmen is, dat Hij al het leed der wereld vooruit weet, zonder het blijkbaar te kunnen verhinderen, heeft den theologen van oudsher hoofdbrekens genoeg gekost.

En zoo schijnen wij geleid te zullen worden tot de opvatting, dat ook voor het Wereldbewustzijn de tijd beteekenis heeft; dat ook dáárvoor het verschil tusschen verleden en toekomst bestaat. Deze voorstelling is met een vooruit-weten van de toekomst zeer wel te vereenigen.

In de eerste plaats kunnen wij bedenken, dat volgens de klassieke, deterministische physica het verloop der gebeurtenissen binnen een physisch systeem volkomen bepaald is, indien men op één oogenblik den toestand van het systeem volledig kent. Een geest dus, die op een zeker oogenblik de standen en snelheden zou kennen van alle deeltjes in het heelal, benevens de grootten van alle electrische, magnetische en andere „velden", benevens de snelheden, waarmede deze velden bezig waren te veranderen, en die verder alle wetten zou kennen, volgens welke die deeltjes en velden elkaar beïnvloeden, zulk een geest zou in staat zijn, met de grootste nauwkeurigheid alles te berekenen, wat nu verder gebeuren zal, tot in de verste toekomst. De toekomst zou voor zulk een geest geenerlei geheimen bezitten. Reeds de beroemde mathematicus Laplace heeft hierop gewezen.

Er zijn echter m.i. wel eenige bezwaren tegen om het Wereldbewustzijn met zulk een „geest van Laplace" te identificeeren. In de eerste plaats staat ook bij deze opvatting de toekomst absoluut vast, tot in de kleinste bijzonderheden. Aan de behoefte van onzen geest aan te nemen, dat onze besluiten en handelingen de toekomst mede bepalen, dat deze dus nog gemaakt moet worden, wordt dus weer niet voldaan. Verder is, zooals men weet, in den laatsten tijd in de theoretische physica ernstige twijfel gerezen aan de geldigheid van de streng deterministische opvatting, die aan het beeld van Laplace ten grondslag ligt. En een derde bezwaar — misschien wel het ernstigste — is het volgende.

Wie eenmaal de voorstelling van een Wereldbewustzijn aanvaardt, zal hieraan toch wel niet de rol van een zuiver passieven toeschouwer van het wereldgebeuren willen toekennen. Hij zal veeleer onderstellen, dat de physische werkelijkheid zelf een deel van het Wereldbewustzijn is; dat de processen, die wij als physische gebeurtenissen waarnemen, processen binnen het Wereldbewustzijn tot „binnenzijde" hebben. En ook wie zulk een monistische opvatting niet aanvaardt, zal toch wel aannemen, dat het Wereldbewustzijn niet alleen kennend, maar ook handelend te werk gaat; dat het in het physische gebeuren kan ingrijpen en dit zelfs voortdurend doet. Op zijn minst zouden toekomstvisioenen, ter verklaring waarvan wij juist het Wereldbewustzijn hebben ingevoerd, zulk een ingrijpen moeten beteekenen. Indien dus het Wereldbewustzijn het physische gebeuren vooruit tot in de kleinste bijzonderheden kent, beteekent dit, dat het Wereldbewustzijn vooruit alles weet, wat het zal gaan doen, ja alles, wat het zal denken en voelen. Men trachte zich dit nu eens in te denken! Laat zich iemand eens trachten voor te stellen, dat hij nu vooruit weet, wat hij straks zal gaan denken, overleggen en besluiten. Men ziet onmiddellijk in, dat dan van een werkelijk denken, overleggen en besluiten, dus van een opeenvolging van nieuwe bewustzijnsinhouden, geen sprake is. Veeleer zou zulk een bewustzijn boven den tijd geplaatst zijn en zijn eenige werkzaamheid, zoover men het nog een „werkzaamheid" kan noemen, zou in een tijdloos schouwen bestaan. Wij zouden zoo weer terugkeeren tot de opvatting van een tijdloos Wereldbewustzijn, waarvan het paradoxe karakter zooeven reeds besproken is.

En zoo schijnt als eenige mogelijkheid over te blijven, dat het Wereldbewustzijn de toekomst *niet* tot in alle bijzonderheden kent. Een meer beperkte kennis van de toekomst, voldoende, om eventueele voorspellingen te verklaren, is hierbij nog zeer goed mogelijk, ja deze ligt eigenlijk voor

de hand. Ook wij menschen maken vooruit een plan, wanneer wij iets willen ondernemen; hoeveel te meer zal het Wereldbewustzijn dit dan niet doen! En Het zal Zijn plan met veel grootere zekerheid kunnen uitvoeren, dan eenig individueel mensch; immers, uitwendige omstandigheden, die een plan kunnen doen mislukken, bestaan voor het Wereldbewustzijn niet. Hoogstens bestaat de mogelijkheid, dat in dit plan een zekere speelruimte is gelaten voor de wilsbesluiten en handelingen der individueele menschen, zonder dat de groote lijnen daardoor veranderlijk behoeven te zijn.

Wij kunnen deze opvatting nog op een andere wijze uitbeelden. Zooeven hebben wij gezien, dat onze geest het vermogen bezit, opeenvolgende gebeurtenissen tot een éénheid samen te vatten; als voorbeeld hiervan is genoemd het samenvatten van opeenvolgende tonen tot een melodie. Dit brengt ons tot de gedachte, dat misschien het in ruimte en tijd uitgebreide heelal beschouwd kan worden als een kunstwerk, door een bovenmenschelijken Kunstenaar geschapen. De bekende astronoom Jeans wijst in zijn werk „Het geheimzinnige Heelal" er op, dat in de modernste natuurkunde de natuurwetten veeleer doen denken aan de wetten, volgens welke een sonnet geschreven of een symphonie gecomponeerd wordt, dan aan de wetten, volgens welke een machine zich beweegt. Indien wij nu een kunstwerk beschouwen, is het duidelijk, dat de verschillende deelen daarvan op elkander betrekking hebben. Men kan niet de rechterhelft van een gebouw geheel veranderen en de linkerhelft intact laten; alle harmonie zou dan zoek zijn. Omgekeerd echter is het ook niet zoo, dat de rechterhelft in alle details zou zijn te construeeren, als men alleen de linkerhelft kent; ook een stijve symmetrie is niet een kenmerk van een waarlijk kunstwerk. Naar analogie hiervan zou men vermoeden, dat ook in den kosmos de toekomst wel door het verleden bepaald is, maar toch niet zoo, dat alle details onwrikbaar zijn vastgelegd; veeleer ligt het voor de hand, dat het tot op zekere hoogte aan de vrije keuze van het individu is overgelaten, de kleine bijzonderheden in te vullen. De occultistische mededeelingen omtrent kosmische rhythmen, wereldperioden en cyclussen, en ook de geheele astrologie, kunnen wij zien als aanduidingen van een dergelijk verband tusschen verleden en toekomst.

* * *

Wij zijn in het voorafgaande tot de opvatting gekomen, dat ook voor het Wereldbewustzijn de tijd reëele beteekenis heeft; dat ook voor dit Bewustzijn de toekomst niet in alle bijzonderheden vaststaat. Wie met

deze voorstelling vrede kan hebben, kan het hierbij laten; zelf kan ik dit echter niet. Want diep in ons leeft toch het verlangen naar een werkelijk uitstijgen boven tijd en vergankelijkheid, naar een eeuwig „nu", waarin geen vragen, geen verlangen en geen vreezen meer is. En tal van getuigenissen van denkers en mystici gewagen van dergelijke staten, die als de hoogste, ja als de eenige realiteit worden beseft.

Wij komen dus weer voor het probleem te staan, dat in ons twee tegenstrijdige behoeften leven: het verlangen naar rust en contemplatie en het verlangen naar activiteit. En *beide* behoeften — dit is het uitgangspunt van onze beschouwing — hebben kosmische beteekenis. Hoe moet deze tegenstrijdigheid verzoend worden?

De Engelsche denker Dunne heeft nu een algemeene methode aangegeven tot verzoening van dergelijke tegenstrijdigheden. Deze bestaat hierin, dat men een *oneindige rij* van tusschengelegen begrippen invoert, die hiërarchisch op elkander volgen. Wij zullen in het volgende deze methode op ons vraagstuk toepassen.

Hiertoe keeren wij eerst terug tot het tijdsbegrip van de klassieke mathematische physica (waartoe wij ook de relativiteitstheorie kunnen rekenen). Volgens deze vormen de gebeurtenissen, die zich in ruimte en tijd afspelen, een *vierdimensionaal systeem*. Dit wil eenvoudig zeggen, dat zulk een gebeurtenis door *vier* getallen bepaald wordt: de drie coördinaten van het punt der ruimte, waar de gebeurtenis zich afspeelt (bijv. de afstanden van dit punt tot drie gegeven, onderling loodrechte, vlakken) en als vierde getal het aantal tijdseenheden, dat het tijdstip, waarop de gebeurtenis zich afspeelt, van een vast aangenomen tijdstip verwijderd is. De punten der ruimte daarentegen, zooals wij die op een zeker oogenblik kunnen waarnemen, vormen een *driedimensionaal* systeem, daar zulk een punt door drie getallen bepaald wordt.

Een bewustzijn, dat in staat zou zijn verleden, heden en toekomst gelijktijdig waar te nemen — al of niet in de geringste bijzonderheden — zou dus in staat zijn, een *vierdimensionale uitgebreidheid* te aanschouwen. Ons normale voorstellingsvermogen daarentegen is buiten kijf *driedimensionaal*. Wij zullen ons normale bewustzijn „een bewustzijn B_3" noemen; een bewustzijn van de eerstgenoemde soort daarentegen „een bewustzijn B_4". Willen wij ons de verhouding van een bewustzijn B_3 tot een bewustzijn B_4 eenigszins duidelijk maken, dan kunnen wij het welbekende beeld gebruiken van de Platlanders — van die wezens, die zich alleen langs een bepaald plat vlak kunnen bewegen, die alleen de dingen in dat platte

vlak kunnen waarnemen en die geen begrip hebben van de derde afmeting der ruimte. Wanneer een mensch tegenover zulk een vlakke wereld geplaatst werd en zijn vingers op het vlak van die wereld drukte, zou een Platlander niets waarnemen dan een aantal, min of meer cirkelvormige voorwerpen. Het zou een onmogelijkheid voor hem zijn, zich met behulp daarvan een voorstelling te vormen van den gecompliceerden bouw en functies van het menschelijk lichaam, waarvan die tweedimensionale voorwerpen slechts de vingerafdrukken zijn.

Dit beeld brengt ons wel zeer duidelijk tot bewustzijn, hoe ontzaglijk rijker en gecompliceerder de wereld wordt, als het aantal afmetingen der ruimte toeneemt. Een bewustzijn B_4 zou van ieder ding en ieder wezen den levensloop in verleden en toekomst kunnen overzien; het zou zien, hoe deze dingen en wezens met elkander in aanraking komen en elkaar beïnvloeden — in één woord, alles, wat een ideale psychometrist verrichten kan, zou voor een bewustzijn B_4 een kleinigheid wezen. De wereld zou voor zulk een bewustzijn verschijnen als een weefsel, bestaande uit ontelbare, elkander kruisende draden; en de ons bekende dingen zijn niets dan doorsneden van bundels van dergelijke draden.

Maar op dit punt van onze beschouwing doemen nieuwe mogelijkheden voor ons op. Wij kunnen ons voorstellen, dat de draden van het zooeven genoemde weefsel *levend* zijn; dat zij hun kronkelingen her- en derwaarts kunnen wenden, dat zij langs elkaar heen kunnen schuiven. Het geheele weefsel zou dan vibreeren van leven; de figuren van het patroon zouden veranderen, vervloeien, in nieuwe overgaan. En voor het bewustzijn B_4, dat het weefsel gadeslaat, zou er dan weer een verleden en een toekomst bestaan; niet langer langs het weefsel gemeten, maar een verleden en een toekomst in een werkelijken tijd. Maar dit beteekent, dat voor het bewustzijn B_4 weer alle problemen verrijzen, die zooeven voor het bewustzijn B_3 zijn gesteld. En de doordenking van deze problemen zal het bewustzijn B_4 er toe leiden, zich een deel te weten van een nog ruimer bewustzijn B_5; voor *dit* bewustzijn zal de wereld verschijnen als een *vijfdimensionaal* weefsel, waarvan het door B_4 aanschouwde vierdimensionale weefsel slechts een doorsnede is. En ook *dit* weefsel kunnen wij ons weer als levend denken; dit voert dan tot een herhaling van den zooeven gedanen stap, en zoo voort *ad infinitum*.

Om in te zien, hoe deze constructie de beschouwde moeilijkheden oplost, stel ik mijzelf op mijn reis door den tijd voor als een reiziger, die zich langs een weg voortbeweegt in de richting van een zekere stad. Met

mijn bewustzijn B_3 kan ik alleen het punt van den weg zien, waar ik mij bevind; van verder uitzicht is geen sprake. Hoogstens kan ik uit sommige aanwijzingen opmaken, dat ik een stad nader. Het bewustzijn B_4 kan boven den weg opstijgen en hem overzien; het ziet tegelijk den reiziger op den weg en de stad in de verte. Is nu echter het bewustzijn B_4 werkelijk boven allen tijd verheven, dan beteekent dit, dat de weg, dien de reiziger verder te volgen heeft, volstrekt vaststaat; geen enkel zijpad kan hij inslaan, dat hem ergens anders zou kunnen brengen. En ook de stad is volkomen onveranderlijk; geen huis kan worden gebouwd of afgebroken, terwijl de reiziger nadert. Bestaat daarentegen ook voor het bewustzijn B_4 een opvolging in den tijd, dan krijgen wij een geheel ander beeld. Dan ontspringen hier en daar zijwegen, en het is niet met volkomen zekerheid te zeggen, of de reiziger niet op een zeker oogenblik zulk een zijweg zal inslaan en de stad terzijde zal laten liggen. En de stad zelf is vol leven en bedrijvigheid; misschien verandert het aspect van sommige straten geheel, voordat de reiziger hen betreedt. Natuurlijk is het mogelijk, dat de reiziger reeds zoo dicht bij de stad is gekomen, dat elk zijpad eveneens de stad binnenvoert, zoodat hij in ieder geval de stad moet binnengaan; ook kan het zijn, dat een staking in de bouwvakken is uitgebroken, zoodat werkelijk eenigen tijd alle huizen denzelfden aanblik behouden. Dit zou dan een uitbeelding zijn van die gevallen, waarin gedetailleerde toekomstvoorspellingen mogelijk zijn. En in ieder geval zijn de zijwegen dan toch zoo zeldzaam en gebeuren de veranderingen in de stad zoo langzaam, dat een waarnemer vanuit een verheven standpunt wel met groote zekerheid kan voorspellen, wat de reiziger op zijn weg te zien zal krijgen; toekomstvoorspellingen, die zeer vaak vervuld worden, behooren dus bij deze uitbeelding zeker tot het gebied der mogelijkheden. De kans bestaat echter steeds, dat een aardbeving de stad vernietigt, juist vòòr de reiziger haar betreedt; dit zou dan correspondeeren met een ingrijpen vanuit een sfeer, die zelfs voor een bewustzijn, meer omvattend dan het normale, nog onbekend zou wezen; een ingrijpen, dat zelfs voor zulk een bewustzijn nog den indruk van „vrijheid" zou maken. En dergelijke mogelijkheden blijven bestaan, hoe ver men ook in de hiërarchie der bewustzijnen opstijgt, dus hoeveel tijd-dimensies ook verruimtelijkt zijn. Men ziet dus, hoe in dit beeld zoowel vrijheid als noodzakelijkheid tot hun recht komen.

* * *

In het voorafgaande is de driedimensionale uitgebreidheid van de gebeurtenissen, die zich „nu" afspelen, als een *doorsnede* beschouwd van

een meerdimensionale uitgebreidheid. Wij moeten echter steeds beseffen, dat dergelijke voorstellingen nooit anders dan *uitbeeldende* beteekenis kunnen hebben; dat zij bepaalde aspecten der werkelijkheid *symbolisch* weergeven. Per slot van rekening is al onze menschelijke kennis van symbolischen aard en vermag zij nooit de werkelijkheid zelve in haar innerlijke oneindigheid te grijpen.

Ook in de wiskunde komt het herhaaldelijk voor, dat men eenzelfde systeem op allerlei wijzen in ruimten van een verschillend aantal dimensies uitbeeldt, al naar de aspecten van het systeem, die men wil beschouwen. En zoo wilde ik naast de boven behandelde uitbeelding nog een andere beschouwen, die afkomstig is van den Russischen denker Ouspensky.

Het uitgangspunt van Ouspensky is de opmerking, dat ons gezichtsveld toch eigenlijk *tweedimensionaal* is. Een blindgeborene, die door een operatie voor het eerst het gezichtsvermogen heeft gekregen, ziet in den beginne niets dan een gewemel van bonte vlekken, waarin hij zich slechts moeizaam leert te oriënteeren. Dat *wij* daarentegen een wereld van driedimensionale voorwerpen aanschouwen, vindt hierin zijn oorzaak, dat ons gezichtsvermogen door onze andere vermogens wordt bijgestaan. Daar zijn in de eerste plaats de welbekende physiologische hulpmiddelen: de grootere of kleinere convergentie der beide oogassen en de verschillende spanning der accomodatiespieren, naarmate men voorwerpen op verschillenden afstand fixeert. Maar vooral wordt ons gezichtsvermogen gesteund door onze *kennis*. Wij *weten*, als wij een stoel zien, dat die stoel nog een andere, van ons afgewende zijde heeft en daardoor zien wij den stoel voor ons staan, los van den daarachter gelegen muur. Wij *weten*, als wij een kamer, die wij zooeven verlieten, weer binnentreden, dat de meubels nog dezelfde zijn, die er zooeven stonden; wij *weten*, als wij een stad bezoeken, waar wij een jaar geleden ook waren, dat die stad ook ondertusschen bestaan heeft. Als wij ons hoofd bewegen, veranderen alle voorwerpen om ons heen hun schijnbaren onderlingen stand; maar doordat wij *weten*, dat zij in werkelijkheid hun stand *niet* veranderen, *zien* wij hen zich ook niet bewegen, en hun schijnbare standsverandering dringt pas tot ons door, als wij er speciaal op letten. Slechts zelden, bijv. als wij in een spoorwegcoupé zitten en naar het voorbijglijdende landschap kijken, dringen de schijnbare bewegingen der dingen zich aan ons op.

Stellen wij ons nu een wezen voor, dat wel het gezichtsvermogen bezitten zou, maar *niet* de begeleidende intellectueele vermogens. Voor zulk een wezen zou de wereld bestaan uit verschillend gevormde, min of

meer scherp begrensde, gekleurde vlekken; de wereld zou m.a.w. *twee-dimensionaal* wezen. Deze vlekken zouden telkens van vorm en grootte veranderen, zonder dat het wezen in staat zou zijn, onderscheid te maken tusschen de werkelijke bewegingen der voorwerpen en de afspiegelingen van zijn eigen bewegingen. Nu en dan zal het gebeuren, dat een zekere vlek in zijn gedaante en zijn wijze van veranderen gelijkt op een vlek, die vroeger aanwezig was; maar het wezen zal niet in staat zijn uit te maken, of het met hetzelfde voorwerp te doen heeft of met twee verschillende voorwerpen, die op elkaar gelijken; ja, deze geheele vraag zal voor het beschouwde wezen geen zin hebben.

Volgens Ouspensky zouden de hoogere dieren in deze situatie verkeeren; een hond, een kat of een paard zou de wereld op de hier beschreven wijze zien. Wij zullen het maar aan de dierenpsychologen overlaten, deze theorie te bevestigen of te weerleggen; voor ons doel is het voldoende de theoretische mogelijkheid in het oog te vatten.

De kern van Ouspensky's leer is nu deze, dat wij tot een hooger wezen met een vierdimensionaal waarnemingsvermogen in dezelfde verhouding zouden staan als de zooeven beschreven wezens tot ons. De driedimensionale voorwerpen, die wij zien, zijn slechts de naar ons toegekeerde zijden van vierdimensionale objecten; de van ons afgekeerde zijden dezer objecten localiseeren wij in het verleden of in de toekomst. Zooals volgens Ouspensky een kat niet begrijpt, dat de voorzijde en de achterzijde van een kast gelijktijdig bestaan, zoo begrijpen wij niet, dat de aspecten, die een lichaam in verleden, heden en toekomst vertoont, op de een of andere wijze gelijktijdig bestaan.

Wij hebben thans *twee* opvattingen leeren kennen: de gewone, volgens welke het „nu" een *doorsnede* is van de meerdimensionale uitgebreidheid, die verleden, heden en toekomst omvat; en de opvatting van Ouspensky, volgens welke het „nu" een *projectie* is van deze uitgebreidheid op een driedimensionale aanschouwingsruimte. Deze tweede opvatting is veel moeilijker op een bevredigende wijze in bijzonderheden uit te werken dan de eerste. Aan Ouspensky zelf is dit m.i. niet gelukt, hoe interessant zijn beschouwingen hier en daar ook zijn. Daarvoor verwart hij te veel verschillende theoretisch mogelijke bewustzijnsexpansies met elkaar en is hij te veel bevangen door het geloof, dat met een vierdimensionale aanschouwing het hoogste reeds zou zijn bereikt. Toch opent de uitbeelding van Ouspensky belangwekkende perspectieven. Een enkele zal ik even noemen.

Volgens Ouspensky heeft het voor een kat geen zin, om te vragen,

of de kast, die zij vandaag in een kamer ziet, en de kast, die zij morgen in dezelfde kamer ziet, dezelfde kast zijn en of een volkomen daaraan gelijke kast, die zij in een andere kamer ziet, een andere kast is. Evenzoo zou het kunnen gebeuren, dat objecten, die wij in den tijd verschillend localiseeren, misschien slechts verschillende zijden van eenzelfde meerdimensionaal object zijn. Misschien is elke nieuwe lente, die wij op onze reis door het leven tegenkomen, slechts een nieuw aanzicht van eenzelfde object, dat wij *de lente* zouden kunnen noemen. Men ziet, dat wij hier naderen tot de ideeënleer van Plato, volgens wien „het Paard" en „de Tafel" als objecten in een hoogere wereld bestaan, objecten, waarvan alle paarden en alle tafels slechts representanten of aspecten zijn.

* * *

Ten slotte wilde ik nog één punt aanroeren. Wij hebben het denkbeeld beschouwd van een hooger Bewustzijn, dat verleden, heden en toekomst op de een of andere wijze — als een meerdimensionale uitgebreidheid — in zich bevat. Helderziendheid in ruimte en tijd zou dan hierdoor te verklaren zijn, dat het normale bewustzijn op de een of andere wijze aan het weten van dat hoogere Bewustzijn deel heeft, althans in bijzondere staten.

Nu doet zich echter een moeilijkheid voor, waarvan wij de oplossing aan het toekomstige onderzoek moeten overlaten. De onderstelling ligt nl. voor de hand, dat het hoogere Bewustzijn ook in het verband der dingen, in de causale en andere relaties tusschen verschillende gebeurtenissen. een oneindig veel dieper inzicht heeft dan het normale bewustzijn. Ja, als het weten van het hoogere Bewustzijn ook maar eenigszins analoog is aan die kennis, die wij menschen in onze wetenschap het hoogste schatten, dan moeten die onderlinge relaties, die wetmatigheden en harmonieën, voor het hoogere Bewustzijn veel belangrijker zijn dan de afzonderlijke feiten. En hij, die aan den tijd een objectieve beteekenis toeschrijft, zal zeker aan het hoogere Bewustzijn zulk een diepgaand inzicht moeten toekennen, want hij zal moeten aannemen, dat het hoogere Bewustzijn zijn kennis van de toekomst verkrijgt door het trekken van conclusies uit het verleden en heden; en zulke conclusies zijn onmogelijk zonder een volmaakte kennis der krachten en wetten, die de toekomst uit het heden doen ontstaan.

Nu is het echter merkwaardig, dat bij de bekende voorbeelden van toekomstvisioenen van zulk een dieper inzicht zelden of nooit iets aan den dag treedt. Een typisch voorbeeld is het geval, door Felix Ortt mede-

gedeeld op blz. 75 van het tweede deel van zijn werk over „De Droom". Daar wordt een verkooping een jaar van te voren gezien; een paar aanwezigen worden beschreven en de woorden, die zij tegen elkander zeggen worden vermeld; maar van den merkwaardigen samenloop van omstandigheden, die deze verkooping noodzakelijk maakte, wordt niets medegedeeld. En zoo gaat het bij vrijwel alle voorspellingen. Dikwijls schijnen de onbelangrijkste bijzonderheden het eerst de aandacht van den ziener te trekken.

Iets dergelijks doet zich voor, wanneer zieners, wier begaafdheid overigens vaststaat of althans zeer waarschijnlijk is, zich op het terrein van de natuurwetenschappelijke theorieën wagen. Instede van dan van een hooger inzicht blijk te geven, toonen zij zich kinderen van hun tijd, ja vaak verkondigen zij dingen, die bij den eerstvolgenden vooruitgang der wetenschap wederlegd worden. De ontdekkingen der moderne physica, die juist voor ons geheele wereldbeeld van zoo essentieel belang zijn, zijn door geen enkelen helderziende vooruit aangekondigd.

Dit alles wekt het vermoeden, dat de wijze, waarop de ziener met zekere inhouden van het hoogere Bewustzijn in contact komt, een zeker „oppervlakkig" karakter draagt. En hier bestaat een onloochenbare analogie met de gewone zintuiglijke waarneming.

Ook bij de gewone waarneming zien wij tegen de oppervlakte der dingen aan, letterlijk en figuurlijk. Weliswaar is er een zekere stabiliteit in de dingen en een zekere regelmaat in de verschijnselen noodig, wil er ook maar van de primitiefste kennis sprake zijn, en in zooverre zijn de categorieën der substantie en der causaliteit noodzakelijke voorwaarden voor alle ervaring; maar het is er verre vandaan, dat in de wereld der dagelijksche ervaring strenge causaliteit zou heerschen. Ieder oogenblik ontmoeten wij verschijnselen, waarvan de oorzaken ons niet onmiddellijk gegeven zijn; en het is de taak der wetenschap, deze verborgen oorzaken op te sporen en zoo steeds dieper door te dringen. En zoo treden ook bij toekomstvoorspellingen de diepere samenhangen eerst later aan den dag, in den regel eerst nadat de profetie vervuld is.

Van occultistische zijde wordt ons dan ook veel verhaald over „hoogere zintuigen", waarvan het een of andere „ijlere lichaam" de drager zou zijn. Wij raken hier de geheele problematiek van dit „ijlere lichaam", waarvan onze kennis nog in een volmaakt embryonalen toestand verkeert. Maar het lijkt mij plausibel, dat een of ander analogon van de zintuiglijke waarneming ook bij het zien in de toekomst ondersteld moet worden. Bij deze vage aanduiding zou ik het hier willen laten.

KWAKZALVERIJ EN OCCULTISME

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

II. Het Magnetiseursvraagstuk

De overtuiging, dat de mensch het vermogen bezit door handoplegging te genezen, treft men reeds sedert tientallen eeuwen bij onderscheidene volkeren aan. Men stelt zich daarbij wel in den regel voor, dat van de hand een onzichtbare kracht (fluïde) uitgaat, welke kracht een weldadigen invloed op zieken zou kunnen uitoefenen [1]).

Reeds eeuwen voor het begin onzer jaartelling spreken de Hindoe-priesters (Brahmanen) over deze kracht, die zij *prana* noemen [2]). In onze dagen zijn er magnetiseurs, die zich „pranische genezers" noemen en over het wezen van hun kracht denkbeelden verkondigen, verwant aan die der denkers van het oude Indië. Ik kom hier nog nader op terug. In den Bijbel is bij herhaling sprake van genezing door handoplegging. Zoowel Jezus als zijn apostelen hebben, volgens de bijbelverhalen, kranken door handoplegging genezen [3]).

„En het geschiedde — zoo lezen wij b.v. in Handelingen 28 : 8 —, dat de vader van Publius, met koortsen en den rooden loop bevangen zijnde, te bed lag; tot denwelken Paulus inging, en als hij gebeden had, leide hij de handen op hem, en maakte hem gezond."

De ervaring, dat z.g. magnetische massage, kneden en dergelijke handelingen pijn en vermoeienis kunnen doen verdwijnen, was den Grieken en Romeinen bekend.

Plutarchus zegt [4]), dat koning Pyrrhus van Epirus koliek en miltziekten genas door de zieken op den rug te leggen en dan met zijn grooten teen over hun lijf te strijken. Ook keizer Vespasianus [5]) en keizer Hadrianus behooren tot de antieke heilmagnetiseurs. Van Vespasianus verhaalt ons Suetonius het navolgende:

„Een blinde en een lamme man, beiden uit de volksklasse, verschenen voor Vespasianus en zeiden hem, dat Serapis hun in den slaap de wijze

---

1) Een beknopte historische schets van de geschiedenis van het fluïde-geloof vindt men in mijn boekje: „Het Dierlijk Magnetisme", Amsterdam, 1922.

2) Zie Vivekananda: „Raja Yoga", New York, 1920.

3) Zie M. C. van Mourik Broekman: „Parapsychologie en godsdienstige vraagstukken" in: „T. v. P.", VI, pag. 14 en 226.

4) Zie K. H. E. de Jong: „De Magie bij de Grieken en Romeinen", Haarlem, 1921, pag. 39.

5) Ibidem, pag. 97.

geopenbaard had, waarop zij genezen konden worden. De blinde zou wederom ziende worden, indien de keizer zijn oogen met speeksel bevochtigde, en zijn beenen zouden den lamme wederom in staat stellen te loopen, indien de keizer zich verwaardigen zou deze met zijn hiel aan te raken. Vespasianus wilde aanvankelijk in het geheel niet gelooven, dat de gezegde handelingen succes zouden hebben, en hij weigerde deze behandeling toe te passen. Eindelijk echter gaf hij aan het verlangen zijner met kracht aandringende vrienden gehoor en deed wat de beide mannen verlangden, waarop zij genezen werden."

In de eerste eeuwen na Christus werd het Romeinsche rijk overstroomd door Egyptische priesters, Joodsche artsen en allerhande aanhangers van Christelijke secten, die allen de „magische" geneeskunde beoefenden en deze tot *de* geneeskunde van Rome maakten. Toen de Kerk ten overvloede het genezen als een haar door God verleend recht begon te beschouwen, beteekende dit voorloopig een zeer krachtige propaganda voor geneesmethoden, die in onze dagen door onbevoegden worden toegepast.

In die dagen zocht men ook veelvuldig zieken te genezen door hen in de omgeving te brengen van jeugdige, gezonde personen. Men meende, dat de „levenskracht" (de heilmagnetiseurs spreken van het fluïde) van gezonde kinderen en jonge menschen door de kranken geabsorbeerd werd en hun lichamelijk welzijn ten goede kwam. In den Bijbel is reeds sprake van dit geloof. Het heeft tot verderfelijke gebruiken aanleiding gegeven. Ik denk hier aan hetgeen wij lezen in I Koningen I : 1—5.

Galenus, een der beroemdste artsen der Oudheid, roemt dit samenzijn met jonge menschen als een der voortreffelijkste geneesmiddelen. Zeer bekend is het geval van den Romein Clodius Hermippus, die een ouderdom bereikte van 115 jaar en dit toeschreef aan het feit, dat hij deze methode had toegepast.

De beroemde zestiende eeuwsche filosoof Petrus Pompanatius, die te Padua en te Bologna doceerde, noemt „de aanwezigheid en den adem van gezonde, jonge menschen „een voortreffelijke medicijn"" [6]) en onze groote Boerhaave liet een aan ouderdomszwakte lijdenden burgemeester van Amsterdam tusschen twee knapen inslapen en verzekert ons, dat de zieke hierdoor een niet onbelangrijk deel van zijn gezondheid herwon. [7]) C. Kiesewetter merkt op [8]), dat het geloof — dat in sommige deelen van

6) Zie mijn: „Het Dierlijk Magnetisme", pag. 22.

7) Ibidem.

8) „Vorgeschichte des Mesmerismus" in: „Sphinx", 1891, I, pag. 79.

Duitschland wordt aangehangen — dat schoolmeesters oud worden, omdat zij een groot deel van hun leven in tegenwoordigheid van jonge, gezonde kinderen doorbrengen, met dit alles in verband staat.

Vele waren geneigd te meenen, dat de „levenskracht" (het fluïde) speciaal in het bloed zetelt. De consequenties van dit geloof leidden tot de meer dan afschuwelijke gewoonte om zich in bloed te baden. Bij voorkeur gebruikte men menschenbloed. [9]) Toen zich daar echter verzet tegen begon te openbaren [10]), ging men dierenbloed gebruiken. De geneeskundige C. W. Hufeland zegt in zijn, in 1796 te Jena verschenen: „Makrobiotik, oder die Kunst das menschliche Leben zu verlängern": „En zekerlijk, als men bedenkt wat de levenskracht van pas gedoode en opengesnedene dieren op verlamde ledematen, wat het opleggen van levende dieren op pijnlijke kwalen vermag, dan schijnt deze methode lang niet verwerpelijk."

Ik heb in mijn, meer dan twintigjarige ervaring met onbevoegden nog wel eens personen ontmoet, die hun patiënten dergelijke walgelijke voorschriften gaven. In 1924 werd te Rotterdam een wonderdokter veroordeeld, die kanker zocht te genezen met behulp van hondenbloed....

Maar laten wij terugkeeren tot de genezingen door handoplegging.

Ik wees er hiervoor reeds op, dat er vele verhalen in omloop zijn van heiligen, die door handoplegging zochten te genezen. De R.K. kerk noemde het genezen door handoplegging chirothesie. Lampe vertelt ons, dat 34 beoefenaren der chirothesie (chirotheten) heilig zijn verklaard. [11])

De gave om kropgezwellen (struma) te genezen heeft eeuwenlang tot de voorrechten der Engelsche en Fransche koningen behoord. Er is een zeer uitgebreide litteratuur over dit onderwerp ontstaan. Men zegt, dat Eduard de Belijder (11de eeuw) de eerste Engelsche en Philippe I (11de eeuw) de eerste Fransche koning was, die door handoplegging kropgezwellen genas.

Onder Karel II van Engeland moeten er jaarlijks meer dan 30.000 menschen genezing bij hem hebben trachten te vinden. Ook Willem III van Oranje kon zich niet onttrekken aan het verlangen van het Engelsche volk om als genezer op te treden. Hij verrichtte de ceremonie met afkeer en sprak daarbij de woorden: „God geve U een betere gezondheid en meer verstand."

9) Zie mijn: „Het Dierlijk Magnetisme", pag. 20.
10) Ibidem, pag. 21.
11) Bij Kiesewetter: „Vorgeschichte &c.", pag. 80.

Men moet niet meenen dat het geloof dat de Engelsche en Fransche koningen in staat zouden zijn (geweest) om door handoplegging te genezen uitsluitend zijn aanzijn dankt aan het geloof aan een geneeskrachtige uitstraling (prana — psycho-fysische emanatie).
De ethnologisch geschoolde lezer zal hier dadelijk denken aan de z.g. prae-logische mentaliteit van den archaïschen mensch, aan zijn mana-geloof en aan zijn taboe.
De (diepte-)psycholoog zal hier spreken van regressie-verschijnselen en van het collectieve onbewuste (Jung)....
Onbekendheid met de ontwikkelings-psychologie en diepte-psychologie (twee takken van wetenschap, die in die dagen nog geheel onbekend waren) deed den koning-stadhouder zich beklagen over de domheid zijner „patiënten".

Zoowel zij, die in dit Fransche en Engelsche gebruik uitsluitend aan het Mesmerisme denken, als zij, die hier alleen maar van een „survival" spreken, maken zich aan eenzijdigheid schuldig.
Het feit, dat men de gave der gezondmaking aan de koninklijke waardigheid en niet aan de vorstelijke families verbonden waande, duidt sterk op de archaïsche herkomst van het gebruik. Immers in den regel kennen de natuurvolkeren aan hun opperhoofden en priesters een geheimzinnige kracht toe (mana, orenda, enz.). Van deze kracht geldt algemeen, dat zij, als een electrische lading, op dengene, die den vorst aanraakt, overgaat. Zij zou zoowel ten goede als ten kwade kunnen werken. Opperhoofden, priesters e.d. zijn taboe („hoogspanning; gevaarlijk").
Naast het mana-geloof staat het fluïde-geloof. Het geloof in een psycho-fysische emanatie. Wij kunnen ons voorstellen, dat beide gelooven elkaar doordringen....
De archaïsche mensch leeft nog na in ons, zooals de psychologie heeft aangetoond. 12)
Het geloof in magnetiseurs resulteert voor een deel uit onze prae-logische mentaliteit.
Ook onze suggestibiliteit t.o.v. leiders (Mussolini, Hitler e.a.), resulteert wel voor een deel uit onze archaïsche (prae-logische) mentaliteit.
„Mijn lezers mogen er verzekerd van zijn, dat, wanneer Mussolini op den dag van morgen, met theatraal gebaar van zijn balcon af den volke kond zou doen, dat hij bemerkt had, dat er van zijn kleeren een genezende kracht uitgaat, en dat men deze slechts behoeft aan te raken om van zekere kwalen bevrijd te worden, weldra honderden in den lande zich door den wonderdokter Benito genezen zouden verklaren...." Aldus schreef ik in October 1926 in de: „Nieuwe Arnhemsche Courant" („Parapsychologische Brieven", No. XVI).
In de: „N. A. C." van 18 Oct. 1926 lezen wij:
„De schrijver der Parapsychologische Brieven in ons Zondagsblad heeft in zijn laatsten brief de mogelijkheid besproken van het optreden van Mussolini als geneesheer door suggestie. „Het zou," zoo schrijft hij, „zeer zeker interessant zijn, indien „il duce" de proef op de som eens wilde nemen. Het zou zijn populari-

---

12) Men denke hier aan de onderzoekingen van C. G. Jung (dieptepsychologie), alsmede aan die van J. Piaget (kinderpsychologie)....

teit ongetwijfeld nog meer versterken, en, daar hij — als goed dictator — immers zelf zijn wetten stelt, behoefde hij zich ook niet bevreesd te maken, dat hij in strijd zou komen met een wet op het onbevoegd uitoefenen der geneeskunde, vooropgezet dat Italië zoo'n wet rijk is."

Toen de heer Tenhaeff dit schreef, kon hij nog niet bekend zijn met de wijze, waarop een fascistisch blad „L'Assalto" van Mussolini een tweeden zaligmaker heeft gemaakt.

Het fascistisch blad herinnert aan de groote populariteit, waarin zich Napoleon en Garibaldi mochten verheugen. „Deze populariteit," schrijft het blad, „zinkt in het niet bij die van Mussolini. Men moet haar zien. Men moet zich zijn trekken in het geheugen prenten, men moet hem aanraken."

Het blad vergelijkt de menigte, die Mussolini begroet met de volksmenigte, die eens te Jerusalem Jezus Christus inhaalde en het zegt aan het slot van zijn verheerlijking van Mussolini: „Venite adoremus", komt, laat ons hem aanbidden......."

Indien Willem III een goed psycholoog geweest ware, hij zou ongetwijfeld zijn onderdanen aangeraakt hebben zonder de toevoeging: „en meer verstand", omdat hij dan begrepen zou hebben, dat dergelijke handelingen, onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden, op een aantal zieken een gunstigen invloed kunnen uitoefenen, ook zonder dat er hierbij een geneeskrachtig fluïde van den genezer op zijn patiënt overgaat....

Een der eerste, voor ons op eenigszins bevredigende wijze waargenomen heilmagnetische genezingen, treffen wij aan bij den in 1628 in het graafschap Waterford geboren Ierschen edelman Valentin Greaterakes [13]). In het jaar 1662 droomde hij, dat hij de gave bezat, om met zijn hand kropgezwellen te genezen. Aanvankelijk sloeg hij geen acht op dezen droom, maar toen deze zich herhaalde (repeteerdroom), nam hij een proef op zijn vrouw, met een resultaat, dat de stoutste verwachtingen overtrof. Dit gaf hem moed, en hij herhaalde zijn proefnemingen bij anderen, hetgeen eveneens tot gunstige resultaten geleid zou hebben.

In het jaar 1665 begon Greaterakes met allerlei ziekten door handoplegging, of althans door aanraking, te genezen; een jaar later werd hij door den koning te Londen ontboden. Hij bleef echter niet lang aan het hof, daar de hovelingen er behagen in schepten hem op allerlei wijzen te plagen, vooral nadat hij er naar gestreefd had ook zieke dieren door handoplegging te genezen. Greaterakes nam dus weer afscheid van het hofleven, en betrok een dicht bij een ziekenhuis gelegen woning, welke hij als kliniek inrichtte. Hier bestudeerde de medicus J. N. Pechlin zijn genezingen en beschreef deze als deskundig ooggetuige in zijn in 1691 te Hamburg verschenen boek. Pechlin twijfelde niet in het minst aan de realiteit der door Greaterakes

13) Zie Kiesewetter: „Vorgeschichte", pag. 176; Tenhaeff, l.c., pag. 31.

verrichte genezingen en hij wenschte, dat het boek, door Greaterakes in 1666 gepubliceerd over zijn genezingen, in alle talen vertaald zou worden.

Onderscheidene zijner tijdgenooten hebben een zeer gunstig oordeel over hem geveld. De hofprediker van Karel II, Joseph Glanvil, noemt hem een eenvoudig, aangenaam, vroom en uiterst waarheidlievend man. Bisschop George Rust uit Dranmor in Ierland zegt, dat hij drie weken bij Greaterakes heeft doorgebracht en dat hij in dien tijd gelegenheid had zijn genezingen van nabij te zien. Hij verdreef de pijnen door het opleggen der handen en bracht deze naar de extremiteiten van het lichaam. Vaak geschiedde de werking zeer snel en als door tooverij. Als de pijnen niet wijken wilden, herhaalde Greaterakes zijn manipulaties, en verdreef de pijnen van de edele deelen naar de minder edele en vandaar naar de extremiteiten, waarna zij verdwenen. Verder verhaalt Rust, dat hij als ooggetuige verzekeren kan, dat Greaterakes duizelingen, zeer ernstige oog- en oorziekten, epilepsie, verouderde gezwellen, struma, klieraandoeningen, verhardingen heeft genezen, en dat hij gezien heeft, dat in vijf dagen gezwellen begonnen te beteren, die verscheidene jaren oud waren. Vaak moesten de zieken een langdurige behandeling ondergaan, en veel ziekten verdwenen pas na herhaaldelijk behandelen. Het kwam echter ook wel voor, dat Greaterakes geen succes had.

Het scheen Rust toe, dat er uit het lichaam van den genezer iets heilzaams, iets balsamieks wegvloeide. Aanhangers van het fluïde-geloof zullen geneigd zijn te meenen, dat hij het fluïde (psycho-physische emanatie) waarnam....

Greaterakes zelf geloofde, dat zijn gave een bijzonder Godsgeschenk was, maar de bisschop kon deze meening niet deelen. Zeer terecht zag hij in deze gave „noch iets Goddelijks, noch iets bovennatuurlijks"....

Niet alleen de arts Pechlin heeft zich gunstig over Greaterakes uitgelaten, maar ook andere medici. Ook de beroemde Engelsche natuur- en scheikundige Robert Boyle deed dit. Na verhaald te hebben, dat Greaterakes bij zijn genezingen de zieke plaatsen aanraakte en dan „afstreek" zegt Boyle: „Vele artsen, edellieden, geestelijken enz. staan voor de waarheid van Greaterakes' genezingen in, welke hij te Londen verrichtte. De voornaamste ziekten welke hij genas waren blindheid, doofheid, verlammingen, gezwellen, zweren en allerlei koortsen."

Greaterakes is geen unicum. Hij is een der duizenden „magnetiseurs" die de wereld in den loop der laatste eeuwen gekend heeft en nog kent. Sinds het laatste kwartaal der achttiende eeuw is hun aantal sterk toegenomen, dank zij het optreden van den Weenschen arts Franz Anton

Mesmer. Na hem worden genezers, zooals Greaterakes er een was, (heil-) „magnetiseurs" genoemd.

Mesmer's leer is niet oorspronkelijk. Paracelsus, van Helmont, Fludd en Maxwell zijn zijn voorgangers. En deze voorgangers hebben op hun beurt hun voorgangers gehad [14]) . . . .

Mesmer's leer komt in het kort hierop neer:

1. Er bestaat een, het Al doordringende en verbindende kracht, een volkomen, bewegelijke stof van niet te vergelijken fijnheid;
2. Alle ziekten ontstaan als gevolg van het feit, dat er zich in het lichaam van den zieke evenwichtsstoringen (van deze kracht) voordoen (onharmonische verdeeling van de kracht over het lichaam);
3. Den zieke genezen beteekent dit verstoorde evenwicht wederom herstellen;
4. Dit herstellen behoort te geschieden door toevoer van die geheimzinnige kracht in het lichaam van den zieke;
5. Deze toevoer geschiede door een arts-magnetiseur, die bekend is met ziekteleer, met de techniek van het magnetiseeren alsmede met de wegen, welke hem openstaan, om de stroomen dezer stof, waarvan hij aan zijn patiënten moet afgeven, in zich op te nemen en door zich heen te laten stroomen, deze te versterken of te verzwakken alvorens ze af te geven;
6. De magnetiseur dient te weten, hoe hij bij de onderscheidene patiënten zijn kracht op de meest doeltreffende wijze moet afgeven.

Wie eenigermate bekend is met de denkbeelden der Brahmanen [15]) ziet dadelijk in, dat Mesmer's theorieën verwant zijn aan hun Prana-leer.

Een vraag, die ons hier in hooge mate interesseert is deze: hoe is Mesmer er toe gekomen hier van magnetisme te spreken?

Het antwoord op deze vraag is niet moeilijk te geven. Er is hier een onjuiste analogie-redeneering in het spel, welke resulteert uit het feit, dat Mesmer geen juist begrip had van het wezen van het z.g. minerale magnetisme. Had hij een anderen kijk daarop gehad — hij zou hier nimmer van dierlijk magnetisme (in onderscheiding van het minerale magnetisme) gesproken hebben. [16]) Mesmer maakte hier een fout en wij zitten tot op den dag van heden met dat dwaze woord dierlijk magnetisme opgescheept en noemen de mesmeristen zich heil-magnetiseurs of, kortweg, magnetiseurs . . . .

---

14) Zie R. Tischner: „Franz Anton Mesmer. Leben, Werk und Wirkungen", München, 1928. Voorts Kiesewetter: „Vorgeschichte &c." en mijn opstel: „Bij de herdenking van Mesmer's geboortedag" in: „T. v. P.", VI, pag. 200.

15) Zie Vivekananda: „Raja Yoga", New York, 1920.

16) Zie Tischner, l.c., pag. 105.

Op levendige en boeiende wijze heeft Stefan Zweig ons in zijn zeer lezenswaardig boek: „Die Heilung durch den Geist" [17]) het leven van Mesmer beschreven. Vele mijner lezers kennen ongetwijfeld dit geschrift, en zij weten dan daaruit, dat Mesmer niet te Weenen is gebleven. Zijn collega's, die niet gediend waren van zijn eenigszins kwakzalverachtig optreden (en hem ook zijn vele patiënten benijdden) maakten er hem het leven niet bepaald aangenaam. Over Beieren en Zwitserland reisde hij naar Parijs. Reeds in 1775 had hij getracht de meest beroemde academieën voor zijn „ontdekking" te winnen en haar zijn bekende 27 stellingen toegezonden. Slechts de Berlijnsche Academie antwoordde hem. Maar aan dat antwoord had Mesmer niets. Het kwam hierop neer, dat men zich daar niet wilde inlaten met een zaak, waarvan men vond, dat zij nog op een te onzekeren grondslag rustte. Mesmer wilde nu te Parijs de leden der medische faculteit door persoonlijke bezoeken voor zijn leer winnen. Maar ook dat is op een teleurstelling voor hem uitgeloopen. Wel kreeg Mesmer in den loop der jaren van zijn verblijf te Parijs vele patiënten. Ook Marie Antoinette begon zich voor hem te interesseeren....

Mesmer is in het jaar 1815 overleden, maar met zijn heengaan verdween niet de belangstelling voor zijn theorieën. In de negentiende eeuw hebben de mesmeristen heel wat van zich doen spreken en zij doen dit nog. Daar waren in de eerste plaats een aantal artsen, die de meening waren toegedaan, dat er wel eenige waarheid school in de theorieën van Mesmer en onder bepaalde omstandigheden er toe overgingen hun patiënten te mesmeriseeren. Justinus Kerner [18]) was een van hen...

Maar er waren ook leeken. Ik denk hier b.v. aan den zouaaf Jacob, het type van den braven wonderdokter, een vroom man, die zich geheel in dienst der lijdende menschheid stelde [19]). Hij werd op 6 Maart 1828 te Saint Martin geboren. Slechts één jaar volgde hij de dorpsschool, waar hij wat lezen en schrijven leerde. Twintig jaren lang diende hij als muzikant bij de zouaven en nam deel aan den Krimoorlog, alsmede aan den voortdurenden strijd met de stammen in Noord-Afrika. In een klein geschrift: „Pensées du Zouave Jacob" vertelt hij hoe hij zijn „gave" ontdekte. „Alles wat ik hierover zeggen kan — zoo lezen wij in dat boekske — is dat ik de overtuiging heb, dat deze kracht mij gegeven is tot verlichting en welzijn van mijn medemenschen, en dat ik die tot deze hoogte heb gebracht

17) Leipzig, 1931.

18) J. Kerner: „Die Seherin von Prevorst", herdruk, Reclam, Leipzig.

19) De navolgende gegevens zijn ontleend aan het artikel van J. S. Göbel: „De Zouaaf Jacob" in: „Het Toekomstig Leven", 1913, pag. 375.

door het betrachten van deugdzaamheid. broederschap en liefdadigheid en liefde tot God ...."

Hij vertelt ons nu hoe hij jarenlang in de duisternis leefde, totdat hij in aanraking kwam met het spiritisme. Hij leerde nu, zooals hij zegt, „een hoogere en een betere wereld" kennen „welke God de Vader van Allen had geschapen tot onuitsprekelijke vreugde van allen, die hier beneden goedheid in praktijk brengen..."

„Mijn eerste bewuste genezing bestond in het doen opstaan van zijn bed van een kameraad, die de cholera had en vele pijnen had. Ik legde mijn handen op hem, waartoe ik een neiging in mij gevoelde en hij was spoedig geheel hersteld ...."

„Dit is mijn gebed: „God geef mij kracht en sta mij toe dat goede, welwillende geesten tot mij komen, om mij te helpen bij dit heilige werk der liefde, dat ik wensch te vervullen tot leniging van het lijden van vele zieken en dat Uw naam worde geprezen en dat Uw zegeningen mogen nederdalen op ons allen."

Uit deze citaten moge blijken dat de zouaaf Jacob meer was — althans meer meende te zijn — dan alleen magnetiseur. Hij was ook een soort van gebedsgenezer en voorts, wat de spiritisten noemen, genezend medium, een magnetiseur, die zich geholpen waande door geesten.

Wie contact zoekt met de onbevoegden, die in onze dagen zieken trachten te genezen, zal opmerken, dat een deel van hen ons eveneens zoo'n bont geheel van onderscheidene, niet officieel erkende geneesmethoden te zien geeft, al komt daarnevens de „echte" magnetiseur ook wel voor. En bij die „echte" magnetiseurs vinden wij dan ook nog verschillende typen. Naast hen, die meenen dat de kracht welke zij afgeven een kosmische kracht is, die zij uit den kosmos tot zich trekken — de aanhangers der Prana-theorie dus — staan anderen, die ons vertellen, dat zij slechts hun eigen levenskracht, hun eigen psycho-fysische emanatie, hun eigen fluïde afgeven. Deze lieden zeggen dan in den regel, dat zij slechts een beperkt aantal patiënten per dag kunnen behandelen, dat zij zich tijdens de behandeling uitputten (hetgeen de „pranische" genezers niet zeggen te doen) en gedragen zich soms aan hun middagdisch als de beroemde holle bolle Gijs....

Maar laten wij terugkeeren tot den zouaaf Jacob.

In het kamp van Châlons wekte in het jaar 1866 de mare van Jacob den genezer groote opschudding. Groote scharen verzamelden zich dagelijks voor zijn tent, zoodat de bevelvoerende officier aan zijn genezers-praktijk een einde moest maken. De roem van Jacob werd zelfs een hinderlijke

zaak voor zijn regiment, zoowel te Versailles als te Parijs. Des morgens voldeed hij aan zijn militaire plichten te Versailles en kwam dan in den middag naar Parijs om daar zijn wonderlijke genezingen tot stand te brengen. Blinden, dooven, lammen, kreupelen, zieken en stervenden onderwierpen zich aan zijn behandeling. Zij verdrongen zich in grooten getale in den hof van Rue de la Roquette No. 8 waar hij zijn praktijk uitoefende.

Het navolgende is een bericht uit de: „Birmingham Gazette" van die dagen:

„Ik — aldus de verslaggever van dat blad, die het, met groote moeite en met behulp van een introductie, daarheen had weten te leiden dat hij tegenwoordig mocht zijn bij een „séance" van den zouaaf — trad de kamer binnen, waar een twintigtal van de meest havelooze en vuile ongelukkigen uit het volk bijeen was. De zouaaf stond, als in een droomtoestand, toen wij in het lage en lange vertrek, waar de genezingen plaatsvonden, binnentraden. Hij leunde tegen den muur, met half geopende oogen, evenals de somnambules, kort voordat zij geheel in magnetischen slaap vallen.

Hij sprak niet en bewoog zich ook niet, terwijl zijn vader bezig was de zieken op de lage, houten banken te rangschikken. Iedere kruk of stok werd den patiënten afgenomen en in een hoek achter de deur geplaatst, in weerwil van het gesteun en het gekerm der arme, verschrikte schepselen, die zich daardoor beroofd zagen van de middelen, noodzakelijk voor hun veiligheid. Toen zij allen eindelijk zaten, de een tegen den ander leunend, ging de vader naar Jacob en fluisterde hem iets in het oor. In een oogenblik was hij gewekt en stapte met een besliste, krachtige beweging voort, welke meer deed denken aan een militair, dan wel aan de plechtige bewegingen van een magiër. Hij liep eenige minuten heen en weer voor de rijen der lijders. Aan een ieder deelde hij zijn gebrek mede en den oorsprong van zijn ziekte. Daar niemand eenige tegenwerping maakte, werd ik tot de onderstelling geleid, dat alles juist was.

Eensklaps zag ik hem met een schok stilstaan en zijn oog vestigen op een zieke aan het uiterste einde der tweede bank. Na hem een oogenblik te hebben waargenomen keerde hij zich af met een lichte huivering, die, naar ik zag, niet werd veroorzaakt door afkeer of vrees, maar meer door een soort van afstooting. Hij zeide kortaf, met zijn vinger duidend op den persoon dien hij aansprak: „Voor Uw kwaal kan ik niets doen; het is boven mijn macht. Ga en denk er aan, dat het nutteloos is terug te keeren...."

Wederom bewoog hij zich voor de rijen, alleen de eenvoudige woorden uitsprekend: „Sta op en ga!"

Het geluid, dat nu plotseling uit de vergadering opsteeg, kan in geen menschentaal beschreven worden. Het was een soort van kreunend gehuil. Het leek op kinderlijk geween, duidelijk te voorschijn geroepen door vrees en twijfel.

Een oude, zwakke bedelaarster, wier hoofd zijn zenuwschokkende bewegingen had gestaakt, van het oogenblik af dat Jacob zijn oog op haar gevestigd had, was de eenige die uiting gaf aan het gevoel dat allen had bevangen. „O hoe kan ik mij bewegen zonder mijn krukken?" en een begeerigen blik werpend naar den hoek, waar haar oude vrienden en helpers stonden met een leger andere, begon zij te mompelen en jammerlijk te klagen.

De zouaaf overzag een oogenblik de schare, fronste zijn wenkbrauwen, toen hij zag, dat geen der patiënten zijn bevel had gehoorzaamd. De verontwaardiging van het verheven karakter van een profeet of ziener was niet in hem, maar hij stampte met groote kracht op den vloer, zoodat deze trilde. Opnieuw klonk het bevel: „Sta op en ga, opdat anderen uw plaatsen kunnen innemen."

En nu kwam de vreemdste en meest geheimzinnige beweging van de geheele ceremonie. Ieder individu, gezeten op deze lage houten banken, deed de een na den ander een poging om op te staan en stond rechtop. Woorden kunnen het zonderlinge tooneel niet beschrijven, veroorzaakt door deze vreezende, hopende, twijfelende menigte als elk zichzelf zag staan, vast op de beenen, die gedurende jaren hun dienst geweigerd hadden. Sommigen lachten als kinderen; eenigen bleven stokstijf staan als een wonder standbeeld. Velen barstten uit in het meest hartroerende geween. Nu strekte Jacob zijn arm uit en verzocht om stilte. Allen bedaarden, en gedurende een oogenblik was het volkomen stil. De pauze duurde slechts kort. Mij werd verhaald, dat het altijd zoo ging, maar ik heb niet kunnen nagaan, waartoe dit noodzakelijk was. Daarop werd de deur opengeworpen en de kreupelen, de lammen, de gebrekkigen en verkromden van een uur te voren liepen uit het lange, half donkere vertrek, wel met eenigszins voorzichtigen gang, maar met versterkte ledematen en vasten stap alsof zij nooit te voren die kwalen gekend hadden.

Ik vroeg daarna aan den zouaaf door welken indruk hij zijn onmacht tot genezen gewaar werd. Hij antwoordde, dat in dergelijke gevallen een sluier voor zijn oogen scheen te vallen en dit verhinderde hem zijn patiënt te zien 20)......

Zijn eigen verklaring luidt: „Ik zie de gebreken en somtijds wel 20 of 30 geesten, die op de invalieden invloed uitoefenen, terwijl ik in de kamer sta en rondzie....".

Zijn karakter en gedrag zijn voortreffelijk; hij is over het geheel een geschikte persoonlijkheid voor een zending van de hoogste orde."

Een genezen patiënt (graaf Chateau Villard) schreef over Jacob in Augustus 1867 in: „La Patrie" den navolgenden brief:

„......Ik had zulke buitengewone dingen van den zouaaf gehoord, dat het verlangen in mij opkwam, een van zijn séances bij te wonen, daar ik in de beenen verlamd was. Ik nam mijn echtgenoote mede, die ook steeds lijdende was en ik verklaar hier openlijk wat daar gebeurde.

In de Rue Roquette komend, waar een opstopping van menschen was, werd ik door een knecht en een welwillenden werkman, die zich haastte mijn anderen arm te nemen, uit het rijtuig geholpen. Deze twee brachten mij naar de werkplaats van den heer Dufayet. In dezen toestand kwam ik aan de deur, waar een persoon, dien ik niet kon omkoopen, mij geen toegang wilde verleenen zonder nummerkaart. Mijn secretaris, die bij toeval den boekhouder van den heer Dufayet kent, wenkte dezen, en hij, mijn onvermogen om te blijven staan ziende, vergunde mij binnen te gaan. Ik kwam in een ruimte, geheel gevuld met zieke menschen.

De regel van den zouaaf is, dat de ergste zieken het eerst behandeld moeten worden.

---

20) Dergelijke beweringen treft men ook bij andere magnetiseurs e.d. aan. T.

Mijn echtgenoote begon te weenen bij het zien van zooveel ellende. Er was een dame, die haar dochter gebracht had. Zij zeide, dat haar kind binnen behandeld werd, dat zijzelve niet mocht binnenkomen, daar de deuren alleen open zijn voor kranken. Ik zag later, dat het meisje naar buiten kwam en naar het wagentje wandelde, dat haar gebracht had, gevolgd door haar moeder. Dit meisje was door een man naar de kamer gedragen.

Ook zag ik een man met een verdraaiden rug, niet in staat om te loopen, genezen uit het vertrek springen, onder de toejuichingen der menigte, vooral van de personen uit dat gedeelte van de stad die hem kenden.

Eindelijk werden wij in de kamer toegelaten. Men mag die kamer wel de wonderkamer noemen. Ik zag daar een zeer lijdend mensch, verlamd en ongelooflijk ziek door den heer Dufayet en zijn helpers binnen gebracht en op stoelen gelegd, die dicht bij elkaar stonden. Toen de kamer vol lijders was, kwam de zouaaf binnen en zeide: „Niemand spreekt, tenzij ik hem vraag, anders ga ik heen." De grootste stilte heerschte. Hij ging rond en zeide tot elk wat hun kwaal was, en zonder hen aan te raken sprak hij: „Sta op". En zij, die lam waren, rezen op. Ik ben een van dezen. Ik stond zonder de minste moeite op. Na omstreeks 20 minuten gebood hij ons heen te gaan en onder het diepste stilzwijgen ging een ieder heen. Mijn echtgenoote, beleefder dan ik, wilde hem bedanken, maar onmiddellijk legde hij haar het stilzwijgen op en sprak: „Anderen wachten mij, gij zijt genezen, laat dat U genoeg zijn, ga heen."

Heengaande kwamen er velen rondom mij, met deelneming vragend wat er gebeurd was en zonder hulp bereikte ik mijn rijtuig, loopend op een slecht geplaveide straat, die het gaan een goeden looper zelfs moeilijk maakte. Van dit tijdstip af is ook mijn echtgenoote wonderlijk wel..."

De zouaaf Jacob overleed in 1913 te Batignolles.

Hoevele magnetiseurs hebben niet in den loop der jaren mijn pad gekruist! Vogels van diverse pluimage waren het. Ik heb er gekend van het type van Greaterakes en van dat van den zouaaf Jacob — menschen die volkomen te goeder trouw waren, overtuigd van het feit, dat zij een bijzondere „kracht" bezaten, van het goed recht van hun geneesmethode en die vol heilige verontwaardiging spraken over hetgeen, naar hun meening, een leemte in onze wetgeving is.

Maar er bevonden zich onder hen, met wie ik in aanraking kwam, ook, die niet zoo onschuldig waren — personen, die de lichtgeloovigheid [21]) hunner medemenschen zochten uit te buiten, die heelemaal niet onbaatzuchtig mochten heeten....

Ook ontmoette ik lieden met een zakelijke instelling — menschen, die ontegenzeggelijk iets praesteerden (zij het dan ook slechts als suggestie-

21) T.o.v. den wonderdoener vertoonen vele personen een verhoogde suggestibiliteit.

therapeut) maar die zich voor deze praestaties dan ook behoorlijk lieten betalen....

Het is interessant — en ook wel amusant — om over al deze lieden te lezen. Misschien kom ik er later nog weleens toe mijn memoires te schrijven — de gedenkschriften van een parapsycholoog. Zij zullen er dan zeker alle in verschijnen; zoowel de idealist, die te goeder trouw was, de waarachtige menschenvriend, naast den rasechten bedrieger, soortement Sequah in zakformaat. Ook de dankbare patiënte, die de boete voor haar magnetiseur betaalde (een veel voorkomend verschijnsel [22])) en de rechter die, tegen zijn overtuiging in, moest veroordeelen....

Een belangrijk onderwerp, dat thans onze aandacht vraagt, is de vraag, wat er nu tot op heden bekend is van dat geheimzinnige fluïde, dat magnetiseurs zeggen uit te stralen — dat prana; die psycho-fysische emanatie. Wij weten dat een aantal personen beweert deze uitstraling te kunnen voelen — anderen beweren haar te zien. Reichenbach nam een groot aantal proeven met personen — hij noemde ze sensitieven — die beweerden de uitstraling te kunnen zien en zegt daarbij positieve resultaten te hebben verkregen. Zeer terecht merkt Dr. K. H. E. de Jong, in zijn boekje over: „De Parapsychologie" [23]) op, dat het systeem van Reichenbach „te zeer getuigde van nonchalante goedgeloovigheid en neiging tot doordraven dan dat het een critisch onderzoeker kon bevredigen."

Men heeft allerlei toestellen bedacht om met behulp daarvan het bestaan van het z.g. fluïde aan te toonen, maar men mag daar nog niet in geslaagd heeten. Op het vijfde internationale congres voor parapsychologie, dat in Augustus van het jaar 1935 te Oslo werd gehouden, zag ik nieuwe verbeterde apparaten. Dr. Fernando Cazzamali (Rome) en Ir. Givelet (Parijs) hielden belangrijke beschouwingen over het probleem der uitstraling, maar, zooals ik in mijn congres-verslag, verschenen in den zevenden jaargang van het: „Tijdschrift voor Parapsychologie" [24]) reeds opgemerkt heb, er blijven hier nog te veel vragen onbeantwoord om ons het recht te geven te zeggen, dat het bestaan van het fluïde met behulp van daarvoor geconstrueerde apparaten bewezen is.

---

22) Soms betalen vele dankbare patiënten, onafhankelijk van elkaar, de boete. Dit kan er toe leiden, dat een veroordeeling voor een magnetiseur een bron van inkomsten beteekent!

23) Haarlem, 1936, pag. 19.

24) Pag. 289.

Hetzelfde geldt met betrekking tot het bewijs met behulp van de fotografische plaat.

Magnetiseurs vertellen ons gaarne van den invloed van het fluïde op zaden en planten. Zij toonen ons planten, welke door hen gemagnetiseerd zijn en plaatsen daarnaast andere, die deze behandeling niet ondergingen. Wie zal echter zeggen of die planten, die er zooveel beter uitzien dan haar niet gemagnetiseerde soortgenooten, dit niet te danken hebben aan het feit, dat zij meer zonlicht kregen of „toevallig" wortelen in aarde van voor haar meer gunstige samenstelling dan die soortgenooten. Post hoc ergo propter hoc. In het eerste opstel kwam deze fout ook ter sprake (patiënt 76).

Dergelijke proefnemingen moeten door botanici in het laboratorium genomen worden. Dit is ten onzent reeds twee maal gedaan — te Leiden en te Wageningen. *Beide malen zonder positief resultaat.*

Er zijn nog andere proeven genomen om er het bestaan van het fluïde mede aan te toonen — te veel om deze hier alle te bespreken. Geen dezer proeven heeft tot op heden het door de magnetiseurs verwachte en gewenschte resultaat opgeleverd.

Dus — zal men op grond van dit alles zeggen — dus het fluïde of de emanatie bestaat niet. Zoover zou ik niet willen gaan, ik zou alleen maar willen zeggen, dat het tot op heden niet aangetoond is. [25]) Het mag misschien vreemd lijken, wat ik nu zeggen ga, maar het is toch volkomen verantwoord.

Ik heb een vermoeden — ondanks al deze negatieve ervaringen — dat dat fluïdegeloof toch niet geheel uit de lucht gegrepen is. En ik ben niet de eenige, die er zoo over denkt. „Men krijgt immers — aldus Dr. K. H. E. de Jong in zijn genoemd werkje [26]) — den indruk, als men de zaak zooveel mogelijk onbevooroordeeld beziet, dat althans enkele personen een supranormale uiting van stoffelijken aard hebben, die zich aan anderen voelbaar kan maken en soms gepaard gaat met geneeskrachtige werking. Bij de overgroote meerderheid is echter die uiting, indien zij bestaat, blijkbaar zoo zwak, dat zij praktisch niet in aanmerking komt."

Men kan het nog anders zeggen: bij een aantal magnetiseurs krijgt men den indruk, dat zij meer zijn dan louter suggestie-therapeuten. Wij

25) Dr. E. Pascal besluit zijn opstel over: „La question du „fluide magnétique" " in „Revue Métapsychique", 1936, No. 5 met dezelfde erkenning. („Dans l'état actuel de la science, rien ne prouve l'existence du fluide magnétique...").

26) Pag. 24.

hebben daar echter geen bewijzen voor, Men moet deze personen hebben geobserveerd tijdens hun arbeid, met hun patiënten hebben gesproken, kortom men moet op dit gebied over praktische ervaring beschikken, opdat het ons evident worde, dat hier in een aantal gevallen meer in het spel is, dan louter suggestie-therapie. Maar daarnaast past ons de erkenning, dat wij omtrent dat „meer" niet veel — eigenlijk niets — kunnen zeggen. Er is hier een X in het spel en over het wezen van deze X kunnen wij slechts vermoedens uiten.

Dat hier althans ook suggestie-therapie in het spel is, kan aan geen twijfel onderhevig zijn.

Suggestie-therapie. Wat hebben wij daaronder te verstaan? Velen denken, wanneer zij over genezingen door suggestie hooren spreken, aan genezingen, die in wezen geen genezingen zijn, aan het tegengestelde van z.g. ingebeelde kwalen, aan schijngenezingen....

Dat is echter niet juist. De invloed van ons voorstellingsleven op ons lichaam is zeer groot. Wie er aan twijfelen mocht neme mijn boek: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie" ter hand, in het jaar 1934 te Utrecht verschenen en leze daarin de verhandeling over: „Ideoplastie".

Onder ideoplastische verschijnselen versta ik alle die verschijnselen, waarbij de organische stof zich onder invloed van een idee (ver)vormt — waarbij een idee vormen schept.

De moderne biologie begint tot het inzicht te komen, dank zij de z.g. neo-vitalistische school, waarvan de eminente Duitsche bioloog en filosoof Hans Driesch een der grondleggers is, dat de morphogenesis (d. i. het ontstaan van organische vormen) een verschijnsel van ideoplastischen aard is, dat onze ziel niet alleen denk-principe is, maar tevens organiseerend principe, vormgevend principe. Dit denkbeeld is geenszins nieuw; we treffen het reeds bij Aristoteles aan.

Het is onze ziel, die ons lichaam opbouwt en in stand houdt — ons lichaam is slechts een openbaringsvorm van onze ziel.

De denkbeelden der neo-vitalisten hebben ook hun invloed op de moderne geneeskunde uitgeoefend. Meer en meer breekt in de kringen onze hedendaagsche medici het inzicht baan, dat de taak van den arts slechts hierin bestaat, dat hij het tot stand komen der zelfgenezing zoekt te vergemakkelijken, dat de eigenlijke arts huist in de ziel van den zieke zelf, dat — zooals A. Maeder dat uitdrukt [26]) — de Meester van den

26) „Genezing en Ontwikkeling in het Zieleleven", Ned. vert., Amsterdam, 1919, pag. 41.

arts de *vis medicatrix naturae* (de natuurlijke geneeskracht van het lichaam, de entelechie) is, en dat de voornaamste taak van den arts moet zijn, voor dien Meester alle hinderpalen weg te ruimen, „opdat de werkzaamheid van dien waren arts omvangrijk, zijn arbeid vruchtbaar zal kunnen zijn."

En niet alleen de Zwitsersche arts Dr. A. Maeder verkondigt dergelijke theorieën — wie de inaugurale rede van Prof. de Snoo (Utrecht) of de Diesrede van Prof. Burger (Amsterdam) ter hand neemt, zal daarin dezelfde denkbeelden aantreffen.

Wij kunnen nu door ons voorstellingsleven die natuurlijke geneeskracht van het lichaam zoowel positief als negatief beïnvloeden; wij kunkunnen ons zoowel gezond als ziek denken. De gestigmatiseerden doen bij zichzelf, door vereenzelviging en meditatie, wonden ontstaan — men kent onderscheidene goed geconstateerde gevallen van personen, die stierven na het gebruik van een *on*schuldig middel, terwijl zij daarbij in den waan verkeerden, dat zij een zwaar vergif tot zich genomen hadden. Dood door auto-suggestie.

Waar dit mogelijk is, daar mòet ook het omgekeerde mogelijk zijn, en de ervaring leert ons, dat het zich ook inderdaad voordoet. Het verdwijnen van wratten door toepassing van tooverformules is hier een eenvoudig, maar reeds veelzeggend voorbeeld. „Het geloof, dat geneest."

In het volgende opstel kom ik op dit alles nader terug. Dit wil ik eindigen met een citaat uit het, voor ons hier zoo leerzame boek van den chirurg Erwin Liek: „Das Wunder in der Heilkunde" waarvan in 1931 te Utrecht een Nederlandsche vertaling is verschenen. „Verstandige medici hebben steeds weer ingezien, dat de voornaamste factor voor het tot stand komen van genezing niet gelegen is in het gebruikte middel, maar in de persoonlijkheid, in de geloof- en vertrouwenwekkende persoonlijkheid van hem, die behandelt." (Pag. 148).

En dat dit zoo is, wordt in het licht der moderne neo-vitalistische biologie begrijpelijk. De moderne biologie en psychologie doen ons inzien, dat er.... nuttige kwakzalvers zijn.

Het woord suggestie is afgeleid van het Latijnsche suggerere, dat ingeven beteekent. Een suggestie is dus een ingeving.

Om met goed gevolg te kunnen suggereeren moet aan twee voorwaarden voldaan zijn:

1. de aanwezigheid van een persoon of zaak waarvan suggesties uitgaan. (Wij noemen zoo'n persoon of zaak suggestief);

2. de aanwezigheid van een persoon, die vatbaar is voor suggesties. (Wij noemen zoo'n persoon suggestibel).

Er is een tijd geweest, waarin men meende, dat de suggestibiliteit slechts bij lijders aan hysterie voorkomt. Thans weten wij beter. De suggestibiliteit is een algemeene menschelijke eigenschap, ofschoon niet alle menschen in gelijke mate suggestibel zijn.

's Menschen algemeene suggestibiliteit is van verschillende factoren afhankelijk. Leeftijd, ras, geslacht, intellectueele ontwikkeling spelen hier alle een rol. Zoo is b.v. de algemeene suggestibiliteit van natuurvolkeren en kinderen grooter dan die van cultuurmenschen en volwassenen.

T. o. v. bepaalde menschen en dingen vertoonen wij een bijzondere suggestibiliteit, d.w.z. dat t. o. v. bepaalde personen en dingen onze algemeene suggestibiliteit verhoogd wordt. Men denke hier slechts aan de houding van geloovigen t. o. v. priesters en amuletten, van zieken t. o. v. hun geneesheeren, van aanhangers van zekere politieke partijen t. o. v. hun leiders en van geldbeleggers t. o. v. hun notarissen en bankiers....

Onze suggestibiliteit neemt toe wanneer wij in toestanden van verlaagd bewustzijnsniveau geraken, omdat in deze toestanden onze oordeelsfunctie verzwakt. Voorbeelden van toestanden van verlaagd bewustzijnsniveau zijn o.m. de slaap en de hypnose.

Voorts bestaat er verband tusschen suggestibiliteit en emotionaliteit. De groote suggestibiliteit der lijders aan hysterie hangt voor een deel met hun groote emotionaliteit samen.

Het feit, dat remming der intellectueele functies (verzwakking der van het ik uitgaande oordeelsfunctie) alsmede verhooging der emotionaliteit onze suggestibiliteit verhoogen, stelt ons in staat, een verklaring te vinden voor de lichtgeloovigheid der individuen, welke deel uitmaken van collectiviteiten. Immers de bestudeerders der sociale psychologie hebben aangetoond, dat het individu in de collectiviteit (de menigte, de vergadering, enz.) zoowel op het gebied van zijn verstandelijk leven, als op dat van zijn gevoels- en wilsleven veranderingen ondergaat. [1]).

1) Zie S. Zwanenburg: „Sociale Psychologie", Utrecht, 1927.

Wie het boek: „Mein Kampf" van Hitler gelezen heeft, weet, dat hij welbewust partij getrokken heeft van dit psychologisch feit. Het individu in de collectiviteit geraakt onder bepaalde omstandigheden in een soort van aan de hypnose verwanten toestand. Daarom aanvaardt het individu in de collectiviteit zoo gemakkelijk leuzen en ook het ontstaan van massa-illusies en massa-hallucinaties vindt zijn verklaring in het feit, dat het individu in de collectiviteit bij een gehypnotiseerde vergeleken kan worden .....

In dit verband zij er hier ook op gewezen, dat een aantal z.g. wondergenezingen, die in een groot aantal gevallen als voorbeelden van suggestie-therapie dienen te worden gezien, in collectiviteiten plaatsvinden, op plaatsen, waar een groot aantal bedevaartgangers samengestroomd zijn.

Wij weten allen uit ervaring dat wij een sterke speekselafscheiding krijgen, wanneer wij in een zuren citroen bijten. Deze overvloedige speekselafscheiding treedt ook op, wanneer wij ons voorstellen, dat wij in een citroen bijten.

Na het opnemen van voedingsstoffen, in het bijzonder van eiwit, vertoont het bloed een veranderd gehalte aan witte bloedlichaampjes (alimentaire leucocytose). Glaser vond nu, dat deze verandering ook dan optreedt, wanneer de proefpersoon zich voorstelt, dat hij eiwitrijk voedsel tot zich neemt. [2])

Wij hebben hier te maken met een directen auto-suggestieven invloed op het organisme. Met een indirecten auto-suggestieven invloed op het organisme hebben wij daar te doen, waar een hypnotiseur zijn proefpersoon suggereert. Suggestie van buiten af moet zich voor het grootste deel omzetten in suggestie van binnen uit. Iemand suggereeren wil slechts zeggen auto-suggesties bij iemand induceeren .....

Glaser's proeven plaatsen ons voor een verschijnsel van ideo-secretorischen aard. Naast ideo-secretorische verschijnselen kent men o.m. ideo-plastische verschijnselen. Met ideo-plastische verschijnselen hebben wij bij o.m. de gestigmatiseerden te doen. Von Krafft—Ebing verwekte kunstmatig stigmatisatie-verschijnselen bij gehypnotiseerden. Eenige jaren geleden observeerde ik een man (Paul Diebel), die het vermogen bezat in figuurvorm op zijn borst te blozen. Ook hier een verschijnsel van ideoplastischen aard — invloed op het organisme door auto-suggestie. Nadere

2) „Ueber den klinischen Nachweiss psychophysischer Reaktionen", „Medizinische Klinik", 1924, No. 16.

bijzonderheden omtrent dit alles vindt men in mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", in 1934 te Utrecht verschenen. [3])

Men kent eenige goed geconstateerde gevallen van personen, die stierven na het gebruik van een „onschuldig" vocht, dat zij echter voor vergif aanzagen. *Dood door auto-suggestie.*

Waar men door negatieve influenceering van het organisme door directe en indirecte autosuggestie dergelijke resultaten kan bereiken, daar mogen wij verwachten, dat door een positieve influenceering ook veel te bereiken valt. Dit nu blijkt inderdaad het geval te zijn. Ik wees hier reeds in het vorige opstel op.

„Het is niets dan dogmatisch bijgeloof, de genezing van organische ziekten door suggestie a priori te loochenen. Met zekerheid kan worden beweerd, dat, wanneer ook maar eenig uitzicht op genezing voorhanden is, dit uitzicht door toepassing der suggestie vergroot kan worden ... De suggestie-therapie is geen middel, dat alles geneest. Zij is slechts een ondersteunende kracht, die met de chirurgie, de hygiëne, de electro-therapie en de overige verbonden moet worden." Aldus schreef eenmaal ten onzent Dr. Fred. van Eeden [4]), die met zijn collega Dr. van Renterghem tot de eerste officiëele suggestie-therapeuten behoorde .....

De suggestie-therapie levert ons een der vele bewijzen voor de macht van de ziel op het lichaam, en zij vormt een der vele convergente argumenten voor het neo-vitalisme, dat in de ziel niet alleen het denkprincipe, maar tevens het organiseerend principe ziet.

Het lichaam is een openbaringsvorm van de ziel; de ziel heeft het lichaam opgebouwd, houdt het in stand en drukt zich daarin uit ....

Een zeer merkwaardige categorie van suggestie-therapeuten vormen een aantal gebedsgenezers.

Wanneer wij spreken over *gebeds-genezingen*, zoo gaan onze gedachten onwillekeurig uit naar de persoon van Mrs. Baker—Eddy, die in 1879 het aanzijn gaf aan een gemeenschap van gezond-bidders, welke tot op den dag van heden bestaat.

Wij moeten ons er echter van bewust zijn, dat het streven kranken door gebed — door z.g. vraaggebeden — te genezen, reeds eeuwen geleden bij de Christenen werd opgemerkt. Van onderscheidene Heiligen der

3) Zie ook P. A. Dietz: „Stigmata bij Paul Diebel" in: „T. v. P.", III, pag. 145.
4) „Glückliche Menschheit", Berlijn, 1913, pag. 81, 84, 92.

R. K. kerk wordt ons verhaald, dat zij genezingen verrichtten — ook door gebed. Zeer bekend is de genezing door gebed, welke Luther aan het ziekbed van zijn vriend Melanchton tot stand gebracht zou hebben.

In Juni 1540 was Melanchton van de zijde der Evangelischen tot deelneming aan een godsdienstgesprek te Hagenau geroepen. Van nature vreesachtig en door angstige droomen verontrust, kon de destijds zeer verzwakte man zich niet heenzetten over de gedachte: „Ik sterf te Hagenau!" Als een stervende nam hij dan ook van zijn vrienden afscheid en nauwelijks had hij Weimar bereikt of een volslagen machteloosheid wierp hem op het ziekbed ter neer. De keurvorst was zeer bezorgd voor zijn leven. De beste artsen werden geroepen om hulp te verleenen, maar al de aangewende middelen bleven zonder gevolg. Toen kwam men op de gedachte om Luther door een ijlbode van den treurigen staat zijns vriends te verwittigen en hem te verzoeken zoo spoedig mogelijk naar Weimar te komen. Luther reisde dag en nacht door, en vond den kranke stervende. De oogen waren gebroken, het bewustzijn bijna afwezig, het gehoor verdwenen, de spraak belemmerd. Hij kende niemand meer, at en dronk niets — zijn slapen waren reeds ingevallen. Hij had het volledig voorkomen van een stervende.

Toen Luther dit zag ontstelde hij hevig, wendde zich tot zijn reisgenooten en zeide: „God beware mij, hoe heeft de duivel dat werktuig bedorven." Daarop wendde hij zich naar het venster en bad hartelijk tot God. Toen moest onze Heer God mij wel verhooren, vertelde Luther later, want ik beriep mij op alle mogelijke beloften, die ik mij uit de H. Schrift herinnerde, zoodat Hij mij verhooren moest, zou ik anderszins op Zijn beloften vertrouwen."

Daarna greep hij Melanchton bij de hand, en sprak: „Wees goedsmoeds, Philippus! Gij zult niet sterven. Hoewel God redenen heeft om te dooden, wil Hij toch den dood des zondaars niet, maar zijn bekeering en zijn leven. Hij heeft lust aan het leven; niet aan den dood. Hij heeft de grootste zondaren weer in genade aangenomen, hoeveel minder zal Hij u, mijn Philippus, verstooten en in zonden en zwaarmoedigheid laten omkomen! Geef dan den droefheidsgeest geen plaats en wordt geen moordenaar van uzelven; vertrouw den Heer, die dooden weer levend maken, die wonden en verbinden, die slaan en weer heelen kan."

Op deze toespraak begon Melanchton weer adem te halen, maar kon nog niet spreken. Na een poos wendde hij zijn aangezicht weder tot hem en bad om Godswil, hem zijn weg te laten gaan op de goede vaart, want iets beters kon hem niet wedervaren.

„Neen Philippus," sprak Luther, „gij moet onzen Heer en God nog verder dienen."

De zieke werd hoe langer hoe opgeruimder en Luther liet schielijk wat eten voor hem gereed maken, om het hem daarna zelf te brengen. Melanchton wilde echter niet eten.

„Hoor, gij Philippus," zeide Luther, „gij moet kort en goed eten, of ik doe u in den ban".

Toen at Melanchton een weinig en zijn krachten keerden langzaam weer....

Luther zeide later zelf: „Philippus is een van hen, die ten tijde van het Evangelie door het gebed van den dood verlost zijn."

„Ik — zeide hij — ben te Schmalkalden ook reeds in de kaken van den dood geweest, maar het ernstige gebed van vrome Christenen heeft mij weder levend gemaakt."

„En gij lieve Käthe — zeide hij tot zijn vrouw — waart ook eens dood en zijt door het gebed weder levend geworden." Zijn vrouw beaamde dit.

De waarheid van dit verhaal, dat ik ontleende aan de studie van Carl Matthes over: „Ph. Melanchton; sein Leben und Werken", wordt bevestigd door een brief van Melanchton aan Camerarius, geschreven op 1 September 1540. „Als hij (Luther) niet tot mij gekomen was — zoo lezen wij daarin — zou ik gestorven zijn."

Ook in onze dagen treffen wij onder de leden der officiëel erkende Christelijke gezindten wel personen aan, die voor hun zieke broeders en zusters bidden, ten einde dezen herstel van gezondheid te trachten te doen deelachtig worden. Eenige jaren geleden ontmoette ik in den Haag een eenvoudige vrouw, die bij haar gemeenteleden — en ook bij enkele predikanten — in hoog aanzien stond en van wie verteld werd, dat zij bij herhaling zieken door gebed genezen zou hebben....

In het jaar 1879 stichtte mevr. Baker—Eddy in Boston een gemeenschap, welke heden ten dage in de meeste cultuurstaten der wereld haar aanhangers telt. Zij noemen zich „Christian Scientisten" en trachten o.m. zieken door gebed te genezen. Uit deze beweging zijn weer andere ontstaan, waaronder die der „New Thought". De aanhangers dezer bewegingen zijn nogal eens naïeve optimisten.....

De aanleiding tot de stichting der gemeenschap van mevr. Baker—Eddy was het feit, dat zij zelve door een onbevoegde genezen zegt te zijn geworden. Dit bracht haar er toe te gaan peinzen over de genezingswonderen

van Christus en over hetgeen in het Nieuwe Testament over de kracht van het gebed der geloovigen wordt gezegd. In 1875 schreef zij haar wonderlijk boek: „Science and Health with Key to the Scriptures", dat herhaaldelijk herzien en herdrukt is.

Mevr. Baker—Eddy is in dit boek gekomen tot een groote vereenvoudiging van het wereldbeeld — wereldraadselen bestaan er voor haar niet meer. En — vanzelfsprekend — ook niet voor haar leerlingen. Het vermoeden ligt voor de hand, dat dit hun optreden als suggestie-therapeuten nochtans ten goede is gekomen. „Das Bewusstsein, die ganze Welt aus einem einzigen Gesetz erklären zu können, verleiht immer ein gewisses Sicherheits-, ja Ueberlegenheitsgefühl" merkt Prof. Holl in zijn boekje over: „Der Szientismus" (Berlijn, 1918) op. Hun suggestiviteit, d.i. hun vermogen om auto-suggesties bij anderen te induceeren, is hierdoor zeker toegenomen. Anders gezegd: de suggestibiliteit, d.i. de ontvankelijkheid voor suggesties of ingevingen, van kinderlijke personen en zieken is t.o.v. deze lieden op grond van hun zelfbewust, autoritair optreden in niet geringe mate verhoogd [5])....

God is Geest — zoo leert mevr. Eddy — en als zoodanig leven en werkelijkheid. Zij weet ons nu te vertellen, dat de materie eigenlijk niet bestaat, dat wij ons maar verbeelden, dat er zooiets als materie (stof) is. Ook zonde, ziekte, kwaad en dood zijn geen werkelijkheden; de Bijbel en het juiste denken leeren ons beide, dat God de wereld en de menschen volkomen geschapen heeft. De mensch wordt alleen maar ziek, omdat hij de ziekte vreest. Neem de vrees weg en de mensch is wederom gezond. Achter alle drogbeelden staat de ware, de eeuwige, de geestelijke mensch — hij is slechts als in nevelen gehuld. Wij moeten die nevelen doen oplossen, doen verdwijnen. En daarom moeten wij bidden.

Over het gebed denkt mevr. Eddy op haar wijze. Bij het bidden moeten de lippen verstommen, opdat de mensch bij den Geest gehoor vinde, bij het Goddelijke principe, bij de Liefde, die alle dwaling vernietigt.

Bidden beteekent voor haar *niet* een opgaan in God, gelijk de mystici dat wenschen — het menschelijke ik mag bij het bidden niet ondergaan. Slechts dàt gebed is, volgens haar, oprecht, waarin de mensch zich

5) De psychologie van den magnetiseur is tot op heden nog niet geschreven — wij hopen dat de tijd niet verre meer is, waarin zij geschreven wordt. Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn, of onder hen worden vele emotioneele en primair functioneerende individuen aangetroffen.

voorneemt te leven in overeenstemming met datgene, wat, volgens haar, de Goddelijke wetten zijn. [6])

Eigenlijk moest ieder mensch slechts voor zichzelf bidden, ten einde zich zelf te verlossen van de dwaling. In de toekomst zal het, volgens haar, ook zoover komen — dan zal een iegelijk zichzelf gezond bidden. Maar zooals de toestand op aarde thans nog is, hebben wij een stand van genezers, van gezondbidders noodig, die voor zichzelf en anderen bidden.

Elke „bidder", zoo zegt mevr. Eddy, moet in het binnenste van den mensch (in zijn „gemoed") kunnen „lezen"; de „bidder" stelt geen diagnose — in plaats daarvan komt, hetgeen zij het gemoedslezen noemt. Dit is, volgens haar, echter iets anders dan telepathie of gedachtenlezen. Het gebed, dat in de plaats van de artsenij komt, heeft, volgens mevr. Eddy, geen andere taak dan om den zieke, den mensch die dwaalt, wederom zoo te doen denken, dat hij, als volkomen, door God geschapen, wezen niet ziek zijn kan. Dan is hij wederom gezond.

Om dit te bereiken is het, volgens haar, in het geheel niet noodig dat de bidder naast zijn of haar patiënt zit en hardop bidt — neen, de afstand doet hier niet ter zake, deze is geen belemmering voor den Geest. En het bidden dient *on*hoorbaar voor anderen te geschieden....

Men mag nimmer de juistheid van een geneeskundige theorie trachten te bewijzen door er op te wijzen, dat zij resultaten oplevert. Wie dat doet zou zich op een goeden dag weleens voor het feit gesteld kunnen zien, dat hij moest erkennen dat drie druppels bloed uit de pink van een roodharige ongehuwde moeder wratten kunnen doen verdwijnen.

Dat een aantal personen baat zeggen te hebben gevonden bij Christian Scientisten is een feit en het vermoeden ligt voor de hand, dat wij hier in meer dan één geval met objectief te constateeren verbeteringen te doen hebben. Onderscheidene niet-Scientisten" moeten dit erkennen — zoo b.v. Dr. Lyman Powell, die een interessant „levensbeeld" van: „Mary Baker Eddy" heeft geschreven, waarvan bij de Firma Andries Blitz te Amsterdam een Nederlandsche vertaling verscheen. Powell wijst op de zegenrijke werking, die de leer van Mevr. Baker—Eddy op zieken en gezonden heeft uitgeoefend.

In het bekende: „Leerboek der Zenuwziekten", dat in 1923 te Haar-

6) Op verzoek van het „Christian Science Pers-Comité", den Haag, verwijs ik hier naar de omschrijving van het doel van „The Mother Church" in de: „Nederl. Staatsalmanak", 1936, bladz. 1228.
In: „Eenheid" (19 Maart 1936) vindt men het standpunt der beweging tegenover de groote maatschappelijke vraagstukken.

lem onder redactie der hoogleeraren L. Bouman en B. Brouwer is verschenen, heeft Prof. L. Bouman een verhandeling over: „Psychische Therapie" gepubliceerd, waarin in de paragraaf: „Overreding of Persuasie" aandacht aan de „Christian Science" is geschonken. Hij beschouwt haar zeer terecht als een soort van suggestie-therapie.

In een aantal gevallen zien wij, dat de gebedsgenezer het niet noodig oordeelt in tegenwoordigheid van zijn patiënt — hetzij dan luide of, volgens het voorschrift van mevr. Baker Eddy, onhoorbaar voor den kranke — te bidden, maar dat hij meent te kunnen volstaan met dit in zijn eigen woning te doen, ongeacht den afstand, waarop deze zich van het ziekbed van zijn patiënt bevindt.

Ook is het volgens de „practitioners" de „Werkers van de Christelijke Wetenschap", volstrekt niet altijd noodig, dat de patiënt weet, dat er voor hem gebeden wordt.

De vraag rijst of wij bij dergelijke gevallen nu ook van suggestietherapie mogen spreken.

Ik wil hier niet generaliseeren, maar het komt mij voor, dat wij in een aantal gevallen dit zeker mogen doen. Om dit te doen inzien, is het noodig, dat ik U iets ga vertellen van een reeks interessante proefnemingen, eenige jaren geleden door Dr. Eugène Osty, gedaan.

Hij observeerde een vrouw, Olga Kahl geheeten, die, evenals o.m. de hiervoor reeds genoemde Paul Diebel en de proefpersoon van von Krafft—Ebing, stigmatisatie-verschijnselen vertoonde.

Hebben wij echter bij Diebel te doen met een auto-suggestieve beïnvloeding, bij de proefpersonen van von Krafft—Ebing moeten wij spreken van stigmatisatie verwekt door geïnduceerde auto-suggestie. Suggestor en gesuggereerde zijn hier niet, gelijk bij Diebel, in een en dezelfde persoon vertegenwoordigd, maar hier zijn twee personen in het spel. Wij spreken hier van verbaal geïnduceerde auto-suggestie; verbaal d.w.z. door middel van het gesproken woord. Bij Olga Kahl was nu iets dergelijks het geval, met dit verschil, dat de auto-suggestie hier niet geïnduceerd werd door het gesproken woord, maar door het gedachte woord d.i. dus telepathisch. Wij spreken hier van *mentaal* geïnduceerde auto-suggestie.

Wie over dit geval nader wenscht te worden ingelicht neme mijn (hier reeds genoemde) „Hoofdstukken uit de Parapsychologie" ter hand.

Bij het kennis nemen van dit geval gaan onze gedachten onwillekeurig uit naar de z.g. booze tooverij (zwarte magie, „Vernichtigungszauber") waarvan men door alle eeuwen heen gewag maakt.

De meest eenvoudige vorm van „Vernichtigungszauber" is wel de vervloeking, waarvan wij reeds in den Bijbel gewag gemaakt vinden. Zoo getuigt Job, dat hij zijn „gehemelte niet toegelaten heeft te zondigen, om door een vloek zijns haters ziele te begeeren" (31 : 30), waaruit dus blijkt dat hij geloofde aan de mogelijkheid, dat men zijn vijand door een vervloeking naar het leven kan staan. En in: „Handelingen" 13 : 8—12 lezen wij van den toovenaar Elymas, die Paulus weerstond en den stadhouder van het geloof zocht af te keeren. „O gij kind des duivels, vol van alle bedrog en van alle arglistigheid" — zoo sprak Paulus tot hem — „vijand van alle gerechtigheid, zult gij niet ophouden te verkeeren de rechte wegen des Heeren? En nu zie, de hand des Heeren is tegen U, en gij zult blind zijn en de zon niet zien voor een tijd. En van stonde af aan viel op hem donkerheid en duisternis, en rondom gaande zocht hij, die hem met de hand mochten leiden."

Wij hebben hier vermoedelijk te doen met een geval van hysterische blindheid, ontstaan door indirecte autosuggestie (geïnduceerde autosuggestie). In de tweede helft der vorige eeuw werden in de klinieken van Parijs (Charcot, Janet) en Nancy (Bernheim) bij herhaling de onderscheidene variëteiten der anaesthesie door middel van indirecte auto-suggestie bij personen met verhoogde psychogeniteit in tegenwoordigheid van een groot aantal belangstellenden opgewekt. Men „genas" de proefpersonen van hun, kunstmatig verwekte, functioneele stoornissen door hun contrasuggesties te geven.

In de middeleeuwen behoorde het z.g. doodbidden (mortpetten) tot de meest gevreesde en toegepaste vormen van zwarte magie. [7]) „Ich pit dich .... daz du .... mich behüetest vor flüechen und vor mortpetten mich und all mein Freund."

Zoo bad omstreeks het jaar 1375 een Dominikanes (Adelheid Langmann) uit het klooster Engeltal. In verschillende biechtboeken uit die dagen wordt met het vervloeken en doodbidden rekening gehouden.

Ook het doodzingen kwam voor. Men koos daarvoor vaak psalm 109.

Wie de middeleeuwsche litteratuur over het doodbidden en doodzingen bestudeert zal bemerken, dat dit vaak gepaard ging met het verrichten van symbolische handelingen. Een middeleeuwsch schrijver noemt onder de zonden van heiligschennis „wassen kinderen te kerstenen" en hij waarschuwt voorts tegen de zondige baptismata, waarbij het sacrament

7) Zie P. W. J. van den Berg: „Doodbidden" in: „Eigen Volk. Alg. Tijdschr. voor Volkskunde en Dialect", I, pag. 152.

des doopsels misbruikt werd door het uitspreken der doopwoorden over wasfiguren, die daarna werden doorstoken met de bedoeling een vijand te schaden.

In het licht van de proefnemingen van Osty met Olga Kahl verschijnt dit alles in een geheel ander licht, dan dat, waarin de filosofen van het rationalisme („Aufklärung"), positivisme en materialisme het vermochten te bezien. Zij nopen ons rekening te houden met de mogelijkheid, dat de doodbidder en de doodzanger in een aantal gevallen door middel van mentaal (d.i. dus telepathisch) geïnduceerde autosuggestie ziel en lichaam van zijn vijand ongunstig beïnvloedde. Wat betreft de ritueele handelingen der toovenaars (misbruik maken van het Sacrament des doopsels) — ik ben met Dr. K. H. E. de Jong de meening toegedaan, dat in een aantal gevallen aan het verrichten dezer handelingen de overtuiging ten grondslag ligt, dat men door het verrichten van symbolische handelingen zijn geschiktheid om als „afzender" op te treden kan verhoogen. Hier betreden wij het gebied der z.g. ritueele magie.....

Dat de herinnering aan het doodbidden tot in onze dagen nog onder het volk voortleeft, moge blijken uit o.m. het bekende: „Handbuch für Untersuchungsrichter" van Gross (München, 1904, I, pag. 435). De auteur vertelt ons daarin, dat hij een vrouw gekend heeft, van wie men algemeen zeide, dat zij deze kunst verstond.

Folkloristen weten ons te verhalen van relicten van dit gebruik, welke op sommige plaatsen nog worden waargenomen.

De doodbidder is de „verkeerde" gezondbidder, hij is de zwarte magiër, waar de gezondbidder als een soort van witte magiër kan worden beschouwd; de doodbidder is de negativist, in tegenstelling tot den gezondbidder, die hier de positivist genoemd moet worden....

Zijn alle gebedsgenezers suggestie-therapeuten?

Het is mij verre deze vraag bevestigend te beantwoorden. Een aantal is dit zeker. Ik zou mij echter schuldig maken aan onrechtmatige generalisatie, wanneer ik zou zeggen, dat zij dit allen zijn. Zekerlijk zijn hier ook nog andere mogelijkheden. Eenige dezer mogelijkheden acht ik geenszins verwerpelijk, waarmede ik nog niet zeggen wil, dat ik ze aanvaard. Niet verwerpen en aanvaarden zijn geen synoniemen.

Ik heb bij herhaling gebedsgenezers ontmoet, die mij vertelden, dat zij geholpen werden door bovenaardsche machten, onzichtbare helpers, dienende geesten.

Over het wezen dezer machten hoort men dan verschillende meeningen verkondigen. Orthodoxe Christenen, die als gebedsgenezers optreden, zeggen wel, dat zij door engelen worden bijgestaan; theosofen spreken ons van Meesters en Mahatma's; spiritisten van „geestelijke dokters" ....

Roomsch-Katholieken weten ons te verhalen van Heiligen, die aan het ziekbed van vrome lieden verschenen zijn en hun genezing hebben bewerkstelligd. De bekende zeventiende-eeuwsche dichter Jan Luyken, die zich na zijn bekeering aansloot bij de mystisch-piëtistische kringen der Collegianten, verhaalt ons de geschiedenis van Jeske Klaas, de huisvrouw van Rince Abbis, vlotschuitvoerder te Amsterdam. Zij was gedurende veertien jaren aan beide beenen tot aan de heup toe verlamd, zoodat zij in een wagentje rondgevoerd moest worden. Op 49-jarigen leeftijd werd een onverwachte genezing haar deel. Er verscheen haar een hemelbode, die haar haar genezing aan- en verkondigde. De vrouw heeft het verhaal harer genezing aan Luyken medegedeeld, die het opteekende. Hij maakte ook een afbeelding van het voorval en ging daartoe opzettelijk naar het Prinseneiland, waar de vrouw woonde, om de sfeer van het huis van den vlotschuitvoerder tot zich te doen spreken. Deze afbeelding prijkte met het navolgende, dichterlijke, onderschrift:

Een bode brenght uyt Godeskracht
Een blijde boodschap in den nacht.
De vrouw ontvonckt in een begeeren
Godt opent haer een klaar gesicht:
Daar staat de bode schoon in 't licht.
Een bloempjen uyt den Hof des Heeren:
Syn woord uyt goddelycken last
Gaet, sonder eenig wancken, vast
Twee daghen syn daer noch verloopen,
Toen vaert Gods kracht door 't lichaam heen
En recht haar weder op de been,
Die veertien jaaren hadt gekroopen.

In de geschriften der spiritisten is bij herhaling sprake van personen, die met behulp van geesten genezingen zouden hebben verricht. Wij maakten hiervoor reeds met zoo'n genezer kennis: den zouaaf Jacob.

Ik kom hier nog nader op terug. Ik wil er op wijzen, dat wij in

een aantal dezer genezingen door hemelboden, geesten, enz. zekerlijk suggestie-genezingen mogen zien. Bij het geval Jeske Klaas acht ik dit, b.v., zeer voor de hand liggend.

De hemelbode, welke haar verscheen, zou ik willen beschouwen als een suggestief droombeeld, dat activeerend werkte op haar vis medicatrix naturae, op de natuurlijke geneeskracht van haar lichaam.

Men kan, dank zij de uitkomsten der onderzoekingen der dieptepsychologen, en der neo-vitalisten, over het ontstaan van dit droombeeld teleologische beschouwingen gaan houden welke in harmonie zijn met de denkbeelden van de Zwitsersche psychologen A. Maeder en O. Pfister [8]); het droombeeld dus zien als een uiting van een poging van het subliminale zelf om het supraliminale zelf — het waakbewustzijn — zoo te doen denken, dat de gelegenheid gunstig is voor den innerlijken arts, de natuurlijke geneeskracht van het lichaam, om een genezing tot stand te brengen, waarbij wij het vermoeden uitspreken, dat de verlamming van Jeske Klaas slechts een hysterische verlamming was, een functioneele stoornis, door suggestie ontstaan en die door het doen geven van contrasuggesties wederom opgeheven kon worden.

Deze contra-suggesties gingen nu uit van — werden nu gegeven door — het voor deze geloovige vrouw zoo uiterst suggestieve droombeeld.

Het moge waar zijn, dat deze tamelijk nuchtere verklaring een aantal eenvoudige, geloovige lieden zal doen verzuchten, dat de Wetenschap hier hun iets stichtelijks dreigt te ontnemen — ik heb mij dit weleens hooren toevoegen —, in werkelijkheid is dit toch slechts schijnbaar. Want wordt aan den eenen kant hier het transcendente teruggedrongen, aan den anderen kant worden onze oogen hierdoor wederom meer geopend voor dat zeer gecompliceerde geheel, dat menschelijke ziel heet, en komen wij hier tot beschouwingen over het wezen daarvan, die verre uitgaan boven die, welke wij vinden in de geschriften der negentiende-eeuwsche positivisten, rationalisten en materialisten....

---

8) Zie mijn: „Het Spiritisme", den Haag, 1936, pag. 88.

ROSWITHA BITTERLICH

door FRANK DE VRIES

Roswitha Bitterlich is een zeer gevoelig kind met een scherpe opmerkingsgave. Zij tekent en schildert evenwel nimmer naar de natuur. Het blijkt, dat ze het beeld, dat ze wil vastleggen, met grote helderheid waarneemt en de weergave van dit beeld door haarzelf steeds als onvoldoende beschouwt. Zij duldt geen enkele lof.

Niet in het minste onevenwichtig, nerveus of pessimistisch van aard, integendeel levenslustig als elk normaal begaafd kind, zij het veel gevoeliger, wordt dan plotseling de geest over haar vaardig en gevoelt ze de absolute noodzakelijkheid de beelden, die zich op een gegeven ogenblik aan haar opdringen, vast te leggen. Dit geschiedt spelenderwijs. Van trance is geen sprake.

Het schilderen of tekenen gebeurt met grote snelheid. Het doek van „Die Flucht der Heiligenfiguren", dat van grote afmetingen is, werd op een Zondagnamiddag voltooid. Als de arbeid volbracht is, toont zij een opmerkelijke onverschilligheid voor haar werk en de ouders moeten er als de kippen bij zijn om het weg te nemen, voordat het overschilderd wordt of weggegooid.

Soms bestaat geen enkele aanleiding voor het scheppen van een werk, een andere maal daarentegen is bijvoorbeeld de wens om den vader te verrassen of ook gewichtiger voorvallen, als ziekte van de moeder, de aanleiding tot het ontstaan van een tekening of schilderij. Maar van een zekere adequatie tussen hetgeen zij beleeft en schept is geen sprake.

Naast een groot aantal dóór en dóór kinderlijke tekeningen en aquarellen, die evenwel een enorme vormbeheersing verraden, komen symbolische en humoristische werken voor. De keuze der symbolen geschiedt geheel intuïtief en mist elke nabootsing en gaat soms geheel tegen de gebruikelijke symboliek in.

Beperken wij ons thans tot de bespreking van twee categorieën werken, die ik zou willen onderscheiden, namelijk de symbolische en de karakterstukken. Tot de laatste behoren de vele Chinese, Indiaanse en andere tekeningen en aquarellen. Om met de laatste te beginnen.

Men moet natuurlijk een verfijnd kenner van de Chinese en andere culturen zijn om de waarde van de werken van Roswitha, die door deze culturen zijn geïnspireerd, op de juiste waarde te kunnen schatten.

ROSWITHA BITTERLICH

Kop van een Tibetaan

De gekerkerde zielen

Aangezien deskundigheid mij hier geheel ontbreekt moet ik mij tot algemeenheden beperken.

Men moet zich goed voorstellen : Roswitha heeft nimmer een studie gemaakt van voortbrengselen van welke cultuur ook en de aanleiding tot haar scheppingen ligt niet op picturaal gebied. De Indiaanse tekeningen, blijkbaar geïnspireerd door de cultuur der Azteken, ontstonden na het lezen van Indianen-boeken. Chinese aquarellen schilderde zij na het vertellen van Chinese sprookjes, dus niet na het zien van een Chinees prentenboek of iets dergelijks.

De geest, die uit een Chinese tekening spreekt, is volmaakt anders dan die van een verbeelding van het Vlaamse volkslied bijvoorbeeld, welke aquarel geheel doortrokken schijnt te zijn van de Vlaamse geest. Hier is m.i. geen sprake van een verstandelijk hanteren van cultuur-historische bijzonderheden, van een met uiterst raffinement gebruikte kleur en lijn, bewust „aangepast" aan de bepaalde cultuur, die Roswitha wil verbeelden en waarvan de bijzonderheden stuk voor stuk naast elkaar worden gelegd, maar van een innerlijke „vatting" van een cultuur. Deze innerlijke aanvoeling kan a.h.w. uit één enkel waargenomen cultuursymbool teruggrijpen op de wezenlijkheid van die cultuur zèlf om dan van die essentie uit met feilloze zekerheid langs volkomen onstarre banen zich te concretiseren in een beeld, dat dan ook die levende warmte heeft — „Der Sieger!" —, die elke bewust gemaakte copie of legkaart van copieën moet ontberen.

Belangrijk is de vraag of Roswitha nu dit éne enkele cultuursymbool kan missen. Er zijn uitingen, die inderdaad in deze richting wijzen. De „Azteken-verbeeldingen" bijvoorbeeld zijn ontstaan na het lezen van Indianenboeken. De geest ging hier dus wellicht terug in de tijd en kon buiten een symbool van de cultuur der Azteken, waarvan Roswitha niets schijnt gezien te hebben. Maar de vraag rijst of dan de noodzakelijkheid van het „indirecte" symbool vast staat. En ook op deze vraag is een ontkennend antwoord verre van absurd, gezien de geheel intuïtief ontstane verbeeldingen der sterren en planeten.

Van een projectie van haar eigen persoonlijkheid schijnt hier geen sprake te zijn. Integendeel, het is alsof de cultuurgeest zelf zich bediend heeft van Roswitha als medium. Men moet dit m.i. nu niet zo zien, alsof hier van enigerlei bezetenheid sprake is of iets dergelijks. Het is volkomen bewust, dat ik de verklaring — voorzover men in staat is dit te doen — van dit wonder, dat ons is geopenbaard, zo algemeen mogelijk wens te houden. Ik ben van mening, dat wij er nauwelijks aan toe zijn anders dan

met de grootste voorzichtigheid met termen als helderziendheid e.d. te te werken. We moeten trachten zo onbevangen mogelijk en algemeen menselijk in de ruimste zin van het woord dergelijke phaenomena te omschrijven.

Juist de tentoonstelling van Roswitha Bitterlich is er m.i. het bewijs voor, dat het zeer de vraag is of de grens tussen psychologie en parapsychologie wel juist getrokken wordt en of niet normaal en supernormaal waarnemingsvermogen eigenlijk hetzelfde zijn. Ik sluit hier ook geheel aan bij de gedachtengang, die Dr. Dietz in zijn artikel in het Januarinummer van dit blad ontvouwde.

In plaats van bijvoorbeeld van een inspirerende cultuurgeest te spreken of van helderziendheid in de tijd of in de ruimte, kan men hier m.i. juist zo goed zeggen, dat de menselijke geest tal van instellingen ten opzichte van de werkelijkheid kent, of liever zelf tal van werkelijkheden kent, die, begrensd als het facet van een kristal, in het kristal toch zijn eenheid vindt. En dat het dan Roswitha Bitterlich mogelijk is beurtelings de facetten van het kristal te belichten, terwijl het òns, door welke remmingen dan ook, niet gegund is hetzelfde te doen.

Ik spreek uitdrukkelijk van remmingen. Immers, niet de ontoegankelijkheid van gebieden, waarvan we de eigenaar zijn, is het natuurlijke, maar juist het tegenovergestelde, de dammen, die hier zijn opgeworpen en de kosmische stroom hebben afgesneden, waardoor wij als kosmische persoonlijkheid vrijwel verdorst zijn en wij als begrensde persoonlijkheid het natuurlijke als een wonder gaan beschouwen, zijn onnatuurlijk . . . .

Overgaande tot een bespreking van de symbolische voorstellingen vestigen we allereerst de aandacht op de tekeningen, die sterrenbeelden voorstellen. De eerste tentoonstelling had Roswitha afgeschrokken: zij wenst niet als een wonderkind beschouwd te worden. Zij voelt zich geen kunstenares; het schilderen en tekenen kost haar geen moeite, terwijl ze juist als moeilijk beschouwt dat wat men als beroep uitoefent, ook het kunstberoep.

Na een korte periode van productieloosheid vertelde de moeder van Roswitha haar op een avond de namen van sterrenbeelden en planeten. En terstond ging zij aan het tekenen en schiep een uiterst merkwaardige serie tekeningen, negen en dertig in aantal, in drie dagen tijds, volkomen verschillend, geheel intuïtief, die de sterren en planeten voorstellen [1]). Alleen een astroloog kan deze uiterst merkwaardige en schone tekeningen

1) Op deze voorstellingen heeft de universiteit van Innsbrück beslag gelegd.

ten slotte op de juiste waarde schatten. Ik vermeld slechts, dat een Assyrioloog mededeelde, dat de Assyriërs ook Neptunus als zeegod met het beeld van de hoorn van de hoornslak hadden voorgesteld, juist zoals Roswitha dit deed. Een tekening van de zon, zoals Roswitha deze ziet, vertoont een fantastisch aantal bijzonderheden, waarvan alleen een sfinxfiguur genoemd zij.

Aangrijpend zijn de religieuze voorstellingen van symbolische aard, die vaak geheel afwijken van de gebruikelijke. De dood reikt bijvoorbeeld als pierrot aan Eva de appel. Op een schilderij, waar de onschuld van het kindeke Jezus in de armen van Maria, varende in een boot te midden van tal van fantastische dierenverbeeldingen wordt voorgesteld, valt de enorme gelijkenis van de dierenfiguren op met die van Hieronymus Bosch, dien zij niet kent.

Van de schilderijen, die van een wonderlijke kleur doortrokken zijn, bij alle verscheidenheid van tinten, noem ik nog de symbolische voorstelling der blinde pelgrims, omdat hier het karakter der Russische kleding volmaakt is getroffen, naar een Russische dame mededeelde. Zelfs de wijze, waarop de laars van één der pelgrims hersteld was, was geheel in overeenstemming met de gebruikelijke manier.

Ten slotte — ik doe slechts een greep, haar werk is eindeloos verscheiden en zeer uitgebreid — een schilderij van de gekerkerde zielen. Dit ontstond toen Roswitha van Thérèse Neumann vernam en hoorde, hoe deze had gesproken van arme gekerkerde zielen. Zij zeide de zielen te tekenen. Een zeer wonderlijk schilderij ontstond. In een grauwe kerker, waarvoor een getralied venster, vanwaaruit licht stroomt, zijn de zielen zichtbaar als vage grijze figuren, vrijwel zonder contour.

Op de voorgrond is een donkere figuur, die het licht nog niet ziet, diep gebogen, de andere zielen hebben zich meer opgelost en zijn minder zichtbaar. Verschillende interpretaties zijn natuurlijk mogelijk. Mij lijkt, dat door het tralievenster het eeuwige licht stroomt, waarnaar de zielen verlangen. Zij zijn evenwel nog te aards, noch te veel stof om door het venster te kunnen ontvlieden; de donkerste figuur is waarschijnlijk nog het meest aan de aarde gebonden.

Misschien, dat hier eenzelfde gedachte verscholen ligt gelijk Johannes Illig verkondigde, namelijk, dat na de dood de zielen aanvankelijk nog sterk aan de aarde blijven georiënteerd en slechts langzamerhand zich er vanaf wenden.

Dit schilderij dan als slot van een schare werken, die een glans van hoop zal brengen in het gemoed van hen, die zich bewust worden van de diepe tragiek, die zich in de loop der eeuwen heeft voltrokken, namelijk de ontworteling aan de grond vanwaaruit wij zijn voortgekomen. In het grauwe morgenlicht van een schemerende nieuwe cultuur, die kosmisch zal zijn of niet zal zijn, werd ons een bode gezonden. Laten wij trachten zijn taal te verstaan. [1])

BERICHT

De *Jaarvergadering* der S. P. R. zal vermoedelijk gehouden worden op Zaterdag 17 en Zondag 18 April a.s. te Amsterdam (R. Hartplein 4). Agenda: 17 Apr., 20.15: Dr. Gerda Walther, Die innerseelische Seite parapsychologischer Phänomene; 18 Apr., 10.30 u.: Huishoudelijke Vergadering, Mededeelingen uit het Laboratorium voor Parapsychologie; 2.15: Dr. W. H. C. Tenhaeff, Criminologie en Parapsychologie.

Voor de Afdeelingen der S. P. R. zullen de volgende *voordrachten* worden gehouden:

Amsterdam (R. Hartplein 4): 13 Maart: Ds. P. van der Veer, Parapsychologie en Godsdienst; 27 Maart: Dr. W. H. C. Tenhaeff, Het probleem der donker-zittingen; 17 April: Dr. Gerda Walther: Die innerseelische Seite parapsychologischer Phänomene; 8 Mei: Dr. Joseph Wüst: „Die physikalische Natur der auf den Rutengänger wirkenden Energieform."

Den Haag (Diligentia): 4 (niet 5!) Maart: Dr. W. H. C. Tenhaeff, Het Kristalzien; 19 April: Dr. Gerda Walther, Die innerseelische Seite parapsychologischer Phänomene; 30 April: Dr. Jul. Binger, Het Occultisme op Bali.

Rotterdam (Middensteiger 12): 16 Maart: Dr. P. A. Dietz, Droomen van levensschouw; 23 April: Ir. J. F. Carrière, Het voorspellen en het tijdsprobleem.

INHOUD

1) De schilderijen van Roswitha Bitterlich zijn nog te bezichtigen bij Kleykamp in den Haag waar van 22 Maart—19 April een tentoonstelling van hen zal worden gehouden. Redactie.

OVER EENIGE MIN OF MEER OCCULTE MOTIEVEN IN DE WERELDLITTERATUUR [1]

door J. J. POORTMAN

De parapsychologie houdt verband met tal van wetenschappen. *Welke is haar verhouding tot de schoone letteren?*

Occulte motieven spelen een meer of minder groote rol in de producten der letterkunde van verschillenden aard.

Een meer of minder groote rol. Er zijn een aantal, maar niet zeer vele boeken, die *occultistische romans* genaamd kunnen worden, zooals een ouder werk als Bulwer Lytton's „Zanoni" [2]), het meer recente oeuvre van Gustav Meyrink [3]) en het nog jongere „A Glastonbury Romance" van John Cowper Powyss. In zeer veel meer boeken speelt het occulte een tamelijk ondergeschikte rol. Er kan eenvoudig verteld worden, dat men aan spiritisme doet of naar een waarzegster gaat. Het is mij opgevallen, dat in vele romans voorkomt, dat men een ander persoon enkel door hem — van achteren — aan te zien kan doen op- of omkijken. Dit alles heeft op de handeling maar weinig invloed; daardoor wordt zoo'n boek nog niet een occulte roman. Tusschen deze twee uitersten in ontmoet men dan een aantal boeken, waarin het occulte motief middelmatigen invloed heeft op het verloop. Een voorspelling of voorgevoel kan b.v. het leven van den hoofdpersoon belangrijk beïnvloeden, of het denkbeeld van reïncarnatie kan een der hoofdmotieven zijn [4]). Occulte of mystieke belevenissen kunnen voor den hoofdpersoon van groot gewicht zijn, zooals in Anker Larsen's „Steen der Wijzen".

Iets overeenkomstigs geldt van het *tooneelstuk*. Als eene uiterste heeft men het mysteriespel, aan het andere een gewoon psychologisch stuk, „eine Alltagstragödie", zooals de ondertitel luidt, als Ossip Dymow's Nju, waar weer even sprake is van dat doen opkijken [5]). Daartusschen zijn er dan weer overgangen, waarbij het occulte motief wel degelijk van

1) Voordracht gehouden voor de Amsterdamsche Afdeeling der S.P.R.. Zij verschijnt gelijktijdig als nr. 25 van de reeks „Vragen-van-Nu" (van Gorcum & Comp., Assen).

2) Bulwer Lytton: 1803—1873.

3) Vgl. H. Buys, Gustav Meyrink, T. v. P., V, p. 158 e.v.; dr. P. A. Dietz, Gustaaf Meyrink, zijn werk, T. v. P., VI, p. 35 e.v..

4) B.v. Grimard, La Famille Hernadec ou les vies successives; Lucien Graux, Réincarné; de Fransche romans van M. Reepmaker.

5) P. 9—10.

belang is. Ik wijs b. v. op Sutton Vane's „Outward Bound" en Fauré-Frémiet's „Amilcar".

Eén onderdeel van de tooneelletterkunde is intusschen voor ons onderwerp van bijzonder belang: de *tragedie* en het drama. De tragedie heeft in Griekenland religieuzen oorsprong. In den vorm van een tragedie, drama of dichterlijk tooneelstuk is een en ander voortgebracht, dat tot de belangrijkste scheppingen van den menschelijken geest behoort. Ik noem b. v. den „Faust" van Goethe, Vondel's „Lucifer", Shakespeare's „Hamlet", Shelley's „Prometheus Unbound", Dante's „Divina Commedia", Ibsen's „Brand". Het dramatisch-tragische karakter is ook aan het Bijbelverhaal van Job eigen; ook de Bhagawad-Gita is dramatisch opgezet, terwijl het Christus-drama waarschijnlijk het meest verhevene en aangrijpende van alle is. Wat is de beteekenis van dit tragische in den mensch? *Is er soms in al deze drama's iets van een gemeenschappelijken zin te ontdekken?* Een bekende uitspraak van Goethe is, dat hij in zijn „Faust" allerlei „hineingeheimniszt" heeft. Wel is waar wil zijn commentator Witkowski dit niet op den zin van het geheele werk betrekken [1]), maar is het toch niet waarschijnlijk, dat in vele deze genoemde werken inderdaad allerlei „hineingeheimniszt" is, en staat het niet vast, dat men, al moet men een kunstwerk ook weer niet te zeer ontleden om aan de aesthetische werking geen afbreuk te doen, toch tot op zekere hoogte moet trachten te begrijpen en te verklaren, daar anders de beteekenis er van niet tot ons doordringt? Daarom willen wij probeeren om dat „Hineingeheimniszte", dit occulte, althans voor een deel bloot te leggen: het occulte verdient nu eenmaal als zoodanig te gronde te gaan.

Deze poging is er niet een, die nog onder de experimenteele parapsychologie valt. Nu behoeft alle occulte onderzoek nog niet experimenteel of zelfs maar empirisch te zijn: er is ook een verklarende [2]) en begrijpende taak der wetenschap. Ernstiger is een ander bezwaar. Letterkunde, dat is *fiktie*. Romans en tooneelwerken zijn voortbrengselen der fantasie. Ook al mogen deze fantastische producten hun bekoring hebben — men denke b. v. aan de verhalen van Edgar Allan Poe en E. Th. A. Hoffmann —, welk belang hebben ze voor de wetenschap, welke bewijzende kracht kan men aan hen toekennen? Ons antwoord daarop is: men zal wel moeten onderscheiden. Er is een letterkunde, kunstgeschiedenis en aesthetica, die

---

1) Goethes Faust, 2. Band, Kommentar und Erläuterungen, p. 134.

2) Vgl. Heymans, Ges. Kleinere Schriften, I, p. 210, 226; Haagsch Maandblad, I, p. 271.

zich van de waarde van het kunstproduct als zoodanig rekenschap geeft. Inzoover hebben zij zeker waarde voor de wetenschap, maar op deze zijde zullen we thans niet ingaan. Dat nu een in een roman geslaagde séance of een in een boek uitgekomen voorspelling bewijzend zouden zijn voor de werkelijkheid van bepaalde occulte verschijnselen, willen wij natuurlijk geenszins beweren. Hoogstens kan men iets dergelijks zeggen, dat, als b.v. zooveel auteurs in overigens in het geheel niet occulte romans dat motief van door-aanzien-van-achteren-op-doen-kijken inlasschen, het waarschijnlijk is, dat zij, goede waarnemers als zij vaak zijn, het ook voor werkelijk houden. Anders zouden zij het waarschijnlijk niet gebruiken. Ik heb enkelen van hen gevraagd, of zij het inderdaad voor werkelijk hielden en meerderen hebben dit bevestigd [1]). Terwijl de waarheidswaarde van de fantastische schepping als zoodanig dus nihil is, zal men steeds op den auteur moeten teruggaan. Is de dichter ook niet vaak tevens de ziener, de uiterst fijngevoelige, die inderdaad meer ervaart dan de gewone mensch en deze ervaringen in zijn dichtwerken invlecht? Hij kan dat ook veilig doen: als dichter wordt hij toch al voor niet geheel toerekenbaar gehouden. Hij behoeft ook veel minder bang te zijn dan de geleerde, wat de collega's ervan zullen zeggen, want zijn collega's vallen niet over dèze dingen. Tusschen scheppenden arbeid en magie en occultisme bestaat een verband. In beide gevallen vindt *ideoplastie* plaats. — Wanneer Shelley b. v. in „Queen Mab" de ziel beschrijft als het lichaam verlatend [2]), wanneer Tennyson dicht over „The Wakeful Dreamer", dan zouden dit wel eens meer dan enkel dichterlijke verbeeldingen kunnen zijn. Tennyson zelf hechtte veel waarde aan bepaalde mystieke ervaringen, die hij placht te hebben [3]). Het „open bewustzijn" van Anker Larsen is kennelijk een eigen beleving van den schrijver.

Wij zijn hiermee allengs op het terrein der *godsdienstwetenschap* aangekomen, n.l. van dat der religieuze en mystieke ervaring, dus der

1) Op deze heele kwestie hoop ik nog verder in te gaan. Intusschen houd ik mij aanbevolen voor de opgave van plaatsen in romans enz., waar dit gegeven voorkomt, evenals voor andere gegevens ter zake. Is er soms iemand, die zich in staat acht, dit verschijnsel willekeurig teweeg te brengen, zoodat men er mee zou kunnen experimenteeren? In boeken gebeurt het in den regel onwillekeurig.

2) Vgl. S. M. Imam in „The Theosophist", Aug. 1936, pag. 437.

3) Vgl. A. K. Jenkins in „The Theosophist", Jan. 1936, p. 452.

godsdienstpsychologie, terwijl bij de waardeering dezer verschijnselen de wijsbegeerte van den godsdienst om een hoekje komt kijken. Ook dit alles verwijdert zich van de empirische parapsychologie. Daarom kunnen deze gezichtspunten hier wel terloops ter sprake komen. Ons onderwerp heeft nu eenmaal relaties naar allerlei kanten; hoezeer we ons ook moeten beperken, wordt allerlei hier „gestreift". Wanneer het waarschijnlijk zou blijken, dat in de meeste der genoemde drama's eenzelfde zielsconflict, met een varieerenden, maar toch zich essentieel gelijk blijvenden inhoud, met wellicht een min of meer wetmatig verloop, naar voren kwam, dan is dit waard vastgesteld te worden, onder welke wetenschap dat ook moge vallen. Over de beteekenis daarvan kunnen wij dan nog even philosofeeren. De wijsbegeerte staat nu eenmaal aan het einde (evenals aan het begin) van elk onderwerp.

Ook de *mythologie* staat tot onze beschouwingen in verband. Vele van de genoemde tragische helden zijn mythische figuren. Ook ten opzichte van de gestalten der mythologie heeft men zich vaak afgevraagd wat er toch wel „hineingeheimniszt" mocht zijn. Zoozeer pogingen tot duiding hier voor de hand liggen, zoo onbetwijfelbaar is het gevaar van deze misbruik te maken. Wij moeten hier nader ingaan op de beteekenis der *allegorie*. De allegorie „zegt iets anders", spreekt in beelden, die echter tamelijk doorzichtig zijn. Zij staat niet zeer hoog aangeschreven en niet geheel ten onrechte. In de late Middeleeuwen en in het begin van den Nieuwen Tijd paste men haar o. a. veel toe: denkt u maar aan de „Zinnespelen" en aan allegorische voorstellingen zooals van de Fortuin, den Oorlog enz., die als welgedane dames op de schilderijen uit dien tijd rondzweven. Het karakteristieke en tevens het bedenkelijke van de allegorie is haar bewustheid, volledige bepaaldheid. Daardoor wordt zij vervelend. Zij is volgens Ermatinger de rationalistisch-teleologische vorm der symboliek [1]). Aan symboliek ontkomt de kunst niet. Bijna iedere figuur in de kunst zegt veel meer dan haar onmiddellijke inhoud is; zij is minstens aanleiding tot het genieten van ... *de* schoonheid. Maar in vele gevallen roept zij ook nog allerhand anderen inhoud op. Deze inhoud mag niet àl te scherp bepaald zijn, anders wordt de aesthetische werking gemist. Er wordt meer aangeduid, dan gezegd: „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis". Dit alles is toe te geven, maar het neemt niet weg,

1) Das dichterische Kunstwerk, p. 290. Vgl. ook Encycl. Handboek van het Moderne Denken, sub voce.

dat de duiding, de ook redeneerende interpretatie toch in een aantal gevallen noodig is om tot den zin van het geheel door te dringen. Zij, die zoo op de allegorie afgeven, vergeten hoeveel allegorie er steekt in een aantal zeer goede en zeer bekende kunstwerken. Op de grens staat b. v. een werk als Bunyan's „The Pilgrim's Progress." Daar komen inderdaad tal van zeer simpele allegorieën in voor. Toch heeft dit boek een ontzaggelijken opgang gemaakt. Maar ook in erkend voortreffelijke werken als Dante's „Divina Commedia" steekt veel allegorie. Beatrice is waarschijnlijk een jeugdliefde van Dante, tegelijk staat zij in zijn dichtwerk voor *de* Liefde. Dat een figuur als Mephistopheles, die van zichzelf zegt: „Ich bin der Geist, der stets verneint . . . . ; . . ein Teil des Teils, der anfangs alles war, Ein Teil der Finsternis, die sich das Licht gebar . . ." [1]) ook zeer algemeen bedoeld is, kan niet geloochend worden. Of men dit nu allegoriek noemt, of een symboliek, waarover zich laat redeneeren, doet er niet toe; aan de mogelijkheid van uitleg en bezinning vermindert dat niets.

Wanneer men van litterair meer naar theologisch-mythologisch gebied overgaat, is de geoorloofdheid en noodzaak van allegorische interpretatie nog grooter [2]). Ook hier kan intusschen te ver gegaan worden. Welk criterium moet aangelegd worden? Het ruimste ware wel, indien men zeide: allegorische uitleg is steeds geoorloofd, mits zij slechts sticht. Zoo vind ik b.v. de volharding van Odysseus beslist stichtelijk. Of men echter in het wachten van Penelope nu inderdaad het afwachten van het hoogere in den mensch, dat het lagere zich bekeert, mag zien, is een andere vraag. Men zal, met name ten opzichte van jongere schrijvers, toch ook moeten vragen, in hoever de auteur een dergelijken allegorischen of symbolischen zin in zijn schepping heeft willen leggen, waarbij anderzijds weer te bedenken is, dat de kunstenaar ook vaak half-onbewust schept. Trouwens, er bestaan vele scheppingen, waarvan de auteur niet of niet genoegzaam bekend is: mythen, legenden en sprookjes, die juist door bezinning op en duiding van den inhoud bekoorlijk worden, waar althans de uitleg aan de bekoring niet schaadt. De prinses, die verlost moet worden, de schoone slaapster, die gewekt moet worden, de verloren zoon, die terug zal keeren, ontleenen die verhalen hun macht over ons niet voor een deel

1) 1338, 1349 e.v..
2) Vgl. G. A. van den Bergh van Eysinga, Allegorische Interpretatie, Openbare Les, 1904; De paedagogische waarde der allegorische interpretatie tegenover haar „moderne" bestrijders verdedigd, 1905.

aan de diepte, die het motief van hoop op uiteindelijke verlossing voor ons heeft?

Is dus een zekere allegorische interpretatie, hetzij in godsdienstwetenschappelijken, hetzij in litterair-aesthetischen zin zeer zeker geoorloofd te noemen, ten einde inderdaad eenige klaarheid in onze problemen te brengen, moeten wij nog een stap verder doen. Bij dezen stap sluit ik mij aan, zij het niet volledig, bij een onderscheiding, die *Annie Besant* heeft gemaakt in haar boek „Esoteric Christianity". Zij spreekt daar over de beteekenis van de figuur van Christus. Misschien zal men vragen, of de figuur van Christus dan behandeld dient te worden in een verhandeling als deze, die over de wereldlitteratuur, gespecialiseerd in de richting van de schoone letteren, gaat. Maar men vergeet dan, dat de Bijbel ook een schoon geschreven boek is. De Bijbel is óók een boek als zoodanig — biblos — en, uiterlijk beschouwd, zelfs een zeer succesrijk boek, one of the best sellers of the world. Het spreekt van zelf, dat de parapsychologie en de Ned. S. P. R. zich er voor hoeden een bepaald theologisch-dogmatisch standpunt in te nemen. Haar sprekers zijn echter vrij voor eigen verantwoording op een punt in te gaan, waaraan zich zooveel controversen geknoopt hebben. Dat de bijbel ook als litteratuur en tegelijk met andere dichterlijke scheppingen behandeld wordt, getuigt niet van oneerbiedigheid: hij is althans ook een machtige kunstschepping. Omgekeerd hebben wij er al op gewezen, dat ook in de litteraire scheppingen, waar wij op in wenschen te gaan, voortdurend religieuze en metaphysische gezichtspunten meespelen.

Wat is nu die onderscheiding, die Annie Besant ten opzichte van de Christus-figuur maakt, die wij, eenigszins gewijzigd, over willen nemen en die ons van zooveel belang voor ons onderwerp lijkt? Er is in de eerste plaats een *historisch-empirisch* niveau of aspect van het Bijbelverhaal: Jezus, de leeraar in de zooveelste eeuw na de stichting van Rome rondgaande onder de Joden. Dan is er het *mythische* aspect: als in zooveel andere godsdiensten is de stichter, uit een Maagd geboren, het onderwerp van een zonnemythe. Hierbij sluit de latere vaststelling van zijn geboorte op een datum even na den kortsten dag des jaars op het Noordelijk halfrond aan [1]). Verder is er de *kosmische* Christus, Christus als de tweede Persoon van de Drieëenheid, één in wezen met den Vader, met den Vader als eersten en den Heiligen Geest als derden Persoon. Van dit

1) Vgl. „Esoteric Christianity", § 5.

aspect van de Christelijke leer hebben de Hegelianen een gewichtige wijsgeerige interpretatie gegeven. Ten slotte is er de *mystieke* Christus: Jezus, die lijdt aan het kruis en weer opstaat van de dooden. Dit aspect is daarom zoo dierbaar aan het menschelijk hart, zegt Annie Besant, omdat de mensch er zichzelven in herkent, sterker, omdat ieder van ons eens ergens iets dergelijks door moet maken. De mystieke Christus moet, volgens haar, in ieder van ons geboren worden [1]). Geheel afgezien van het Messiasschap geeft het Bijbelverhaal, zoo gelezen, een relaas van ervaringen en beproevingen van iedere menschelijke ziel. Geboorte, doop, verheerlijking op den berg, kruisiging en hemelvaart symboliseeren vijf stadia in het leven van den mysticus [2]). — Het komt mij voor, dat deze onderscheiding inderdaad van groot belang is. Terwijl toe te geven is, dat de figuur van Christus juist als eenheid van al deze aspecten in het religieuze leven van het Westen zoo'n groote rol gespeeld heeft, kan het N. T. m. i. nooit begrepen worden zonder tezijnertijd ook al deze aspecten zuiver te onderscheiden en één voor één in aanmerking te nemen. Te vaak is men geneigd alle gewicht op een of twee van hen te leggen en andere te verwaarloozen. Voor de Oud-Modernen was er niet veel meer dan de historische Jezus, een goedmoedige leeraar der Joden. Voor anderen weer is hij niets dan mythe, heeft Jezus niet geleefd en is met de reis van de zon door de teekens van den Dierenriem het voornaamste uit het Evangelie-verhaal verklaard [3]). Zoo gaat het verder, al is er terecht veel nadruk gelegd op den mystieken Christus, op de Christus-ervaring in het menschelijk hart en ook op Christus als Tweede Persoon der Drieëenheid, welke Drieëenheid naar het woord van een theoloog het dynamische element in het Godsbegrip brengt, en dan ook op het verband tusschen deze twee, den mystieken en den kosmischen Christus. Maar àl deze aspecten moeten m. i. in het oog gehouden worden.

Wat wij nu voorstellen te doen is een dergelijke onderscheiding toe te passen bij de verklaring van de min of meer occulte motieven in een aantal werken der wereldlitteratuur. Eerst wanneer men deze vier aspecten of niveau's, n. l. *het historisch-empirische, het mythisch-fantastische, het kosmisch-metaphysische* en *het persoonlijk-mystieke* uiteenhoudt, kunnen deze werken in het juiste licht, wat ons begrijpen aangaat, verschijnen.

1) Vgl. Gal. 4, 19.
2) T. a. p., § 6.
3) Vgl. de opvatting van Arthur Drews.

Daarbij zullen sommige twee, andere drie aspecten blijken te bezitten, enkele zelfs alle vier, maar altijd is het noodig zich rekenschap te geven om welk aspect het gaat, wil men wat er meer of minder opzettelijk „hineingeheimniszt" is naar buiten kunnen brengen.

Laat ik terwille van de duidelijkheid beginnen met vast te stellen, dat er allerlei litteratuur bestaat, waarbij *niet* als het ware twee of meer beteekenissen overelkaar geplakt zijn, doch die zich slechts op één niveau beweegt. Zoo heeft men op de verschillende niveau's de volgende soorten van geschriften, gedeeltelijk onder de schoone letteren vallend, gedeeltelijk niet. Op het historisch-empirisch niveau b.v. den gewonen psychologischen roman, en daarnaast de geschiedschrijving, met als tusschenvormen de biographie, de autobiographie en den historischen roman. Op het mythisch-fantastische niveau vele mythologieën en fantastische verhalen. Eigenlijk zou men àlle romans, poezie enz., inzoover ze „verzonnen" zijn, in deze tweede rubriek kunnen onderbrengen [1]). Legenden, sagen en sprookjes behooren hier in ieder geval thuis. Aan den anderen kant komen niet veel werkelijk zuivere voorbeelden van deze rubriek voor, daar in den regel òf toch weer veel aan de werkelijkheid ontleend is, òf veel reeds een allegorische beteekenis heeft. Op deze vermengingen gaan wij nog uitvoerig in. Een aantal boeken zijn echter wel vrij zuiver fantastisch, meer fantastisch dan occult, b. v. die van Edgar Allen Poe en E. Th. A. Hoffmann, die wel de meesters der fantastische kunst genoemd kunnen worden [2]). — Op het derde, kosmisch-metaphysische niveau krijgen wij dan verschillende, hetzij meer theologisch, hetzij meer wijsgeerig georiënteerde kosmogonieën en ontologieën, zooals in de geschriften der Neo-Platonici, of in die van Scotus Erigena, of ook bij Boehme, bij Schelling en de moderne theosofie voorkomen. Op het vierde en laatste, het persoonlijk-mystieke niveau bewegen zich verhandelingen van mystici en anderen over het intieme beleven der ziel, over de innerlijke ervaring en de fazen der zielsontwikkeling. Ik denk b. v. aan de Middeleeuwsche mystici, aan andere beschouwingen bij Boehme, aan de Yoga-sutra's van Patanjali en een boekje als „Light on the Path" van Mabel Collins.

Dit zijn dus alle vrij zuivere vertegenwoordigers van uitsluitend één

---

1) Daartegenover staat, dat geschiedschrijving toch ook steeds een schepping en een selectie inhoudt. Er vindt tusschen het eerste en het tweede niveau een gradueele verschuiving plaats van de onderlinge verhouding van weergave der werkelijkheid en ontwerpende verbeelding.

2) Vgl. Dr. P. A. Dietz, T. v. P., VI, p. 35.

der vier aspecten. Wij gaan nu over tot de bespreking van vermengingen der vier aspecten en dit zal ons vrij lang bezig houden.

Het laat zich hooren, dat men een vermenging van het historisch-empirische en het persoonlijk-mystieke aspect heeft, wanneer van Fechner bericht wordt en Wilhelm Wundt in zijn „Erlebtes und Erkanntes" zelf verhaalt, dat zij ergens een religieuze crisis hebben doorgemaakt. Zoo schrijft ook Anker Larsen in een boekje „Bei offener Tür, mein Erlebnis" over een mystieke ervaring, die vervolgens als „open bewustzijn" ook in zijn roman „De Steen der Wijzen" voorkomt: een overgang dus van de vierde naar de eerste en tweede rubriek.

Frederik van Eeden laat in „De kleine Johannes" Windekind Johannes bij de hand nemen, Johannes wordt dan klein en zweeft met hem tusschen planten en dieren [1]). In het fantastische verhaal — op het tweede niveau — gebeurt dus iets, dat gelijkt op wat in de parapsychologie — op het eerste niveau — onder discussie is als „excursie": tijdelijk verlaten van het lichaam. — Dat van Eeden wel degelijk een voorbeeld ervan is, dat een schrijver (zooals wij reeds bespraken) eigen ervaringen verwerkt in een roman, blijke uit zijn „De Nachtbruid" [2]) in verband met hetgeen hij meedeelt over zijn eigen droomleven in zijn „Studies" [3]) en in de „Proceedings" der Engelsche S. P. R. [4]).

„De kleine Johannes" is eigenlijk een modern sprookje. Hoe is het met de oudere *sprookjes*? Het mythisch-fantastische is wel heel sterk in hen. Daarom ontbreekt het empirische element daar echter niet. Dr. Dietz wijst er in zijn artikel „Het Occultisme in de Sprookjes" [5]) op, dat de gegevens der sprookjes zich nauw aansluiten bij occulte verschijnselen, die de parapsychologie bestudeert: er komt telepathie in voor, kryptaesthesie, de dieren uiten zich evenals de Elberfeldsche paarden enz. Natuurlijk blijft er zeer veel fantastisch (gelukkig) over, maar waar de overeenkomst is, daar is zij frappant. Dr. Dietz vraagt zich dan ook af, of de menschheid niet in de sprookjes de magische ervaringen uit den oertijd verwerkt heeft [6]). — Het voorbeeld van de sprookjes bewijst, hoe

1) P. 12 e.v..
2) Z. a., p. 176 e.v..
3) IV, p. 25.
4) LXVII; vgl. Tenhaeff, Het Spiritisme, p. 139, e.v.; Dr. Frederik van Eeden als Parapsycholoog, T. v. P., II, p. 135.
5) T. v. P., I, p. 220 e.v. = Parapsychologische Studiën, p. 22 e.v..
6) P. 227 = 28.

gemakkelijk meerdere aspecten tegelijk kunnen voorkomen zonder dat men daarop verdacht is. De aanwezigheid van een bepaald aspect gaat veel verder dan men verwacht, of men was reeds geneigd zich bij het voorkomen van slechts één ander aspect neer te leggen.

Hetzelfde geldt ook van werken als den Bijbel en de Ilias. Men heeft eerst niet willen gelooven, dat Troje een historische stad was, totdat Schliemann de plaats aanwees. In den Bijbel en ook in het Mahabharata [1]) komen waarschijnlijk veel meer historisch-juiste bijzonderheden voor dan men in een bepaalde periode heeft willen aannemen. De ééne beteekenis van een dergelijk werk behoeft de andere niet uit te sluiten.

Een verwant geval treft men aan in de wonderverhalen van het N. T.. Ook deze heeft men vaak gladweg in twijfel willen trekken, òf ze, van anderen kant, geheel als zuivere wonderen, de wetten der natuur doorbrekend, opgevat. Prof. M. C. van Mourik Broekman heeft in een studie in het T. voor Parapsychologie aangetoond, dat op vele ervan een nieuw licht valt, wanneer men ze vergelijkt met de resultaten van het parapsychologisch onderzoek van ook elders voorkomende verschijnselen [2]). Het parapsychologisch-empirische aspect gaat dus ook hier veel verder dan men in den regel geneigd is aan te nemen. Dit doet echter geen afbreuk aan de andere aspecten van den Bijbel, zoomin als die andere aan het empirische aspect. Intusschen vatte men de aspecten niet op in den zin van een volledige evenwijdigheid. Er komen motieven voor, die slechts in één of twee aspecten passen en beslist niet in een ander. Zoo zal men de Onbevlekte Ontvangenis van Maria toch wel enkel mythisch en kosmisch en *niet* parapsychologisch moeten verstaan.

Ik heb boven de vraag opgeworpen of wij in de aldoor wachtende Penelope, in Doornroosje, die bevrijd moet worden, en in andere dergelijke gegevens nu de ziel, het hoogere zelf van den mensch mogen zien, die wacht op de komst van den bevrijder, het zich bekeerende, als de Verloren Zoon terugkeerende lagere bewustzijnselement. Dat een soortgelijke allegorische interpretatie inderdaad aangewezen is, wordt somtijds door den schrijver zelf aangeduid. Frederik van Eeden doet dit b.v. in zijn naamgeving: de ontmoetingen van Johannes met „Wistik", „Pluizer" en „Dr. Cijfer" spreken voor zichzelf. De grenzen van subject en object zijn hier

1) Vgl. Encycl. of Religion and Ethics, 8, p. 326.
2) VI, p. 14 e.v., 226 e.v..

blijkbaar verschoven: de personen, die de hoofdfiguur in het verhaal ontmoet, zijn tegelijkertijd tendenties in zijn eigen zieleleven. De innerlijke factoren in het ontwikkelende bewustzijnsleven van een jeugdig mensch worden tot figuren, die hij tegenkomt, geobjectiveerd. In Bunyan's Pelgrim's reis geschiedt dit ook, maar op een kinderlijke en min of meer hinderlijke manier. Bij van Eeden is de allegorie geenszins storend. Dit verschuivingsprocédé is nu belangrijk en interessant. Het houdt in een aanraking van het tweede, fantastische aspect met het mystiek-persoonlijke. Factoren in de ziel worden in het fantastische verhaal tot objectief ontmoete figuren in meer of mindere aansluiting bij figuren, die in de werkelijkheid kunnen voorkomen [1]). Ook in den droom geschiedt dit. Jung noemt dit de „Deutung auf der Subjektstufe". Hij schrijft: „Diese Deutung nimmt, wie der Name sagt, alle Figuren des Traumes als personifizierte Züge der Persönlichkeit des Träumers" [2]). In de litteratuur wordt van dit procédé, zooals wij ook nog verder zullen zien, veelvuldig gebruik gemaakt. In de mythologie en bijbelsche exegese is het in bepaalde perioden schering en inslag geweest, waarbij men ongetwijfeld ook te ver is gegaan. Prof. van den Bergh van Eysinga haalt b. v. Philo aan, die, als Abraham van Ur naar Palestina reist, daarin een verlaten van de wereld en een inkeering tot zichzelf ziet [3]). In den Helleenschen tijd was deze wijze van uitlegging ook geliefd o. a. om de oude godenverhalen op een hooger peil te brengen [4]). Ten opzichte van de mythologie zal men moeilijk geheel afstand van haar kunnen doen. In de mythologie zijn ongetwijfeld ook zeer diepe metaphysische gedachten in beeldenden vorm uitgesproken. Het zou ons thans echter te ver voeren anders dan terloops op de antieke mythologie in te gaan, terwijl wij om dezelfde reden aan de figuren der Graal-sage en andere gestalten uit Richard Wagner's werken moeten voorbijgaan. Er is nog te veel te behandelen in anderen zin.

Het is treffend, dat die innerlijke ontwikkeling eener ziel zoo vaak wordt voorgestel door het beeld eener *reis*. Moge de uitleg der Odyssee

---

1) Zoo kan een bepaald leeraar — „dr. Cijfer" — in de werkelijkheid of in een jeugdroman het symbool vormen van eigen tendentie tot formeele intellectualiteit. Zoo werkt de eene vrouw op ons als Gretchen, de andere als Beatrice, en sluit daarbij telkens bij een ander element in ons aan.

2) O.a. „Über die Energetik der Seele", p. 162—163.

3) Allegorische Interpretatie, p. 24.

4) B. v. Heraclides in zijn „Homerische Allegorieën". Vgl. v. d. Bergh van Eysinga, t. a. p., p. 10 e.v..

— een typisch reisverhaal — volgens deze lijnen wat gewaagd lijken [1]), Bunyan's „Eens Christens Reize naar de Eeuwigheid" is uitdrukkelijk als allegorie bedoeld. Dit boek is zeer veel gelezen en vertaald; de bekendheid van uitdrukkingen als „Kermis der IJdelheid" en de „Vallei der Schaduwen des Doods" wijzen hier ook op. Ofschoon van Protestantschen oorsprong is het b. v. ook voor Roomsch-Katholiek gebruik geschikt gemaakt. De gebeurtenissen op Christiaan's reis worden wel eens in analogie gebracht met de vijf trappen, die Annie Besant onderscheidde in het leven van den mystieken Christus [2]). Hoe dit zij, ook een zeer bekende Indische leer gewaagt van een „Pad", dat betreden moet worden ter volmaking.

Ook *Dante's Divina Commedia* heeft een dergelijke inkleeding. Dr. J. D. Bierens de Haan heeft geschreven over „Dante's Mystische Reis". Deze gaat van de hel over het purgatorio naar den hemel. Het is — om te beginnen — een „afdaling in eigen ziel" [3]). „Innerlijke factoren (worden) *gepersonifieerd* tot figuren als Virgilius en Beatrice" [4]). Dit komt dus wederom neer op een samengaan van het tweede, mythisch-fantastische en het vierde, persoonlijk-mystieke aspect. Dr. Bierens de Haan komt op tegen de gedachte, dat Dante een materieele hel op het oog gehad zou hebben [5]). Toch kan Dante zeer wel aan een gelocaliseerde hel, vagevuur enz. geloofd hebben, wat dus op het eerste niveau zou liggen. Dit komt ons zelfs niet onwaarschijnlijk voor. Toe te geven is echter, dat die andere aspecten, met name het mythische, in de „Divina Commedia" overheerschend zijn. Dante heeft zeker niet als C. W. Leadbeater in zijn „The Other Side of Death" een soort Baedeker voor het hiernamaals willen schrijven. Daarom kan in de „Divina Commedia" wel iets van alle aspecten aanwezig zijn. Ook het kosmisch-metaphysische moment ontbreekt niet. Zoo is Beatrice, historisch een Florentijnsche jeugdliefde van Dante, mythisch zijn begeleidster vanaf het Aardsche Paradijs, mystiek de liefdeneiging in de voortschrijdende ziel, kosmisch

1) Men zie echter de studie van dr. L. A. Bähler, „De Mythologie als gepopulariseerde Mysteriekennis, in 't bijzonder verduidelijkt aan de Odyssee van Homeros" (Groningen, 1918).

2) Coode Adams in „The Theosophist" van Jan. 1928, p. 469 e.v..

3) J. D. Bierens de Haan, t. a. p., p. 94.

4) T. a. p., p. 172.

5) T. a. p., p. 85 e.v.. Vgl. ook Tijdschrift voor Wijsbegeerte, VII, p. 3 e.v..

God's de wereld bewegende liefdekracht [1]).

Is de reis derhalve een bekend beeld voor de geleidelijke opstijging van de ziel van het lagere tot het hoogere, van de overwinning allengs van den geest over de stof, deze opstijging is intusschen slechts de helft van een geheel. Volgens vele dichterlijke philosofieën ging aan deze opstijging of evolutie een nederdaling of involutie vooraf. De Grieksche wijsgeeren spraken van een hodos katoo en hodos anoo, Middeleeuwsche denkers als Dionysius de Areopagiet en Scotus Erigena van een egressus en een regressus, Indische van pravritti en nivritti, een uitgang en een terugkeer. De gedachte is dan steeds, dat de ziel zich eerst meer en meer inwikkelt in de stof, om zich daar geleidelijk weer uit te bevrijden, waarbij het denkbeeld van vele opeenvolgende aardelevens moeilijk gemist kan worden.

Ook deze involutie, deze nederdaling is door de dichters bezongen. Onze Vondel heeft verschillende legenden omgewerkt tot de tragedie van den Aartsengel *Lucifer*, die uit trots of hoovaardij en ijverzucht op den mensch in opstand komt tegen God, verslagen wordt en in de hel geworpen, na eerst Adam in diens zondeval meegesleept te hebben. Dit is zeker alles grootendeels mythisch èn kosmisch bedoeld. Daarbij is het diep genoeg. Evenals het supra-lapsarisme ten opzichte van den menschelijken zondeval vraagt of God dan Adam niet zoo geschàpen had, dat hij moest vallen, kan men vragen of Lucifer niet op moèst staan. Boehme philosofeerde niet voor niets over het „contrarium", het tegenwerkende element in God zelf, dat de aanleiding is tot de openbaring. Hoe dit zij, de „Lucifer" is het drama der involutie uit trots of, zooals Vondel zegt, hoovaardij, hetzij als algemeen metaphysisch beginsel van het individualisme, of als een gebeurtenis in het leven van één ziel. Ook het historische aspect ontbreekt niet: er komen zinspelingen in het stuk voor op den Nederlandschen opstand tegen Spanje, naar aanleiding waarvan Jonckbloet en van Lennep hebben betoogd, dat de „Lucifer" in de eerste plaats of zelfs in het geheel niets anders was dan deze politieke allegorie. En wat het empirische betreft, het werkelijke bestaan van engelen wordt door sommigen niet onmogelijk geacht.

Die gedachte van een nederdaling en een opstijging wordt in het Christendom in den regel gezien als de val in Adam en een weer opstaan

1) Vgl. Bierens de Haan, t. a. p., § 3: „Dante's Wereldleer: de Kosmische Liefde en de Erotische". Men vergelijke ook de opstijging der liefde in Plato's Symposion. Voor de ontmoeting van Dante met Beatrice in de Divina Commedia vergelijke men ook die van Faust met de vergeestelijkte Gretchen (12069 e.v.).

in Christus. *Milton's* „Paradise Lost" behandelt den zondeval, die voor hem een zege is der zinnelijkheid over de rede. Zijn — veel korter — „Paradise Regained" handelt over de verzoeking van Christus in de woestijn.

Is de „Lucifer" het drama der involutie uit trots, de „*Faust*" van Goethe beeldt de involutie uit door begeerte [1]). Het thema der dichting mag ik als bekend veronderstellen. Faust wordt niet door een persoonlijke liefde voortbewogen. Mephistopheles zegt:

> Du siehst, mit diesem Trank im Leibe,
> Bald Helenen im jedem Weibe. [2])

en elders heet het:

> So tauml' ich von Begierde zu Genusz
> Und im Genusz verschmacht' ich nach Begierde. [3])

Zooals de „Lucifer" geheel gaat over de tegenstelling van God en den aartsengel, die volgens de legende de duivel wordt, zoo begint de „Faust" met den „Prolog im Himmel", een gesprek tusschen den Heer en Mephistopheles. Daarbij krijgt Mephistopheles de vrijheid, evenals Satan in het boek Job, om den mensch, waarover het gaat, te beproeven, om te trachten hem aan zich te onderwerpen. Faust sluit naar aanleiding daarvan met Mephisto het bekende verdrag:

> Kannst du mich mit Genusz betrügen;
> Das sei für mich der letzte Tag! [4])

Doch zoover komt het nooit geheel. Bij Faust's einde, in het tweede deel van het dichtwerk, zegt hij alleen voorwaardelijk:

> Zum Augenblicke dürft' ich sagen:
> Verweile doch, du bist so schön! [5])

waarop Mephistopheles antwoordt:

> Ihn sättigt keine Lust.... [6])

---

1) Merkwaardig is ook het motief van de mythe van Prometheus (Men zie o.a. Shelley's „Prometheus Unbound"). Ook daar een opstand tegen den oppergod-Jupiter. Een gevallen-zijn in den vorm van een geklonken-zijn aan de rots. Prometheus handelt echter niet uit persoonlijke motieven, zooals Lucifer naijverig is op Adam, maar hij wil het vuur brengen aan de menschen. Het eindigt met een overwinning op Jupiter; het is involutie en evolutie ineen. Deze god, waarbij men niet staan blijft, herinnert aan de toepassing van den Hegelschen drieslag op de Christelijke Drieëenheid.

2) 2603, 2604.

3) 3249, 3250.

4) 1696, 1697.

5) 11581, 11582.

6) 11587.

terwijl datgene, waardoor Faust zoozeer bekoord was, dat hij het verdrag bijna had vervuld, een altruïstisch ideaal was van werken voor anderen, gelijk men meermalen heeft opgemerkt [1]). De engelen voeren dan ook na Faust's dood zijn „Unsterbliches" weg [2]), terwijl als motto van de geheele dichting de regels niet ver van het einde kunnen gelden:

Wer immer strebend sich bemüht,
Den können wir erlösen. [3])

Is de „Faust" dus evenals de „Lucifer" een involutie-drama, er wordt toch een uitzicht geopend, dat de involutie niet het laatste woord is. Evenzoo sleept Lucifer Adam wel in zijn val mee, maar aan het slot der tragedie is sprake van

Den Sterke, die de Slang, den Draak het hoofd zal pletten [4])

d.i. Christus, in wien de menschheid weer op zal staan.

In den „Faust" vinden wij overigens de vier verschillende aspecten terug. De historische aanleiding is een dr. Faustus, die in de Middeleeuwen leefde [5]). Een gestalte als Mephistopheles en vele tooneelen, vooral in het tweede deel, zijn mythisch-fantastisch. Kosmisch-metaphysisch behalve mythisch is de „Prolog im Himmel" en de heele figuur van denzelfden Mephisto, „der Geist, der stets verneint". De begeerte-problematiek vertegenwoordigt het mystiek-persoonlijke aspect, terwijl ongetwijfeld verschillende figuren in het drama zooals de daemonische Mephisto, de alledaagsche Wagner en de natuurlijke Gretchen ook gepersonifieerde factoren zijn binnen een Opperfaust, wiens zielsconflict geschilderd wordt. —

Ik wil thans een trek bespreken, die aan bijna alle hoofdfiguren uit de door ons bedoelde scheppingen eigen is, n.l. een min of meer ingrijpende *wankelmoedigheid*.

Nemen wij b.v. de *Bhagawad Gita*, des Heeren Lied, een in Indië op hoogen prijs gesteld, in zichzelf afgerond onderdeel van het Mahabharata. Op het slagveld van Kurukshetra wordt Arjuna door twijfel aangegrepen over de juistheid van den strijd. Er ontwikkelt zich een gesprek tusschen hem en zijn wagenmenner Krishna, waarbij de laatste hem met tal van redenen opwekt uit zijn twijfel en apathie. Evenals nu in het boek Job alleen aan het begin en het einde concrete dingen gebeuren en de rest wordt ingenomen door gesprekken tusschen Job en de vrienden, zoo is ook de aanvangsscène in de Gita met Arjuna's twijfel niet veel meer dan de aan-

1) Vgl. Witkowski, t. a. p., p. 113.
2) Na 11824.
3) 11936, 11937.
4) 2138, vgl. 2176.
5) Vgl. Witkowski, t. a. p., p. 21 e.v.: „Der historische Faust".

leiding voor het ontvouwen van een betoog over de verschillende scholen van Yoga en andere bespiegelingen. Intusschen zij hier opgemerkt, dat ook in de Bhagawad Gita onze vier aspecten terugkeeren. Het Mahabharata, waarvan de slag op Kurukshetra een episode is, heeft allicht een historischen achtergrond. Het verhaal als zoodanig is mythisch-fantastisch. Verder wordt Krishna, de wagenmenner, vaak opgevat als het Hooger Zelf, de diepere bezinning, die het twijfelende lagere verstand beleert [1]). In III, 42 heet het: „verslaat gij dan den vijand in den vorm van begeerte, moeilijk te overkomen." Dit is dus op het mystiek-persoonlijke niveau: Kurukshetra is ook het slagveld der ziel. Ten slotte openbaart zich in het gedicht Krishna, de wagenmenner, als de God Wishnu in eigen persoon, die menschengedaante aangenomen heeft tot heil van de schepselen [2]). Wishnu, de tweede Persoon van de Hindoesche Drieëenheid: hier heeft men dus het kosmische-metaphysische aspect.

De twijfel van Arjuna is intusschen het uitgangspunt voor de geheele verhandeling. Waar is nog meer sprake van wankelmoedigheid? Het klassieke voorbeeld hiervan is Hamlet:

The world is out of joint. O cursed spite,
That ever I was born to set it right.

Hamlet vermant zich wel, maar zoo laat, dat hij zelf ook ten onder gaat. — Den tegenhanger van Hamlet, het minimum van wankelmoedigheid vindt men in het sprookje van den knaap, die niet bang te maken was. Doch aanleiding om te versagen was er blijkbaar wel.

Ook Lucifer kent zijn aarzeling. Aan het begin van de desbetreffende verzen laat Vondel Lucifer in een analogie met Hamlet zeggen:

Of ergens schepsel zoo rampzalig zwerft als ik? [3])

Het aangrijpendst is de wankelmoedigheid wel uitgebeeld in het verhaal van Jezus' zielsstrijd in den hof van Gethsemane, waar Hij bad zeggende: „Mijn Vader, laat dezen drinkbeker van mij voorbijgaan" [4]). Eerst had Hij tot de discipelen gezegd: „Mijn ziele is bedroefd tot den dood toe; blijft hier en waakt met mij." [5]) Jezus herhaalt driemaal zijn klacht eindigende, zooals U weet: „doch niet gelijk ik wil, maar gelijk gij wilt" [6]). Jezus, die eenerzijds is de Messias, incarnatie van God,

1) Vgl. o.a. Annie Besant, Hints on the Study of the Bhagavad Gita.
2) Vgl. Speyer, De Indische Theosophie, p. 192.
3) 1634.
4) Matth. 26, 39.
5) 38.
6) 39, 42, 44.

wankelt anderzijds als ieder onzer: daardoor komt Hij zoo na aan het menschelijk hart.

In den *mensch* zijn altijd twee mogelijkheden. Faust zegt:

Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust. [1])

Dit dualisme is plastisch uitgebeeld in het merkwaardige verhaal van R. L. Stevenson: „The Strange Case of Dr. Jekyll and mr. Hyde." Dr. Jekyll heeft de samenstelling van een drank ontdekt, waardoor hij zich in een ander kan veranderen. Deze andere is zijn lagere mogelijkheid. Kon hij elk van de beide dualistische elementen in zijn natuur slechts in twee verschillende persoonlijkheden laten huizen, dan zou het probleem opgelost zijn, zoo denkt hij. Maar het komt anders uit: de slechtere mogelijkheid, belichaamd in mr. Hyde, krijgt, nadat hij eenmaal een zekere zelfstandigheid verworven heeft, meer en meer overwicht op dr. Jekyll en wordt diens ondergang. Ook hier dus weer de personificatie van een zielsfactor, maar in dit zoo goed geslaagde verhaal is de personificatie niet een verborgen zin ervan, doch het knooppunt van de intrigue.

Terecht zegt Emil Lucka in zijn „Grenzen der Seele" [2]): de mensch kan de tweespalt op twee wijzen oplossen: door te kiezen voor de vrijheid en het hoogere, of voor de onvrijheid en het lagere. De eerste keuze is de heroïsche oplossing van het conflict, de tweede de *daemonische*. Het daemonische *in* den mensch en de oude gedachte van daemonen, evenals de engelen op zichzelf bestaande wezens, — hoe is de verhouding tusschen deze twee? Het daemonische is een zielsfactor, die mythisch-fantastisch als de duivel of als een duivelsch wezen in allerhande verhalen optreedt. Daarbij staat deze duivel kosmisch-metaphysisch voor het „contrarium", het tegenwerkende in God [3]). Dat duivelsche of daemonische kan dus in dichtwerken optreden als zoovele gepersonifieerde zielsfactoren, maar heeft het ook geen empirischen zin als objectieve wezenheden en wat is het verband tusschen deze twee? Het bestaan van een kategorie lagere, niet-menschelijke, min of meer kwaad willende geesten is niet uit te sluiten; de gedachte van een eventueel bezeten-zijn van den mensch door hen is zeer oud. Men zal het dan zoo moeten zien, dat het toegeven van den mensch aan een bepaalde mogelijkheid of tendentie in hem, hem voor zoo iets openstelt. Is daarbij dan sprake van iets subjectiefs, of van

1) 1112.
2) P. 92.
3) Z. b., p. 109.

iets objectiefs? Men vergete niet, dat er redenen zijn om aan te nemen, dat voor een zekere helderziendheid of kryptaesthesie wat in den regel subjectief is, objectief waarneembaar schijnt te worden [1]). Natuurlijk speelt ook het mythisch-fantastische hier aldoor een groote rol, maar daarom kan er wel éénige empirische grond ook zijn.

Op de onlangs in het Museum Boymans te Rotterdam tentoongestelde schilderijen van den laat-middeleeuwschen schilder *Jeroen Bosch* komen ook allerlei daemonische figuren in zeer frappante uitbeelding voor. Door de critici is herhaaldelijk gezegd, dat deze figuren evenals die der heiligen daartegenover ook de uitbeelding (dus een mythisch-fantastische uitbeelding met personificatie) van verschillende tegengesteld gerichte tendenties in des schilders eigen ziel waren. Het is echter niet uitgesloten, dat er ook een zekere historisch-empirische aanleiding voor hem bestaan heeft, natuurlijk voor de heiligenfiguren, maar ook door middel van een zekere astrale visie voor de daemonen. — Ten opzichte van Odilon Redon vraagt men zich dit ook af.

Verwant met dit alles, met dit daemonische zoowel in als buiten den mensch, is een bekend occultistisch motief, dat n.l. van den *„Wachter op den Drempel"*. Dit gaat blijkbaar terug op de „Aeneis" van Virgilius, waar in het zesde boek Aeneas de onderwereld tracht te betreden, maar den drempel bewaakt vindt door de furie Tisiphone:

cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quae limina servet? [2])

In den occulten roman „Zanoni" van Bulwer Lytton wordt hetzelfde motief zoo verwerkt, dat Glyndon in de kamer van Mejnour door middel van een elixir een geest oproept van welks afschuwelijke verschijning hij dan zeer verschrikt [3]). Of deze letterlijke of empirische zin van den Wachter echter in „Zanoni" de eenig bedoelde of de belangrijkste is, moet sterk in twijfel getrokken worden. Aan het einde van het boek treft men een verklaring aan, waarbij verschillende personen uit den roman met zooveel woorden worden gelijkgesteld aan bepaalde zielsfactoren, b. v.: Zanoni: idealisme; Viola: menschelijk instinct; Mervale: conventiona-

1) Vgl. T. v. P., IV, p. 230—231; mijn „Tweeërlei Subjectiviteit, Ontwerp eener „Centrale Philosophie"", § 44.

2) VI, 574, 575.

3) Men zie ook J. G. Ubink's drama „De Wachter op den Drempel". Vgl. dr. K. H. E. de Jong in „Na tien jaar", Gedenkboek van den Bond van Ned. Tooneelschrijvers, Delft, 1934, p. 320 e.v..

lisme; Glyndon: niet volgehouden inspiratie. Ten opzichte van de figuren van dezen roman ontvangt men dus van de zijde van den auteur een uitdrukkelijke vingerwijzing, dat in dit geval een dergelijke „Deutung auf der Subjektstufe" mogelijk en bedoeld is. Wij zijn dan ook van meening, dat deze roman, mits met aandacht opgenomen, geheel gelezen kan worden als de geschiedenis van een innerlijk zielsconflict met al de fazen en dynamiek daarvan.

Hetzelfde geldt o.i. van een veel moderner boek, dat ook aan onze huidige aesthetische maatstaven beter beantwoordt: n.l. „A Glastonbury Romance" van John Cowper Powyss. Ook hier allerlei occulte motieven vooreerst op historisch-empirisch niveau — het Engelsche stadje Glastonbury, dat ook Avalon genoemd wordt, heeft een Graal-traditie —, maar de geheele handeling krijgt o. i. (de schrijver geeft het hier *niet* toe) eerst reliëf, wanneer men de hoofdpersonen uit den roman ook als subjectieve factoren opvat. Ik heb dat onlangs elders uitvoerig ten opzichte van dit boek geanalyseerd en mag daar dus hier naar verwijzen [1]).

Om nu tot den „Wachter op den Drempel" terug te keeren: dat er in zeldzame gevallen wel eens afschrikwekkende verschijningen voorkomen, is niet uit te sluiten; dit ligt op het eerste niveau; meer voor de hand ligt echter om den Wachter als een zielsfactor te duiden. Bulwer Lytton geeft dan ook in die verklaring achter in „Zanoni" een dergelijken uitleg en een ander schrijver over het onderwerp zegt, dat de Wachter vele vormen heeft, zooals den draak van St. Michaël, de slang, die Eva verleidde enz. [2]). Hier zijn wij dus geheel op mythisch-fantastisch terrein. Merkwaardigerwijze gebruikt ook Ibsen in zijn „Brand" (over welk stuk wij nog iets in het midden zullen brengen) een analoog beeld. Hij laat Agnes tot Brand zeggen:

> Wähl, Du stehst am Scheidewege!
> Lösch' das Licht, — und das Gespenst, Du
> Weiszt, es wird von neuem rege . . . . [3])

In de meeste dezer gevallen staat de „Wachter op den Drempel" wel voor 's menschen lagere natuur, die in een praegnante situatie zich doet gelden, en die daarin overwonnen moet worden om iets bepaalds te bereiken. Deze lagere natuur moet dus niet, om in de termen der psycho-analyse te

1) „Een merkwaardig Boek", Theosophia 44, p. 89 e.v., p. 123 e.v..

2) Franz Hartmann, The Dweller on the Threshold, Adyar Pamphlet, no. 115 of The Theosophist, XI, p. 129 e.v..

3) Sämtliche Werke (Fischer, 1917), II, p. 361.

spreken, verdrongen, maar in de oogen gezien worden [1]), waarbij men bedenke, dat van een zeker standpunt uit, het eigen zieleleven waarschijnlijk gedeeltelijk objectieve vormen aanneemt [2]). Het dichterlijke beeld en de werkelijkheid zouden zoodoende min of meer samen kunnen vallen. —

Al deze dichterlijke scheppingen, tragedies, drama's enz. vertoonen sterk verwante trekken en een zeer belangrijk aspect van vele van hen is o.i., dat zij een bepaald, diep zielsconflict allegorisch, of als u dat liever wilt, symbolisch, dat wil dus in dit geval zeggen met die personificatie van zielsfactoren, weergeven. Van verwante trekken noem ik b.v. de volgende.

Er zijn altijd remmende, niet begrijpende, min of meer alledaagsche figuren. Zoo mr. Pliable en mr. Worldly Wiseman in de „Pelgrimsreis", de banausische Wagner in den „Faust", de vrienden van Job, de proost en de schout in „Brand", de discipelen van Jezus, die niet één nacht konden waken en in het algemeen de Joden in het Bijbelverhaal, de fabrikant Philip Crow in „A Glastonbury Romance" en andere.

Als tegenpool van wat de hoofdpersoon beleeft is de *duivel* een zeer geliefkoosde figuur. In het Boek Job en in den „Faust" wedt hij met den Heer; „Lucifer" is het verhaal van zijn eigen verleden en val; Milton's „Paradise regained" heeft tot onderwerp de verzoeking van Christus door den duivel in de woestijn [3]). Hier sluiten zich dan allerlei andere tegenwerkende factoren of situaties bij aan, in de eerste plaats de „Wachter op den Drempel", figuren als de slang in het paradijs, Judas, Pluizer in „De Kleine Johannes", Klingsor in „Parzifal" de furiën bij Prometheus, Circe, de Sirenen en de vrijers in de Odyssee.

Daartegenover staan dan leidende en bemoedigende figuren: de Wagenmenner in de Bhagavad Gita, Virgilius en Beatrice in de Divina Commedia, in „Zanoni" de figuur van Zanoni zelf, Geard in „A Glastonbury Romance", Pallas Athene voor Odysseus. Vaak wordt de hoofdpersoon echter aan zichzelf overgelaten: in het algemeen komt de tegenwerkende kracht meer naar voren dan de leidende.

Dan is er altijd een soort ramp, bezoeking of verzoeking, wat in de tragedie de peripetie, de omwending is. Na den intocht in Jeruzalem de kruisiging; de dood op het schavot van Viola in den roman „Zanoni";

1) Vgl. Bähler, t. a. p., p. 66—67, die verband legt tusschen den Wachter op den Drempel en de Medusa.

2) Z. b., p. 114.

3) In de lijst van personen optredende in „Brand" komt ook „der Versucher in der Wüste" voor (t.a.p., p. 246), hetgeen blijkbaar slaat op een verschijning in de laatste acte, die zich als Agnes voordoet (p. 412—415). —

de bedreiging bij het oversteken van de „River of Death" in de „Pelgrimsreis"; de ondergang van Brand in het gebergte.

Daarbij blijft het echter niet. Zelfs de tragedie eindigt steeds met wat dr. Bierens de Haan in zijn geschrift over „Het Tragische" [1]) noemt „het heilsverschiet". Hamlet gaat ten onder, maar de intocht van Fortinbras aan het slot geeft een geluid van hoop voor de toekomst. „Zanoni" eindigt aldus, dat het kind van Viola glimlacht en: „The Fatherless are the care of God!". Christian in de Pelgrimsreis bereikt „The Celestial City". Bij Brand's ondergang klinkt een stem: „Gott ist deus caritatis". [2]) Odysseus verslaat de vrijers, Doornroosje ontwaakt, de Verloren Zoon keert terug. Dante komt in het Paradijs. Op de kruisiging volgen opstanding en hemelvaart.

Het is hier de plaats voor enkele opmerkingen over *het tragische*. Het tragische is een *aesthetisch* effect: de ontwikkeling van het gebeuren in de tragedie ondervinden wij als verheven en schoon. Wil het effect van het tragische bereikt worden en behouden blijven, dan moet aan bepaalde voorwaarden worden voldaan. De „Faust" b.v. voldoet niet geheel aan deze voorwaarden; daarom kan natuurlijk in een dergelijk dichtwerk wel een ander aesthetisch effect bereikt worden. Wat de tragedie betreft, moet er veel van ondergang in voorkomen en het „heilsverschiet", dat eenerzijds niet ontbreken mag, mag anderzijds geen te groote plaats innemen. Daarom schrijft dan ook Bierens de Haan, dat het kruismysterie op zichzelf wel tragisch is, maar het Christendom niet: daarvoor komt er te veel van opstanding in voor [3]). Nu moet echter wel onderscheiden worden (gelijk dr. Bierens de Haan ook doet) tusschen een aesthetisch en een religieus uitgangspunt en hun tendenties kunnen wel gedeeltelijk tegen elkaar ingaan. De tragedie vereischt, om het eens onomwonden te zeggen, veel narigheid en weinig hoop; het religieuze beleven veel hoop en een overwinning over de narigheid. Beide hebben ons iets te zeggen. De vereeniging van beide gezichtspunten kan men zoo vinden, dat men het tragische opvat als een faze, een onderdeel van het religieuze beleven. Vanuit het religieuze gezichtspunt is het tragische conflict dan niet meer dan een wel belangwekkend, maar voorbijgaand onderdeel; het aesthetische effect wordt bereikt door op dat onderdeel het volle licht te laten vallen.

Intusschen geldt dit religieuze verband in het bijzonder van het subjectief-tragische. Men moet wel onderscheiden het *objectief-tragische* en

1) Leiden, 1933.
2) P. 419.
3) T. a. p., § 3.

het *subjectief-tragische*. Bij het objectief-tragische beleven wij het tragische effect door toe te zien op den ondergang van den held, die wel object van het tragische gebeuren is, maar geen tragisch subject. Zoo vergaat het ons tegenover een antieke figuur als Oidipous, nieuwere als Othello en Richard III [1]). Bij het subjectief-tragische daarentegen nemen wij nog op een geheel andere wijze aan de tragiek deel: daar is het tragische van het uiterlijk gebeuren naar den mensch zelf verlegd: het tragische bestaat hier in de innerlijke tweespalt van een ziel [2]). Hieronder valt de weifeling van Hamlet en de strijd in Gethsemane: Hamlet en Christus zijn tragische subjecten.

Als tragische subjecten vragen zij echter nog op geheel andere wijze onze aandacht dan terwille van een aesthetisch effect. In potentie zijn wij allen tragische subjecten; de mogelijkheid aan een dergelijken tweestrijd hebben wij allen in ons. Voor een deel is dit dualisme, deze ambivalentie een zeer algemeene, ja, bijna alledaagsche ervaring. Waar nu echter verschillende van deze werken, die tegelijk een religieuze en een litterair-aesthetische beteekenis hebben, naar onze meening gemeenschappelijk op doelen, dat is op de mogelijkheid en het voorkomen van zeer bepaalde religieuze belevingen, van een innerlijke beproeving, die eens, of misschien ook soms bij herhaling, in het leven van het individu kan voorkomen. Daarbij treedt dan een praegnant tragisch zielsconflict op, een innerlijke tweespalt, al mogen uiterlijke omstandigheden de innerlijke factoren ook beïnvloeden en versterken. Daarbij moet een bepaald doel bereikt worden — zooals op een reis; daarbij wordt eenige leiding gegeven, maar niet van grooten omvang; daarbij wordt tegenwerking ondervonden, hetzij van passief-begriploozen, hetzij van actief-bedreigenden aard. Daarbij wordt getwijfeld en geaarzeld. Daarbij kan door volharding, overgave en offering een overwinning behaald worden, waarna een heilsverschiet opdoemt.

Op een dergelijke beleving slaat dan het aspect van den „mystieken Christus", die ons zoo na aan het hart ligt, omdat wij er onszelf in herkennen. Bij den mystieken Christus moet de gedachte van den Messias of Wereldleeraar dus ver gehouden worden, al kan het zijn, dat omgekeerd ook een Messias een dergelijk innerlijk conflict beleeft. Maar volgens het vierde of mystiek-persoonlijke aspect is in een dergelijk verhaal de praegnante zielsstrijd van ieder individu gesymboliseerd en gedramatiseerd.

Een dergelijke zin komt nu o.i. ook toe aan een schepping als *Ibsen's*

1) Vgl. Lucka, t. a. p., p. 72.
2) Vgl. Lucka, p. 76.

„Brand", waar ik ten slotte nog iets over wil zeggen. Men vat dit tooneelwerk vaak zoo op, dat het de belichaming is van de „absolute Forderung", van het „alles of niets", van de principieele afkeuring van het „compromis". Dit is ongetwijfeld juist: dit motief komt telkens en telkens weer in het werk naar voren en is daar tot schoone uitdrukking gebracht. Heeft het werk echter soms nog een andere beteekenis dan deze aesthetische en algemeen-ethische? Het ligt voor de hand om vast te stellen, dat het stellen van een dergelijken absoluten eisch nu wel heel fraai is, maar dat de voldoening eraan in het practische leven nu eenmaal niet mogelijk is, ja, dat vele compromissen daar zelfs bepaald geboden en plicht zijn. Bij deze overweging daalt dan dienovereenkomstig de waardeering van Ibsen's schepping. Ons inziens ligt aan haar echter nog iets anders ten grondslag dan het stellen van een in zijn algemeenheid hersenschimmigen eisch. Dit andere is dan, dat *in bepaalde omstandigheden*, n.l. in een conflict als boven bedoeld, het „alles of niets" bij uitstek geldt en een compromis heilloos is. Er zijn omstandigheden, waar compromissen geboden zijn en er zijn er, waar zij uit den booze zijn; een dergelijk praegnant religieus-innerlijk conflict is een van de laatste en Ibsen heeft dat als zoovelen voor hem neergelegd. Men zou Brand het moderne Christusdrama kunnen noemen [1]). Ibsen sluit ook uitdrukkelijk bij het Bijbelverhaal en den strijd in Gethsemane aan en laat Brand vragen:

Was tat Gott in der Ölbergstunde,
Da ihn der Sohn, verzweifelnd schier,
Anflehte: Nimm den Kelch von mir!
Nahm er dem Sohn den Kelch vom Munde?
Nein, leeren muszt 'er 'n bis zum Grunde [2]).

Gebeurt dit niet, dan is „das Gespenst", de „Wachter op den Drempel" „wieder da". De hefboom is in beide gevallen het offer: Jezus bidt: „Uw wil geschiede" en Brand offert achtereenvolgens moeder, kind en vrouw.

Bij het objectief-tragische, waar de mensch de speelbal is van het lot, ontbreekt dit element. Bij het subjectief-tragische bevecht de mensch door zijn offer de overwinning op het lot.

---

1) Het onpractisch-idealistische heeft Don Quichotte met hem gemeen. Don Quichotte met zijn strijd tegen windmolens is echter de kennelijke dwaas. Men heeft er echter de aandacht op gevestigd, dat de geliefdheid van Don Quichotte in de Spaansche landen op zijn navolging — als dolende ridder — van Christus teruggaat. (Vgl. C. Jinarajadasa in „The Theosophist", Sept. 1933, p. 720 e.v.). Ook Parcifal is „der reine Tor". Peer Gynt echter is innerlijk dwaas.

2) T. a. p., p. 299; vgl. p. 249; 416.

Waarom is er die rampspoed of tegenspoed? Het is alsof alle kwade invloeden, die de mensch ergens in werking gesteld heeft, opeens losbreken. Dit is alleen billijk, wanneer de mensch schuld heeft. Bij het objectief-tragische is het vaak zoo, dat de mensch een moreele schuld heeft, zij het uit een min of meer ver verleden, terwijl ook bij het subjectief-tragische de moreele schuld of zwakheid in den regel niet geheel ontbreekt. De schuld is echter vaak, zoowel bij het objectief-, als bij het subjectief-tragische geen moreele, maar een metaphysische schuld [1]). De held wordt gestraft, niet alleen voor zijn zondige begeerte, maar ook voor zijn individueelen wil überhaupt, ja, het schijnt wel voor zijn verbijzonderd of individueel bestaan [2]). Ik wees er reeds op, dat het supra-lapsarisme zich afvraagt, of Adam niet moest vallen, terwijl men, dit op Lucifer toepassende, kan vragen: is die trots, die „hybris" van den aartsengel niet noodzakelijk? Hij is als het ware de voorvechter, de pionier van het individualisme. De mythe van Prometheus geeft óók een verhaal van een opstand tegen den oppergod, maar veel meer als een gerechtvaardigd en in de rede liggend iets. Toch breken ook de onheilen over hem los. Hier is geen moreele schuld meer, maar wel een metaphysische. De mensch, die zichzelf wil zijn, die zijn eigen weg wil gaan, wordt gewroken in zijn bijzonderheid. Als individu is hij een zelfstandige eenheid, maar tegelijk een zeer bijzonder iets, een „eenzijdigheidje" [3]). Er is daarom wel eens gezegd: „Jeder Charakter ist ein Irrtum" [4]). Deze bijzonderheid wordt in het conflict pijnlijk naar voren gebracht en de moreele schuld, die er is, wordt tegelijkertijd gestraft. Maar er gebeurt tevens nog meer. De verhouding van het bijzondere tot het algemeene, van het infrasubject tot het suprasubject, van den enkelen mensch tot den wereldgrond wordt doorleefd en het probleem van het lijden überhaupt wordt gepeild en door offering opgelost.

Tot dergelijke overwegingen kan dat, wat o.i. in onderscheidene dichterlijke kunstwerken is „hineingeheimniszt", aanleiding geven.

---

1) Vgl. Bierens de Haan, t.a.p., § 15.
2) Vgl. Lucka, t.a.p., p. 62 e.v..
3) Vgl. mijn „De Noodzaak der Eenzijdigheid", Assen, 1936, p. 25.
4) Met het „pantragisme" van een Hebbel en Bahnsen behoeft men daarom nog niet mee te gaan. Vgl. ook Lucka, t.a.p., p. 62.

EEN TELEPATHISCHE DROOM

door Dr. M. LIETAERT PEERBOLTE
Zenuwarts te Den Haag

Bij één mijner patiënten heb ik onlangs een parapsychologisch voorval mede gemaakt, dat ik, dank zij het feit, dat geen specifiek persoonlijke dingen vermeld behoeven te worden, hier kan mededeelen.

Het betreft hier het merkwaardig coïncideeren van een droom, en eenige dagen later van een „flits" van deze patiënte met een gebeurtenis, die in mijn gezin voorviel. Over die gebeurtenis kan ik kort zijn. 1 November 1936 aanschouwde een dochter het levenslicht, terwijl reeds Zaterdagavond 31 October, laat, de eerste ernstig gemeende teekenen zich voordeden, dat het kind nu wel eens op aarde wilde rond gaan kijken, m.a.w. mijn vrouw geraakte Zaterdagavond 31 October in partu en het kind werd Zondag 1 November geboren. Bedoelde patiënte is nu bij mij aan huis geweest 30 October, 2 November en 4 November. Op 2 November vertelde de patiënte in den nacht van Zaterdag 31 October op Zondag 1 November den volgenden droom te hebben gehad:

„Een zijkamer, waarin ik in bed lag. Dr. L. P. kwam erbij. Er kwam een nieuwe patiënte binnen, een vrouw met bruinen hoed met veer, een kind op den arm en een kind aan de hand. Ze zeide: in het portaal stonden twee blauw gekleurde lampetkannen vol water, die door één van de kinderen omgegooid waren. U dacht: al dat water in de gang, maar U bleef beleefd. De patiënte ging naast het bed zitten, de kinderen werden in een mand gelegd en veranderden in poesjes. U zei tegen de kinderen: voel over mijn kin en zeg wat je voelt. Ik ging de kamer uit met opzet om U alleen te laten met de patiënte."

Dien Maandagavond, 2 November, werd deze droom wel behandeld, maar over de geboorte van de dochter werd niet gesproken [1]), terwijl ik zelf dien avond geen weg wist met den droom.

Woensdag, 4 November, kwam de patiënte weer. De eerste vraag, tot mij gericht, was toen: „Hebt U een kind?" Ik was ietwat overrompeld, daar ik zeker wist, dat geen mijner patiënten iets omtrent deze gebeurtenis wist en antwoordde: „Ja, hoe weet U dat?" Het antwoord was: „Gisteravond (d.i. Dinsdagavond 3 November) liep ik op de tram

---

1) Als psychotherapeut heb ik een sterke neiging om al mijn eigen huiselijke omstandigheden geheel buiten de psychotherapie te houden. Daarom werd zelfs geen advertentie geplaatst ter gelegenheid van de vermelde gebeurtenis, terwijl geboorte-kaartjes pas Donderdag 5 November werden verzonden.

te wachten en dacht zoo ineens: nu moest de dokter een kind hebben! en op hetzelfde oogenblik wist ik zeker, dat U een kind had."

Spontaan rakelde de patiënte toen den hier boven vermelden droom weer op en wist hem geheel zelfstandig uit te leggen. De lampetkannen, die omgegooid waren door een der kinderen, beteekende de geboorte (inderdaad is het storten van water in de psychoanalyse bekend als een symbool voor een bevalling) en zoo werd plots die droom, die gedroomd werd in den nacht van de werkelijke bevalling, er een die deze bevalling symbolisch uitdrukte.

Even zat ik toen zeer verwonderd: ik zelf had deze interpretatie, die zoo voor de hand lag, Maandagavond in het geheel niet gezien en het was zelfs voor mij pijnlijk, te moeten constateeren, dat ik als psychotherapeut in de spreekkamer mijn persoonlijke „Erlebnisse" zoo volmaakt „verdrong", dat ik zelfs blind was voor het interpreteeren van een droom, die met deze „Erlebnisse" verband hield.

Deze droom is eenerzijds op te vatten als een telepathische droom op afstand (spontaan), terwijl anderzijds het feit, dat de bevalling in den droom reeds 's nachts als afgeloopen beschouwd wordt, terwijl in werkelijkheid de partus eerst den volgenden dag eindigde, den droom doet beschouwen als een soort van prognostischen droom met fragmentarische congruentie (Dunne-effect). Vast staat hierbij, dat de patiënte op geen enkelen normalen weg de bevalling had kunnen bemerken, zelfs niet doordat zij en passant veranderingen in de huishouding zou hebben kunnen constateeren, daar ik als gewoonte heb den patiënten, die in psychotherapeutische behandeling bij mij zijn, zelf de buitendeur te openen en hen direct mijn spreekkamer te doen ingaan.

Bovendien is de patiënte Zaterdag 31 October niet bij mij geweest, terwijl de onmogelijkheid om Maandag 2 November den droom te duiden toch eveneens indirect bewijst, dat hier geen kwestie van bewust weten in het spel was.

Komen wij nu tot hetgeen zich na dien Maandag 2 November afspeelde, dan zijn de feiten lang niet meer zoo objectief betrouwbaar te controleeren. De persoon in kwestie vertelt Dinsdagavond plots heel bewust over de mogelijkheid van een kind te hebben gedacht, als bij ingeving.

Persoonlijk heb ik echter geen enkele reden om deze mededeeling te wantrouwen, daar ik de patiënte reeds sinds ruim een half jaar ken als betrouwbaar. Nu is deze flits van parapsychologisch oogpunt uit zeer

interessant, juist door het voorafgaan van den droom, die eerst niet bewust verklaard kon worden: Maandagavond kon m.a.w. de telepathische indruk niet tot het bewustzijn doordringen, terwijl plotseling Dinsdagavond, schijnbaar onafhankelijk van den droom, de indruk als een flits naar boven komt en nu retrospectief ook de droom begrijpelijk is. Wij hebben hier dus a.h.w. met een getrapte apperceptie van den telepathischen indruk te maken: eerst appercipieert het onbewuste en vervolgens eenige dagen later pas het bewuste de feitelijke toedracht.

Nu is een dergelijke gang van zaken tijdens iedere psychoterapeutische behandeling een veel voorkomend iets: menige droom, die in het geheel geen parapsychologische gegevens herbergt (tenminste voorzoover we thans weten!) wordt pas dagen, ja zelfs maanden later door het bewuste van den droomer begrepen. We spreken dan van een „weerstand", die eerst overwonnen moest worden, voordat dat deel van het onbewuste, dat zich in dien droom manifesteerde, door het bewuste geestesleven werd geaccepteerd.

Analoog hieraan moeten we dus concludeeren, dat onze patiënte dien Maandagavond ook een weerstand moest hebben gehad om de werkelijke beteekenis van dien droom te begrijpen. Zonder hier nu verder op in te gaan, mag ik wel zeggen, dat er voor de patiënte reden te over was om een dergelijken weerstand te hebben.

Ten slotte mag ik een zeer belangrijk onderdeel van dezen droom niet geheel stilzwijgend voorbijgaan:

In groote trekken hebben wij hier te doen met een z.g. geboortedroom, maar gaan wij ons verdiepen in de details, dan zijn de gebruikte symbolen zoover van de reeële werkelijkheid verwijderd, dat wij hierbij stellig te doen hebben met allerlei motieven, die in het onbewuste van de patiënte zeer specifieke en persoonlijke elementen representeeren.

De vrouw met den bruinen hoed met veer is niet mijn vrouw, maar stelt een gansch ander iemand voor. De blauwe lampetkannen doen patiënte aan jeugdherinneringen denken (ik heb zulke kannen niet). De mand, waarin de kinderen worden gelegd, is zeer zeker geen wieg. Het strijken over de kin brengt eveneens weer gansch andere herinneringen naar boven.

Zoo zien wij in dezen droom door elkaar verweven een telepathischen indruk en allerlei brokstukken uit het persoonlijk onbewuste van de droomster. Terwijl nu die brokstukken voor den psychotherapeut het

VEEL GEBAZEL OVER ZOO'N ONBELANGRIJKHEID.
TERWIJL ER VEEL GEWICHTIGER DINGEN PLAATS
VINDEN OP DIT GEBIED, WELKE GENEGEERD
WORDEN, JUIST DOOR PARAPSYCHOLOGEN.

voornaamste zijn, is voor den parapsycholoog de telepathische indruk het meest waardevol [1]).

Een nauwgezette studie van het samengaan van deze twee zoo heterogene elementen, den paranormalen indruk en het persoonlijk onbewuste, kan hier niet gepubliceerd worden, daar dan de eigenlijke persoon van de droomster in het geding zou moeten worden gebracht.

Resumeerend kan dus geconstateerd worden, dat een paranormaal verkregen gegeven zich eerst in een droom manifesteert om vervolgens, eenige dagen later, schijnbaar geheel zelfstandig, als een bewuste flits, de persoon in kwestie in kennis te stellen met dat gegeven. De getrapte apperceptie is te danken aan den „weerstand", dien de droomster heeft tegen het aannemen van dat gegeven.

1) Terloops zij opgemerkt, dat ook in de droomen van Dr. Ir. J. M. J. Kooy (T. v. P., VII, 241) deze eigenaardige dooreenmenging van neurotische, onbewuste conflicten en parapsychologische gegevens duidelijk in het oog valt.

KWAKZALVERIJ EN OCCULTISME

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

IV. *De Somnambules.*

Onder psychoskopie (men spreekt ook wel van psychometrie, maar ik wil het gebruik van dit woord vermijden, omdat het al zeer slecht gekozen is, al heeft het ook burgerrecht verkregen) hebben wij te verstaan z.g. helderziendheid (helderhoorendheid, enz.) aan voorwerpen en personen [1]).

Een proefpersoon neemt een voorwerp (inductor) in de hand en blijkt nu in een aantal gevallen in staat te zijn ons een en ander te vertellen met betrekking tot de geschiedenis van dat voorwerp en met betrekking tot de persoonlijkheid van den eigenaar. Het sujet „ziet" hem voor zich, het „ziet" zijn milieu, „hoort" hem spreken, „voelt", zoo hij (de eigenaar van „het voorwerp") lijdende is, zijn pijnen, ondergaat zijn stemmingen....

Niet alleen voorwerpen kunnen als inductor dienst doen, maar ook personen.

De psychoskopie is in den loop der laatste decennia door onderscheidene

1) Zie mijn studie over: „Paragnosie en „Einfühlen" ", Acad. proefschr., Utrecht, 1933. Opgenomen in: „T. v. P.", V.

parapsychologen grondig bestudeerd en ook onze „Studievereeniging" heeft zich in den loop der zestien jaren van haar bestaan bij herhaling met het probleem der psychoskopie ingelaten. In onderscheidene jaargangen van het: „Tijdschrift voor Parapsychologie" vindt men verslagen van proefnemingen met psychoskopisten. Zoo vindt men, b.v., in den tweeden jaargang van dit tijdschrift een uitgebreid rapport van mijn hand, betrekking hebbend op een onderzoek naar de paranormale vermogens van mevr. L. Plaat— (thans von Strahl—) Mahlstedt. In den zevenden jaargang van ons tijdschrift treft men het verslag aan van onze onderzoekingen met mevr. C. J. Poot en den Duitscher J. W. Semmler.

Bij het doorlezen dezer rapporten zal het den lezer opvallen, dat de proefpersonen „nebenbei" indrukken kregen met betrekking tot den lichamelijken en ziellijken toestand der dragers der inductoren. Er zijn hier echter gradueele verschillen. Dit hangt samen met de aandachtsrichting der proefpersonen [2]).

Van de drie genoemde proefpersonen kreeg Semmler wel de meeste van dergelijke indrukken. Anders gezegd: van deze drie proefpersonen was hij wel het meest ziektebeschrijvende proefpersoon.

Nu leert de ervaring ons, dat er psychoskopisten zijn, die overwegend indrukken krijgen met betrekking tot den ziellijken en lichamelijken toestand der dragers der inductoren. Men spreekt hier van *ziektebeschrijvende media*.

In het jaar 1925 verscheen te Leipzig het geschrift: „Mediale Diagnostik" van de hand van den arts Dr. Walther Kröner te Charlottenburg. Hij vertelt daarin van zijn ervaringen met een proefpersoon, die eenige kennis van het menschelijk lichaam bezat en die onder bepaalde omstandigheden in staat bleek te zijn op paranormale wijze diagnoses te stellen. Het was volstrekt niet altijd noodig, dat de patiënt zich daarvoor in haar tegenwoordigheid bevond of dat de arts wist aan welke ziekte zijn patiënt lijdende was. Het navolgende „uiterste" geval moge dit bewijzen.

Op 9 Januari 1920 werd Dr. Kröner 's avonds door een hem onbekend persoon bij een patiënt buiten de stad geroepen. De patiënt lag op sterven. Later bleek, dat een verpleegster, die Dr. Kröner kende, dezen oproep had bewerkstelligd. Het heette, dat de patiënt hartzwakte had en geen lucht kon krijgen. Het „medium", dat toevallig aanwezig was, begeleidde Dr. Kröner. Dit leidde tot de eerste diagnose op afstand. Dr. Kröner ging n.l.

2) Zie: „T. v. P.", VIII, pag. 54 alsmede Dietz en Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, pag. 274.

een apotheek binnen en vroeg om strophantine. Daarop vroeg de proefpersoon: „geeft men dat bij te hoogen bloeddruk?" „Neen — antwoordde Dr. Kröner — men geeft dit bij te lagen bloeddruk, bij hartzwakte."

De proefpersoon vertelde daarop, dat zij een te hoogen bloeddruk „zag" en dat het hier niet alleen om het hart ging, maar dat er nog iets anders bij was, zooiets als asthma. „Ik zie ook — zoo zeide zij — voortdurend het strottenhoofd; daar moet iets aan mankeeren. En dan zie ik een verstopte buis. Maar wij moeten ons haasten; de patiënt heeft een verschrikkelijken angst. Ik heb het gevoel, dat de toestand zeer kritiek is, en dat wij zoo spoedig mogelijk moeten ingrijpen."

Het bleek nu, dat de patiënt een 64-jarige vrouw was, die steeds gezond was geweest. Sedert acht dagen leed zij echter aan asthma cardiale (een bij hartziekten optredende asthma). Sedert een dag kon zij zich niet meer op de been houden en men had haar thans opgegeven. Na de aanvallen ontstond een rechtstreeksche verlamming met spraakstoornis. Het hart werkte krampachtig en geweldig, de bloeddruk was sterk verhoogd. Er was ademnood en de patiënt had ontzettenden angst.

Zooals men ziet kwamen de verhoogde bloeddruk, de asthmatische ademnood, de angst, goed met de voorstelling van het medium overeen. De verstopte buis had betrekking op wat bij een beroerte gebeurt; van het hart uit was een bloedstolling (thrombus) losgekomen en in een hersenvat geraakt, zoodat door afsluiting der bloedcirculatie er geleidelijk een verlamming ontstond. De verstopte buis kan dus als symbool van thrombose in de hersenen worden opgevat. In het begin van haar ontwikkeling tot ziektebeschrijvend medium zag proefpersoon veel in symbolen....

In den vijfden jaargang van het: „Tijdschrift voor Parapsychologie" heeft de Haagsche vrouwenarts Dr. C. G. N. Noë een belangrijk artikel gepubliceerd over: „Parapsychologische onderzoekingen van medischen aard."

Deze onderzoeker constateerde „dat vele diep gehypnotiseerde vrouwen", bij wie hij „na eenige séances alle psychische remmen overwonnen had, en die in staat waren zonder haar oogen in hypnose te zien, niet zelden in staat zijn het geslacht en de intra-uterine ligging van haar foetus nauwkeurig vast te stellen."

Bijzonder interessant is hetgeen hij ons mededeelt over een door hem geobserveerd „zeer eenvoudig boerenmeisje, dat in hypnose bewonderenswaardige gynaekologische diagnoses bleek te kunnen stellen". Van een telepathische beïnvloeding van proefpersoon door den arts was hier wel

geen sprake, want zij beschreef afwijkingen in het lichaam van de zwangere, die pas later juist bleken te zijn.

In den achtsten jaargang van dit tijdschrift heb ik een reeks: „Beschouwingen over mediums en mediumschap" gepubliceerd, en daarin ook het trance-vraagstuk besproken.

De leek is in den regel geneigd te spreken van media, welke in trance gaan en media, welke „bij vol bewustzijn" blijven. Deze onderscheiding heeft den schijn van juist te zijn — zij is nochtans *on*juist. Naar mijn meening dient bij alle proefpersonen, tijdens het functioneeren hunner paragnostische vermogens, aangenomen te worden, dat zij zich in een trancetoestand bevinden, een toestand van verlaagd bewustzijnsniveau, al dient aan deze erkenning ook dadelijk toegevoegd te worden, dat er hier verschillende „diepte"-graden kunnen worden onderscheiden. Tegenover de proefpersonen, die zich slechts in een toestand van passiviteit brengen of voelen komen, staan anderen, die in een (auto-)hypnotischen toestand geraken. Men noemt dergelijke (auto-)hypnotische toestanden wel somnambule- of slaaptoestanden. Vandaar, dat men wel hoort spreken van somnambulen of „slapers".

Wat betreft de verklaring dezer verschijnselen zoo moet ik verwijzen naar mijn, hier reeds genoemde, studie over: „Paragnosie en „Einfühlen"". Ik heb er in deze studie op gewezen, dat bij deze verschijnselen telepathie en gedachtenlezen een rol spelen, maar dat hier, in een aantal gevallen, ook nog wel andere verschijnselen van paragnosie in het spel zijn....

Ook heb ik de vraag behandeld, welke rol het voorwerp (de inductor) bij deze verschijnselen nu speelt. Naar mijn meening is het meerendeel der psychoskopisten geneigd de beteekenis van het „voorwerp" voor het welslagen der proefnemingen te overschatten....

Sommige proefpersonen stellen niet alleen op paranormale wijze diagnosen, maar zij schrijven ook middelen voor, welke de patiënt tegen de kwaal waaraan hij lijdende is moet aanwenden.

Dank zij de uitkomsten der onderzoekingen op het gebied van ons droomleven door de Zwitsersche school is dit verschijnsel ons begrijpelijker geworden dan het eenige tientallen jaren geleden was.

In zijn: „Genezing en ontwikkeling in het zieleleven" (Ned. vert.,

Amsterdam, 1919) vertelt Maeder ons, dat hij, bij de toepassing van Freud's methode, eerst op zijn eigen droomen, vervolgens op die van zijn patiënten, opmerkte, dat sommige droomen in symbolischen vorm pogingen tot oplossing van onbewuste conflicten bevatten. Uit dien hoofde kwam hij er toe onderscheid te maken tusschen droomen, welke eenvoudige ontladingen van opgekropte spanningen beteekenen (de Freudsche wenschdroomen) en droomen, waarin naar een oplossing wordt gestreefd.

Maeder is, op grond van zijn droomstudiën, tot de overtuiging gekomen, dat wij geenszins in onze innerlijke conflicten verstrikt zijn, maar dat er een hulp in onszelf is, dat er — zij het dan ook buiten ons bewuste ik — een sturende kracht werkt, er een zoeken naar bevrijding plaats heeft. Deze sturende kracht noemt hij „de eigenlijke arts, de ware arts, welke huist in de ziel van den zieke zelf."

De taak van den geneesheer is nu dien innerlijken arts behulpzaam te zijn bij het regeneratie-proces.

Te voren heb ik er reeds op gewezen, dat Maeder hier in harmonie komt met de theorieën der moderne, neo-vitalistisch georiënteerde biologie, welke de ziel niet alleen beschouwt als denkprincipe, maar ook als organiseerend principe....

Maeder heeft zeer juist ingezien, dat het door hem „ontdekte" droomtype — de prospektief georiënteerde droom — verwant dient te worden geacht aan den geneesmiddelen-droom, waarvan de antieke auteurs, die over den tempelslaap geschreven hebben, gewag maken. Zieken werden in de, aan genezende goden gewijde tempels door priesters gehypnotiseerd. Zij hadden slaapgezichten, waarin zij den god aan zich zagen verschijnen, die hun de middelen toeriep, welke zij moesten aanwenden om van hun kwalen verlost te worden....

De tempelslaap geraakte in het Christelijk Europa in onbruik, maar het verschijnsel van den geneesmiddelendroom bleef zich, naar het schijnt, voordoen. Zoo lezen wij bij Camerarius („Memorab. Medic.", II, pag. 117), dat Melanchton zeer aan oogzinkings leed. Wat hij ook gebruikte, niets hielp. Eens droomde hij dat hij den arts Philo raadpleegde, en dat deze hem het middel euphrasia (oogentroost) aanbeval. Na dezen wenk te hebben opgevolgd, zouden zijn oogen binnen twee dagen hersteld zijn.

De Duitsche filosoof en parapsycholoog Dr. Carl du Prel, die een interessante studie over den tempelslaap heeft geschreven (opgenomen in zijn: „Studiën uit het gebied der geheim-wetenschappen", Ned. vert., Amersfoort, 1909), waarin hij o.m. zoekt aan te toonen, dat de genees-

middelendroom eigenlijk een zeer normaal verschijnsel is voor den aanhanger van het biologisch zielsbegrip, trachtte in het jaar 1889, met medewerking van een arts, bij een zijner vrienden, die leed onder de gevolgen van een in den oorlog van 1870 gekregen schotwond, een geneesmiddelendroom te verwekken, een pogen, dat niet geheel zonder succes bleef.

Het is zeer zeker van belang, dat ook huidige onderzoekers er toe overgaan het verschijnsel van den geneesmiddelen-droom onder experimenteele omstandigheden te trachten te observeeren....

In mijn hier reeds genoemde publicatie : „Beschouwingen over mediums en mediumschap" heb ik er op gewezen, dat wij twee typen media kunnen onderscheiden — media die slechts voor zichzelf kunnen „zien" en media, die voor anderen kunnen „zien". Naar het mij voorkomt dienen wij het voor zichzelf „zien" („hooren", enz.) als het primaire te beschouwen. Het „zien" voor anderen dient als een verlengstuk van het voor zichzelf „zien" te worden beschouwd. Moderne onderzoekers spreken hier van een „Persönlichkeitserweiterung um das Du."

Het moge — na deze uiteenzettingen — duidelijk zijn geworden, dat de parapsycholoog *in principe* niet afwijzend staat t.o.v. het verschijnsel der diagnoses stellende en recepten voorschrijvende somnambules. Dit wil echter nog niet zeggen, dat hij de menschen zal aanraden naar dergelijke personen toe te gaan. Verre van dat. Ik zou het — integendeel — den menschen zelfs ontraden. Voorloopig moeten deze personen studieobjecten van den parapsycholoog blijven. Hun praktische beteekenis voor de kranke menschheid is nog niet groot.

Ik wees er hiervoor reeds op, dat telepathie en gedachtenlezen bij de psychoskopie een rol spelen, maar dat hier in een aantal gevallen ook nog wel andere verschijnselen („helderziendheid") in het spel zijn.

Stel nu eens, dat een patiënt met kankervrees naar een somnambule gaat, — de kans is dan groot dat de „slaapster" kanker bij haar patiënt diagnostiseert op grond van het feit, dat de patiënt haar telepathisch beïnvloedt of dat zij zijn gedachten leest.

Een ieder zal begrijpen, dat hier voor suggestibele patiënten allerlei gevaren schuilen.

Wij zien hetzelfde verschijnsel zich bij personen voordoen, die de

toekomst heeten te voorspellen. Bij herhaling komt het voor, dat zij hun bezoeker die toekomst voorspellen, welke deze zich wenscht. Hierop is eenige jaren geleden ook door Freud gewezen in zijn in 1933 te Weenen verschenen: „Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse" („Traum und Okkultismus").

Niemand concludeere hier nu uit, dat er zich nu geen verschijnselen van echte profetie voordoen — deze doen zich zekerlijk voor.

Zoo doen zich ook, ongetwijfeld, gevallen voor, waarin de somnambule kennis verkreeg, die voor den patiënt van belang was en bijdroeg tot de bevordering van zijn genezing....

Ik wil hier slechts wijzen op „vergissingen", die hier niet te vermijden zijn en die de beteekenis der somnambules e.d. voor de kranken sterk doen verminderen.

Vanzelfsprekend heb ik het hier alleen nog maar over z.g. genezende media, die inderdaad over paranormale vermogens beschikken. Er is hier ook een categorie van lieden — en men treft deze ook onder de andere categorieën van onbevoegden aan — die als sluwe oplichters dienen te worden gebrandmerkt — in figuurlijken zin natuurlijk.

In een aantal gevallen zeggen onze psychoskopisten, somnambules e.d., dat zij hun kennis van geesten krijgen — een aantal dezer personen acht zich geïnspireerd door geesten, die tijdens hun aardsch bestaan het beroep van arts uitoefenden.

In den vierden jaargang van het: „Tijdschrift voor Parapsychologie" heeft mijn overleden vriend en medewerker Mr. C. P. van Rossem een interessante verhandeling gepubliceerd over: „Een gentleman-medium en zijn trance-personen." Het betreft hier een merkwaardig geval van een Haagschen zakenman die, zooals dat heet, „aan spiritisme doet".

In zijn kring heet zich een arts te manifesteeren, die geneeskundige adviezen aan de vrienden en bekenden van den zakenman verstrekt.

Het schijnt, dat deze „geestelijke dokter" eenige malen diagnoses heeft gesteld en raadgevingen heeft gegeven (de schrijver geeft daar enkele voorbeelden van), die ons aanleiding geven te zeggen, dat dit geval een nader onderzoek waard is.

Ofschoon de genoemde zakenman ons destijds de toezegging heeft gedaan, dat wij in de gelegenheid zouden worden gesteld een nader onderzoek naar deze verschijnselen en bewerker in te stellen, zoo werd ons

tot op heden deze gelegenheid nog niet geschonken. Er zijn hier, begrijpelijke, remmingen in den zakenman-proefpersoon aanwezig, een angst, dat ons onderzoek eens aan het licht zou mogen brengen, dat zijn geneeskundige adviseur uit het hiernamaals slechts het product is van de dramatische splitsing zijner eigen persoonlijkheid....

Want het kan aan geen twijfel onderhevig zijn, of het meerendeel der zich door deze media manifesteerende, diagnoses stellende en recepten schrijvende artsen zijn slechts geobjectiveerde droombeelden, producten der dramatische splitsing der persoonlijkheid.

Hoe ik over het spiritisme denk, kan men vinden in mijn, kortgeleden bij de Fa. H. P. Leopold's U. M., den Haag, verschenen boek over dit onderwerp. Den lezer zal daaruit blijken, dat ik in het geheel niet ongeneigd ben te gelooven in een persoonlijk voortbestaan na den dood en zelfs rekening houd met de mogelijkheid, dat onder bepaalde omstandigheden er een contact met hen, die ons voorgingen, mogelijk is. Maar.... alles is hier lang zoo eenvoudig niet als de spiritisten over het algemeen geneigd zijn te meenen, en — ik herhaal het nogeens — de geestelijke dokters, waardoor vele media zich geïnspireerd of bezeten wanen, zijn in verreweg de meeste gevallen niet anders dan producten der dramatische splitsing der persoonlijkheid dezer media.

Deze splitsing heeft echter voor het optreden der verschijnselen haar nut. Bij een groot aantal onzer huidige proefpersonen is deze splitsing voorwaarde voor het tot stand komen van het verschijnsel.

Dat deze „geestelijke dokters" op zeer vele, in hun objectief bestaan geloovende patiënten een suggestieven invloed uitoefenen en een aantal dezer media derhalve voortreffelijke suggestie-therapeuten zijn, behoeft wel geen betoog. Als psycholoog heb ik meer dan eens met groote belangstelling het welhaast kinderlijk vertrouwen bestudeerd, waarmede ontwikkelde personen (waaronder juristen, leiders van handelshuizen e.d.) de raadgevingen van z.g. geestelijke dokters opvolgden. Hun huisartsen zullen in den regel wel niet zulke dankbare en gewillige patiënten aan hen hebben gehad.....

Thans keeren wij terug tot de vraag, welke ik in het eerste opstel naar voren heb gebracht — de vraag, of een belangrijke wijziging van de wet op de uitoefening der geneeskunst gewenscht is.

Ik meen, dat deze vraag *ontkennend* moet worden beantwoord.

Ik wil geenszins ontkennen — het moge uit het voorafgaande vol-

doende duidelijk gebleken zijn —, dat er personen zijn, die een activeerenden invloed op de vis medicatrix naturae kunnen uitoefenen, dat er misschien wel zooiets als een psycho-fysische emanatie bestaat (een soort van menschelijk tonicum), dat onder bepaalde omstandigheden op zieken een gunstigen invloed vermag uit te oefenen en dat er personen zijn die, intuïtief, diagnoses kunnen stellen, waarmede de arts zijn voordeel kan doen, maar ik acht het zelfstandig optreden dezer lieden verre van gewenscht.

VOLKOMEN JUIST, ANDERS IS HET HEK VAN DEN DAM
HOEWEL JAMMER VOOR DE ENKELE GOEDEN

Sedert eenige jaren worden aan twee onzer Rijks-Universiteiten, met name die te Leiden (Dr. P. A. Dietz) en te Utrecht (schrijver dezes) colleges in de parapsychologie gegeven. Deze colleges worden gegeven voor studenten van alle faculteiten, want de parapsychologie is een tak van wetenschap, welke niet alleen voor den psycholoog van beteekenis is, doch mede voor den filosoof, den theoloog, den arts, den jurist, den litterator, den ethnoloog en den fysicus. [3])

Onder hen, die deze colleges volgen, bevinden zich onderscheidene medische studenten. Te Utrecht is het reeds eenige malen voorgekomen, dat er — op verzoek van studenten — een extra college werd gegeven, dat speciaal voor medische studenten was bedoeld. Een dezer colleges — het werd gegeven op verzoek van de medische faculteit van „Unitas Studiosorum Rheno-Traiectina" — was speciaal gewijd aan het probleem der onbevoegden en ik heb bij die gelegenheid zelfs een zeer bekend en algemeen geacht onbevoegd „genezer" in de gelegenheid gesteld een en ander over zijn praktijk aan de studenten mede te deelen, omdat ik — om het zoo maar eens te zeggen — een voorstander ben van aanschouwelijk onderwijs.

Het is nu te verwachten dat, wanneer deze studenten, later, als arts in de praktijk komen, zij niet volmaakt afwijzend tegenover de onbevoegden zullen staan en zich — *in uitzonderingsgevallen* — van de praktijken van de betrouwbaren onder hen zullen bedienen, daarbij het probleem verder in studie nemend.

Dit zal, vanzelfsprekend, niet zijn een samenwerking tusschen onbevoegde en arts, zoals wij deze, helaas, tot voor kort weleens opmerkten, waarbij de arts in dienst stond van den onbevoegde (gelukkig heeft de wetgever thans aan dezen toestand een einde weten te maken), maar een samenwerking van geheel andere orde.

3) Zie P. A. Dietz: „Over de waarheid en de waarde der occulte verschijnselen" in: „Parapsychologische Studiën".

Wij zien deze samenwerking reeds hier en daar in uitzonderingsgevallen. Dat zij niet meer plaatsvindt, vindt zijn oorzaak voor een deel in het feit, dat de ervaring geleerd heeft, dat de onbevoegden bij herhaling geneigd zijn van een en ander een verkeerde voorstelling te geven....

S.P.R.
JAARVERSLAG VAN DEN SECRETARIS OVER 1936.

Het jaar 1936 is voor onze vereeniging in menig opzicht een goed jaar geweest.

Het ledental ging wederom vooruit; zeer zeker hebben de afdeelingen hier zeer veel toe bijgedragen. Het aantal
afdeelingen bleef tot drie beperkt. De stichting van een afdeeling Leeuwarden wordt overwogen. Ons ledental is daar echter nog klein.

Lezingen in het buitenland. In Maart van het afgeloopen jaar had ik het genoegen voordrachten over „Nederlandsche onderzoekingen en hypothesen" te Weenen, Budapest en Praag te houden. [1]) Voor bijzonderheden dienaangaande zie T.v.P., VIII, pag. 143.

Laboratorium. In ons laboratorium werden onderscheidene onderzoekingen gedaan. Twee rapporten hierover zijn reeds verschenen (T.v.P., VIII, pag. 180 en pag. 241). Binnenkort hoop ik een uitgebreid verslag te kunnen publiceeren van onze onderzoekingen met onderscheidene psychoskopisten. Een deel daarvan was zeer zeker bevredigend.

Sinds geruimen tijd zijn wij bezig met het onderzoek van de verschijnselen, welke zich in een Amsterdamschen spiritistenkring heeten voor te doen. Maandenlang is deze kring geregeld in ons laboratorium bijeen gekomen. Aanvankelijk liet het zich aanzien dat wij algeheele tafelopheffingen zouden verkrijgen welke wij met behulp van onze infra-rood installatie hoopten te kunnen fotografeeren. Maar door ons onbekende oorzaken begon plotseling de „kracht" van den kring af te nemen...

Dit onderzoek heeft voorloopig nog geen ander resultaat gehad dan dat wij voor de zooveelste maal ervaren hebben hoe moeilijk het is in een nagenoeg duister gemaakt vertrek [2]) nauwkeurig waar te nemen wat er gebeurt.

1) Zie Dietz en Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.

2) Volgens de kringleden zouden de verschijnselen langzamerhand zoo krachtig worden dat zij ten slotte ook bij vol licht zouden kunnen worden waargenomen.

Mijn radio-lezingen over „Kwakzalverij en Occultisme" leverden een groot aantal brieven op, in hoofdzaak betrekking hebbende op het magnetiseurs-vraagstuk. Een onzer medische medewerkers is doende dit materiaal te verwerken in een geschrift.

De belangstelling voor de parapsychologie is in ons land zeer groot en het is derhalve begrijpelijk, dat het aantal uitnoodigingen tot het houden van voordrachten dat ons bereikt zeer groot is. In den regel voldoen wij aan deze verzoeken, omdat het zeer zeker mede tot de taak van onze vereeniging behoort het publiek van voorlichting te dienen. Wij betreuren echter den tijd welke het vele reizen ons kost, tijd welke zooveel beter aan studie en onderzoek gewijd kon worden.

Er wordt in onze vereeniging door onderscheidene leden met groote opofferingsgezindheid gewerkt aan den opbouw der parapsychologie. De resultaten van dezen arbeid zullen voor een deel eerst na jaren zichtbaar worden. Men verlieze nimmer uit het oog, dat onze publicaties slechts een zeer onvolledig beeld van onzen arbeid geven — vele van onze observaties moeten doordacht en verwerkt worden, en de resultaten daarvan worden vaak eerst na jaren openbaar. Zoo is het ook op andere gebieden van wetenschap.

Ik wil dit verslag niet eindigen zonder een woord van hartelijken dank aan mijn medewerkers, waarbij ik mij in het bijzonder tot Ir. L. J. Koopman, die zoo'n belangrijk aandeel in ons laboratoriumwerk heeft, richt.

Ook aan mijn medewerker J. J. Poortman een woord van hartelijken dank; niet in het minst voor de voortreffelijke wijze, waarop hij de gelden onzer vereeniging beheert.

TENHAEFF

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER OVER 1936

De voor het jaar 1936 ontvangen contributie bedraagt f 2075.50 tegenover f 1688.55 voor het jaar 1935. Dit resultaat is v.n. te danken aan een nieuwe stijging van het ledenaantal. Met de posten rente (f 66.89), toegangsbewijzen (f 13.75) en verkoop van verschenen Mededeelingen brengt dit het totaal der inkomsten op f 2179.23. Daartegenover staan als uitgaven o.a. abonnementen op het Tijdschrift voor Parapsychologie : f 822.28 ; Laboratorium : f 150.— ; andere onderzoekingen : f 8.33 ; subsidie Afdeelingen : f 220.— ; hetgeen met de gewone loopende uitgaven, onkosten enz. het totaal der uitgaven brengt op f 1785.20. De ontvangsten hebben

derhalve de uitgaven overtroffen met f 394.20. Dit is een geheel ander resultaat dan over het vorige jaar, toen omgekeerd de uitgaven de ontvangsten met f 409.39 hebben overtroffen. Ik wees er reeds in mijn vorig jaarverslag op, dat dat ongunstig resultaat aan bijzondere omstandigheden toe te schrijven was. Nu deze omstandigheden — zooals het drukken van den oatalogus, de deelname aan het Congres te Oslo enz. — zich in 1936 niet voorgedaan hebben, is de uitkomst een veel gezondere.

Dit komt ook tot uitdrukking in de balans. Over 1935 moest geconstateerd worden, dat het vermogen der Vereeniging van f 2796.85 tot f 2257.75 was teruggeloopen. Thans is dat wederom, ook dank zij eenige koerswinst op effecten en onder vermelding van de kassaldi van de Bibliotheek en van het Laboratorium, tot f 3003.74 gestegen. Daardoor is de Vereeniging weer des te sterker komen te staan voor de bevordering van haar eigenlijke doel: het parapsychologisch onderzoek.

De effecten bestaan onveranderd uit f 1000.— Incassobank, en f 800.— 4 % Nederland. De laatste obligaties zijn à pari opgenomen, ofschoon zij iets daarboven noteerden. Dat het Bestuur in April 1935 op aandringen van een der bestuursleden een obligatie in een aandeel verwisseld heeft, is in verband met de stijging der aandeelenkoersen na de devaluatie een goede maatregel gebleken. Bij de de Rijkspostspaarbank had de S.P.R. op 31 December 1936 een tegoed van f 940.02.

Ik wil er hier nog eens op wijzen, dat de S.P.R., doordat zij bij den uitgever van het Tijdschrift voor Parapsychologie abonnementen voor haar leden bestelt en betaalt vóór de leden hunnerzijds de contributie hebben voldaan, in een ongunstig parket verkeert. Wanneer in een andere vereeniging de leden deze verlaten door zonder tijdige opzegging hun contributie niet meer te voldoen, dan brengt dat daar geen, in ons geval echter de mogelijkheid van financiëele schade mede, daar de leden dan reeds verschillende afleveringen van het T. v. P. ontvangen hebben. Dan moet de penningmeester dus moeite doen om deze afleveringen teruggezonden te krijgen. In 1936 zijn er niet minder dan zes leden geweest, die aan dit verzoek niet hebben voldaan. Zij hebben dus noch eenige contributie betaald, noch tijdig hun lidmaatschap opgezegd, noch de reeds ontvangen afleveringen teruggestuurd, noch de daardoor ontstane schade vergoed. Hiertegenover hebben wij den regel moeten instellen — in aansluiting bij Art. 8 der Statuten — dat zij, die op 1 Juli hun contributie nog niet voldaan hebben, het T. v. P. voor het tweede halfjaar niet ontvangen alvorens dat geschied is.

Studievereeniging voor „Psychical Research". Financieel Overzicht over 1936.

	Kasboek (postgirorekening)		Schill & Capadose		Totaal		Ontvangsten	Uitgaven
Saldo Credit 1 Jan. 1936	*f* 160 31	*f*	*f* 61 85	*f*	*f* 222 16	*f*	*f*	*f*
Spaarbankboekje	640 50	1100 —						
Overboekingen	200 —	61 85		200 —	200 —	261 85		
Ontvangsten								
Contributies (en incasso) : over 1936	1923 46	20 50	93 85	3 60	2017 31	24 10	1993 21	
„ : over 1937	97 50				97 50		97 50	
Rente			66 89		66 89		66 89	
Toegangsbewijzen	13 75				13 75		13 75	
Verschenen Mededeelingen . . .	7 88				7 88		7 88	
Uitgaven								
Abonnementen T. v. Parapsychologie		816 78		5 50		822 28		822 28
Toelagen privaat-docenten		200 —				200 —		200 —
Onkosten 1e secretaris over 1935		108 75				108 75		108 75
Onkosten penningmeester en 2e secretaris over 1936		95 07		2 85		97 92		97 92
Subsidie Afdeelingen		220 —				220 —		220 —
Reis- en Verblijfkosten		103 45		2 80		106 25		106 25
Zaalhuur		16 50				16 50		16 50
Bibliotheek		55 —				55 —		55 —
Laboratorium	2 50	152 50			2 50	152 50		150 —
Onderzoekingen		8 33				8 33		8 33
De ontvangsten overtroffen de uitgaven met								394 20
Saldo credit op 31 Dec. 1936 . .		87 17		7 84		95 01		
	f 3045 90	*f* 3045 90	*f* 222 59	*f* 222 59	*f* 3268 49	*f* 3268 49	*f* 2179 23	*f* 2179 23

De penningmeester

J. J. POORTMAN

Ik wijs er op, dat het Laboratorium enkele niet onbelangrijke giften mocht ontvangen.

Uit een financieel oogpunt zijn wij, alles bijeengenomen, met vertrouwen het jaar 1937 ingegaan.

De penningmeester
J. J. POORTMAN

BALANS PER 1 JAN. 1937

Activa			Passiva		
Rijkspostspaarbank	f 940	02	Contributie 1937	f 97	50
Effecten	1877	50	Vordering 1e secretaris	100	—
Interest	38	33	Vermogen	3003	74
Te vorderen contributie 1936	5	—			
Kas	95	01			
Kas bibliothecaris	25	32			
Kas en vordering van het Laboratorium	220	06			
	f 3201	24		f 3201	24

NEDERLANDSCH LABORATORIUM VOOR PARAPSYCHOLOGISCH ONDERZOEK

Financieel Verslag. Juli 1935—31 Dec. 1936.

Voor het eerst sedert de oprichting in 1935 van het Nederlandsch Laboratorium voor Parapsychologisch Onderzoek te Amsterdam, waarvan de opening in November 1935 plaats vond, wordt U hierbij een kort overzicht aangeboden van de financiën dezer instelling.

Zooals uit bijgevoegden staat blijkt, sluit het jaar 1936 met een batig saldo van f 220.06 (f 186.28 + een vordering ad f 33.78). Dit gunstig resultaat danken wij aan den bijzonder te waardeeren financieelen steun, bij de oprichting en ook daarna, van den heer S. C. M. Spoor, geneesheer-directeur van het Burgerziekenhuis te Amsterdam, van Ir. L. J. Koopman, den technischen leider van het Laboratorium, die bovendien nagenoeg de geheele technische installatie van het Laboratorium schonk, alsmede aan de „bouwsteenen" van verschillende leden, die ongenoemd wenschen te blijven. Voor bijzonderheden betreffende deze giften zij verwezen naar bovengenoemden staat.

Het totaal der giften en jaarlijksche bijdragen bedroeg, in anderhalf jaar, dus f 783.24, waarin begrepen is een bedrag ad f 230.38, door Ir. Koopman geschonken voor aankoop en reparatie van diverse onontbeerlijke apparaten en instrumenten.

Van het Hoofdbestuur der S. P. R. werd een subsidie ontvangen van f 295.—, terwijl het Hoofdbestuur tevens den inhoud van het door hem beheerde Laboratoriumfonds, groot f 105.—, ter beschikking van het Laboratorium stelde, hetgeen met de over 1935 gekweekte rente ad f 0.33 van het Girokantoor der Gemeente Amsterdam de totaal-inkomsten brengt op een bedrag van f 1083.57.

Hiertegenover staan de volgende uitgaven, welke, in verband met de inrichting van het Laboratorium, in de afgeloopen tijdsperiode ten deele van zeer bijzonderen aard zijn geweest. Zoo werd voor het verbouwen en bruikbaar maken van het door Dr. Spoor ter beschikking gestelde huis in den tuin van het Burgerziekenhuis f 314.33 besteed, een bedrag, dat de betalingen aan aannemer, schilder, timmerman, loodgieter enz. vertegenwoordigt; voor het stoffeeren en meubileeren der vertrekken en het inrichten van een kabinet voor donkerzittingen, waarbij met geringe middelen een sober doch smaakvol geheel werd verkregen, slechts f 96.05, terwijl het totale bedrag der uitgaven voor het aanschaffen en repareeren van apparaten en verdere technische benoodigheden, totaal f 247.63 heeft bedragen. Alle tot dusver genoemde uitgaven kunnen als buitengewoon worden aangemerkt, die in 1937 niet zullen terugkeeren.

Tot de gewone uitgaven behooren de onkosten voor onderzoekingen van Dr. W. H. C. Tenhaeff, welke gedurende de genoemde tijdsperiode inclusief reiskosten enz. f 165.— hebben bedragen. Verder de uitgaven voor proefpersonen ad f 27.15 en diverse kleine onkosten, o.a. voor vergaderingen, ad f 13.35.

Uit de Laboratoriumkas werden enkele betalingen gedaan voor de Afdeeling Amsterdam van de S. P. R. tot een totaal van f 33.78, welk bedrag in 1937 op de gemeente-girorekening van het Laboratorium wordt teruggestort.

Het totaal der uitgaven bedraagt dus f 897.29, waartegenover een vordering van f 33.78 staat, zoodat het batig saldo op f 220.06 gesteld mag worden.

Uit het bovenstaande blijkt, dat in de anderhalf jaar, waarover wij terugblikken, door ons Laboratorium voor het eigenlijke parapsychologisch onderzoek slechts een klein bedrag werd besteed en dat het, met jaarlijks

te verwachten bijdragen ad totaal ongeveer f 150.— en een subsidie van het Hoofdbestuur der S. P. R., over te geringe fondsen beschikt om dit onderzoek zoo krachtig ter hand te nemen als wenschelijk zou zijn. Daarvoor zouden, naast talrijker en hoogere jaarlijksche bijdragen, donaties van beteekenis uiterst welkom zijn. Laat ons daarom, na een woord van dank aan hen, die reeds een „bouwsteen" aandroegen, mogen besluiten met het uitspreken van den wensch, dat er spoedig velen zullen zijn, die zich, uit belangstelling voor en ter bevordering van het parapsychologisch onderzoek in Nederland, geroepen voelen donateur of donatrice te worden van het Nederlandsch Laboratorium te Amsterdam.

De Penningmeesteresse
ALETTA VAN OS

Nederlandsch Laboratorium voor Parapsychologisch Onderzoek

Overzicht Ontvangsten en Uitgaven
Juli 1935—31 December 1936

Ontvangsten			Uitgaven		
Subsidies S. P. R. . . .	*f* 295	—	Kosten v. gebouw (aannemer, schilder, timmerman, loodgieter enz.) .	*f* 314	33
Bijdrage Laboratoriumfonds der S. P. R.	105	—	Apparaten, instrumenten etc., reparaties	247	63
„ N. N. (jaarlijks *f* 100.—) .	150	50	Meubileering en stoffeering	96	05
„ idem voor apparaten etc. . . .	230	38	Onkosten Dr. W. H. C. Tenhaeff . . .	165	—
„ S. C. M. Spoor .	52	—	Onkosten voor proefpersonen	27	15
„ van Diversen	250	36	Diverse kleine onkosten	13	35
Rente Gemeente-Giro 1935	0	33	Betalingen voor S. P. R. afd. Amsterdam . . .	33	78
			Saldo	186	28
	f 1083	57		*f* 1083	57

ALETTA VAN OS

BOEKBESPREKING

F. M. STIBBE, arts. *Cosmische Grondslagen der Geneeskunde.* Visser en Co, Bandoeng, 1936, f. 6.90.

Een geheel op astrologie gebaseerde „geneeskunde" en „therapie". In het kort komt de praktijk hierop neer: Uit den horoscoop van het individu kan men van alles te weten komen, zelfs zijn gesteldheid in een vorige incarnatie (excusez du peu). De ziekten staan natuurlijk ook onder den invloed van diverse hemelteekens. Nu zou men zoo zeggen, dat daar al bitter weinig aan te doen was, maar de astroloog-arts weet raad. Ook allerlei bloemen en planten staan onder denzelfden invloed. En nu weet hij precies aan te geven, welke geuren van plantaardige oliën door den neus moeten worden opgesnoven om harmonische trillingen van het ego te versterken. Dit is de heele therapie; zoowel de „schoolsche" als de „natuur"geneeswijze kan wel opdoeken.

Hoe de schrijver aan deze diepe wijsheid komt, wordt niet vermeld. Wanneer wij lezen, dat hij vast gelooft aan het bestaan der donkere manen Lulu en Lilith, dan kunnen wij slechts een zoo onwrikbaar vertrouwen benijden, dat meer gegrondvest is op beweringen in de werken van Sepharial en Aqua Libra c.s. dan op de onderzoekingen van erkende sterrekundigen.

Op blz. 249—50 wordt ons de bereiding eener potentie uiteengezet. Het is een „geestelijke beweging, vergeestelijking van de stof". Het zal wel aan mijn domme verstand liggen, maar ik kan niet het minste verschil ontdekken tusschen deze potentie en een doodgewone verdunning. Zelfs worden beide door schudden en roeren „ondersteund". Toch beweert de schrijver, dat het een heel iets anders is dan het ander. De laatste ontstaat plotseling, de eerste door een „bepaald rhythme".

Misschien bestaan er menschen, die zoo zwaar vergeestelijkt zijn, dat ze uit dit boek diepe wijsheid peuren. Zij moeten zich maar niet aan deze critiek storen, want, ik kan het niet helpen, mij werd het telkens te moede als Faust in de heksenkeuken:

Mich dünkt ich hör' ein ganzes Chor
Von hunderttausend Narren sprechen.

FELIX ORTT. *De natuurlijke geneeskracht van het lichaam.* Uitgave Ned. Vereeniging voor Natuurgeneeswijze — Soest.

Het grootste deel van dit werkje, d.w.z. de bladzijden 15—43, heb ik met genoegen gelezen; zij bevatten een interessante bespreking van het wezen van het organische leven, een beschrijving van den strijd tusschen de mechanistische en vitalistische theorieën. Als modernste type van de eerste wordt die van Loeb, van de tweede die van Driesch behandeld. Het is jammer, dat Ortt ook niet de uiteenzettingen van Jordan en diens opvattingen omtrent het „patroon der oorzaken" in zijn beschouwingen heeft opgenomen; het interessante overzicht dezer belangrijke problemen, dat hij in beknopten en zeer leesbaren vorm heeft weten te geven, zou daardoor nog vollediger geworden zijn.

Minder enthousiast kan ik zijn over de eerste twee hoofdstukken (blz. 1—15). Hier spreekt teveel de „principieele" voorstander van natuurgeneeswijze, de anti-

vivisectionist, vegetariër enz. M.i. behoeven al deze overtuigingen geenszins uit een vitalistische beschouwingswijze voort te vloeien. Een uitspraak als: „de lichaamskwalen, die zoo menigeen het leven verbitteren, liggen voor een groot deel in ons zelf, in het eigen lichaam en zijn ziekelijke aandriften, in het eigen hart met zijn zelfzuchtige aanlokkingen", zou ik, hoe mooi ze ook klinkt, niet gaarne voor mijn rekening willen nemen.

Het onderscheid, dat tusschen de „algeldigheid" en de „alleengeldigheid" der causaliteit wordt gemaakt en waarbij de eerste wordt aanvaard en de tweede afgewezen, ontgaat mij.

Is het niet wat veel gezegd, dat „het vertrouwen, wat (sic) de naturistische arts in de „vis" heeft, nooit wordt beschaamd" en is het wel zoo heel zeker, dat het altijd of tenminste als regel jarenlange dieetfouten zijn, die tot migraine leiden? Ik geloof, dat hier meer de overtuiging dan de ervaring spreekt, evenals bij den trouwens in zeer gematigde termen gestelden aanval op de antibacterieele en de serum-therapie.

Het doet altijd weer prettig aan te constateeren, dat Ortt niet vervalt in het heftige fanatisme, dat velen zijner medestanders kenmerkt. Hij geeft toe, dat de „vis medicatrix naturae" haar grenzen heeft, vaak in den blinde en verkeerd werkt. Hij erkent de successen der „schoolgeneeskunde"; hij critiseert de „stokpaardjes", waarop vele „natuur" — vooral leeke — „genezers" rondrijden. (Ik zal mij nu eens het genoegen veroorloven hier „genezer" tusschen aanhalingsteekens te zetten, als wraak voor eenige dergelijke teekens in de brochure.)

Door deze concessies wordt echter het principieele van het betoog van Ortt zeer verzwakt. Waar geen „schoolgeneeskundige" zal ontkennen, dat er een natuurlijke geneeskracht van het lichaam bestaat, zal het verschil met den „natuurgeneeskundige" meer bestaan in de opvatting, hoe deze dient te worden ondersteund of gericht. De serum-therapie bv., dit bête-noire der „natuurartsen", baseert zich geheel op het benutten der vitalistische reacties van de endotheelcellen der bloedvaten. Ook de actieve koortstherapie, in verschillende gevallen toegepast, tracht de werking der afweerkrachten van het lichaam te verhoogen. En ik voor mij geloof voorloopig nog meer in het effect dezer methoden dan in die van het wrijfzitbad, het paraffinebad, de muesli of het schrothbrood met een appel als panacee.

E. MATTIESEN, *Das persönliche Überleben des Todes. Eine Darstellung der Erfahrungsbeweise,* 2 dln. Per deel M. 9.80. Walter de Gruyter und Co. Berlijn—Leipzig 1936.

De spiritisten mogen zich gelukwenschen, dat zij een zoo ijverigen, en vooral, een zoo bekwamen strijder voor hun zaak hebben gevonden in Dr. Emil Mattiesen, reeds bekend door zijn voortreffelijk boek: „Der jenseitige Mensch".

Mattiesen is volslagen spiritist, maar gelukkig geen dwaze fanaticus. Hij plaatst zich in den strijd tusschen animisten en spiritisten zonder aarzeling aan de zijde van deze laatsten, maar doet zijn best zijn tegenstanders het volle deel te geven van het recht, dat hun toekomt.

Hierbij trekt hij, volgens de in de voorrede gegeven definitie, de grenslijn zooda-

nig, dat hij als „animisten" aanduidt hen, „die alle[1]) metapsychischen Vorgänge auf besondere Kräfte Lebender oder auf über- bezw. unpersönliche Tatsachen quasi-psychischer Art zurückführen"; spiritisten zijn „die Verfechter der Ansicht, dasz gewisse metapsychischen Vorgänge nur durch die Beteiligung persönlich fortlebender Abgeschiedener erklärt werden können".

Dit is wel de grens zoo ver mogelijk naar den kant van het spiritisme verschoven en zoo zouden verschillende parapsychologen onder deze categorie vallen, die vermoedelijk deze eer met zeer veel reserve zouden aanvaarden. O.a. schrijver dezes, verder theosofen, anthroposofen, een groot deel der niet geheel verrationaliseerde Christenen enz.. Een het animisme gunstiger gezinde onderzoeker zou met evenveel recht hen tot de „animisten" kunnen rekenen, die het meerendeel der verschijnselen aan de anima van levenden toeschrijven en alleen diegenen tot de spiritisten, die alle of zoo goed als alle phaenomenen aan de geesten wijten. Er zijn er zoo: ik heb spiritisten de telepathie hooren „verklaren" door aan te nemen, dat eenige „lieve geesten" als een soort amateur-telegrambestellers optraden; de stigmatisatie is het werk van „fanatieke katholieke geesten"; de profetie komt tot stand, doordat geesten in de toekomst kijken en zoo vriendelijk zijn te verklappen wat ze daarin zien enz..

Voor mij is een „spiritist" iemand, die niet alleen gelooft aan een persoonlijk voortbestaan, of dat het mogelijk is, dat de overledenen onder bepaalde omstandigheden met de levenden in contact treden, maar die meent, dat de „geesten" niets liever doen dan dit, dat dit avond aan avond op tallooze séances met vrij groot gemak gebeurt, dat zij zich met allerlei aardsche dingen gaarne bemoeien, dat de vertelsels der mediums omtrent het „zomerland", omtrent de geesten, die een betrekking vervullen of hospitalen oprichten, den werkelijken toestand weergeven van het hiernamaals. Een hiernamaals, dat zich van het „hierbeneden" in hoofdzaak onderscheidt, doordat het er zoo prettig is, dat iedereen er zoo'n beetje vroom is. Dit in den hemel geprojecteerde burgermannetjes-, of misschien beter nog burgerjuffrouwen-ideaal, is, helaas, in den loop der 19e eeuw zoozeer kenmerkend geworden voor de spiritistische beweging, dat deze thans de grootste moeite heeft daarvan los te komen.

Om nu verder op het inderdaad voortreffelijke werk, dat wij bespreken, in te gaan: al de verschillende argumenten, die vóór de animistische en tegen de spiritistische opvatting pleiten, werden door Mattiesen gewogen en te licht bevonden. In vele gevallen ongetwijfeld terecht. Met name de spookverschijnselen kunnen, naar mijn overtuiging, niet anders dan op hoogst geforceerde manier animistisch verklaard worden. De spiritistische hypothese ligt hier zeer voor de hand, al duiken onmiddellijk tallooze nieuwe vragen op, die nu niet zoo direct oplosbaar zijn volgens populair-spiritistische opvattingen.

Maar in zeer vele andere gevallen geeft de weegschaal van Mattiesen toch reeds van te voren een te duidelijk overwicht van voorkeur naar de eene zijde, om geheel betrouwbaar te kunnen worden geacht. Een van de zwakkere punten in het betoog van Mattiesen acht ik b.v. het vergoelijkend vertrouwen, dat hij meent te mogen stellen in berichten, waarvan hij zelf moet toegeven, dat ze niet al te best gewaarborgd zijn. Zoo ontleent hij veel aan den, wat de waarde van zijn ma-

---

1) Deze en de andere woorden in den zin zijn in het origineel gespatiëerd.

teriaal betreft, niet al te kieskeurigen Bozzano, en het zijn juist zulke, veelal zeer twijfelachtige gegevens, die het meest een ondubbelzinnig spiritistisch karakter dragen. Ook wanneer b.v. in het bekende geval Soal 1) (deel II, pag. 228) beweerd wordt: „es läszt sich dem Vorurteilsfreien (!) klar machen, dasz im Grunde solche Fälle ein starkes Argument zugunsten der spiritischen Lehre überhaupt liefern"; dan slaagt de schrijver trots zijn handige en scherpzinnige argumentatie er in geenen deele in ons van de juistheid van zijn standpunt te overtuigen. Evenmin, als hij de werkelijke aanwezigheid van den geest van Oscar Wilde aanneemt, wanneer in een communicatie de Engelsche S.P.R. op zeer onwelwillende en bevooroordeelde wijze wordt becritiseerd in een aantal phrasen, die wel wat aan Wilde doen denken — wiens werken aan verschillende deelhebbers aan de séance bekend waren.

Het boek van Mattiesen vervult in het heden ongeveer de rol, die het werk van Aksakow „Animismus und Spiritismus" een halve eeuw geleden ten deel viel. Maar het overtreft zijn voorganger verre in degelijkheid, betrouwbaarheid en wetenschappelijken zin.

Dit is zeker: „Das persönliche Überleben des Todes" is een der belangwekkendste uitgaven op parapsychologisch gebied. Zoowel de spiritist als de animist, dien Mattiesen ten onrechte als diens „gevaarlijksten tegenstander" 2) aanziet, moeten het grondig kennen. Met zeer veel in dit boek ben ik het eens, met misschien nog meer oneens. Elke parapsycholoog, die zijn houding tot het spiritisme scherp wil bepalen, moet in de eerste plaats met dit werk rekening houden. „Nur wer den stärksten Gegner schlägt, hat wirklich gesiegt" zeg ik den schrijver na. Waarbij ik als mijn persoonlijk standpunt verklaar, dat ik Mattiesen op vele punten niet als mijn tegenstander beschouw en dan ook in het geheel niet de bedoeling heb hem te verslaan. Op menig ander punt echter zou ik het een eer achten met zulk een goed-toegerusten en openhartigen tegenstander den degen te kruisen.

Dr. P. A. DIETZ

FRIEDRICH MARKUS HUEBNER, *Satan im Tulpenfeld, Ein Roman unter Holländern*, Kurt Wolff Verlag, Berlin, 1935.

Een occulte roman van het lid onzer S.P.R.: den schrijver van „Niemand ist einsam" en „Menschen als Arznei und Gift". Handelend over een zuster, die na jaren in hoogst nerveuzen toestand bij haar broer terugkomt. Deze, die beeldhouwer is, heeft een aantal eigenaardige maskers vervaardigd, die nu gebruikt worden bij de opvoering van een pantomime, met welke de hoofdpersoon de heimelijke bedoeling heeft zijn zuster plastisch haar afgeloopen leven en de mogelijkheid tot verlossing te toonen. De maskers hebben een specifieke uitwerking op de dragers; de vertolkster der hoofdrol sterft kort na de opvoering. De toestand van de zuster verergert na deze nog, zoodat men haar duurzaam isoleeren en onder curateele stellen wil. Dan komt de broeder door middel van de planchette op den naam van een arts, wien het gelukt de patiënte belangrijk te doen verbeteren. Broer

1) Ter oriëntatie: Een „geest" manifesteert zich door een medium, zegt, dat hij dood is en geeft een aantal juiste berichten, voor een deel niet aan den bezoeker bekend. Het blijkt later, dat de bewuste persoon nog leeft en zich in geheel normalen waaktoestand bevond.

2) Deel I, pag. 1.

en zuster bezoeken dan Brugge tijdens de H. Bloedprocessie en de zuster trekt zich in een klooster terug...

De bezwaren, die men tegen occulte romans kan koesteren gelden o.i. ook hier. Aannemende, dat dit boek althans niet met een dergelijken sleutel van de personificatie van factoren binnen één ziel gelezen moeten worden, waarvan in het eerste artikel in deze aflevering sprake is, blijft een gewone roman met verspreide occulte motieven over. Wij kunnen het niet helpen, maar als in een roman (die dus toch reeds fictie is) een zoo weinig bekend of aannemelijk gemaakt motief als dat van maskers, waarvan een zelfstandig leven uitgaat, wordt gebruikt, dan doet dit o.i. afbreuk aan de waarde. Immers, een roman is een schepping, die zich, als elke andere, zelf aannemelijk moet maken. Dit gebeurt wanneer algemeen aanvaarde (desnoods ook occulte) motieven zóó in een speciaal verband tot werking gebracht worden, dat een fraai, innerlijk logisch en in bijzonderheden gelukkig uitgewerkt geheel verkregen wordt. Dit is moeilijk genoeg en er is ook wel iets van gerealiseerd in dit boek; maar het gevaar is, dat dergelijke occulte motieven als „deus ex machina" worden gebruikt, dat zij moeten aanvullen wat aan beeldingskracht ontbreekt. Zoo is hier het gegeven van de verlossing van een dwalende ziel belangrijk genoeg, maar wat krijgen wij te zien van de zich voltrekkende verandering? Eigenlijk worden wij geheel buiten het zieleleven der zuster gehouden; de verrassende invloed, dien die nieuwe dokter op haar heeft, wordt in het minst niet aannemelijk gemaakt. Dan doet de psychologische roman het toch anders dan de occulte!

Intusschen laat het boek zich, ondanks deze bezwaren, toch vrij goed lezen.

Een bijzonderheid is nog, dat bijna alles zich in den Haag afspeelt. Wij hooren een en ander over occultistische kringen in de residentie; iemand volgt de colleges van dr. Dietz... Heel Holland ziet er uit volgens den schrijver als een net Haarlemsch tulpenveld. Ook hier zijn er influisteringen van den duivel, maar hij verliest het spel: de weerstanden der menschen zijn te groot. Hij wreekt zich echter door wijd verbreide neurosen... (p. 179). — Het is, als altijd, tegelijk belangwekkend en irriteerend het eigen land zoo door geheel anderen bril te bezien. Al zijn de letterlijke onjuistheden in het boek slechts weinige, met deze visie zal men toch niet zoo licht instemmen. Men brengt altijd zijn eigen instelling mee en dit zal den schrijver wel iemand de woorden in den mond hebben doen leggen, dat men zich in Holland zoo ontzettend verveelt 1). Maar wie weet gaat deze voorstelling — variant op de klompendragers — er in het buitenland wel in: een Holland met welig tierend occultisme, doch netjes en vervelend, maar zeer nerveus....

J. J. POORTMAN

1) De beteekenis van den N.S.B. wordt blijkbaar eveneens overschat.

INHOUD

PROGNOSIE EN HET TIJDSPROBLEEM [1])

door Dr. P. A. DIETZ

Onder de mentale phaenomen der parapsychologie, die wij in Nederland als paragnosie plegen samen te vatten, neemt de dusgenaamde helderziendheid (psychoskopie, kryptoskopie) een centrale plaats in. Voorloopig maken wij onderscheid tusschen helderziendheid in tijd en ruimte. Die in de ruimte, in een beschouwing, die zich ook op het tijdsprobleem zal betrekken, beter gezegd, in het nù, is voor het enkel rationaliseerende verstand het minst bevreemdend. Er bestaat een zekere analogie met de normale waarneming; zij kan mèt de telepathie (wel eens, schoon o.i. ten onrechte, „mental radio" genoemd) als een uitbreiding daarvan worden aangezien.

Onder de parapsychologen neemt bv. Richet dit standpunt in. Hij neemt een, trouwens enkel hypothetische, radiatie aan, die van alle dingen zou uitgaan en die inwerkt op een evenzeer hypothetisch „zesde zintuig" [2]), ofschoon hij zich wijselijk onthoudt van nadere preciseering. Het groote bezwaar van deze beschouwing, waarop wij echter hier niet nader willen ingaan, is, dat aan dit nieuwe zintuigelijke orgaan geen specifieke zintuigelijke energie beantwoordt. Terwijl aan onze andere zintuigelijke waarnemingen : gezicht, gehoor enz. elk een specifiek karakter toekomt, zoodat bv. een gezichtswaarneming niet zonder meer met een gehoorswaarneming is gelijk te stellen noch zelfs te vergelijken, zien wij de helderziendheid optreden in evenzoovele vormen als er normale zintuigen bestaan, ook al overweegt het optische in hooge mate. Wij zouden eerder van een centraal, alle zintuigelijkheden samenvattend perceptievermogen moeten spreken, maar hiermede hebben wij ons al niet weinig van het begrip „zintuig" verwijderd.

De helderziendheid in den tijd, juister in verleden of toekomst, is in het geheel niet als, zij het dan ook paranormale, vorm van „waarneming" te begrijpen. De eerste, de retrograde psychoskopie (meer bekend als psychometrie) is dan nog de minst raadselachtige van beide. Normaliter kennen wij het verleden in onze herinnering veel vollediger dan de toekomst in onze verwachting. Het verleden laat sporen na, zeer volledig bv. in de film. Maar wij beschikken niet over iets als een film van de

---

1) Hierbij publiceeren wij nog een voordracht uit den cyclus over het Tijdsprobleem in den winter van 1935—'36 voor groepen der S.P.R. gehouden.
Redactie

2) Ch. Richet, Notre sixième sens.

toekomst. Hier, in de prognosie, doemt voor ons op het meest verwarrende probleem: *Hoe kan het nog-niet-bestaande worden waargenomen?*

Niettegenstaande, volgens physisch-mathematische theorieën, de toekomst en het verleden als tijdsafmeting zich slechts door positief en negatief teeken van elkander onderscheiden, is de mensch ten opzichte van beide zeer verschillend ingesteld. De toekomst gaat ons veel meer aan dan het verleden, zij draagt een merk van hooger waarde. Het toekomstprobleem is dan ook het belangrijkste, althans het aantrekkelijkste facet van het algemeen tijdsprobleem, zooals alreeds bewezen wordt door de populariteit van het waarzeggen, de astrologie enz. Bovendien is het onscheidbaar verbonden met dit andere belangrijke vraagstuk: dat van het determinisme.

In den regel acht men alle tijdsproblemen alleen voor zuiver theoretische bespreking vatbaar; theoretiseerende echter hebben wij de neiging ons steeds langs rechte lijnen van consequentie voort te bewegen, nòch rechts nòch links ziende; de gegevens der ervaring plegen echter nogal eens buiten deze strakke banen te liggen; eenmaal opgemerkt noodzaken zij ons den gang onzer redeneering op vaak zeer marquante wijze om te buigen. Zooöok hier. Waar, zooals zoo vaak elders, ook in het tijdsprobleem de parapsychologie het ervarings-gegeven invoert, kunnen wij verwachten, dat menig nieuw gezichtsveld zich opent.

Niet dat wij mogen hopen, dat vanhieruit een werkelijke oplossing van een der nijpendste vraagstukken van het moderne denken gegeven kan worden; veeleer is te verwachten, dat nieuwe problemen zullen oprijzen; het is echter beter ook dit te accepteeren dan voortdurend pogingen te doen tegenstrijdigheden weg te doezelen door al te gereede theoretische verklaringen.

Onder *prognosie,* het zien in de toekomst, dan verstaan wij de subjectieve schouw van een gebeuren, dat zich later in den tijd verwerkelijkt. Deze definitie eischt, zooals de meeste, correctie. Er bestaat ook een normale prognose. Wij weten met een wisselende maar toch over het algemeen redelijke mate van zekerheid een en ander omtrent de toekomst. Zal er echter sprake wezen van echte, d.i. supernormale prognosie, dan moet aan drie negatieve voorwaarden worden voldaan.

Ten eerste: Moet het toekomende niet logisch afleidbaar zijn uit onze kennis van den tegenwoordigen toestand van een bepaald systeem. De astronoom kan den stand van den sterrenhemel eeuwen vooruit berekenen, maar de voorstelling, die hij aldus kan vormen, ofschoon een in hooge mate juist toekomstbeeld, is geen prognosie in onzen zin.

Ten tweede: Geldt hetzelfde voor onze redelijke verwachting volgens analogie-conclusies. Dit geval verwezenlijkt zich bv. in een goede medische prognose. De arts grondt deze niet op een volmaakte kennis van de wetten, die de pathologie van het menschelijk lichaam beheerschen; hij is niet in staat het verloop der ziekte te berekenen, maar hij vertrouwt er op, dat het niet al te veel zal verschillen van vroegere gevallen, die hij heeft meegemaakt. Op een dergelijk, misschien slecht gefundeerd, maar in elk geval onmisbaar vertrouwen berust het meerendeel onzer handelingen in de praktijk des levens.

Ten derde: Mag de vervulling niet afhangen van de uitvoering van een wilsbesluit.

In al deze gevallen heeft kennis der toekomst haar oorsprong in een voorafgaande bewuste voorstelling.

Bij de eigenlijke prognosie echter wordt een toekomstig gebeuren gepercipieerd in den sterk gesubjectiveerden vorm eener hallucinatie („hallucination véridique") of visioen, hetzij in trance of semi-trance, hetzij in den droom. De scène kan zich realistisch presenteeren als een geheel of grootendeels conforme copie van het komende, maar ook in symbolischen vorm; verder kan het optreden als beeldloos weten (waarbij de profeet slechts „weet" zonder te zien) of zich emotioneel ontladen en dan alleen als gevoel, meestal als waarschuwend of beangstigend gevoel, bewust worden.

Er zijn herhaaldelijk, ook van parapsychologische zijde, pogingen gedaan, proskopie-retroskopie te verklaren naar analogie van ons kennen van de afleidbare toekomst resp. het verleden. Er is aldus gezien geen eigenlijke connectie met het tijdsprobleem.

Men ging hierbij uit van de helderziendheid in de ruimte en onderstelde in den clairvoyant iets als een verwezenlijking van den theoretischen, alzienden en alwetenden „geest van Laplace". De helderziende zou door zijn supranormaal waarnemingsvermogen beschikken over een bijna onbeperkte uitbreiding der nu-gegevens en tevens intuïtief kennis dragen van het geheel van den kosmischen samenhang. Zoo zou hij als een super-Sherlock Holmes, uit de tallooze „sporen" in het heden het verleden kunnen reconstrueeren en tevens in staat zijn de toekomst, die men zich dan als dynamisch gedetermineerd denken moet, af te leiden.

Verschillende parapsychologen van naam zijn deze opvatting toegedaan. Zoo zegt bv. Schertel in zijn „Magie": „Hellsehen und Hellhören beruht auf einer diffusen Erweiterung unserer Fühl-sphäre [1]), sodasz Prozesse, die

1) In den zin van perceptiespheer.

sich jenseits unserer normalen Körpersphäre abspielen, uns unmittelbar zum Bewusztsein kommen wie innerkörperliche Vorgänge. Dasz wir dabei auch zukünftige Geschehnisse schauen können, wird verständlich, wenn wir daran denken, dasz ja auch ein Astronom infolge der Erweiterung seiner Beobachtungs- und Sinnessphäre (astronomische Erfahrung und astronomische Werkzeuge) aus dem augenblicklichen Gestirnstand bevorstehende astrische Ereignisse (Sonnenfinsternisse, Durchgänge, Zusamenstösze u. s. w.) zu erkennen vermag. Hellsehen bedeutet also durchaus keine Allwissenheit, wie manchmal behauptet wird, sondern hat seine Grenzen und seine Irrtumsmöglichkeiten, wie empirische Prognosen sie auch haben! Es kommt immer auf die Begabung des Ausübenden und auf gewissen energetischen Konstellationen im Gesammt-Kosmos an" [1]).

Ik meen, dat deze geheele methode, de helderziendheid in verleden en toekomst terug te brengen tot helderziendheid in het nu, moeilijk is vol te houden. In droom of visioen is geen intense intellectueele werkzaamheid op te merken, geen samengestelde denkmanipulatie, zooals voor de afleiding uit het heden noodzakelijk zou zijn, nòch actieve voorstelling van het resultaat daarvan. Veelal ligt het accent op geestelijke passiviteit, analoog aan een waarneming. Bovendien is bij menige conforme prognosie het aantal détails zoo groot, dat men wel tot de ongehoorde hypothese van een letterlijk universeele intuïtie zou moeten komen ten einde deze verklaring te doen gelden.

* *
*

Prognosie is dus „schouw" van een toekomstig gebeuren. Ik spreek hier van schouw, niet van waarneming. Waarneming onderstelt objectiviteit van het subjectief beleefde. Een der stevigste kenmerken van objectiviteit is de gemeenschappelijkheid, het mede-deel-hebben van anderen. Dit ontbreekt hier. Prognosie is geen werkelijk vooruitgrijpen, geen breken of overspringen van den tijd, maar een verinnerlijking. Zoo het ongetwijfeld een beleving is en wel van wat later geobjectiveerd zal worden, is het er nochtans een op de wijze van het subjectieve, naar visionairen aard.

Toch is er een verband met het tijdsprobleem. Dit toekomstige moet, daar het kan worden geschouwd, reeds op de een of andere wijze „zijn". Ik gebruik hier liever het woord zijn dan „bestaan", dat te realistisch is. Men heeft zich, om dit verbijsterende probleem te ontwarren, beroepen op de idealiteit van tijd en ruimte, immers „denkvormen van onzen geest", die niet zouden bestaan buiten ons, waar alleen het eeuwige en alom-

1) Loc. cit., pag. 84—85.

vattende Hier-Nu zou gelden. Zonder dat men er zich rekenschap van gaf of de prognosie, zooals zij zich in werkelijkheid voordoet, zich hierbij wel aanpast. Het Hier-Nu, geboren uit den geest der zuivere speculatie, wordt wellicht ervaring in de eenheidsbeleving der mystici. Deze hebben allen gesproken van hun onthevenheid aan ruimte en tijd, van hun gedoken-zijn in, hunne benadering althans van het ééne kosmische centrum, waarvan alle ding uitgaat. Maar allen hebben zij evenzeer getuigd, hoe in extase mèt tijd en ruimte meteen alle enkelheid was opgeheven, alle ding dus en daarmede alle gebeuren. Terwijl het prognostische visioen geenszins aandoet als een kosmocentrale beleving, integendeel meest een zeer peripheer gebeuren behelst, afdaalt vaak tot het alledaagsche, zelfs het zeer banale. Gebeuren echter is alleen denkbaar in tijd en ruimte; tijdloos gebeuren is een ondenkbaarheid. [1])

Wel kennen wij het gewijzigde tijdsbewustzijn. Reeds binnen de grenzen van het normaal bewuste leven is het directe, gevoelsmatige tijdsbesef zeer wisselend: de psychische duur van een beleving varieert met onze belangstelling, met onzen positieven of negatieven gevoelstoon; „de minuten, die haar uren toeschenen" of de „uren, die seconden leken" zijn zelfs tot een afgesleten triviale uitdrukking gedegradeerd.

Diepere wijziging ondergaat ons tijdsbesef in den droom. In vluchtige oogenblikken kan men uren, dagen, maanden — in een Oostersche legende zelfs alle jaren van een moeilijk menschenleven — doormaken met al de détails der realiteit. Vooral aan de wekdroomen kan dit worden gedemonstreerd. Overbekend is de droom van Maury, die de Fransche revolutie doormaakte, uitloopend op zijn onthoofding, in de weinige seconden tusschen het moment, dat een spijl van den hemel van zijn ledikant hem op den nek viel en zijn ontwaken. Jelgersma heeft hieruit zelfs willen afleiden, dat zulk een wekdroom geen tijd noodig heeft en per analogie den droomduur in het algemeen gelijk 0 gesteld. Wij weten uit andere waarnemingen zeer positief, dat dit onjuist is. Twee voorbeelden mogen tot bewijs dienen: Felix Ortt, die evenals Frederik van Eeden zijn droomleven nauwkeurig bestudeerd heeft, verhaalt:

„Na een langgerekte reeks andere droomtafereelen droomde ik, dat ik met mijn vriend C. en een dokter tezamen was. C. vertoonde mij de aardigheid, om als hij even met zijn hoofd bewoog een gepiep te kunnen

1) Dit is m.i. een zwak punt in het interessante betoog van Ir. Kooy. Zie dit tijdschrift, VII, pag. 285.

uiten, alsof er een vogel in zijn lichaam zat. Hij vertoonde dat kunstje meermalen, zonder dat de dokter en ik begrepen, hoe hij dat deed. Ja het scheen of hij het niet meer kon laten. Ieder oogenblik, zoowat naar schatting iedere seconde, produceerde hij weer dat gepiep uit zijn hoofd of borst . . . enz."

Hij gaat dan verder:

„Toen werd ik wakker en hoorde hetzelfde gepiep in den tuin van een vogel, ook heel regelmatig doorgaande, zoowat iedere seconde een piep. Ik schat in den droom die piep ongeveer een twintigtal keeren gehoord te hebben; het wekgedeelte van mijn droom heeft dan ongeveer een halve minuut geduurd, dus veel langer dan Prof. Jelgersma meent dat als duur van een droom moet gerekend worden." [1])

Een mijner kennissen vertelde mij den volgenden droom: zij moest op de baby van haar zuster passen; tot haar schrik krijgt het kind een onstilbare hikbui, zij doet allerlei dingen, die zij gehoord had, dat men in zulk een geval moet doen: onderste boven houden, even den mond sluiten, op den rug kloppen; niets hielp; ten slotte wordt ze wanhopig en laat het kind maar zijn gang gaan. Dan wordt zij wakker: het hikken van het kind gaat over in het geluid van een klokje, dat zij dien nacht voor het eerst in haar kamer had staan. In den droom had zij den hik zeker dertig of veertig keer gehoord. Ook hier dus zeker geen tijdsduur = 0.

Trouwens ook onze dagdroomen of de visioenen, die in hypnose kunnen worden opgewekt, waarbij het sujet vaak in staat is, den inhoud der scènes geregeld te vertellen, eischen tijd en er is geen reden te veronderstellen, dat toekomstige visioenen zich anders zouden afspelen dan in een reëel meetbaar, zij het ook vermoedelijk kort tijdsverloop.

* * *

Meer direct verband tusschen prognosie en het tijdsprobleem is pas gelegd sinds de relativiteitsleer de theorie der vierdimensionale tijdsruimtelijke wereld opstelde [2]). Ofschoon dit in beginsel niet anders inhield

---

1) Nieuwe beschouwingen over den droom en de droompsyche, I, pag. 57 (droom no. XXXVIII).

2) De grondslag hiertoe werd gelegd in een in 1905 door Einstein gepubliceerde verhandeling: „Zur Electrodynamik bewegter Körper". Het is daarom zeker niet ondienstig er op te wijzen, dat in het laatst der vorige eeuw de Hindoe Bhagavân Dâs in verschillende artikelen in theosophische tijdschriften ideeën uiteenzette, die reeds in kern hetzelfde behelsden. Hij ging hierbij uit van de beginselen der Vedanta-leer. In 1903 vatte hij zijn denkbeelden samen in „The Science of Peace". (Tweede druk, Theosophical Publishing House, Adyar 1921.)

dan dat in de wiskundige formules de tijdsafmeting op volkomen dezelfde wijze verschijnt als de drie ruimte-afmetingen, leidt zij tot vèrgaande consequenties. De verandering in den tijd, die onze wereld schijnt door te maken is dan slechts schijnbaar; elk moment is dan de driedimensionale doorsnede eener vierafmetelijke werkelijkheid. Het verleden kan dan worden geacht „nog", de toekomst „reeds" te bestaan; zij liggen beide mèt het nù op verschillende punten van de tijdsbaan, die ons bewustzijn volgt.

Nu, met alle respect voor de geweldige conceptie der relativiteitstheorie, dient toch te worden opgemerkt, dat zij niets anders is, niets anders wil zijn trouwens dan een beschouwing, opgebouwd uit physisch-mathematische gegevens, die rekenschap tracht te geven van de physische wereld. Nu is de „physische wereld" echter een kunstmatig uit het heelal uitgesneden deel van den kosmos. Zij is terrein en achtergrond voor een ander, een vitaal-geestelijk gebeuren, dat, hoewel het slechts een miniem klein deel van de massa der stoffelijke wereld in beslag neemt, daaraan pas eigenlijk „zin" geeft. En deze wereld van het leven en van den geest, de relativiteitstheorie maakt er zelfs geen aanspraak op ze te willen annexeeren. Laten wij oppassen met theorieën, hoe schitterend ook. De werkelijkheid is steeds gebleken, ze alle te boven te gaan. Er zijn meer dingen in hemel en op aarde dan zelfs door de (alles behalve „schoolsche") wijsheid van een Einstein wordt gedroomd.

Daar wij den kosmos echter moeilijk anders dan als eenheid (Ganzheit) kunnen vermoeden, zijn wij gedwongen te concludeeren, dat ook de materieele wereld niet als volledigheid kan worden geconcipiëerd met uitsluiting van het leven en den geest. Deze zijn er nu eenmaal en eischen hun recht en wel niemand zal, nu wij 1937 schrijven, hun dit willen ontzeggen. Daarom kan de vierdimensionale tijdsruimtelijkheid van den kosmos, slechts op het physisch mathematische betrekking hebbende, nimmer als zijn integrale waarheid worden geaccepteerd.

Desalniettemin lijkt het, of zij in staat zou zijn ons de prognosie, zoo al niet te „verklaren", dan toch iets te verduidelijken. Alle hiervan uitgaande theorieën komen hierop neer, dat een tijdsafmeting wordt omgezet in een hooger-dimensionale ruimtelijke. Waar de waarneming in de ruimte ons zooveel meer vertrouwd is, vermindert het gevoel van intellectueele onrust, dat ons bij het „onverklaarbare" zien in de toekomst pleegt te overkomen. Tevens wordt voldaan aan de behoefte aan determinisme, waartoe het intellectueel geweten van den man der wetenschap in de afgeloopen eeuw zich verplicht achtte.

Hierbij moeten wij echter niet uit het oog verliezen, dat zulk een omzetting een geestelijke manipulatie van tamelijk geforceerden aard vordert, die ons daarna weer voor nieuwe moeilijkheden en wel analoge plaatst. Ook het prognostisch waarnemen der toekomst geschiedt zooal niet in „den", dan toch in „een" tijd. Dunne heeft dan ook een oneindige reeks van aaneengeschakelde dimensies willen aannemen, waarvan telkens de „laatste" zich als tijd tegenover de andere, steeds toenemend-dimensionale „ruimten" verhoudt.

Zoodoende blijft steeds de „indruk" van ongedetermineerdheid behouden, zonder welke de wereld tot een dood mechanisme verstart, maar, zou ik hier tegen in willen brengen, dan ook hoogstens de indruk, niet haar wezen. Laat ons voorzichtig zijn met het aanvaarden van oneindigheden, sinds wij de oneindigheid kat'exochèn, die der ruimte, hebben moeten laten vervallen. Wellicht ook eenmaal die van den kosmischen tijd. Het Christengeloof althans wist van het „einde der tijden" en het eerste woord van den Bijbel luidt: „In den beginne".

Laten wij de goede oude methode volgen en ook hier voor alles beroep doen op de gegeven feiten. Er valt dan wèl te onderscheiden:

1. de conforme prognosieën: Het visioen is in allen deele gelijk aan het latere gebeuren.

Deze worden inderdaad verklaard door de visie van een buiten de tijdslijn geplaatste objectiviteit.

2. De fragmentarisch conforme (Dunne-effect).

De discongruentieën moeten worden aangezien als een tekortschieten van het paragnostisch vermogen, overeenkomstig aan bv. een suggestieve of auto-suggestieve waarnemingsvervalsching. Het zijn storingen door verdrongen complexen, associatieve ontsporingen enz.

3. Meer aandacht zullen wij schenken aan afwijkingen van een ander gehalte nl. die welke direct gevolg zijn van de prognosie zelve. Zulk een geval doet zich aldus voor: Het geheele verloop der realiteit vertoont de onmiskenbare tendens tot realiseering van het prognostisch visioen; dit wordt echter verhinderd doordat op een zeker essentieel punt een met de prognosie bekend persoon, meestal de visionnair zelf, ingrijpt. Hiermede heeft de prognosie de facto de waarde eener waarschuwing verkregen al komt haar dit ethisch karakter naar den vorm in den regel niet toe.

Eenige voorbeelden:

Lady Z., een goede bekende van den grooten psychical-researcher Frederick Myers [1]), doet dezen het volgende verhaal:

1) F. W. H. Myers. The Subliminal Self. Proceedings Society for Psychical Research, Vol. XI, p. 497.

„Bij een andere gelegenheid heeft de waarschuwing, die ik in den droom kreeg vermoedelijk een tamelijk ernstig ongeluk verhinderd. Wij woonden toen in Hertfordstreet, Mayfair. Eens op een dag besloot ik in onze brougham met onze kleine en de kindermeid naar Woolwich te rijden om den dag bij een familielid door te brengen. Den nacht tevoren had ik een bijna pijnlijk helderen droom: ik zag het rijtuig een van de straten ten Noorden van Piccadilly indraaien en toen stond ik op de straat met het kind in mijn armen en onze oude koetsier viel van den bok met het hoofd op de steenen, zoodat zijn hoed heelemaal ingedeukt werd.

Dit verontrustte mij zoo, dat, toen ik dien morgen den koetsier bij mij liet komen om hem mijn orders te geven, ik bijna hoopte, dat er de een of andere verhindering zou komen, zoodat ik een redelijk excuus had om met den trein te gaan. De koetsier was een oude beproefde bediende. Ik vroeg hem om het rijtuig om tien uur voor te brengen om naar Woolwich te rijden. Hij bracht niets te berde, maar deed wat aarzelend en toen ik sprak van elf uur, gaf hij ten antwoord, dat dit beter uitkwam. Hij gaf geen reden op voor zijn aarzeling en zei, dat het paard in goede conditie was. Ik zei hem bijna gretig, dat ik ook wel met den trein zou kunnen gaan, maar hij antwoordde, dat alles in orde was. Wij gingen naar Woolwich en brachten daar den dag door. Alles ging goed totdat wij op den terugweg Piccadilly bereikten. Toen viel het mij op, dat andere koetsiers naar ons keken; ik keek door de voorruit van het rijtuig en zag, dat de koetsier achterover leunde op den bok, alsof het paard op hol wilde gaan, waar ik echter niets van merkte. Wij draaiden Downstreet in; hij bleef in precies dezelfde houding zitten. Toen kwam opeens mijn droom mij in de gedachte. Ik riep hem toe, stil te houden, greep het kind, sprong uit het rijtuig en riep een politie-agent om den koetsier op te vangen. Juist op hetzelfde moment wankelde de koetsier en viel van den bok. Had ik ook maar iets minder snel gehandeld, dan zou hij neergevallen zijn, juist zooals ik in mijn droom gezien had. Later kwam ik te weten, dat de arme man den vorigen dag een hevigen aanval van diarrhoe had doorgemaakt en dat hij op den terugrit langzamerhand flauw was gevallen van uitputting. Hij dronk nooit en zijn eenige fout was, dat hij wel gedacht had weer flink genoeg te zijn voor den langen rit. Mijn waarschuwende droom verschilde van den werkelijken afloop in twee punten. In mijn droom reden wij Downstreet van den westkant in, in werkelijkheid kwamen wij van de oostzijde. In mijn droom viel de koetsier werkelijk op zijn hoofd; het ingedeukt worden van zijn hoed op het plaveisel

was het punt, dat den meesten indruk op mij maakte. In werkelijkheid werd dit juist vermeden door mijn snel optreden, waartoe ik gedreven werd door mijn angstige herinnering aan den droom."

De merkwaardige Seherin von Prevorst, wier leven ons misschien wat naïef, maar zeker waarheidslievend door Justinus Kerner is beschreven, had herhaaldelijk dergelijke „waarschuwende" visioenen. Eens droomde zij, dat op een bepaalden dag haar broer, die boschwachter en bij de stroopers zeer gehaat was, door een houtdief werd doodgeschoten. Ook de plaats van het misdrijf wist zij aan te duiden. Een en ander leidde er toe, dat haar broer buitengewoon op zijn hoede was en aan een aanslag op zijn leven nog juist ontkwam... Een andermaal ziet zij hem schieten op een vos, zijn geweer springt en hij wordt zwaar gewond. De man onderzoekt, gewaarschuwd, zorgvuldig zijn geweer: het blijkt door kwaadwillige hand veel te zwaar geladen te zijn.

Wil men zulke feiten als zinvol laten gelden, dan is dit alleen mogelijk door te accepteeren, dat de voorziene feiten in de toekomst lagen, daar echter uitgelicht zijn door den bewusten ingreep, die een direct gevolg was van de paragnosie. Ziet men het geheele verloop als gedetermineerd, dan wordt het een soort van malle comedie, zooals trouwens elk absoluut determinisme aan de wereldsche dingen allen zin ontneemt.

De vraag doet zich nu voor in dezen vorm: is prognosie wel zien, waarnemen dus „in een vaststaande toekomst". Droomen als de aangehaalde zijn onmiskenbaar van prognostischen aard, maar ze toonen iets, dat *niet* toekomst blijkt. Juist zooals andere, geheel gelijksoortige, schouw geven van ware toekomst. Als dan dat toekomstige in het eene geval reeds, hoe dan ook, is, moeten wij ook aanvaarden, dat het niet-toekomstige in het andere geval evenzeer is.

Hoe? Als mogelijkheid — en let wel, als mogelijkheid dan van beide zoowel van de vervulde als de niet-vervulde schouw.

Het begrip „mogelijkheid" is nauw verwant aan dat der waarschijnlijkheid zooals dit zich in de moderne physica heeft ontwikkeld. Gold vroeger de starre causale samenhang als eenig toelaatbare verhouding tusschen een in den tijd gerangschikte reeks verschijnselen, thans wordt deze strenge denkorde verbroken door de veel soepeler opvatting eener wederzijdsche betrekking. In de rij verleden-heden-toekomst is het niet meer uitsluitend elke voorafgaande term als oorzaak die elken navolgenden als gevolg geheel beheerscht. Mogelijkheid, een evenals de waarschijnlijkheid voor graduatie vatbaar begrip, is niet meer uitsluitend uitdrukking

van een leemte in onze kennis, die ons belet tot zekerheid te komen, het wordt toepasselijk geacht op de werkelijkheid, omvat echter in principe veel meer dan deze: werkelijkheid is geselecteerde mogelijkheid.

Bij de beoordeeling der prognosie is men in de fundamenteele fout vervallen haar „schouw" geheel op te vatten naar analogie eener normale waarneming. Waarneming echter onderstelde een objectieve werkelijkheid. Het is dezelfde misvatting, die eerst ons de telepathie deed verklaren als een onbekend soort trillingen, die door den zender uitgezonden, door den ontvanger opgevangen werden.

Zoo moet ook de prognosie, naar haar wezen (wij zijn nog niet ver genoeg om over vele wellicht bestaande tusschenschakels — astraal lichaam of iets dergelijks — te oordeelen), een psychisch contact zijn met .... Laten wij hier niet plomp een positiviteit neerplakken, die wellicht effect zou maken, maar ons met begriploozen blik over groote kloven en spleten in onze kennis zou doen heenglijden. Wanneer wij ons de tijdschakel verleden-heden-toekomst niet langer als een rijtje causale in elkaar grijpende tandraderen denken, maar in waarachtig levend verband, dan werkt het heden niet uitsluitend op de toekomst in, maar omgekeerd bepaalt ook de toekomst het heden. Voor het menschenleven geldt dit onbetwistbaar, maar laten wij nimmer toestemmen, den kosmos te ontgeestelijken.

De vergelijking van de wereld met een machine is lang verlaten. Eerder zoekt men analogie met het kunstwerk. Maar een kunstwerk is gepraemediteerd, onderstelt plan, schema; het wordt ontworpen in groote lijn, welke later — d.w.z. naarmate het meer de verwezenlijking nadert — in gedetailleerde uitvoering zich geleidelijk volmaakt en vaak naar wezensproportie verkleint.

Nu hebben reeds parapsychologische onderzoekers onder onze aandacht gebracht, dat een conforme prognostische droom — en daaronder reken ik ook den fragmentarisch-conformen — zich in den regel binnen korten tijd vervult. Ir. Kooy heeft in zijn artikel in dit tijdschrift [1]) een grafische voorstelling gegeven, die dit bevestigt.

Osty meent zelfs te hebben kunnen constateeren, dat van een bepaald gebeuren de prognosie eerst in groote trekken gegeven werd, terwijl in volgende seances de beschrijving meer en meer gedetailleerd werd en het conforme type naderde. Ik weet niet of zijn materiaal quantitatief en qualitatief voldoende is om tot zekeren grondslag te dienen eener theorie. Maar wel kunnen wij als algemeenen regel stellen, er zijn twee typen van prognosie: een op vrij korten termijn: deze geeft allerlei details en

1) Jaargang VII, pag. 276.

heeft betrekking op afzonderlijke feitelijkheden van meer of (vaak ook) van minder belang. Daarnaast die op langen termijn: zij geven forsche, groote lijnen, schetsen een meestal belangrijk gebeuren in enkele karakteristieke trekken.

Ter illustratie kies ik twee quatrains uit van Nostradamus, die als specimina kunnen gelden. In de eerste uitgave zijner voorspellingen, van 1555, de Centuriën (100-tallen) I—VII omvattend, vinden wij:

Le lyon jeune le vieux surmontera
En champ bellique par singulier duelle
Dans cage d'or les yeux lui crèvera
Deux classes une; puis mourir, mort cruelle.

De vervulling van dit ietwat orakelachtige vers wordt algemeen gezien in het voorval tijdens het tournooi van 1 Juli 1559 [1]). De Graaf de Montgomery, die „een lans brak" tegen Hendrik II, Koning van Frankrijk, trof hem zoo ongelukkig, dat de speer door den helm van den koning in het oog drong. De vorst overleed een paar weken later na een smartelijk lijden. Hendrik II was nog niet bepaald oud te noemen (even 40 jaar) maar zijn tegenstander was belangrijk jonger. De koning droeg een gouden traliehelm. Dit klopt alles nauwkeurig. Afwijkend is dat den koning slechts één oog werd uitgestoken, terwijl het quatrain van „les yeux" spreekt. Dit wordt goedgemaakt, doordat een ander quatrain spreekt van „in het jaar, dat één-oog in Frankrijk zal regeeren". Het vreemdsoortige „deux classes une" (een van twee breuken) is een stereotype uitdrukking bij Nostradamus, gebruikt wanneer een ramp met een andere verwant wordt geacht.

De tweede „breuk" (nl. van het huis van Valois) is dan de moord van 1 Aug. 1589 op Hendrik III, ook door Nostradamus voorspeld:

Le roi-roi n'estre, du Doux la pernicie.

De tweevoudige koning is niet meer, het verderf komt van den Zachte. Le roi-roi, de dubbele koning dus, kan alleen slaan op dezen vorst [2]), die als jongere zoon eerst koning van Polen werd en door den dood van zijn broer op den Franschen troon werd geroepen. Dat de moordenaar zonderlingerwijze als „de zachte" wordt aangeduid, vindt zijn opheldering in zijn naam: Clément.

Hiernaast stellen wij Centurie X, quatrain 100:

1) Meteen het laatste riddertournooi der geschiedenis.

2) Algemeen neemt men aan, dat wanneer er geen naam van een land wordt genoemd, de voorspelling op Frankrijk slaat.

Le grand empire sera par Angleterre
Le pampotan [1]) des ans plus de trois cens.
Grandes copies [2]) passer par mer et terre
Les Lusitans [3]) n'en seront pas contens.

Het groote rijk zal eens zijn (gesticht worden) door Engeland; almachtig over meer dan driehonderd jaar. Groote rijkdommen (of ook troepen) zal het over zee en land zenden. De Lusitaniërs zullen daarover niet gesticht zijn. Dit is geschreven tusschen 1555 en 1558, het jaar der publicatie van het tweede deel der Centuriën. Hier zijn alle bijzonderheden verwaarloosd; een eeuwenlange toekomst wordt in enkele forsche lijnen geteekend.

Terloops dit: Indien ooit twijfel aan het werkelijke zienerschap van Nostradamus mocht bestaan en men de vele curieuze overeenkomsten tusschen het verloop der historie en zijn voorspellingen aan toeval of aan uitlegkundige haarkloverijen zou willen toeschrijven, zou dit klare, ondubbelzinnige viervers voldoende zijn, zijn eer te redden.

Wie, tijdens de regeering van Bloody Mary, terwijl de wereldheerschappij onwrikbaar aan Spanje toebedeeld schijnt, terwijl Engeland nog slechts een tweederangs-mogendheid is en nog zelfs geen begin heeft gemaakt met het uitrusten der wereldzeevaart, waagt te voorspellen, hoe dit rijk meer dan drie eeuwen ter zee en te land de aarde beheerschen zal, is zeker een ziener.

Globaal genomen staat vast, dat de nauwkeurigste voorspellingen steeds vrij spoedig werden vervuld. En meteen, dat zij enkel het uiterlijke gaven, opsomming van details, feiten en gedragingen; wel blijk gaven van „zicht", maar niet van inzicht van den visionnair. Het is alsof hem enkele brokstukken van een niet-begrepen film voorbijflitsen. Bij langeren vervullingstijd komt het kleinwerk en daarmee de directe juistheid in het gedrang; daarentegen wint de visionaire grootschheid, het eigenlijk profetische wordt benaderd. Het profetische, dat het van het bloot prognostische wint aan innerlijkheid en bezieling. En meteen, wat in de enkel beschrijvende prognosie niet op haar plaats zou zijn, het ethisch geluid

1) pampotan: een der vele bij Nostradamus gebruikelijke woordhybriden uit het Grieksch pan = al en het Latijnsch potens (machtig) samengesteld.

2) Van het Latijn copiae: zoowel rijkdommen als hulptroepen. Men kan hierin de dubbele positie van Engeland als militaire en als handelsmacht terugvinden.

3) Lusitaniërs: eigenlijk de Portugeezen. Pars pro toto: de bewoners van het Pyreneesche schiereiland, het Spaansche wereldrijk, waarmede trouwens Portugal tijdelijk vereenigd was en waaraan het in hoofdzaak de zeevaarders leverde.

aanheft; de ziener geeft zijn profetie inkleeding van het voorwaardelijke, zij wordt: waarschuwing.

Een treffend historisch geval, dat anderzijns door de ook niet ontbrekende punctueele juistheid zich als echte voorspelling weet te legitimeeren, geeft ons de Italiaansche dichter Luigi Alamanni. Hij leefde 1495—1556. Van hem zijn deze drie profetische regelen, tot Venetië gericht:

Se non cangi pensier, l'un secolo solo
Non conterà sopra 'l millesimo anno
Tua libertà, che va fuggendo a volo.

D.w.z.: „Indien gij uwe denkwijze (zeden) niet verandert, zal uwe vrijheid, die reeds vliegende wegvlucht, niet één eeuw tellen boven de duizend jaar." De „vrijheid" van Venetië, dus haar begin als zelfstandige staat, wordt (en werd ook ten tijde van Alamanni) algemeen gerekend vanaf 697, het jaar van de verkiezing van den eersten doge, waarmede de stad, tot nog toe geregeerd door Byzantijnsche „tribuni", zich van het Oost-Romeinsche Keizerrijk onafhankelijk maakte. Kort uitgedrukt zegt dus de dichter: Uw vrijheid zal niet het jaar 1797 uit duren. Inderdaad werd in 1797, bij den vrede van Campo Formio, Venetië bij Oostenrijk gevoegd. De zedeloosheid van het Venetië van Renaissance en later tijd is wereldberucht. Een waarschuwing zou echter geen zin hebben in een gedetermineerde wereld, nòch indien zij waarschuwde voor het onvermijdelijke, nòch indien zij dit deed voor wat niet geschieden moest. Zooals trouwens aan een wereld met volledig determinisme reeds als zoodanig elke zin zou ontbreken.

Nu echter behoeft de prognosie, opgevat als waarneming eener reeds bestaande toekomst nog niet met een onwrikbaar vastgestelde toekomst samen te vallen. Men kan zich a.h.w. de tijdslijn heden-toekomst vertakt voorstellen, op bepaalde punten gesplitst. Een beperkt aantal mogelijkheden zouden dan naast elkaar bestaan en — nemen wij den droom van den koetsier bv. in gedachten — de prognostische droom zou ons de eene „toekomst" voorstellen, die, ofschoon qua „realiteit" volkomen gelijkwaardig aan de andere, juist door de prognose ontweken werd en — het beeld der wegen kan gemakkelijk worden volgehouden — op een andere „uitliep". Zoo heeft men zich wel menigmaal onze verhouding tot de „toekomst" — een voorwaardelijke toekomst dan — voorgesteld. Denkt men zich hierbij ook het inslaan van verschillende wegen gedetermineerd, dan staan wij voor een schijnbare, — indien men hierbij aan een werkelijke liberum arbitrium indifferentiæ vasthoudt, voor een waarachtige vrijheid.

Het zou al te stoutmoedig zijn, gezien de moeilijkheid van het probleem en de schaarschheid der gegevens die wij bezitten, nu reeds vaste conclusies te willen trekken en theorieën op te bouwen. Maar juist deze ongewisheid geeft ons het recht naast de min of meer erkende ook andere beschouwingen te opperen.

Wanneer in de prognosie een toekomst wordt „geschouwd", hetzij deze dan werkelijk „naar ons toekomt" of als onverwerkelijkte mogelijkheid langs ons henen glijdt, dan is het in genen deele gerechtvaardigd deze schouw zonder meer gelijk te stellen met een waarneming, welke een objectiviteit in den gewonen zin des woords onderstelt. Laten wij niet vergeten, dat de parapsychologische verschijnselen er alle op wijzen, dat onze phaenomenale „materieele" wereld onmiddellijk verband houdt met een meer vergeestelijkte [1]). Als centraal exempel zien wij aldus de ideoplastie: deze onmiddellijke ervaring, hoe het „denkbeeldige" zich verstoffelijkt, het subjectieve zich objectiveert. Denk aan den plotselingen neerslag van de onzichtbare, alleen in de voorstelling eener vrome ziel bestaande, stigmatisatie en de zeer reëele, voor allen zichtbare wonden.

Maar dit voorbeeld is, sit venia verbo, een argument der dikhuidigheid. Is al ons menschelijk doen niet steeds, bewust of onbewust, geestelijk gepraeformeerd! Een oogenblik vóór dat mijn hand deze woorden neerschrijft, had ik ze reeds in den geest gezegd.

Menschelijke plannen worden ontworpen en daarna òf uitgevoerd, òf gewijzigd, òf opgegeven. Zij hebben geen realiteit in den gewonen zin en, ofschoon steeds aan het plan iets „toekomstigs" inhaerent is, mòeten zij in de toekomst niet tot werkelijkheid komen, kùnnen dit echter wel.

Is het te boud gedaan, een bovenpersoonlijk werelddenken aan te nemen, dat analoog, zooal niet identiek is aan dit individueele „plannen maken"? De toekomst zou dan inderdaad „in zekeren zin" reeds bestaan, maar op andere wijze dan het „nu" bestaat en niet alleen voor ons. En wel op een wijze, die het ons zeer moeilijk valt tot uitdrukking te brengen, omdat de beleving van de toekomst als toekomstigheid ons onmogelijk is; zelfs in de prognostische schouw neemt zij den nu-vorm aan. „Ik zie", zegt de profeet, niet: „ik zal zien". Wij naderen hier de grenzen van het menschelijk voorstellingsvermogen en verkeeren daarbij niet in de gunstige positie van bv. den wiskundige, die in zijn toepassing der mathematische formules op de werkelijkheid die grenzen vrijelijk vermag te overschrijden zonder zich in het irrationeele te

1) Die daarom nog geen „zuivere geest" behoeft te wezen.

verliezen. Slechts een zoo zuiver mogelijk gedachtenspel van analogieën veroorlooft ons hier, de strikte grenzen der denkbaarheid te buiten te gaan. Doen we dezen stap, dan zien wij de toekomst meteen als het „wordende". Geen vast aaneengeklonken wereld-totaliteit marcheert in geslotenheid op ons af om ons machtelooze Ik op te nemen in zijn compacte noodwendigheid. Zij verkrijgt dit karakter der onwrikbaarheid slechts op het moment harer geboorte in de tijdruimtelijkheid, dat dus daarmede een zeer gewichtig moment wordt. In de tijdruimtelijkheid baart de toekomst alleen het voldragene tot een „heden", waarin het door de materie gegrepen en daarin gefixeerd wordt. De realiteit is aldus het door den geest losgelatene, zooals de kunstenaar zijn werk loslaat als hij het in de wereld werpt. Het is dan noodlottig geworden, er is dan „niets meer aan te doen"; slechts de wijze waarop wij het ontvangen ligt nog, ook alweer met zekere beperkingen, in onze macht. [1])

Tot het voorlaatste oogenblik aan de grens van den physisch-tijdruimtelijken kosmos ware in deze onmiddellijke toekomst dan nog theoretisch wijziging mogelijk, praktisch echter zou zij reeds geheel fataliteit geworden zijn. Als zoodanig kan zij „geschouwd", maar, zoo-goed-als-werkelijkheid zijnde, ook „bijna" waargenomen worden, met alle details. Daarom dan ook wel het typische „er tegen aan kijken" van den niet tot de wezenskern doordringenden, dooden blik der gewone somnambule.

Anders wordt dit alles in de verdere toekomstigheid. Hoe verder onze blik „vooruit" zou reiken, des te ijler zouden wij den bouw van den kosmos bevinden, te minder verstard in zijn wetmatigheden, te plastischer voor de inwerking van den geest. Ook van den individueelen menschengeest, die uitvaart, hem toegemoet, in zijn voornemens, zijn inzicht, zijn daden, die èn hemzelf èn de toekomst wijzigen. De prognostische „schouw" is dan, met de verdere verschuiving in den tijd, minder en minder een bloot waarnemen, meer en meer een boven-wèten, juist door haar innerlijkheid, èn meer bezield èn voorwaardelijker. In de profetie pas ontvouwt de geest zijn vleugels, niet in de prognosie van wat morgen gebeuren zal.

Hoe verder toekomst, hoe meer zij „anders" bestaat dan het nù. De verste tijds-verheid bestààt nog maar zeer weinig — hoogstens als globale rangschikking der kosmische materie (bv. de gedetermineerde stand der sterren en planeten in de ruimte). Daarbovenuit, in die quantitatief minimale, maar qualitatief eigenlijk belangrijke atoomcomplexen, waarin

---

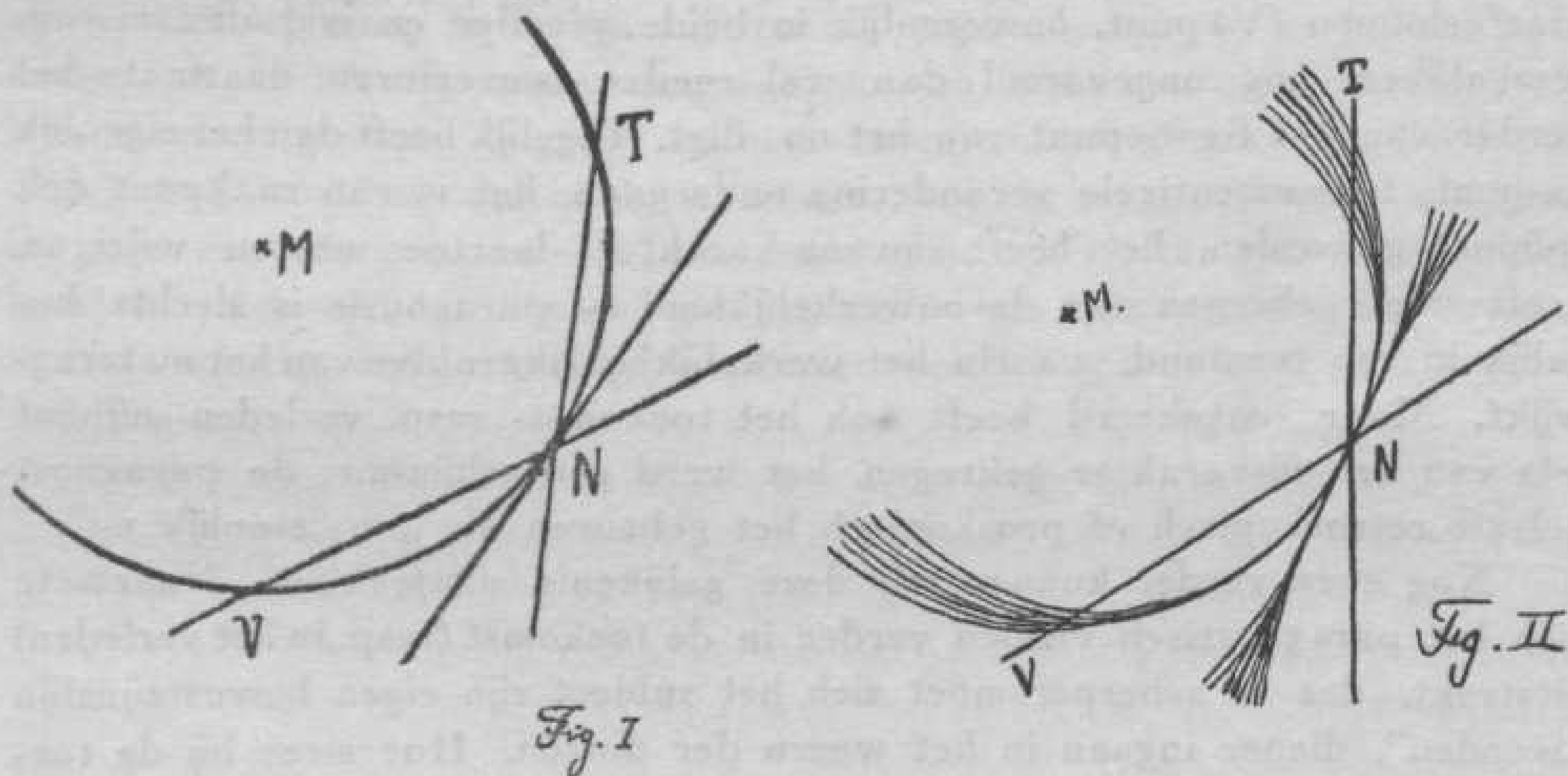
1) Vandaar het ideaal der Stoïcijnen, die er naar streefden: „Al zou de wereld boven ons instorten, dan zouden wij ongeschokt de ramp ondergaan."

leven en geest zich uiten, waaraan eigenlijk alleen „gebeuren" plaats vindt, is nog alles vloeiend, leven alleen de chaotische spanningen der geweldige kosmische mogelijkheden — zeer algemeene mogelijkheden, waaruit zich nog realiteiten van zeer verschillenden aard kunnen schiften.

Van Os heeft herhaaldelijk op de noodzakelijkheid gewezen ons verleden en toekomst in dier voege symmetrisch te denken tot het hedenpunt, dat òf beide voor eeuwig vast staan, òf beide veranderlijk moeten zijn. Indien wij vasthouden aan de theorie der verschillende mogelijke wegen, die kunnen worden ingeslagen, dan zouden wij per analogon in het verleden moeten aannemen, dat het ingeslagen-zijn van een bepaalden weg kon gewijzigd worden in het ingeslagen-zijn van een andere. Wat mij een absurde gedachte voorkomt. Dit bezwaar vervalt, wanneer wij in de toekomst zien het komende èn meteen het wordende, in het verleden èn het vergane èn het verdwijnende. Zooals het mystische Niet de toekomst baart, zoo slorpt het het verledene wederom op.

Volkomen analoog aan de prognosie zal dan ook de retroskopische psychoskopie het recente verleden desnoods tot in alle gedetailleerdheid, het verre verschiet der historie òf in het geheel niet òf in hooge mate veronzuiverd met eigen fantasieën kunnen schouwen. [1])

Laten wij deze begrippen in een eenvoudig beeld trachten vast te leggen (zie fig. I). Stellen wij ons het verloop der tijdruimtelijke materieele wereld door een kromme lijn voor, een cirkelboog bv. met zeer grooten

1) Ik wijs hier op een studie in het Tijdschr. voor Parapsychologie over de „psychometrie" van Mevr. de Reyes de Z.: Jaarg. VIII, pag. 193 e.v..

straal en den gang van het bewustzijn eener ikheid in den tijd door een rechte. De rechte lijn rolt langs de kromme, brengt dus telkens een volgend punt van zichzelf met een volgend punt van de laatste in aanraking. Waar dit geschiedt, ontstaat een „werkelijk" nu-punt N, dat hiermede, geheel in den zin der relativiteitstheorie, slechts met betrekking tot een bepaald subject eenduidig kan worden opgevat. Pas door en in deze aanraking wordt de kosmische lijn een objectieve werkelijkheid; pas door en in deze aanraking wordt het subject zich in en van zijn eigen lijn bewust.

De richting van verplaatsing der beide raakpunten is die der toekomst, de andere het verleden.

Normaliter kan het ik in zijn „nu-stadium" slechts zien langs eigen lijn, vooruit in zijn verwachting of berekening, achteruit in zijn herinnering. Beide kunnen zich, dicht voor en dicht achter het nu-raakpunt, nog tamelijk zuiver aanpassen aan de kromme; in verderen voortgang naar beide zijden wordt de divergentie der twee lijnen steeds grooter. Zoo verliest het verleden meer en meer, naarmate het verder achter ons ligt zijn werkelijkheidskarakter, evenzoo zal de te-denken toekomst, die zich in naaste instantie vrij direct aan de wordende werkelijkheid kan aansluiten, zich, verder gaand, daarvan steeds meer verwijderen. Met opzet is daarom het raakpunt N niet met mathematische nauwkeurigheid aangegeven.

Prognosie, resp. retroskopie nu ontstaat, wanneer de bewustzijnslijn de kosmische kromme *snijdt*. Zij treft haar dan in een toekomstig (T) punt of afgeloopen (V) punt, onwezenlijk in beide gevallen en wel des te onwezenlijker, nog ongevormd dan wel reeds vormverloren, naarmate het verder van het fixatiepunt van het nu afligt. Tegelijk heeft dan het eigenlijk nu-punt een essentieele verandering ondergaan, het is van raakpunt ook snijpunt geworden, het heeft zijn nu-karakter daartoe moeten wijzigen, heeft deel gekregen aan de onwerkelijkheid — paragnosie is slechts mogelijk in een toestand, waarin het werkelijkheidskarakter van het nu terugwijkt. Maar omgekeerd heeft ook het toekomst- resp. verleden-snijpunt iets van het nu-karakter gekregen, het werd een schijn-nu; de paragnost beleeft retroskopisch of proskopisch het gebeuren als „onwezenlijk nu".

Nog even verder kunnen wij deze gelijkenis uitstrekken. Naarmate zich het paragnostisch visioen verder in de toekomst (resp. in het verleden) uitstrekt, des te scherper moet zich het subject zijn eigen bewustzijnslijn „wenden", dieper ingaan in het wezen der dingen. Hoe meer hij de toekomst (of het verleden) in verder stadium ziet, des te meer treft hij het vanuit der dingen innerlijkheid. Het het dichtst bij het raakpunt gelegen snij-

punt is reeds (resp. nog) bijna een werkelijkheid; het gebeuren wordt vrijwel van buiten gezien, in detail reeds maar uitwendig; het verdere wordt gezien van uit aller dingen innerlijkheid. Maar laten wij wel bedenken, dat de noodzakelijke vastlegging van het beeld meteen vervalscht, want wij moeten ons deze beide lijnen niet mathematisch en star, maar levend en plastisch voorstellen. In hun aanrakingspunt, het subjectieve „nu" vindt een wisselwerking plaats van in den grond mystisch karakter. Door en in dit nu oefent het subject een scheppenden invloed uit op het komende, het bereidt voor in de plasticiteit van het nog niet gewordene. Omgekeerd verlaat het subject elk nu-punt met een ander verleden, dus als een ander. De „lijnen" zijn enkel in en om dit nu-punt lijnen van werkelijkheid; daarbuiten spreiden zij zich als bundels van mogelijkheden, steeds gespreider naar de mate van haar verwijdering van dit rustelooze nu-punt, dat, in zijn eeuwige wisseling, meteen het eenig-constante is. Dit is in beeld gebracht in figuur II.

Laten wij de vergelijking niet doodjagen, zij is alleen bedoeld beeldend, niet àfbeeldend. Genoeg, zoo zij mijn bedoeling verduidelijkt heeft. Nog wil ik echter één betrekking aanduiden, die zij aangeeft, ofschoon dit even buiten ons onderwerp valt. Stellen wij ons voor, dat de ik-lijn zich loodrecht instelt ten opzichte van zichzelve en van raaklijn straal wordt. Zij gaat dan door het — wellicht oneindig ver gelegen — middenpunt der kosmische lijn M. Meteen heeft deze dan haar karakter als tijdlijn verloren, de ik-lijn snijdt haar voortdurend, — de tijd en daarmede de realiteit zijn opgeheven, verleden en toekomst zijn niet meer; het is een eeuwig, maar tegelijk een onwezenlijk „nu" geworden. Dit is de uitbeelding van den mystischen toestand, waarin er geen wereld en geen ik, geen voor en geen na meer is. Indien alle ego's deze groote zwenking hadden volvoerd, het „einde der tijden", het einde der tijd-ruimte-materie-wereld, dat alle diepere religies hebben geschouwd, ware aangebroken.

PROEFNEMINGEN MET PSYCHOSKOPISTEN

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

> „Sommige uitspraken zijn goed, sommige beslist verkeerd. Predomineert het goede of het foutieve? Op deze vraag kunnen wij geen antwoord geven. Het mag hier geen kwestie van tellen zijn. Wanneer de heer Peters een samengestelde groep van verschijnselen had beschreven, die a priori niet waarschijnlijk zou zijn, en die herkend was, dan zou dit resultaat niet ongedaan gemaakt kunnen worden door tal van beschrijvingen, die niet kloppen..."
>
> Prof. Dr. G. Heymans en medewerkers „Mededeelingen der S.P.R.", No. I.

1. *Inleiding.*

Tusschen Mei en September 1936 hebben wij een reeks proeven genomen met onderscheidene, meer en minder bekende, psychoskopisten. In Maart 1937 begonnen wij een vervolgreeks.

Wij stelden ons bij dit onderzoek tot doel, onze proefpersonen ongedwongen te observeeren, in de hoop, dat wij daardoor de beschikking zouden krijgen over gegevens, welke ons in staat zouden stellen ons inzicht met betrekking tot deze verschijnselen te verruimen en te verdiepen.

Alle proefpersonen stelden zich, zonder ons daarvoor een honorarium te vragen, te onzer beschikking. Een woord van dank aan hen hiervoor is hier zeker op zijn plaats. Ook verheugt het ons in hooge mate te kunnen constateeren, dat onderscheidene bekende proefpersonen zich gaarne als zoodanig te onzer beschikking stellen, in de overtuiging daarmede een nuttig sociaal werk te doen.

Over het algemeen kan men thans zeggen, dat de goede en betrouwbare proefpersonen ons hun medewerking niet langer onthouden. De proefpersonen, die constant weigerden ons in de gelegenheid te stellen hun (vermeende) vermogens te bestudeeren, bleken, op een enkele uitzondering na, alle bedriegers te zijn, zoals wij trouwens reeds vermoed hadden. Meer en meer breekt ook in de kringen der media de overtuiging door, dat het doel onzer Vereeniging slechts is rustige bestudeering van, en bezinning op de bij de proefpersonen waargenomen verschijnselen.

Van onze proefpersonen was mevr. Akkeringa de eenige, die reeds meermalen aan onze Vereeniging haar medewerking had verleend. [1])

1) Zie „Mededeelingen der S.P.R.", No. 6, 8, 9.

De bijeenkomsten vonden (grootendeels op Zondag*middagen*) plaats in een der kamers van ons laboratorium — zij stonden onder onze leiding. Verder waren er steeds enkele, door ons uitgenoodigde, bijzitters aanwezig. De woorden der psychoskopisten werden door Ir. Koopman stenografisch opgenomen. Na de zitting werden de stenogrammen uitgewerkt. Het uitgewerkte stenogram werd in duplo getikt. Het duplicaat werd aan den „eigenaar" van den inductor ter hand gesteld en met dezen besproken.

De inductoren werden, voor den aanvang der zitting, door de aanwezigen op de tafel, waaraan de proefpersoon (hier verder aangeduid met pp.) gezeten was, gedeponeerd. De aanwezigen waren welhaast steeds volkomen vreemden voor de pp. Nochtans werden de inductoren in den regel op zoodanige wijze op de tafel neergelegd, dat de pp. niet wist van wie(n) de inductor, welke zij (hij) „psychometreerde", afkomstig was.

Aan de aanwezigen werd dringend verzocht — *een verzoek dat meer dan eens door de pp. onderstreept werd* — om tijdens de „behandeling" van een voorwerp geen teekenen van goed- of afkeuring te geven.

2. *De beoordeeling.*

De beoordeeling van de uitkomsten der onderzoekingen met psychoskopisten is verre van gemakkelijk; dit vraagstuk werd reeds in No. 6 onzer „Mededeelingen" (1923) naar voren gebracht.

„Heel wat menschen — zoo schrijven daar Dr. J. H. van der Hoop en Dr. N. van Suchtelen — stellen bewust of onwillekeurig den eisch, dat de uitingen van een psychometrist een zelfde helderheid moeten hebben als van bewuste mededeelingen verwacht kan worden. In de eerste plaats zien ze daarbij over het hoofd, dat de bewuste mededeelingen en beschrijvingen van de meeste menschen ook dikwijls zeer veel aan helderheid te wenschen overlaten. Maar vooral dient men in het oog te houden, dat men hier te doen heeft met innerlijke waarnemingen van betrekkelijk vagen aard, die ook voor de helderziende slechts zelden werkelijk „helder" blijken te zijn. Mevr. Akkeringa ziet, volgens haar eigen verklaring, de dingen, die zij beschrijft, als „een min of meer duidelijke film" aan zich voorbij trekken. [2]) Of wel zij krijgt een verder niet te definieeren „indruk" of voelt een „drang" om dit of dat te zeggen. Deze wijze van waarnemen moet vanzelf leiden tot een zekere vaagheid, tot alternatieven en tot een neiging om zich door het stellen van vragen eenigszins te oriënteeren."

---

2) Zie ook J. Valckenier Suringar: „Beschrijving van een psychometrisch helderziend medium", Amsterdam, 1923, pag. 29. T.

De schrijvers van dit rapport wijzen er verder op, dat uit eenige harer opmerkingen blijkt, dat mevr. A. — evenals andere psychoskopisten — aan sommige waarnemingen ook wel een symbolische beteekenis toekent en soms voorstelling en werkelijkheid met elkaar verwisselt, en besluiten hun rapport met de opmerking, dat wij bij de psychoskopisten te doen hebben met verschijnselen, die nauw verwant zijn aan die, waarvoor de studie van het menschelijk droomleven ons plaatst. Wie vertrouwd is met deze uitingen van het zieleleven „zal zich zeker niet verwonderen hier (bij herhaling) een dergelijke vaagheid en beeldspraak in de beschrijving te vinden. Deze omstandigheid bemoeilijkt het onderzoek, maar zij mag geen aanleiding geven tot het stellen van den rationalistischen eisch, dat alle psychische processen moeten beantwoorden aan de klaarheid der bewuste waarneming der buitenwereld."

Twee personen, A. en B., nemen proeven op het gebied der telepathie. A. treedt hierbij als afzender en B. als ontvanger op — zij bevinden zich in twee verschillende, van elkaar op volkomen wijze gescheiden vertrekken. Uit een spel kaarten trekt A. een kaart en B. heeft tot opdracht te „raden" welke kaart A. getrokken heeft....

Zooals bekend mag worden verondersteld kan men, wanneer men nu ettelijke duizenden malen de proefpersoon laat raden, aantoonen, dat er hier inderdaad zooiets als telepathie, gedachtenlezen en helderziendheid in het spel is, aangezien de proefpersoon (B.) een grooter aantal malen goed raadt dan op grond der kansrekening aan het toeval mag worden toegeschreven.

In: „Telepathie en Helderziendheid" [3]) wijst Dietz er op, dat men „als regel kan stellen: Indien gewerkt wordt met gemiddelde personen, die geen bijzonderen aanleg voor, nòch afkeer van telepathische proeven vertoonen, mag een surplus van omstreeks 10 % boven de mathematische trefkans worden verwacht („wet van het minimaal surplus")".

Hieruit moge blijken, dat wij in aanleg allen paragnosten zijn..... De ervaring leert ons echter, dat er personen zijn, bij wie het surplus bij dergelijke proefnemingen belangrijk grooter is. Dit zijn dan de menschen, waarvan wij zeggen dat zij als telepathen, gedachtenlezers en helderzienden kunnen worden aangemerkt. Zij zijn dit, dank zij een bijzondere psychophysische structuur. [4])

3) den Haag, 1936, pag. 115.

4) Zie mijn: „Bijdragen tot de psychologie der media" in „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.

In plaats van kaarten kan men, vanzelfsprekend, ook andere objecten bezigen (getallen, teekeningen, enz.). Maar willen wij bij onze proeven de kansrekening toepassen (met het doel zekerheid te verkrijgen dat er inderdaad — naast toeval — paragnosie in het spel is [5])), zoo moeten wij er o.m. [6]) voor zorgen, dat het aantal objecten beperkt blijft. Wanneer wij ons, bij een reeks proefnemingen met een en dezelfde proefpersoon, van verschillende objecten (kaarten, teekeningen, getallen, woorden, gebruiksvoorwerpen, enz.) bedienen, zoo zal het niet doenlijk zijn een nauwkeurige waarschijnlijkheidsberekening te maken.

Bij onze proefnemingen met kaarten, teekeningen e.d. merken wij allereerst op, dat de visueele proefpersoon een geloofwaardige pseudo-hallucinatie heeft met betrekking tot datgene, waarop de afzender zijn aandacht concentreert. B.v. de afzender heeft de kaart schoppenboer voor zich en de proefpersoon „ziet" nu deze kaart. [7])

Dergelijke gevallen zijn het gemakkelijkst te beoordeelen. Wij hebben hier met een voltreffer te doen.

De ervaring leert ons echter, dat onder bepaalde omstandigheden de proefpersoon het object gesymboliseerd ziet. Om een voorbeeld te noemen — het kan gebeuren dat in de plaats van de kaart schoppenboer de proefpersoon hallucineert met betrekking tot een boer met een schop. Als onze ontvanger nu, naar aanleiding van dit beeld, zegt dat de kaart, waarop de afzender zich concentreert, schoppenboer moet zijn, zoo zal wel niemand ongeneigd wezen om hier van een treffer te spreken. Maar laten wij nu eens aannemen dat de pp. niet in staat blijkt om zijn beeld als symbool te zien en zegt, dat de afzender een plaatje voor zich moet hebben waarop een boer met een schop staat afgebeeld, zouden wij dan van een mislukking moeten spreken?

Het komt mij voor dat geen psychologisch gevormde proefleider deze vraag bevestigend zal willen beantwoorden. De ervaring heeft mij echter geleerd, dat er rationalisten zijn, die dit wel zullen willen doen.

Het komt ook voor, dat de ontvanger iets heel anders opvangt dan de teekening (het woord, enz.) waarop de afzender zich concentreerde, maar dat later nochtans blijkt, dat er voor den bevoegden beoordeelaar geen aanleiding bestaat om hier van een mislukking te spreken. (B.v.: de

---

5) Een aantal onzer proefpersonen verkrijgt deze (subjectieve) zekerheid op grond van hun introspecties (fenomenologie).

6) Zie Dietz, l.c., pag. 109.

7) Zie: „Parapsychologische Studiën", pag. 194.

afzender teekent een molen en de pp. zegt den naam Pentinga. Achteraf blijkt dat de molenaar van het dorp waarin de pp. zijn jeugd doorbracht aldus heette.)

Zeer bekend is ook het navolgende: de pp. „ziet" de elementen der figuur, welke de afzender voor zich heeft, voor zich opdoemen, maar hij is niet in staat de oorspronkelijke „Gestalt" te beschrijven. Soms verschijnen hem slechts enkele elementen der oorspronkelijke ganschheid. B.v. een pijp waar de afzender een door een hoed bedekt hoofd met een pijp teekende. Zullen wij een dergelijk resultaat nog als treffer aanmerken?

De rationalistische eischer, zonder grondige psychologische vorming en scholing, is misschien geneigd deze vraag ontkennend te beantwoorden. De psychologisch gevormde bestudeerder dezer problemen heeft hier echter een geheel andere meening, vooral wanneer hij deze verschijnselen beziet in het licht der door Heymans opgestelde hypothese. [8])

Soms is de discongruentie tusschen de oorspronkelijke figuur en de teekening van den ontvanger nog grooter. Zoo lezen wij in de: „Driemaandelijksche verslagen van het psychophysisch laboratorium te Amsterdam" [9]) het navolgende:

„Den 8sten Juni l.l. (1907) een zeer gelukkigen avond, waarop geen enkele proef mislukte, bood ik den heer Geels, die de rol van suggestor vervulde, een kaart aan, waarop het woord „AAP". Opgemerkt moet worden, dat in voorgaande zittingen nog nooit een kaart met het beeld of den naam van een dier of voorwerp was voorgekomen, en wij ons uitsluitend tot wiskundige figuren en getallen bepaald hadden, zoodat niet de minste verwachting op iets dergelijks bestond. Het resultaat nu was het volgende: Na eenigen tijd van duisternis, doemde bij den heer Visser het beeld van een grooten kreeft op, plat op den muur tegenover hem; hij zeide dat het beest met de pooten bewoog. Na eenigen tijd verdween het beeld en maakte plaats voor een mier, het was bruin, zeide hij en had lange haren, net als een mier (belangrijk is hier, dat men zich in het algemeen een mier als onbehaard voorstelt). Maar nog eenmaal veranderde het beeld en de heer Visser meende nu de mier door een mikroskoop te zien, want zij werd ontzaglijk groot. Op dit oogenblik was de tijd verstreken. Op zichzelve was dit resultaat reeds interessant, omdat, waar een figuur of getal verwacht werd, plotseling een dier optrad. Toen ik den heer Visser vroeg te teekenen, wat hij gezien had, kreeg ik het hierbijgevoegde figuurtje, wat werkelijk niet al te veel op een mier gelijkt, waaruit men nogmaals zien kan hoe weinig waarde aan den naam gehecht moet worden, dien

8) Zie: „Parapsychologische Studiën", pag. 193.
9) I, 3, Sept. 1907.

de passieve persoon aan het beeld, wat hem voor den geest komt, toekent. Zouden wij reeds geneigd zijn deze proef als geslaagd te beschouwen, omdat in de drie maanden, die wij reeds werkten, nog nooit den naam of het beeld van een levend wezen was opgegeven en dit ook nooit bij den gesuggereerden persoon was opgekomen, en een toevallig samentreffen dus al zeer weinig kans heeft, de zaak wordt ons geheel duidelijk, wanneer we van den heer Geels vernemen, dat hij, verrast door het zien van een dierennaam en niet wetende hoe hij dit moest „overbrengen", daar hij alleen gewend was aan wiskundige figuren, die hij zich alleen in de ruimte kon voorstellen, besloot zich het beeld van een grooten aap uit den dierentuin voor den geest te roepen, dien hij zich als recht tegen de tralies staande, zooals apen dit plegen te doen, voorstelde. Denkt men zich dit beeld door een kind geteekend en bedenkt men verder, dat de heer Visser zijn mier door een microskoop zag en met lange haren, dan kan men m.i. een zeer groote overeenkomst tusschen de gedachten van suggestor en gesuggereerde niet loochenen."

De heer Floris Jansen is geneigd, zooals ons uit zijn verslag blijkt, deze proef als geslaagd te beschouwen. Wij kunnen ons echter voorstellen dat er onder de lezers van zijn rapport personen waren, die deze neiging niet vertoonden en de proef eerst dan als geslaagd zouden hebben willen aanmerken, als de heer Visser het woord „AAP" zou hebben neergeschreven. Onnoodig te zeggen dat zij daarmede bewezen zouden hebben het „mechanisme" dezer verschijnselen niet te „verstaan" (zich niet te kunnen „invoelen" in den pp.).

Gaan wij thans van het laboratorium-experiment over naar de spontane paragnosie.

In het: „Zeitschrift f. Parapsychologie" (1931, pag. 288) maakt Prof. Ludwig melding van een door hem nauwkeurig onderzocht geval, dat velen als een geval van „tweede gezicht" zullen willen aanmerken. Het betreft den „Reichsbahnzugführer" Josef Baur in Wismar (Mecklenburg), die in den nacht van 19 Februari 1923, tusschen 12 en 1 uur (hij was zoo juist naar bed gegaan) zijn zoon — die inderdaad in dien nacht vermoord werd — zag ombrengen. „Ik zag dat twee mannen mijn zoon trachtten te boeien.... Het slachtoffer bood wanhopigen tegenstand. De moordenaar, welke zich aan zijn rechterzijde bevond, keek en luisterde in de richting van de overzijde van den Isar (het drama speelde zich te München af).

Ter hoogte van zijn hoofd vertoonde zich een rookwolkje. Het water spatte op. Toen was het beeld verdwenen. De omgeving zag ik nauwkeurig en duidelijk...."

Het spreekt vanzelf dat Baur, door dit visioen, in hooge mate geschokt was. Hij was er zich dadelijk van bewust, dat dit geen gewone angstdroom was [10]) maar „eine klare Schau aller Einzelheiten des Vorgangs der Ermordung sowie der Mordstelle." Nog voordat het lijk van den zoon gevonden, en de moordenaars gevat werden, had Baur aan een aantal — later door Prof. Ludwig ondervraagde — personen van zijn gezicht verslag gedaan met vermelding van allerlei bijzonderheden. Ook de politie kreeg den indruk, toen zij Baur (e.a. personen) ondervroeg, dat hij op paranormale wijze kennis heeft gekregen van den moord op zijn zoon, wiens lijk, ongeveer 5 weken na den moord in de buurt van Freising (met een schotwond in het achterhoofd) werd opgehaald.....

Toen de vader te München in de nabijheid van de Luitpoldbrücke kwam herkende hij de plaats, welke hij op 19 Februari „gezien" had. [11])

Ik schreef hierboven, dat velen dit geval als een geval van „tweede gezicht" zullen willen aanmerken. Er zullen er zekerlijk ook zijn die hier van een *toevallige* coïncidentie zullen willen spreken. Kunnen wij hun *bewijzen*, dat dit *niet* het geval is? M.i. niet. Wij kunnen daarentegen wel aannemelijk maken, dat het zeer onwaarschijnlijk moet worden geacht dat hier een toevallige coïncidentie in het spel zou zijn en dat wij hier met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid te doen hebben met een geval van spontane paragnosie. De kansrekening kan ons hierbij van dienst zijn.

Het spreekt wel vanzelf, dat waar wij bij dergelijke markante gevallen (volledige congruentie) nog geen volmaakte (theoretische) zekerheid hebben, deze theoretische zekerheid bij de minder markante gevallen (fragmentarische congruentie!) nog meer van het volmaakte verwijderd is.

In den nacht van 26 op 27 Dec. 1931 droomde de heer C. B. te A. het navolgende:

„Ik bevond mij op een mij geheel onbekend erf. Ik stond met den rug naar het huis en zag in eenigszins schuine richting een regenbak tegen een schuur, aan welke schuur een kleiner houten schuurtje stond aangebouwd. Verder hier en daar

10) Uit de beschrijvingen blijkt ons telkens weer dat de „droomers" hun paragnostische „droomen" anders beleven dan gewone droomen. Er is wel een wezensverschil tusschen den gewonen droom en het nacht-gezicht. Deze, door introspectie verkregen gegevens zijn zeer zeker van groot belang.

11) Zie mijn studie over: „La sensation du déjà vu" in „Parapsychologische Studiën".

een heester — meer bloemstruiken. Aan die zijde waren, bij struiken, buizen — het waren geen schoorsteenpotten of waterleidingbuizen, maar soortgelijke, doch langer, juist de lengte viel mij op, ofschoon ik niet op den technischen naam kon komen. Bij de schuur zag ik ladders, doch hoewel ik er niet ver vanaf stond zag ik ze onduidelijk en vaag, als in een nevel. Doch het waren ladders. Aan mijn rechterzijde eveneens tuin, met hier en daar struikgewas. De indruk was een tuin in diep najaar, wat wild en niet direct zorgvol onderhouden, waarin twee jongens liepen, in zoekende houding; één van ongeveer 17 jaar met zijn gezicht naar mij toegekeerd en de andere met zijn rug naar mij toe, ongeveer 20 jaar. Ik stond op een vrij vastgeloopen pad, nogal breed en voor mij uit een bocht in het pad. Vóór mij hek- of rasterwerk, waar ik mijn aandacht maar terloops op richtte; ook daar struiken. Ik had een vrij uitzicht, geen boomen of gebouwen belemmerden den blik en zag de lucht, die vrij bewolkt was.

Ik had het gevoel te moeten omkijken, maar deed het niet en dacht: Nu is het precies of je voor de ramen staat van een bovenverdieping: je wilt den voet van den gevel zien en je weet het gaat niet. Je wilt omzien naar de woning en het lijkt of je niet kunt. Iets naast je belet je den blik. En daar staat inderdaad mijn — den 8en Maart 1915 — overleden vader naast mij, toen ik poogde toch om te zien. Toch was het niet het gevoel van machteloosheid, maar meer het gevoel van aangetrokken worden naar den kant waar ik plots mijn vader ontwaarde, die mij met buitengewone voorzichtigheid en bezorgdheid — zijn zwak in zijn leven niet!!! — een vogel overhandigde wiens borst naar boven was gekeerd; de hals van dien vogel legt hij in mijn linkerhand, de vleugelpunten en pooten strijkt hij langs den staart en geeft dat in mijn rechterhand en zegt: „Kees, hier is een buizen, zijn borst is beschadigd en ook zijn buik, zorg jij daarvoor, dan knapt hij weer gauw op. Pas er op." Ik zeg: „dat is geen buizen, maar een buizerd; dáár — wijzend naar de buizen in den tuin — zijn buizen." „Neen! buizen", kreeg ik weer, „heet hij." Ik verbaas mij dat mijn vader, die heel goed weet dat zoo'n vogel buizerd en niet buizen heet, zoo volhoudt. Nogmaals herhaal ik: „Het is geen buizen maar een buizerd, familie van de valken."

Onder het gesprek verwonder ik mij, dat dit dier zoo kalm en gedwee in mijn handen blijft liggen...... „'t is een mannetje" vervolgt mijn vader; „pas op en denk 'er om." (Woorden, die mijn vader heel veel gebruikte in zijn leven). Ik wil nog wat zeggen en begin: „Ja....." toen ik gewekt werd door een hevigen slag, of er een plank met boeken door het glas der deur kwam, een pendule van den schoorsteen rolde, of zoo.

Verschrikt ga ik het bed uit naar de voorkamer aan de straatzijde, waar de slag vandaan kwam, draai het electrisch licht aan — op de pendule is het een paar minuten over 5 in den morgen — waardoor mijn zoon, die op een noodbed in die kamer ligt, wakker wordt. Op mijn vraag of hij dien slag hoorde, antwoordde hij ontkennend. Alles was in orde, naar mij bij onderzoek bleek. Ik ga weer naar bed, maar lig langen tijd wakker en zie voortdurend die beelden en hoor het door mijn vader gesprokene als het ware nog steeds met verrassende duidelijkheid.

Nimmer zag ik mijn vader zoo duidelijk in een droom; ik zag hem trouwens slechts een paar keer en dan nog eigenlijk uiterst vaag. Te meer verbaas ik mij, dat, waar alles zoo duidelijk is: stem, gelaat, wijze van doen (vrij bevelend), enz., hij

mij zoo'n vogel ter behandeling geeft en van houtsnijdende gebeurtenissen, vlak voor zijn dood, die zoo'n ellende en harrewarderij veroorzaakten, heel niet rept. Terwijl hij zich tijdens zijn leven met dingen als vogelverpleging zeker niet zou hebben ingelaten. Hij zou toen zeker gezegd hebben: „Maak het beest maar af.".…"

Tegen zijn gewoonte in vertelde de heer B., 's morgens aan de ontbijttafel, wat hij droomde aan zijn vrouw, zoon, zwager, schoonzuster en een meisje. „Allen hebben, uitgezonderd het meisje en mijn zoon, mijn vader (die aan tuberculose stierf) zeer goed gekend. Zoo duidelijk blijft die droom mij bij, dat ik haast gedrongen werd om hem op te teekenen, hetgeen ik ook omstreeks half elf, dienzelfden morgen (Zondag 27 Dec. 1931) doe. Nog nooit teekende ik een droom aan." [12])

„In het blad van Ds. Beversluis — zoo vervolgt de droomer — „Geest en Leven" schreef ik een artikel (December-aflevering 1931), waarin ik met een paar woorden melding maakte van mijn tuberculose (beide longen) en van mijn genezing .... Dinsdagmorgen (eerste post), 29 December 1931, krijg ik via Arnhem een briefje van een zekeren heer S. Buizen te Z. die mij vraagt waardoor ik genezen ben (zal worden). De naam Buizen trof mij wel, maar ik stond er verder toch niet bij stil. Ik antwoord hem ....."

Een paar dagen later werd de heer B. op het denkbeeld gebracht dat er weleens verband zou kunnen bestaan tusschen den brief, van den heer Buizen ontvangen, en zijn droom. Daarop schreef hij den heer B., met verzoek hem een plattegrond van zijn woning en omgeving te zenden. „Hij antwoordt mij en stuurt tevens een plattegrond, waaruit mij blijkt, dat ik daar in dien droom was. Daarop schrijf ik hem mijn droom, waarop hij mij antwoordt:

„Zeer merkwaardig vind ik Uw droom. Den tweeden Kerstdag, 's middags ongeveer 2 à 3 uur, las ik Uw artikel in G. en L. Ik vatte het plan op bij den schrijver te gaan informeeren. Ik legde het tijdschrift op tafel om even na te denken hoe ik U zou kunnen bereiken, want er staat immers geen naam (alleen C. B.) onder. Op 28 Dec. 1931, 's morgens 8 u. 20, typte ik het briefje voor U, alsmede een voor Ds. B...... Inderdaad liggen er ladders bij onze schuur en buizen (gasbuizen) (C. B. kon in zijn droom niet op dien naam komen) staan in den tuin, waarbij klimrozen staan .... Toen U dus over het medegedeelde droomde, had U van mij nog geen brief gekregen ..... Den geheelen dag was ik met den onbekenden schrijver van dat artikel bezig. 's Avonds te bed dacht ik er

12) Zie noot No. 10.

zeer sterk aan en bad God met grooten aandrang mij (van mijn tuberculose) te genezen....."

Dat was dus dus den avond voor den nacht, waarin ik mijn droom had.

Uit verdere correspondentie blijkt, dat het door mij in den droom waargenomene geheel overeenkomt met de werkelijkheid. Te Z. ben ik nooit geweest..."

De heer C. B. stelt mij nu eenige vragen met betrekking tot dien droom, in verband met de verklaring van dit geval, hem door enkele „spiritisten" gegeven.

Wanneer wij — met kennis van de uitkomsten der onderzoekingen op het gebied der paragnosie — dezen droom bezien, zoo zullen wij geneigd zijn te meenen, hier met een paragnostischen droom te doen te hebben. Het is aannemelijk te achten, dat de heer Buizen, zonder zich daar bewust van te zijn, den Heer C. B. telepathisch beïnvloed heeft, dat er hier zooiets als „Hellsehen auf Ruf" [13]) heeft plaatsgevonden.

Van een uittreding, zooals de heer C. B. geneigd scheen te meenen (hij schrijft immers: „waaruit mij blijkt, dat ik daar in dien droom was") is hier wel geen sprake. Ook kan ik geen aanleiding vinden om te meenen, dat de „vader" van den heer B. hier als tusschenpersoon tusschen den heer Buizen en zijn zoon fungeerde (gelijk sommige spiritisten, blijkens den brief van den heer C. B., geneigd waren te gelooven). De ter zake kundige beoordeelaar van dezen droom ziet in, dat wij hier te doen hebben met een droom, verwant (maar geenszins identiek) aan den z.g. profetischen droom met fragmentarische congruentie (Dunne-effect), waarover in dit tijdschrift reeds bij herhaling werd geschreven. [14]) Wij kunnen slechts zeggen dat in dezen droom kennis, op paranormale wijze verkregen, verwerkt is. Op de vraag, waarom den heer B. in zijn droom zijn vader verscheen en hem een buizerd toonde, kan slechts geantwoord worden na toepassing der psycho-analytische methode.

Vanzelfsprekend draagt deze zienswijze een subjectief karakter — ik ben er echter van overtuigd, dat zij gedeeld zal worden door het meerendeel der psychologisch gevormde onderzoekers dezer verschijnselen.

Wie zonder kennis der paragnosie en zonder psychologische vorming dezen droom onder de oogen krijgt, zal misschien niet kunnen inzien dat het redelijk is verband te leggen tusschen het wenschleven van den heer Buizen en den droom van den heer C. B.; de dilettant-onderzoeker zal — de ervaring

13) Driesch: „Parapsychologie", München, 1932, pag. 90.
14) VI, pag. 144; VII, pag. 241; VIII, pag. 70 en 209.

DE VADER TOONDE DEN ZIEKEN BUIZERD ALS SYMBOOL VOOR DEN HEER BUIZEN, MET HET DOEL DAT Z'N ZOON ALLE AANDACHT AAN HET VERZOEK VAN BUIZEN ZOU SCHENKEN (IN Z'N BRIEF VERVAT.)

leert ons dit — geneigd zijn hier te hoog te grijpen en ten onrechte aannemen dat hij hier met een spiritistisch verschijnsel te doen heeft. Dit komt, omdat het hem aan de vereischte vorming ontbreekt.[15]) Den bevoegden onderzoeker (die de kunst verstaat zich „in-te-voelen") zal het bij dit geval evident zijn, dat wij hier met een aan het Dunne-effect verwant verschijnsel te doen hebben.

Van een bewijs in den absoluten zin kan *hier* geen sprake zijn — maar welke psycholoog zal *hier* een dergelijk bewijs eischen!?

Met nadruk zij er op gewezen, dat ik de beide woorden hier cursief heb laten drukken. Niemand moge hieruit besluiten dat, volgens mij, in de parapsychologie geen „absolute" bewijzen geleverd kunnen worden. Er zijn echter verschijnselen waarbij dit niet het geval is, maar waarbij het ons nochtans evident kan zijn, dat onze zienswijze daarop juist is. Daarin is niets verontrustends gelegen. Op het gebied der psychologie van de rijpere jeugd — men denke hier slechts aan E. Spranger's: „Psychologie des Jugendalters" [16]) — en op dat der psycho-analyse [17]) hebben wij met hetzelfde te doen. Nimmer zal het den psycholoog die „das eigentümliche geisteswissenschaftliche Erkenntnisverfahren, das wir Verstehen nennen" (Spranger) [18]), toepast, gelukken het absolute bewijs te leveren, dat zijn visie de juiste is. Zijn optreden heeft daarom in den aanvang zooveel tegenwerking ontmoet in de kringen van die psychiaters, die nog geheel in den greep van het 19de eeuwsche materialisme gevangen zaten. In onze dagen kan de psychiater niet meer buiten dit „geisteswissenschaftliche Erkenntnisverfahren" [19]) en het is veler stellige overtuiging, dat ook de parapsycholoog deze geesteswetenschappelijke psychologische methode behoort toe te passen, al dient hier ook dadelijk bij gezegd te worden, dat dit met groote voorzichtigheid dient te geschieden.

Hetgeen geldt voor de spontane paragnosie — in het bijzonder voor den paragnostischen droom [20]) — geldt nu zeer zeker mede voor de psychoskopie.

15) Zie mijn: „Het Spiritisme", den Haag, 1936.

16) Quelle & Meyer, Leipzig.

17) Zie b.v. A. J. Westerman Holstyn: „Grondbegrip der Psycho-analyse", Utrecht, 1936.

18) Zie over het „verstehen" ook G. Heymans: „Inleiding tot de speciale psychologie", Haarlem, 1929, I, pag. 19.

19) Zie Karl Jaspers: „Allgemeine Psychopathologie", Berlijn, Springer en H. C. Rümke: „Psychiatrie als geestes- en natuurwetenschap", Utrecht, 1937.

20) „T. v. P.", VIII, pag. 209 („Dunne-effect of toeval?")

Men zou de stelling kunnen verdedigen, dat het voor den beoordeelaar van het rapport van een zitting met een psychoskopist is, alsof hij een aantal gevallen van spontane paragnosie (een aantal paragnostische droomen) te beoordeelen krijgt. De, voor de toepassing der kansrekening zoozeer gewenschte beperking [21]), ontbreekt hier in den regel ten eenen male. Daarom is het welhaast ondoenlijk om hier de kansrekening toe te passen. Dit houdt echter geenszins in dat het ondoenlijk is de uitkomsten der onderzoekingen met psychoskopisten te beoordeelen, al is dat dan ook verre van gemakkelijk.

„Nergens zoozeer als in deze materie — aldus Dr. Dietz [22]) — is het noodzakelijk, het onwillekeurig verschaffen van directe gegevens door goed- of afkeuringen, door veelzeggend zwijgen, door een nauw te bedwingen gelaatsuitdrukking te vermijden. Nergens zooals hier kan de „psychometrist" met het beruchte visschen zooveel halen uit een ongeoefenden of te enthousiasten onderzoeker."

Uit dien hoofde moeten wij dan ook in den regel weinig waarde toekennen aan de onderzoekingen van dilettanten. De persoon van den proefleider is hier van groote beteekenis.

Bij de zittingen, welke vanwege onze Vg. met psychoskopisten werden gehouden, hebben wij er steeds naar gestreefd het „visschen" zooveel mogelijk tegen te gaan en te vermijden, dat er tijdens de proefneming opmerkingen werden gemaakt, of teekens werden gegeven. In een aantal gevallen — daar waar de proefleider (hem onbekende) voorwerpen als inductor gebruikte welke van derden, op de zitting niet aanwezigen, afkomstig waren — was het bovendien niet mogelijk om den pp. „op weg te helpen". [23]) Werd er nochtans een enkele maal een opmerking gemaakt, zoo vindt men deze steeds in het rapport.

Bovendien hebben wij er steeds naar gestreefd het gebruik van voorwerpen, welke door hun wezen, toestand, enz. de gedachten der pp. reeds in een bepaalde richting leidden, te vermijden.

In zijn geciteerde studie wijst Dietz er ook op, dat er „nergens zooals hier (d.i. bij de psychoskopie) gegoocheld kan worden met vaagheden, met voor tweeërlei uitlegging vatbare uitlatingen, nergens zoo gemakkelijk een schijnsucces behaald" kan worden.

---

21) Zie P. A. Dietz: „Telepathie en Helderziendheid", pag. 109.

22) „T. v. P.", VIII, pag. 194.

23) Men kan de stelling verdedigen dat er in principe iets te zeggen valt voor het op weg helpen. Dit moge uit het navolgende blijken. Ik acht het nochtans niet gewenscht.

Deze passage heeft dus betrekking op de beoordeeling, het vraagstuk dat hier onze aandacht vraagt.

De vraag, welke wij ons nu stellen, is deze. Wanneer moeten wij van een schijnsucces en wanneer van een echt succes spreken?

Dat wij bij de proeven met mevr. Maria Reyes overwegend met treffers te doen hebben, valt gemakkelijk in te zien, al zal het ook zeer moeilijk vallen dit *wiskunstig* te bewijzen. Het is ons evident — op grond der vele (zoo niet geheel dan toch grootendeels [24])) conforme gezichten, dat hier paragnosie in het spel is. Elke bevoegde beoordeelaar harer verschijnselen zal dit moeten erkennen. Wantrouwen in den persoon van den proefleider (Dr. G. Pagenstecher) is niet gerechtvaardigd, daar ook de ervaren onderzoeker Dr. Walter Prince met haar experimenteerde en daarbij mede van de echtheid harer verschijnselen overtuigd werd.

Nu kunnen wij, vanzelfsprekend, aan de psychoskopisten wel als eisch gaan stellen, dat zij ons (nagenoeg) conforme geloofwaardige pseudohallucinaties beschrijven (en dan nog liefst bij de inductoren datgene „zien" wat wij verwachten en belangrijk vinden), maar deze eisch is onredelijk. Wij hebben af te wachten wat zij ons vertellen en dat te beoordeelen. En bij deze beoordeeling moeten wij ons trachten „in te voelen", en daarbij de persoon van den psychoskopist in aanmerking nemen.

Ik wil dit met een voorbeeld toelichten.

Bij gelegenheid van een onzer zittingen met mevr. Schiferli werd zij opeens vuurrood en sloeg haar handen voor haar gelaat. „De invloed welke ik thans voel", zoo zeide zij, „brengt mij naar dat portret." Zij wees een portret aan dat door mevr. B. (die haar geheel vreemd was en bij den aanvang der zitting ook niet aan haar was voorgesteld) omgekeerd op tafel was gelegd, naast eenige andere inductoren.

„Staat er een heer op? (Zij wrijft herhaaldelijk met de handen over haar gelaat). Het is van iemand, die overgegaan is. Als hij in gedachten was zat hij in een bepaalde houding. (Ze neemt de houding aan — beide handen onder het gezicht). Zoo zat hij. Ik voel mij gelukkig en niet gelukkig en weet niet waarom. Er spreekt veel kracht, veel vitaliteit uit dit voorwerp — meer naar den geest dan naar het lichaam. Er liggen boeken bovenop. Ik ben ook altijd in gedachten. Ik filosofeer.

Ik ben streng van oordeel en ruim van begrip. Ik heb ook een indruk van iemand, die in zijn leven nogal eens zocht. Het is net of ik het nooit heb kunnen vinden. Het is mij bij mijn leven nooit helder geworden. Ik heb

24) Zie het geciteerde opstel van Dietz.

even (maar wat beteekent dat?) een angstgevoel bij dat voorwerp. Het zou kunnen zijn dat betrokkene in een angsttoestand of in een periode van angst verkeerd heeft. Een verdrietige toestand. Het zou zijn geestelijke gesteldheid kunnen geweest zijn — maar ik weet niet waar het bij behoort."

Toen mevr. Schiferli met de behandeling van dezen inductor gereed was, draaide zij het portret om en toonde het mij. Het was het portret van den, nog in leven zijnden, vader van mevr. B., den heer Z. Dit portret had bij mevr. B. op den schoorsteen gestaan. Alles wat mevr. S. zeide heeft echter betrekking op den (overleden) echtgenoot van mevr. B. Indien mevr. B. diens portret gegeven had, zoo zouden wij hier van een treffer hebben moeten spreken (al dient hier dadelijk aan toegevoegd te worden, dat van dien echtgenoot veel meer gezegd had kunnen worden dan mevr. S. deed.)

Moeten wij hier nu van een mislukking spreken?

Naar mijn meening dient deze vraag ontkennend te worden beantwoord. Dit portret is immers ook „voorwerp uit het huis van mevr. B." Hetgeen pp. met betrekking tot den heer B. zeide is geenszins vaag (zij het ook onvolkomen). Dat pp., toen zij naar het voorwerp getrokken werd, vuurrood werd en haar handen voor haar gelaat bracht, was, zoowel voor mevr. B. als mij, „begrijpelijk".

Wanneer ik mij in dit gebeuren tracht „in te voelen" („in te denken" — het met behulp van mijn fantasie poog na te bootsen), wordt het mij duidelijk, dat pp. in contact kwam met de „sfeer" van mevr. B., al kan ik dat natuurlijk niet bewijzen. Wij hebben hier te doen met een inzicht dat men verkrijgt na een langdurige observatie van proefpersonen; een spontaan opduikend inzicht, ontstaan door verwerking van *door de ervaring* verschafte gegevens. [25])

Bij herhaling heb ik bij psychoskopisten kunnen opmerken, dat zij a.h.w. den invloed van een aanwezige ondergaan. Het is soms alsof diens gedachten over den pp. komen.

Meer dan eens heeft het mij — bij gelegenheid van privé-zittingen met psychoskopisten, waarbij ik met de pp. alleen was — toegeschenen dat mijn gedachten hem (haar) invielen, hetzij dan, dat ik hierbij (onbewust) de pp. op paranormale wijze beïnvloedde (telepathie), danwel dat er hier een „abzapfen fremdseelischer Seeleninhalte" (gedachtenlezen) van de zijde van de(n) pp. in het spel was.

Een typische observatie deed ik in het jaar 1935 bij een psychoskopist ten huize van den heer V. Onder de aanwezigen bevond zich een zekere heer Z., van wien mij bekend was, dat hij groote moeilijkheden in zijn huwelijksleven had. Voor den pp. was de heer Z. een onbekende.

---

25) Ten onrechte spreekt men hier wel van „intuïtief" verworven kennis. Zie mijn studie over: „Paragnosie en „Einfühlen"", „T. v. P.", V, pag. 276 e.v.

Op de tafel lagen eenige voorwerpen, welke als inductoren dienst moesten doen. De pp. greep een dezer inductoren (een voorwerp van mij afkomstig), bekeek deze inductor, aarzelde, legde het voorwerp wederom op tafel, en begon het woord (in den vorm van een trance-toespraak, z.g. onder invloed van een geest) tot den heer Z. te richten, waarbij hem allerlei vermaningen werden gegeven en onderscheidene intieme aangelegenheden (betrekking hebbend op het huwelijksleven van den heer Z.) geopenbaard werden. Het was een pijnlijk oogenblik voor alle aanwezigen, niet in het minst voor den heer Z., die hevig ontstelde.

Naar alle waarschijnlijkheid hadden wij hier te doen met telepathie van het voor- en onderbewuste, gepaard gaande met dramatische splitsing van de persoonlijkheid bij het medium. De angst van den heer Z., dat de pp. onthullingen zou doen met betrekking tot zijn „ontrouw" (zijn sterke „verdringing") heeft er zeer zeker het zijne toe bijgedragen, dat de pp. hierover begon te spreken. De angst dat pp. iets daarover zou openbaren (dat zou „zien"), het verlangen dit te verbergen, leidde er wel juist toe, dat er een telepathisch contact ontstond tusschen hem en den pp., daar verhoogde emotionaliteit onze geschiktheid om als afzender op te treden verhoogt. 26)

Het is van belang er hier nog op te wijzen, dat dergelijke feiten volmaakt passen in de ons door Heymans geschonken verklaring der telepathische verschijnselen („Mededeelingen", No. 10; „Parapsychologische Studiën", pag. 193).

Freud („De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven", Ned. vert., Amsterdam, 1916) heeft ons aangetoond dat wij bij herhaling datgene dreigen te zeggen, wat wij wenschen te verbergen (verdrongen hebben).

Indien wij nu, zooals Heymans beweert, bij de telepathie inderdaad te doen hebben met gedachten, welke ons vanuit een vreemd bewustzijn invallen, zoo dient het alleszins begrijpelijk te worden geacht, dat gedachten, welke de afzender verdringt, den ontvanger invallen. Het verdrongen materiaal streeft er naar op te stijgen — onder bepaalde omstandigheden stijgt het in een vreemd bewustzijn op.

Bij dit alles komt nog, dat mevr. Schiferli, evenals enkele andere onzer proefpersonen, w.o. mevr. Akkeringa [27]), een erkende psychoskopiste is. Het is een niet te ontkennen feit, dat dit weten bij de beoordeeling een rol speelt. Daarmede is echter geenszins gezegd, dat wij nu mislukkingen goed zullen praten. Wij „durven" ons echter — op grond van dit weten — met zoo'n „fout" bezig te houden, zonder daarbij het „gevoel" te hebben, dat wij iets doen wat in strijd is met ons wetenschappelijk geweten. Wij willen nagaan of het op redelijke (ervarings-)gronden aanvaardbaar moet worden geacht, dat deze (en dergelijke) „fout(en)" geen echte fout(en) is (zijn) — hetgeen hier zekerlijk het geval geacht dient te worden —

26) Vgl. S. Freud: „Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse", Weenen, 1933, pag. 42; E. Osty: „Le diagnostic des maladies par les sujets doués de connaissance paranormale", „Revue Métapsychique", 1930, pag. 104 e.v.

27) Zie o.m. J. Valckenier Suringar, l.c.

waarmede wij mogelijk ons inzicht in het wezen en de wetmatigheid dezer verschijnselen kunnen verdiepen.....

Bij gelegenheid van dezelfde zitting kreeg pp. een gele envelop in handen, welke door den haar geheel vreemden medicus E. v. d. Hoop bij de inductoren was gevoegd. Het was het laatste voorwerp, dat zij dien middag behandelde. De indrukken, welke deze inductor haar gaven, drongen slechts vaag tot haar door; mogelijk was pp. vermoeid.

„Het is — aldus pp. —, alsof er een oogenblik wat voor mij op wil trekken, en dan verflauwt het weer en het is weg. Flauw dringt tot mij door een weg, welke aan het water ligt; een vergelijking maak ik met de bruggen van Delft. Dit is het eenige, wat betrekkelijk helder tot mij doordringt. Betrekkelijk nog maar!"

Wie in Amsterdam bekend is, en daarbij weet dat dokter v. d. Hoop op de Leidsche Gracht woont, zal moeten erkennen, dat het woord mislukking hier niet op zijn plaats is. [28])

Als een totale mislukking dient wel het geval van het door den arts D. Nanninga toegezonden bloedpraeparaat te worden beschouwd, vermeld onder het hoofd: „De mislukkingen".

3. *De treffers.*

Wij zullen thans eerst een aantal voorbeelden laten volgen van resultaten, welke wij als voldoende zouden willen aanmerken, resultaten, die naar onze meening niet op rekening van het toeval, en nog minder op rekening van de normale menschenkennis, het combinatievermogen en de „scherpe" opmerkingsgave van het medium (het letten op uitdrukkingsverschijnselen van de zijde van den eigenaar van den inductor, het uitvragen van dezen eigenaar, enz.) gesteld kunnen worden.

De voorbeelden zijn willekeurig gekozen; nagenoeg alle proefpersonen, die ons voldaan hebben, zijn er in vertegenwoordigd.

Proefpersoon: de heer Benedict.
Inductor: vulpenhouder.

1. Ik krijg den indruk van iemand boven de 50 jaar en onmiddellijk valt mij op een witte dracht.
2. Zijn omgeving is wit, of hij is zelf in het wit.
3. Hij houdt zich veel met studie bezig en zit veel achter een bureau om er te werken.

28) Volledigheidshalve dient hier aan toegevoegd te worden, dat ik aanvankelijk geneigd was hier van een mislukking te spreken. Toen ik echter eenige weken na deze zitting voor het huis van dokter v. d. Hoop stond, viel mij op, hoezeer dit Amsterdamsche stadsgedeelte aan Delft doet denken.

4. Hij is iemand, die vaak denkt.
5. Hij wordt herhaaldelijk geraadpleegd.
6. Hij geeft les.
7. Ik zie andere personen, die naar hem toekomen. Het kan een dokter zijn of iemand die les geeft.
8. Hij verdiept zich in de studie.
9. Ik krijg hier kroezig haar, erg woest. Peper en zout, dik haar.
10. Hij is iemand die veel met schrijven te maken heeft.
11. Hij is een zoeker.
12. Hij komt veel met medici in aanraking.
13. Ik zie een groot gebouw.
14. Hij heeft een zware stem, een echte basstem.
15. Ik zie bloed om hem heen. Het zou ook een flesch wijn kunnen zijn. Het kunnen ook medicijnen zijn, een roode vloeistof, meer bloedkleurig dan wijnkleurig.
16. Om die persoon heen zie ik hertengewei, hoorn, het is alsof het een liefhebberij van hem is, een jager of zooiets. Het valt mij op dat ik scherpe punten naar voren zie steken.
17. Dan zie ik hem in verschillende plaatsen, maar het is uitsluitend Holland.
18. Ik zie vaak publiek om hem heen verzameld. Een type leeraar zou ik zeggen; een leeraar die in aanraking komt met menschen. Een leeraar....

Beoordeeling

1, 2, 4, 7, 12, 13, 15. De eigenaar is iemand, die ouder is dan 50 jaar. Deze is echter niet in het wit gekleed. De penhouder is hem echter geschonken door een Indisch meisje op den dag voor haar overlijden. Het meisje lag in een ziekenhuis en dacht veel na. Het meisje heeft bloed opgegeven.

3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 18. Dit alles heeft betrekking op den tegenwoordigen eigenaar, die zeer terecht opmerkt: „Pp. heeft op een heel aardige manier het meisje en mij door elkaar heen gewerkt."

16. Dit kan de eigenaar niet thuisbrengen.

Proefpersoon: de heer Benedict.
Inductor: pakje.

1. Het lijkt of ik een gewicht van 5 K.G. in de hand heb. Ik zie dat het goed verpakt is. Ik krijg een eigenaardigen vorm te zien. Laat mij het maar uitpakken, dan krijg ik er beter contact mee. (Pp. pakt het voorwerp uit. Het blijkt een slof te zijn).

Ik krijg daar iemand, die ik mij niet beter kan voorstellen dan als een monnik. Het is alsof ik iemand zie in een lang kleed. Ik ga hiermede naar het Zuiden toe. Ik kom met dit voorwerp in verschillende landen, Amerika, China en ook Japan. Het is iemand die heel erg op zichzelf geweest is. Veel geelbruine gezichten. Het kunnen Oosterlingen zijn. Ik krijg den indruk van tempels, ik zie driehoeken. Ik hoor een taal, die ik niet kan thuisbrengen. Ik zie de betreffende persoon eenige malen over water gaan. De drager heeft een donker uiterlijk.

De heer Haye: „Wilt U eens probeeren iets te zien van de stemming van

dezen drager?"

2. Ik krijg den indruk van iemand, die zeer veel emoties heeft gehad. Het is van iemand, die overleden is.

De heer Haye: „Waaraan is hij gestorven?"

3. Dit is een onderlinge veete geweest, een haat tusschen twee personen. De een wilde den ander wegduwen. Er komt een sterke voorliefde naar voren van de eigenares van het huis voor een van beide personen.

Beoordeeling

1 en 2. De slof is afkomstig van een (overleden) Chinees, die aanvankelijk gevaren heeft en later bediende werd in een Chineesch restaurant te Utrecht.

3. De drager van dit voorwerp stierf met zijn vijand een gewelddadigen dood. De veete ontstond omdat de eigenares van het restaurant den eenen bediende voor den anderen trok.

Proefpersoon: mevrouw Schiferli.
Inductor: potlood in etui.

1. Er moet bij die voorwerpen iets zijn dat mij spreekt van een doctor in de letteren. Weet iemand daar iets van?
Eenige minuten stilte.
B.: het kleine, blauwe etui.

2. Mevr. S. houdt het étui eenige oogenblikken in de hand en bekijkt het. Daarna zegt zij: Juist, nu weet ik het, reeds twee of drie keer is mij gezegd: „Ik hoor hier niet thuis, ik gevoel mij als een vreemde in deze omgeving" en dat kwam van dit voorwerp!

3. Oh wat is zij timide! Zij zegt maar: „ik hoor hier niet thuis!" Wat een pechvogel.

4. Zij is erg nerveus! Dit behoort aan iemand, die in het Zuiden woont, heel dicht bij de grens. Zij vraagt maar: „Wat doe ik hier eigenlijk?"

5. Nu zie ik een groote B. Heeft dit betrekking op haar naam?
B.: „Neen!"

6. Nu iets wat op Uzelf betrekking heeft, dus niet op dat voorwerp maar op U. U reist veel en gaat veel naar conferenties.

7. U bent in een bedrijf waar veel scherpe, chemische middelen zijn die scherpe luchten afgeven.
B.: „Neen!"

8. Toch ruik ik het heel sterk. Let U maar eens op, U zult binnen twee jaar een andere positie krijgen, waarin U veel met die scherpe luchten te maken zult krijgen....

Beoordeeling

1. De eigenares van het potlood studeerde met de bedoeling doctor in de Romaansche letteren te worden.

2. Dit is treffend juist. Zij gevoelde zich als Française steeds vreemd in de Hollandsche omgeving. Ik weet dat haar gedachten zoo waren.

3. Zij was zeer bescheiden en cijferde zich altijd tegenover anderen weg. Zij was een pechvogel. Misschien door haar overgroote zenuwachtigheid, die haar

dikwijls de dingen anders deed zeggen en doen dan zij wilde. Het feit dat zij zich hier niet thuis voelde wordt verklaard door haar volkomen opgaan in de Fransche cultuur.

4. Zij was uitermate nerveus, maar beheerschte zich steeds volkomen en uitte dat niet. Haar ouders woonden te Brussel.
5. Eerst den volgenden dag viel mij in dat die B. betrekking had op het examen middelbaar Fransch B. Zij hoopte dit examen spoedig te doen.
6. Dit is zeer juist.
7. Dit kan ik niet thuisbrengen.
8. Dit is niet te verwachten.

Proefpersoon: mevrouw Schiferli.
Inductor: een witte enveloppe met niet zichtbaren inhoud.

1. Hier komt uitgesproken de invloed naar voren van iemand die nog in leven is.
2. Hij heeft een heel ernstig karakter. Hij bezit een groot uithoudingsvermogen en doet de dingen nooit half. Ik voel er tevens iets strengs uit. Er zal iets vermoedelijk in verband staan met het jaar 1938. Ik ga ineens twee jaar verder. Het hangt, lijkt mij, samen met een voorgenomen gedachte van iemand. Het geeft me het gevoel van „dan ben ik er doorheen." Het duidt wel op iemand met een streng, maar met een strikt eerlijk karakter. Iemand die er van houdt om recht op het doel af te gaan.
3. (Ze wijst een lengte van 2 decimeter aan de tafelrand.) Is dit voorwerp uit een doosje gehaald, bruin, waar ik het tusschen andere voorwerpen met steenen in zie liggen?
4. Welke betrekking er bestaat tusschen een kind, dat overgegaan is en dengene, waaraan dit voorwerp behoort, weet ik niet, maar het is een jongetje, naar schatting 10 jaar oud, een kind dat donker was, met bruine oogen en een heel sympathiek gezichtje. Het is alsof dit op dat voorwerp betrekking heeft, maar ik weet dat niet zeker.....

Beoordeeling

In de enveloppe bevindt zich een stuk zwavelkristal van den heer E. (die niet op de zitting aanwezig is). Het voorwerp is tijdelijk in het bezit van Drs. H. J. J. (die wel op de zitting aanwezig is).

1. De heeren E. en J. zijn beide in leven.
2. Zoowel de heer E. als Drs. J. zijn ernstige en eerlijke menschen. Het gezegde „dan ben ik er doorheen" kan men in verband brengen met beider hoop, dat over eenige jaren een aantal moeilijkheden zullen zijn overwonnen. Er zijn goede gronden voor deze hoop aanwezig.
3. Het voorwerp werd genomen uit een lichtbruin sigarenkistje van de aangewezen afmetingen. Het lag daar tusschen andere voorwerpen en steenen in.
4. De heer E. deelt mede, dat hij in zijn jeugd (op ongeveer 11-jarigen leeftijd) een sterfgeval meemaakte van een jonger broertje van een zijner klasgenootjes (en vriendjes). Het sterfgeval maakte een grooten indruk op hem, omdat dit hem voor de eerste maal met den dood in aanraking bracht. Er vloeiden allerlei opdrachten en omstandigheden uit voort voor hem, welke hij bijzonder

gewichtig vond. Hij herinnert zich dit alles nog tot in bijzonderheden. Het knaapje zal iets jonger dan 10 jaar geweest zijn. Het was donker en had bruine oogen. Van het „sympathieke gezicht" herinnert hij zich niets — wel echter van het door ziekte ernstig vervormde gezicht.

Proefpersoon: mevrouw Schiferli.
Inductor: een enveloppe met onzichtbaren inhoud. Het valt echter gemakkelijk te begrijpen, dat er een steentje in zit.

1. Ik heb even een antwoord ergens op noodig. Ik ben drie maal in contact geweest met vliegtechniek. Is het dit (neemt de enveloppe op)? Het is alsof iemand bij den vliegdienst wil gaan. Neen? Enfin, dan gaat deze indruk voorbij.
2. Ik ben op het oogenblik in contact met iemand die schijnt te studeeren. Ik heb den indruk dat die persoon een heel andere richting zal uitgaan dan zijn voornemen is. Het schijnt niet direct te slaan op hier.
3. Dat is eigenaardig. Hier heb ik altijd bij de vraag: waarom is dit en waarom is dat in mijn leven. Waarom ben ik daarvoor geplaatst? Soms geeft het mij een heel gedrukte stemming.
4. Het lijkt of hij eerst van plan is hier een ander voorwerp voor in de plaats te stellen. Dit is op zij gelegd en dat is er voor in de plaats gekomen.
5. Waarom ik plotseling in contact ben met het volgend jaar, weet ik niet. Ongeveer Maart 1937 blijf ik stilstaan. Daar is verblijdheid bij.
6. Ik heb van den betrokkene een tamelijk sensitieven indruk. Het is alsof die er zich wat afzijdig van wil houden en er niet mede in aanraking komt, maar van den betrokkene zelf gaat een sensitieve indruk uit.
7. Ik ga ook met dat voorwerp terug in den tijd en blijf dan stilstaan in 1890 ongeveer. En het is alsof het aan den betrokkene niet altijd persoonlijk heeft behoord, maar alsof het in een tweede hand is overgegaan.
8. Dan zou dit vroeger moeten hebben toebehoord aan iemand, die veel lessen gaf. Ik kom dan ook in contact met jonge menschen, het konden leerlingen van een H.B.S. zijn. En ik krijg dan van den vroegeren eigenaar een zeer kalmen, rustigen indruk. Iemand die zeker wist wat hij wilde.
9. Ik kom ook in een andere plaats. Het lijkt Utrecht wel.

Beoordeeling

1. Het steentje maakte deel uit van de zeer geringe bagage welke de heer E. bij zich had tijdens een vliegtocht van Napels naar Rome. Van zeer weinig voorwerpen uit zijn bezit kan gezegd worden, dat ze in verband te brengen zijn met door hem gemaakte vliegtochten. Herhaaldelijk komt in hem de wensch op om zelf het vliegen te beoefenen.
2. Zoowel de heer E. als de heer J. studeeren.
3. Dit doet zwakjes denken aan de houding van den heer E. Hij verkeert meermalen in een gedrukte stemming ten gevolge van veel moeilijkheden en veel leed, waartegen hij vaak in opstand komt.
4. De situatie bij het uitkiezen van voorwerpen voor deze proefnemingen was aldus. De heer J. had de beschikking gekregen over meerdere voorwerpen, meest steenen. Hij stond in dubio welke steenen hij nemen zou en koos o.m. een grooten tegel. Daar het hem voorkwam dat de pp. hieraan de plaats van

herkomst zou kunnen herkennen, nam hij ten slotte een (tevens kleineren) anderen steen er voor in de plaats.

5. Het is niet uit te maken in hoeverre dit juist is.
6. Voor den heer E. heeft het gevoelsleven groote beteekenis. Het kost hem vaak moeite de juiste houding tegenover zijn gevoelens te vinden.
7. Van 1890 is niets bijzonders te zeggen. De steen is bij een opgraving meegenomen door den heer E.
8. Dit kan betrekking hebben op den vader van den heer E. Deze is geboren in 1879. Hij is leeraar aan een H.B.S. en maakt een zeer kalmen en rustigen indruk.
9. Zoowel de heeren E. Jr. en Sr. als de heer J. wonen te Utrecht.

Proefpersoon: mevrouw Akkeringa.
Inductor: een pasportret in lijst, dame, ± 30 jaar.

1. Pp. zucht en kijkt zoekend in het rond. Ik krijg hier een indruk van een groot verdriet.
2. Ik zou het kunnen noemen een hopeloos wachten op iets.
3. Ik heb het gevoel alsof ik een groote emotie heb doorgemaakt en alsof ik daarna nooit meer de oude geworden ben.
4. Alles trilt en beeft in mij en ik zit steeds in afwachting wat er nu nog meer zal komen. Is het nu nog niet genoeg ? Dat gevoel heb ik.
5. Als ik terug zie, dan voel ik mij als iemand, bij wien alles zonneschijn en geluk geweest is en nu sta ik als iemand die alles kwijt is en niet weet, wat er nu nog zou kunnen gebeuren en wat nog erger zou kunnen zijn.
6. Als je vraagt, wat is er eigenlijk gebeurd, dan moet ik antwoorden: „Dat kan ik niet zeggen, want voor den een is het opengaan van een deur al een iets dat hem een geweldige emotie geeft, terwijl de ander pas zoo'n emotie krijgt wanneer hij in een ravijn valt."
7. Het lijkt mij een angstbeeld. Iemand die een zeer emotievol leven heeft.
8. Nu is het eigenaardig (ik bekijk het portret niet, omdat ik liever niet een indruk van het gezicht wil hebben) dat ik het gevoel heb, alsof ik het niet over deze dame van de foto heb, maar alsof ik een geschiedenis vertel, die deze dame in haar omgeving medegeleefd heeft, b.v. den toestand van iemand uit de onmiddellijke omgeving van deze persoon.
9. Het wordt me alles donker. Ik heb een gevoel, zou ik tegen dezen muur loopen? Ik weet zelf niet, waar ik het zoeken moet. En dan maken de oogen van degenen, die om me heen zitten, me al angstig. Ik word angstig voor alles en iedereen, maar voor de buitenstaanders is dit ongemotiveerd, het is dus een kwestie van innerlijk leven, die ik hier beschrijf.
10. Ten slotte krijg ik een gevoel van een absoluut apathische afmatting en dan is het ineens uit....
11. Kunt U in verband met deze beschrijving den naam Lina of Dina thuis brengen? Ik hoor dien naam.

Beoordeeling

1—10. Dit alles is zeer juist.
11. De dienstbode van betrokkene heet Lini.

Proefpersoon: mevrouw Akkeringa.
Inductor: een vulpenhouder.

1. Zij opent den penhouder en beschrijft er cirkels mee op tafel, houdt daarbij de pen naar boven.
2. Ik heb een indruk, dat ik met iemand in contact ben, die veel aan astrologie doet, of aan iets anders dat hem interesseert.
3. Iemand die ontzaglijk strijdt voor rechtvaardigheid en recht. Het hoeft niet direct een advocaat te zijn, maar iemand die alle moeite doet om alles recht te zetten. Zijn ja is ja en zijn neen is neen! (Ze sluit de pen weer).
4. Het schijnt iemand te zijn die een zeer onderzoekende geest heeft, maar toch voor zichzelf niet tot een bepaalde, zuivere overtuiging is gekomen.
5. Iemand die er alles voor over heeft, als het maar eerlijk is.
6. Er schijnt iemand te zijn, die verkouden is op het oogenblik. Maar ik ben het niet.
7. Het is iemand die erg van de natuur houdt. Iemand die veel in de natuur wil zijn.
8. Ik krijg pijn in mijn keel. (Zij kucht).
9. Een beetje koppig is die persoon wel, maar dat neem je op den koop toe.
10. Het is geen gemakkelijk iemand. Het is iemand die je moet begrijpen, dan pas kan je die persoon waardeeren. Maar recht is recht.
11. Kan dat iemand zijn die vroeger — nu niet meer — vreeselijk zenuwachtig is geweest en erg overspannen? Maar door ijzeren wil heeft deze persoon zichzelf op een ander niveau gebracht.
12. Maar ik zeg nogeens: je moet deze persoon kennen en begrijpen om hem goed te kunnen waardeeren. Iemand die weleens verkeerd beoordeeld is geworden.

Beoordeeling

1. Dit gebaar is niet karakteristiek.
2. Betrokkene houdt zich niet met astrologie bezig, heeft echter wel groote belangstelling voor parapsychologische problemen.
3. Zeer juist. Maar betrokkene is een vrouw (echter met iets „mannelijks" in haar denken).

4, 5. Goed.

6. Betrokkene heeft last van hypertrophie van het neusslijmvlies.
7. Goed.
8. Betrokkene heeft bij tijden keelpijn. (Amandelprop aanwezig).

9, 10. Goed.

11. Zeer goed.
12. Goed.

Proefpersoon: de heer de Groot.
Inductor: Potlood in etui.

1. Annie hoor ik (hij neemt het voorwerp, waar zijn hand a.h.w. naar toe getrokken wordt). Mag ik het potloodje er uit halen? (De eigenaar antwoordt met ja en pp. haalt het potloodje uit het etui).

2. Ik krijg den indruk van bewegelijkheid, iets of iemand die vooruit wil en vooruit komt.
3. Ik word door elkaar geslingerd. Ik weet niet welke richting ik uit moet gaan. Ik weet niet wat ik moet doen. Ik kan twee kanten uit gaan.
4. Het is te zwaar voor mij. Ik loop te piekeren, ik loop veel te denken. Ik krijg door dien gedachtengang een donkere wolk om het hoofd heen.
5. Dat is iets vasthouden en dat gaat steeds met mij mee. Ik kan dat niet verwerken. En door die gedachte die ik op het oogenblik krijg maak ik het mijzelf moeilijk.
6. Het wordt lichter voor mij, ik zie ineens een lichtstraal, die door die donkere wolk heenstraalt. Wij kunnen dit doordringen en het lost zich voor mij op.
7. Maar die zwaarte, die gedachten, die ik niet van mij af kan gooien. Ja wat moet ik doen. Wat word ik geslingerd. Die moeilijke opbouw, die donkerte, die er om heen getrokken wordt.
8. Annie. Wanneer ik het beeld verder zie, dan geef ik een symbool door. Ik krijg een grooten weg voor mij. Voor mij zwaar. Een gevoel van hoofdpijn. Een zwaar gevoel in het hoofd. Het gaat in pijn over. Maar hoef ik eigenlijk wel alles zoo somber in te zien? Zij ziet het zoo somber in. Het is een persoonlijke eigenschap. Weer hoor ik den naam Annie.
9. Kunt U begrijpen wat dat zeggen wil, dat slingeren? Ik zou gaarne willen helpen. Het is iemand die niet vooruit kan komen. Ze trekt moeilijke dingen naar zich toe.
10. Ik kom op een geval van ziekte terug. Deze persoon neem ik als patiënt. Ik krijg een gevoel van geweldige gejaagdheid, een geweldige bloedopstijging naar het hoofd. Ik krijg ook pijnen in de buik. Een gevoel van groote spanning. Ik maak er mij echter niet ongerust over.
11. Ik zie een val. Ik val en ik krijg een druk in de hersenen. Een drukkende band. Wat een pijn is dat. Dat bonkt, dat is vreeselijk.
12. Ik zal alles nog eens bij elkaar nemen. Wat is het eindresultaat? Is het somber voor mij of licht. Ik kom toch met licht in contact. Beter dan ik het momenteel voor mij zie.
13. Wat is de maand Juni? Daar moet U nauw contact mee hebben gehad. Daar is het afgebroken. Dan is er symboliek van bloemen. Een symbool van herdenking en herinnering. Blauwe bloemen. Het is een bosje vergeet-mij-nietjes. Het woord vergeet-mij-niet behoef ik U niet te zeggen. Deze persoon zult U niet vergeten.

Beoordeeling

1. Naam goed.
2—12. Dit alles is juist.
13. In Juni stierf degene wier naam genoemd werd. De bloemen-symboliek is hier volmaakt toepasselijk.

Proefpersoon: mevrouw Remmers.
Inductor: Potlood in etui.
1. Dit is een voorwerp van iemand die ...... ik kom hier in aanraking met twee personen, een heer en een dame.

2. Het moet cadeau gegeven zijn door een dame aan een heer. Het kan ook andersom geweest zijn.
3. Het is een persoon die heel dikwijls — ik kan wel zeggen altijd zich interesseert voor andere menschen en voor hen zooveel mogelijk wil doen. Vooral als ze ziek zijn. Dat interesseert hem in hooge mate, vooral bijzondere ziekten (geestesziekten).
4. Als ik dat etui in handen heb, krijg ik een soort van kinderen daarbij te zien, die geestelijk ziek zijn.
5. Het is iemand die heel optimistisch de wereld bekijkt en toch ook weer neiging heeft om pessimistisch te zijn.
6. De knieën zijn heel erg gevoelig. Het is net perkament. Ik voel ze kraken.
7. Hij heeft veel last van koude voeten.
8. Hij heeft te maken met fietsen en autorijden.
9. Hij is ontzettend gevoelig. Hij kan geen armoede zien. Hij is een steunpilaar.
10. Ik kom met dit voorwerp in een zaal waar veel proeven genomen worden. Het is er erg warm.
11. Hij is groot, heeft blond haar, blauwe oogen, is joviaal, schrikt heel vaak in zijn slaap. Misschien weet hij dat zelf niet.
12. Hij is een wetenschappelijk man in hart en nieren.
13. Ik krijg vele wetenschappelijke menschen voor mij. Daar heeft hij mee te doen.
14. De persoon van wien dit voorwerp afkomstig is moet heel vaak trappen op en af loopen (vooral dikwijls een steenen stoep op).
15. Ik krijg steeds die trap te zien (dat zegt niet dat ik er een ongeluk bij zie).
16. Hij is in zijn jeugd in een pension of internaat groot gebracht.
17. Ik kom met dit voorwerp in Alkmaar terecht. Misschien interesseert hij zich daar voor iets. Het is ook mogelijk dat hij daar in Heiloo komt.
18. Hij staat met zijn hand boven zijn hoofd en gaat dan weer door.
19. Toekomst goed, blijft zooals hij is, gaat nog vooruit wat zijn werkzaamheden betreft.
20. Hij is nuchter, tamelijk ongeloovig. Iemand die de dingen goed bekijkt. Hij onderzoekt en doorzoekt ter dege.
21. Van Spanje, Amerika, Italië, Zwitserland houdt hij veel, maar niet van koude landen. Hij houdt van een prettige temperatuur.
22. Uniformen en nogmaals uniformen. Daarmede moet hij veel te maken hebben.
23. Commandeeren is hem niet vreemd. Maar hij wenscht zelf niet gecommandeerd te worden. Hij weet het ook en daarom kan hij commandeeren.
24. Het huwelijksleven is niet gelukkig — hoofdzakelijk door ziekte.

Beoordeeling

1. Goed. Het potlood behoorde aan een dame, het etui aan een heer.
2. Twijfelachtig
3. Goed.
4. Kinderen klopt. Maar het waren geen kinderen die geestelijk ziek waren. Het is mogelijk dat de invloed van den eigenaar van het etui, die wel in gestichten komt waar zielszieken verpleegd worden, hier doorheen „speelt”.
5. Goed.
6. Twee invloeden door elkaar. Niet foutief.

7, 8, 9, 10. Goed.
11. Twee invloeden door elkaar. Goed.
12. Goed.
13. Goed.
14, 15. Goed. Dit heeft betrekking op den eigenaar van het etui, maar pp. „voelt" ook dat er een ongeluk in het spel is. Dit heeft betrekking op de eigenares van het potlood.
16. Neen, de dame werd in een pensionaat opgevoed. Dus goed.
17. De eigenaar van het etui was enkele dagen te voren in Heiloo geweest.
18, 19, 20, 21. Goed.
22. De eigenaar van het etui komt veel in Duitschland.
23. Zeer juist.
24. De eigenaar van het etui is ongehuwd. Toch kan men dit niet geheel foutief rekenen als wij weten, dat zijn verloofde een maagaandoening had; zij kwam door een ongeluk om het leven.

Proefpersoon: mevrouw Remmers.
Inductor: armband.

1. Het is van iemand, die met een ziekenhuis te maken heeft.
2. Ik krijg heel veel zieke menschen te zien.
3. Het is van een dame die nog leeft.
4. Ze loopt een beetje eigenaardig.
5. Ze heeft een typische armband.
6. Ik kom in een andere plaats terecht.
7. Het is een bewegelijke dame, die het op het oogenblik zeer moeilijk heeft.
8. Ze houdt veel van foto's en fotografeert graag.
9. Het is een dame, die ontzettend gevoelig is en die veel contact heeft met de andere wereld.
10. Ik krijg dit in een uniform te zien. Blauw-wit, steeds maar blauw-wit.
11. Van dien armband gaat weinig invloed uit.
12. Ik kom daarbij in Utrecht terecht. Ze moet daar veel komen.
13. Zij voelt zich op het oogenblik niet prettig.
14. Zij is iemand die dikwijls huilt, heel verdrietig en ontzettend gevoelig is.
15. Zij kan er niet uitkomen. Ik zou het zoo gaarne willen, maar ik kan niet.
16. Wat zal die nog een vreeselijk moeilijken tijd moeten doormaken, niet financieel, maar wat haarzelf betreft.
17. Het is moeilijk. Ze is ontzettend lief.
18. Zij gaat met veel onderzoekers op wetenschappelijk gebied om, op geestelijk gebied vooral.
Dr. Tenhaeff: „Welk onderzoek bedoelt U?"
19. Wat U op het oogenblik doet — laat ik het daarbij maar houden.
20. Ze tobt. Ze hoeft niet te tobben — alles komt terecht.
21. Ik krijg ook een oude dame van ongeveer 66 jaar te zien, van wie zij veel gehouden heeft, maar die dame is overgegaan.
22. Ik zou haar een hand kunnen geven — want zij is een fijne vrouw. Er zit een prachtig karakter in.

23. Ze heeft hulp en steun voor iedereen en voor één heel bijzonder.
24. Ze spreekt eigenaardig, ze heeft een eigenaardig dialect.
25. Er gaat iets van haar uit. Het is prettig om met deze dame samen te gaan.
26. Zij moet heel dikwijls een kleine boodschap doen.

Beoordeeling

1, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25. Goed.
9. Betrokkene is eenigermate „helderziende".
5, 8, 26. Twijfelachtig.

4. *De mislukkingen.*

Het wil ons voorkomen dat het om meer dan één reden aanbeveling verdient hier ook eenige voorbeelden van mislukkingen te laten volgen.

In de eerste plaats kunnen wij de treffers daarmede vergelijken, hetgeen zeer zeker van belang dient te worden geacht. Evenals elders op het gebied der psychologie (men denke hier slechts aan de speciale psychologie) hebben wij ook hier vergelijkingsobjecten noodig. Daarbij komt dat het bestudeeren der mislukkingen zeer zeker ook zijn nut kan hebben bij ons streven het wezen dezer verschijnselen te doorgronden (een verklaring voor deze verschijnselen te zoeken).

Proefpersoon: de heer Benedict.
Inductor: horloge.

1. Dit brengt mij in contact met een ouderen heer. De leeftijd schat ik op 60—64 jaar precies.
2. Geen groote persoon, middelmatige gestalte, iets kleiner dan ik en eenigszins buikje. Hij is niet groot.
3. Het is alsof ik die persoon moet zien in een omgeving van water en weiland.
4. Ik krijg den indruk dat hij iets in zijn rug gemankeerd heeft. Ik weet niet wat het is, maar ik voel dit over mijn geheelen rug.
5. Ik krijg een benauwd gevoel, het gaat diep.
6. En daar brengt het mij den invloed aan van iemand die overgegaan is.
7. Daar hoor ik den naam, hetzij Henk of Hendrik.
8. Daar heb ik iets eigenaardigs aan de ooren. Het kan een eigenaardige vorm zijn; het is iets aan dat oor zelf, het kunnen watjes zijn die in de ooren zitten.
9. Het is alsof het hoofd zwaar is, alsof er iets op drukt.
10. Ik zie nog bij hem een jonger persoon, die ik op 30—35 jaar schat.
11. Het is alsof ik door dien persoon steeds naar het water word toegetrokken.
12. Er is weinig verandering in zijn leven.
13. Als ik heel ver terugga kom ik op Duitsch gebied. Dit heeft misschien vroeger op de persoon in kwestie betrekking gehad.
14. Zijn karakter lijkt mij op zichzelf gesloten; hij is in zichzelf gekeerd. Hij heeft weinig contact met de buitenwereld.

Beoordeeling

1. De eigenaar van het horloge is precies 44 jaar oud.

2. Hij is inderdaad niet bijzonder groot, maar meer tenger. Van een buikje is geen sprake.
3. Twijfelachtig; te algemeen.
4. Onjuist.
5. ???
6. Betrokkene leeft nog en is goed gezond.
7. Betrokkene heet Alfred.
8. Betrokkene heeft wel bijzonder groote ooren, maar hij heeft nooit iets aan zijn ooren gemankeerd.
9. Over het hoofd wordt niet geklaagd.
10. Betrokkene kan dezen jongeren man niet thuisbrengen.
11. Ook het water kan betrokkene niet thuisbrengen.
12. Het leven van betrokkene is niet avontuurlijk geweest. Toch waren er wel veranderingen. Hij maakte den wereldoorlog mede. Daarvoor woonde hij reeds in ons land. Na den oorlog trok hij wederom naar Nederland. Vroeger ging het hem goed; thans heeft hij financieele moeilijkheden.
13. Dat is juist. Betrokkene werd in Koningsbergen geboren.
14. Dit is niet goed gekarakteriseerd. Betrokkene vertelt nogal graag intieme dingen uit zijn leven.

Proefpersoon: mevr. Akkeringa.

Inductor: bloedpraeparaat, ons door den medicus D. Nanninga (Groningen) toegezonden.

Pp. vouwde het papiertje, waarin het praeparaat verpakt was, open, wees op een bloedvlekje op het papier, nam het glazen plaatje en zuchtte. Zij strekte haar beenen onder de tafel uit en leek op een zieke in bed. Zij draaide met gestrekte beenen op haar stoel wat rond en keek gekweld om zich heen, waarbij zij zuchtte. Zij streek daarbij ook over haar linker dijbeen.

„Ik krijg een gevoel alsof ik heelemaal verstijfd ben. Ik heb een gevoel van congestie gehad. Hier is het al stijf (zij wijst op haar linkerbeen). En nu gaat het naar mijn nek. En nu heb ik den indruk, alsof ik heelemaal verstijfd ben. (Ze snikt even).

Ik leef en toch staat alles stil. Ik heb congesties en een gevoel alsof ik leef en toch niet leef. Ik weet niet hoe ik dit beschrijven moet, maar ik denk alleen en reageer en beweeg niet. Het is een heel eigenaardige toestand, die wel degelijk met den bloedsomloop in verband heeft gestaan. Maar ik heb den indruk dat die persoon nog leeft. (Ze legt de beenen op den divan). Het is alsof men aan het zoeken is naar een nieuw middel om te trachten dit lijden te bestrijden. Maar de persoon zelf interesseert zich er niet voor, die reageert nergens op. Wat een vreemde toestand is dat. Levend-dood zou je kunnen zeggen. Als het in Indië was zou je zeggen: het lijkt wel of het iemand is die heel langzaam op de één of andere manier verstijft door een geheim middel. Het moet een of andere bacil zijn. Zij kunnen met mij doen wat zij willen, het laat mij allemaal koud. Het is een heel vreemde toestand. Ik wil het nu niet maar het liefst zou ik heel languit achterover liggen. Ik zie wel dat er wat gedaan wordt, maar ik reageer er zelf niet op. Ze moeten het maar weten...."

Arts D. E. Nanninga, aan wien ik den dag na de zitting, het rapport opzond, teekende daarbij aan:

Volkomen negatief. 1. Erythema exsudativum multiforme (uitslag aan buigzijde van handen en polsen). 2. Angina + peritonsillair absces dat geïncideerd is en nu aan de beterende hand. Had voorheen aandoeningen die waarschijnlijk met de huidige in verband staan.

Dit laatste duidde op een doorgemaakte polyarthritis rheumatica, echter ook hiermede is de beschrijving van de psychoskopiste geenszins in overeenstemming.

Opmerkenswaard is het volgende: de voor pp. normale associaties door den inductor opgewekt: bloedpraeparaat —> congesties —> een toestand die wel degelijk met den bloedsomloop in verband heeft gestaan.

Iedere medicus weet dat bloedpraeparaten worden gemaakt bij de meest uiteenloopende ziekten, wellicht zal hij, bij het zien van een bloeduitstrijkje het eerst denken aan de een of andere bloedziekte, maar zeker niet aan congesties of onregelmatigheden in den bloedsomloop. Zie in dit verband Dietz: „Kritische beschouwingen omtrent retrograde psychoskopie" (T. v. P., Sept., 1936).

Proefpersoon: mevr. Schiferli.
Inductor: pasportret in lijstje, dame, ± 30 jaar.

1. Een heel ouderwetsch bureau of sterk gebogen kast, waarop dit voorwerp heeft gestaan.
2. Leven, veel leven in huis. Ik hoor daar veel menschen en veel stemmen.
3. Ik voel bij dit voorwerp pijn in de buikstreek en in mijn rug (ze wrijft over haar lichaam).
4. Waarom moet ik toch steeds zeggen: „Als ik mijn verstand maar behoud"? Wat dat beteekent weet ik niet.
5. Ik heb het gevoel alsof ik mijn ring moet afdoen. Ik zou zeggen, die dame heeft een ring, die aan een ander behoort of het heeft met een ander gebeuren te maken.
6. Dit voorwerp is vermengd met veel invloeden, o.a. van drie kleine jongens (Ze wijst de drie verschillende grootten).
7. Een daarvan moet heel moeilijk geweest zijn.
8. Het is alsof zij op het leven van die jongens veel invloed heeft uitgeoefend, van veel stuwkracht is geweest.
9. In het bijzonder van dien een, den oudste.
10. Dit draagt ook den invloed van een voorwerp, van dingen, die daar dichtbij hebben gestaan, een oude antieke ronde kom.
11. In die kom hebben muntstukken gelegen.
12. Dit voorwerp draagt ook den invloed van een brand in een huis.
13. En nu zou ik dit willen aanvoelen uit dit lijstje, niet uit de foto. Dus mogelijk is dit lijstje ook in een ander huis geweest en daarvan komt ook die invloed.
14. Dit huis was buiten de stad, heel apart. Er lag een tuin omheen. Nu geeft dit niet zoo'n prettigen indruk.
15. Er is iets in dat huis dat mij drukt.
16. Een stoep met hekjes aan weerskanten met afgaande treden, een bordes.

17. In dit huis is veel leed geleden.
18. Niet in het huis van die dame, het lijkt wel of dit bij de ouders behoort.
19. Informeert U eens, of dit met een voorwerp in aanraking is gekomen afkomstig van iemand die door verdrinking om het leven is gekomen en van wien steeds gedacht is dat hij zich opzettelijk verdronken heeft. Het was echter slechts door toeval.
20. Ik kom om gezondheidsredenen ook in contact met het buitenland. Er wordt Fransch gesproken. Ik zit midden tusschen de bergen, het lijkt wel Zwitserland.
21. Waarom heb ik steeds een boekje met gedichten bij mij?
22. Soms voel ik mij bij die dame geestelijk arm.
23. Er komt een zee-officier naar voren, het schijnt wat te maken te hebben met familie-relaties.
24. Ik voel mij, terwijl ik dien man zie, in een heel prettige stemming.
25. Het is iemand van ongeveer 48/50 jaar.
26. Het is net alsof ik hem wil uitlachen, en ik wil het daarom doen, omdat het iemand is, die altijd raad aan mij vraagt, en dien raad toch nooit opvolgt. Nu ben ik er uit.

Beoordeeling

1. Onjuist.
2. Twijfelachtig.
3. Twijfelachtig. Te vaag.
4. ???
5. Onjuist, althans niet thuis te brengen.
6, 7, 8, 9. Dit is zeer goed.
10, 11. Onjuist.
12. Niets van bekend.
13. Portret en lijstje zijn vanuit een ander huis gestuurd, maar zij hebben daar niet gestaan. Twijfelachtig.
14, 15, 16, 17, 18. Dit is niet thuis te brengen.
19. Niets van bekend.
20. Betrokkene is om gezondheidsredenen in Zwitserland geweest.
21, 23, 24, 25, 26. Kunnen met eenigen goeden wil thuisgebracht worden.
22. Betrokkene is een zichzelf opofferende vrouw.

Wij wezen er hiervoor op, dat men kan aantoonen, dat het paragnostisch vermogen in aanleg bij alle menschen voorkomt en dat men, met Dietz, kan zeggen, dat, indien gewerkt wordt met gemiddelde personen, die geen bijzonderen aanleg voor, nòch afkeer van [29]) telepathische proeven vertoonen,

29) Wanneer de proeven, om onverschillig welke reden, den pp. niet aangenaam zijn, kan hij de resultaten negatief beïnvloeden. Zie J. B. Rhine: „Extra-Sensory Perception", Boston, 1934.

een surplus van ± 10 % boven de mathematische trefkans verwacht mag worden. Bij personen, die wij geneigd zijn als goede proefpersonen (als telepathen, gedachtenlezers en „helderzienden") aan te merken, is dit surplus aanmerkelijk meer. Wij dienen ons er nochtans van bewust te zijn, dat er tusschen den „goeden" en den „slechten" proefpersoon slechts een gradueel en geen principieel verschil bestaat....

De „goede" of betrouwbare proefpersoon heeft overwegend treffers — de „slechte" of onbetrouwbare proefpersoon heeft overwegend mislukkingen.

Treffers en mislukkingen komen naast elkaar voor, hetgeen twee (horloge en pasportret) van de drie hierboven vermelde gevallen ons zoo duidelijk demonstreeren. Onderscheidene proefpersonen weten ons te vertellen, dat zij bij hun pogingen om te „ontvangen" allerlei beelden voor zich „zien" of aan allerlei dingen moeten denken. Zij moeten uit hetgeen voor (in) hen opdoemt een keuze doen. Slechts de geoefende pp. weet (op grond van fenomenologische verschillen, welke hij door introspectie heeft leeren kennen) het juiste beeld uit de veelheid te kiezen [30]). De betrouwbare pp. is dus hij of zij die overwegend juist weet te kiezen.

Wij hebben in het voorgaande bij herhaling het woord mislukking gebezigd. Het is van belang ons op de beteekenis van dit woord te bezinnen.

Wanneer wij een uitspraak van een pp. niet „thuis kunnen brengen", zoo is daarmede nog volstrekt niet gezegd, dat wij met een mislukking te doen hebben, al zullen wij ook geneigd zijn de uitspraak als zoodanig aan te merken. Wij doen dit op grond van het eenvoudigheidsbeginsel. [31])

Bij het hiervoor vermelde geval van het pasportret heb ik met betrekking tot 21, 23, 24, 25 en 26 gezegd, dat zij met eenigen goeden wil thuisgebracht kunnen worden. Dat wil dus zeggen dat een onwelwillend beoordeelaar hier van mislukkingen zou spreken.

Wie van beiden heeft nu gelijk?

Ik kan op deze vraag slechts één antwoord geven. Het is in het belang van het onderzoek, dat slechts gebaat kan zijn bij een critische instelling bij den onderzoeker (en een daaruit resulteerende strenge selectie van het materiaal) dergelijke „fragliche" treffers als mislukkingen te beschouwen, waarbij wij er ons echter van bewust dienen te zijn, dat wij mogelijk de

---

30) De gedachten zijn hier wel primair. Bij een aantal proefpersonen veroorzaken zij geloofwaardige pseudo-hallucinaties van het gezicht, het gehoor...

31) Zie mijn: „Het Spiritisme", den Haag, 1936.

uitkomsten van ons onderzoek „drukken" (hetgeen altijd beter is dan het te flatteeren).

Wij zien hetzelfde bij de bestudeering van de profetische droomen met *fragmentarische* congruentie. Wij kunnen, over het algemeen [32]), slechts die gevallen als treffers aanmerken, welke zich realiseeren op korten termijn (1 à 2 dagen). Dit doende zullen wij zekerlijk meer dan eens genoopt zijn een „intuïtief" als treffer aangemerkten droom [33]) als een „mislukking" te beschouwen. Hoezeer dit ook te betreuren kan zijn, zoo zal men nochtans inzien dat wij, aldus handelende, goed doen. Wij kunnen hier beter een treffer op formeele gronden als een „mislukking" aanmerken, dan een mislukking goed praten.

Een typisch voorbeeld van een uitspraak, die betrokkene niet thuis kon brengen, als een mislukking werd aangemerkt, maar in wezen geen mislukking doch een treffer was, is het navolgende geval, dat echter geenszins op zichzelf staat.

Bij gelegenheid van een zitting met mej. J. Maass nam zij een horloge met ketting ter hand, door dokter v. d. H. op tafel gelegd. Pp. kreeg den indruk van een persoon die „twee personen in één is. Hij heeft een humoristischen inslag. Een merkwaardige combinatie van twee menschen in één. Het éene oogenblik is het iemand die je in een kerk zult vinden, het andere oogenblik in een danslokaal. Toch komt het geestelijke, het klooster, meer naar voren. De vrouw trekt mij, de vrouw verwerp ik. Draagt die persoon een titel ?"

Arts v. d. H.: „Neen, het is een simpele persoonlijkheid".

Pp.: „Het geestelijke komt hier sterk naar voren, net wat ik straks zeide, het geestelijke zal meer de overhand krijgen. Het is alsof ik op mijn tanden moet bijten. Ik hoor zeggen 45 jaar. Het is alsof dit iets te maken heeft met een slag. Het is alsof ik dan pas eigenlijk mensch word . . . ."

Het merkwaardige is nu dat op het oogenblik waarop pp. het horloge met ketting ter hand nam ik mij — door een toevallige omstandigheid, welke hier niet ter zake doet — *in gedachten* met een bekende, een medicus, bezighield, op wien deze beschrijving toepasselijk is. Het ver-

32) Zie J. M. J. Kooy: „Bijdrage tot de kennis van den profetischen droom met fragmentarische congruentie", „T. v. P.", VII, pag. 241.

33) Zie J. C. M. Kruisinga: „Dunne-effect of toeval?", „T. v. P.", VIII, pag. 209.

moeden ligt nu wel zeer voor de hand dat pp. met mij in contact kwam (telepathie, gedachtenlezen) in plaats van met v. d. H. [34])

Uit het bovenstaande moge gebleken zijn, dat er iets waars ligt in het gezegde van H. Szántó „dass kaum jemals ein (psychometrisches) Experiment entschieden als negativ erkannt werden kan" en dat wij bij de psychoskopie meestal slechts van „positiven und unentschiedenen Experimenten" spreken kunnen. [35])

Met mislukkingen in den eigenlijken zin hebben wij slechts daar te doen, waar het medium door combineeren, raden enz. tot zijn uitspraken komt....

Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn, of wij hebben bij de psychoskopie te doen met telepathie, gedachtenlezen en andere onder het verzamelbegrip paragnosie vallende verschijnselen. [36])

Beschouwen wij de uitkomsten van ons onderzoek, zoo moeten wij tot de erkenning komen, dat hetgeen onze proefpersonen ons te zien gaven overwegend als telepathie en gedachtenlezen [37]) kan worden aangemerkt. Onze proefpersonen hadden „invallen". Naast de gedachten en beelden [38]) die „uit hen zelf" voortgekomen zijn staan andere, die „uit een der aanwezigen" zijn voortgekomen. [39]). In een aantal gevallen drongen de „uit anderen voortgekomen gedachten" zich krachtig aan hen op. Men kon dit dan duidelijk aan het gedrag van de(n) pp. constateeren — hij (zij) voelde zich zeker (juistheidsbewustzijn).

In andere gevallen viel een aarzeling in het gedrag van de(n) pp. te constateeren, een neiging om vragenderwijze te spreken en te „visschen".....

Mevr. F. werd door het feit, dat wij op haar vragen niet antwoordden in hooge mate geprikkeld. Zij kon er kennelijk niet tegen, dat wij haar geheel aan haarzelf overlieten, waardoor zij niet wist of zij „dingen"

34) Zie O. Fischer: „Experimente mit R. Schermann", Weenen, 1924; P. A. Dietz: „Metagraphologie en psychisch transfert", „T. v. P.", IV, pag. 167; W. H. C. Tenhaeff: „Paragnosie en „Einfühlen" ", „T. v. P.", V, pag. 223.

35) „Zeitschr. f. Parapsychologie", 1930, pag. 553.

36) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Paragnosie en „Einfühlen" ", Acad. proefschrift, Utrecht, 1933. Opgenomen in: „T. v. P.", V, pag. 193.

37) Onder gedachtenlezen hebben wij hier, met H. Driesch („Parapsychologie", München, 1932) te verstaan, „abzapfen fremdseelischer Seeleninhalte".

38) Zie noot 30.

39) Zie G. Heymans: „Over de verklaring der telepathische verschijnselen", „Mededeelingen der S.P.R.", No. 10. Voorts P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", pag. 193.

zeide welke uit haar zelf, dan wel uit anderen kwamen. Ons zwijgen werkte deprimeerend op haar, die nog een beginnelinge was, en deed haar zichzelf steeds meer onzeker voelen. Het einde was een lichte trancetoestand met dramatische splitsing der persoonlijkheid. Haar protesthouding uitte zich in een preekje van een zich door haar manifesteerenden „geest" .....

Bij gelegenheid van onze zitting met mevr. v. d. Bos—Teunissen zeide deze psychoskopiste eenige malen: „U moet mij zeggen als ik er naast ben" (een opdracht waaraan wij *niet* voldaan hebben). Deze, vaak betrouwbare, psychoskopiste bleek kennelijk niet in staat te zijn een nauwkeurig onderscheid te maken tusschen eigen en anderer gedachten. Gelukkig drongen zich bij gelegenheid van onze zitting met deze pp. overwegend anderer gedachten aan haar op.

Onder de dingen, die ons bij de observatie van deze proefpersoon troffen, behoort het navolgende.

De heer S. te L. had ons een steen toegezonden, door hem opgeraapt in „een in een tropisch oerwoud uitgekapt terrein" tijdens een reis in Zuid-Amerika (Guatemala). Wij gaven dezen steen aan onze proefpersoon in handen, die ons wist te vertellen, dat hij uit een tropisch land kwam — zij „voelde" de warmte van de zon. Zij kon ons echter niet zeggen uit welk land deze steen afkomstig was, wel wist zij met zekerheid dat hij niet uit Indië kwam.

Men dient hierbij in aanmerking te nemen, dat proefpersoon een zeer eenvoudige vrouw is, met een gebrekkige kennis der aardrijkskunde. Zij is in Indië geweest en kent het Indische landschap. Het landschap, dat zij voor zich „zag" droeg een geheel ander karakter dan het Indische landschap. Zij redeneerde nu per exclusionem. Een tropisch landschap, maar het is niet Indië.

Wij merkten deze neiging om per exclusionem te redeneeren nog eenige malen bij deze proefpersoon op. Er is bij haar zeer zeker een verstandelijke bewerking van hetgeen zij op paranormale wijze verkrijgt in het spel, evenals bij zoovele andere psychoskopisten. Het spreekt vanzelf, dat hiermede een foutenbron gegeven is. [40])

Bij onze kaartproeven treedt reeds het verschijnsel naar voren, dat een ieder, die met media geëxperimenteerd heeft, uit ervaring bekend is:

40) Zie P. A. Dietz: „Kritische beschouwing omtrent retrograde psychoskopie" in „T. v. P.", VIII, pag. 193.

de praestaties der media zijn aan een onberekenbare eb en vloed onderworpen. Het medium is den eenen dag beter gedisponeerd dan den anderen.

Dit is zekerlijk ook bij de psychoskopisten het geval. Het is zeer zeker een opmerkelijk feit dat welhaast al onze proefpersonen begonnen met ons (zij het ook geheel onnoodig) te vertellen, dat zij niet wisten of zij gedisponeerd waren en dat het dientengevolge weleens zou kunnen gebeuren, „dat er niet veel van terecht kwam" (m.a.w. dat er hun weinig uit anderer bewustzijnen zou invallen en veel uit henzelf zou voortkomen).

Dat de proefpersonen dit opmerkten hield ongetwijfeld verband met het feit, dat ze vreesden dat de sfeer van het laboratorium deprimeerend op hen zou inwerken. In den aanvang was dit ook zeer zeker het geval. Het weten dat men zich tegenover critische — zij het ook overigens welwillende en begrijpende — onderzoekers bevindt, werkt remmend op de proefpersonen in. [41]) Daarbij komt nog dat enkelen proefpersonen door gevoels-spiritisten was ontraden zich met ons in verbinding te stellen. Het kan aan geen twijfel onderhevig geacht worden, of ook deze suggesties werkten remmend op onze proefpersonen in.

Een feit, dat ons tijdens deze proefnemingen bij herhaling getroffen heeft (maar dat overigens reeds lang bekend is) is dat niet alle personen even goede „afzenders" zijn (dat de psychoskopisten niet uit alle personen even gemakkelijk kunnen putten). Bij herhaling viel het ons op, dat onze proefpersonen bij onderscheidene inductoren, van A. afkomstig, zoo weinig zeiden, terwijl zij bij onderscheidene inductoren, van B. afkomstig, zoo veel zeiden. De argwanende lezer zal hieruit besluiten, dat B. aanwijzingen gaf (de proefpersonen onbewust op weg hielp) en A. dit volmaakt wist na te laten, maar dit is toch geenszins het geval. [42]) Een en ander hangt met de persoonlijkheid (het karakter) samen. Er zijn nu eenmaal van die eigenaardige gesloten naturen, die krachtens hun psychische structuur niet alleen „slechte" afzenders zijn, maar die ook voor een paragnost moeilijk zijn te „benaderen" („abzapfen fremdseelischer Seeleninhalte"). Aan den anderen kant staan personen die kennelijk goede afzenders zijn en door den paragnost gemakkelijk benaderd kunnen worden. Wij zien, tijdens de

41) Al onze proefpersonen — met uitzondering van mevr. F. — hebben na afloop der zitting verklaard gaarne terug te willen komen om zich voor verder onderzoek beschikbaar te stellen.

42) De ervaring leert dat menschen, die tijdens de zitting hun mond niet kunnen houden, volstrekt niet steeds de beste resultaten krijgen.

zitting, dat zij de aandacht van den paragnost trekken en deze soms langdurig binden.

Soms zien wij dat de aandacht van den paragnost in een bepaalde richting wordt getrokken. Bij gelegenheid van onze zitting met den heer de Groot richtte hij zich plotseling tot twee, naast elkaar zittende, elkaar slechts oppervlakkig kennende dames. Er doemden kennelijk allerlei beelden voor hem op, welke hij beschreef, maar hij kon soms niet nauwkeurig bepalen, op welke der beide dames zijn geloofwaardige (pseudo-) hallucinaties betrekking hadden.

De ervaring leert, dat de beschrijving van dergelijke, zich a.h.w. spontaan aan den proefpersoon opdringende beelden, in den regel zeer nauwkeurig is. Meestal wordt uit deze beschrijving door den betrokkene een milieu of een persoon herkend, waarin hij verkeerd heeft, of waarmede hij in aanraking is gekomen. Mevr. v. d. Bos merkte bij gelegenheid van haar zitting tegen ons op, dat dergelijke, zich a.h.w. spontaan aan haar opdringende beelden in den regel „raak" waren. Na afloop van haar zitting drong zich plotseling het beeld van een bejaarden man aan haar op, die, volgens haar zeggen, een leeraar was geweest van Ir. Koopman en die zeer op hem gesteld zou zijn geweest. Deze heer zou o.m. een zeer karakteristiek baardje gedragen hebben en op 68-jarigen leeftijd overleden zijn.

Na eenig nadenken moest betrokkene erkennen, dat deze beschrijving inderdaad betrekking had op een zijner leeraren uit zijn middelbare-schoolperiode. Deze leeraar droeg een zeer karakteristiek baardje, was zeer op hem gesteld geweest en op 68-jarigen leeftijd overleden.

Het kan aan geen twijfel onderhevig worden geacht of ook tijdens het proefnemen dringen zich plotseling dergelijke beelden aan een pp. op. Dit kan er toe leiden, dat men van een mislukking spreekt waar in werkelijkheid van geen mislukking sprake is.

De uitkomsten dezer onderzoekingen hebben ons gesterkt in onze overtuiging, dat het voorwerp (de inductor) slechts een rol van ondergeschikte beteekenis speelt en eventueel gemist kan worden. [43]) Voor sommige proefpersonen is het echter suggestief.

Met eenige onzer proefpersonen hebben wij getracht ook nog andere proeven te nemen dan de gewone psychoskopische.

43) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Paragnosie en „Einfühlen"".

Bij gelegenheid van onze eerste zitting met den heer Benedict (24.5.1936) stelden wij hem een gesloten en verzegelden envelop ter hand. Deze envelop was aan één onzer (T.) een vijftal jaren geleden door Dr. Dietz (wiens handteekening vier maal op de achterzijde van de envelop voorkwam) ter hand gesteld met het doel er t.z.t. een proef mede te laten nemen.

De heer B. nam de envelop in handen en zeide:

1. Ik krijg twee indrukken. De eerste indruk is, dat het een schrijven, een brief is. De tweede indruk is, dat het een foto is. Dit moet ik even nader bezien.
2. Het is alsof ik iets op de dingen zie staan, een stoel, een tafel.
3. Dan krijg ik een omgeving van bergen te zien.
4. Het kan zijn, dat het door iemand gestuurd is, die in een ander land woont. Ik krijg het idee van een prentbriefkaart met een mededeeling er op.
5. Ik zie wit.
6. Nu zie ik om het voorwerp een menigte menschen staan.
7. Er dringt zich een persoonlijkheid aan mij op.
8. Ik hoor een taal die ik niet thuis kan brengen. Geen Duitsch, Fransch of Engelsch.
9. Het kan iets zijn dat geelachtig is. Ik krijg een crême-kleur.
10. Het heeft een donker vlak, waarop ik iets lichts zie.
11. Ik krijg een warm klimaat om mij heen.
12. Een berglandschap.
13. Ik word den kant van Frankrijk uitgedreven.
14. Dan moet ik over water.

Beoordeeling

Wij openden de envelop. Deze bleek een prentbriefkaart te bevatten, waarop de tempel van Neptunus te Pesto (Italië) stond afgebeeld.

1. Het voorwerp gaf de suggestie, dat we met een brief te maken hadden. Dit is de eerste, langs verstandelijken weg gekregen, indruk. Pp. corrigeert zichzelf en zegt thans, dat het een foto is. Hier komt hij dichter bij de waarheid. Het was echter niet zoo moeilijk dit goed te raden.
2. Het dak van den tempel rust op vierkante steenen vlakken. Elk dezer vlakken rust op zijn beurt op een zuil. Zuil en vlak doen zetel- en tafelvormig aan.
3. Pesto ligt in een bergachtige omgeving. Op de kaart is daar echter niets van te zien.
4. Dr. Dietz heeft de kaart tijdens een verblijf in Italië gekocht. Het is inderdaad een prentbriefkaart — er staat echter geen mededeeling op. Op de envelop staan echter handteekeningen. (4 × Dr. P. A. Dietz).
5. De achterkant van de kaart is wit en ook de prentzijde bevat witte vlakken.
6. Er staan geen menschen op de kaart afgebeeld.
7. De invloed van Dr. Dietz?
8. De kaart komt uit Italië.
9. De kaart was door een crême-kleurig karton omsloten. De envelop was niet doorzichtig. Dit is dus goed.

10. De tempel geeft een donker vlak op lichten achtergrond.
11. Dit is juist.
12. Zie onder 3.
13. Dit is niet fout.
14. Als boven.

Daar dit resultaat niet geheel onbevredigend leek, besloten wij met hem meer van dergelijke proeven te nemen.

Bij gelegenheid van onze tweede zitting met genoemden pp. gaven wij hem achtereenvolgens eenige gesloten en verzegelde enveloppen. Pp. zeide dadelijk, dat zijn „eigen gedachten begonnen te werken". De enveloppen suggereerden hem prentbriefkaarten [44]) en dit vermoeden werkte storend op hem in. Dit is begrijpelijk en wij zetten deze proeven dus niet voort. Toen wij na verloop van tijd tusschen de inductoren een gesloten envelop, inhoudende een stuk blanco papier mengden (het geheel suggereerde een brief) zeide pp. spontaan: „Ik zie een stuk papier met lijntjes. Er staat niets op dat papier geschreven". De woorden „met lijntjes" waren foutief, maar nochtans begrijpelijk. (Zie Dietz: „Kritische beschouwing omtrent psychoskopie", „T. v. P." VIII, pag. 193).

Mevr. Schiferli was zoo bereidwillig zich een middag beschikbaar te stellen om ons gelegenheid te geven kaartproeven met haar te nemen. Waar zij zich persoonlijk echter zeer weinig voor dit onderzoek interesseerde, was het bereikte resultaat niet belangrijk. Zij „raadde" op dezen middag ongeveer even zoo vele malen goed als, volgens de kansrekening, te verwachten viel.

De ervaring heeft ons reeds geleerd, dat „helderzienden" volstrekt niet alles kunnen „zien", zooals vele leeken ten onrechte meenen en daardoor soms onredelijke eischen aan een pp. stellen [45]). Zij „zien" in den regel slechts die dingen, welke hun belangstelling hebben en deze belangstelling resulteert vaak uit ervaringen in de jeugd en de puberteitsjaren opgedaan.

De oorzaak van de richting der belangstelling is vaak eerst na psychoanalytisch onderzoek te ontdekken. [46])

Zekerlijk geeft ons onderzoek nog aanleiding tot verdere beschouwingen. Wij hopen deze in een andere studie naar voren te brengen.

44) In werkelijkheid bevatten zij door mij, op wit carton gemaakte, hoogst eenvoudige, teekeningen.

45) Zie: „Zeitschr. f. Parapsychologie", 1928, pag. 420.

46) Zie: „Parapsychologische Studiën", pag. 273.

S.P.R.
JAARVERGADERING

De voorzitter opende om 10 uur de vergadering, welke op Zondag 18 April 1937 werd gehouden te Amsterdam in „Het Nieuwe Huis".

In zijn openingswoord wees Prof. van Mourik Broekman er op, dat wij meer dan één reden hebben om ons te verheugen. De belangstelling voor de parapsychologie neemt toe, er zijn in den loop van het afgeloopen jaar enkele belangrijke publicaties van de hand van eenige onzer bestuursleden verschenen, terwijl ook het contact van onze Vereeniging met het buitenland inniger wordt. Ons ledental stijgt, en van de zijde der pers bestaat belangstelling en waardeering voor ons werk.

Vervolgens gaf hij het woord aan den secretaris om de notulen van de vorige vergadering voor te lezen (zie T. v. P., VIII, pag. 185) en om zijn jaarverslag uit te brengen (zie T. v. P., IX, pag. 133).

Daarna bracht de penningmeester zijn jaarverslag uit (zie T. v. P., IX, pag. 134).

Evenals het vorig jaar was, volgens de kascommissie, ook thans gebleken, dat de heer Poortman op voortreffelijke wijze de gelden der Vg. beheerd had. Hem werd décharge verleend.

De heer J. D. Richards (Rotterdam) verzocht om niet steeds dezelfde leden als leden der kascommissie te benoemen. Aan zijn verzoek werd voldaan door naast Notaris A. C. van Mourik Broekman den heer W. van Gorcum te benoemen.

De bibliothecaris bracht verslag uit en bepleitte de wenschelijkheid om t.z.t. een klapper te doen samenstellen op de eerste tien jaargangen van het T. v. P. Met de samenstelling van dezen klapper zou thans reeds begonnen kunnen worden. Aan den heer J. J. Poortman werd het verzoek gericht, zijn medewerking te verleenen.

Daarna kwam men tot de verkiezing van twee bestuursleden in verband met het periodieke aftreden van Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans en Dr. W. H. C. Tenhaeff. Beide bestuursleden werden bij acclamatie herbenoemd. Prof. Brugmans aanvaardde de benoeming onder voorbehoud. Te verwachten is, dat hij dit voorbehoud niet zal laten gelden.

Bij gelegenheid van de rondvraag stelde Dr. C. Beck (den Haag) de vraag of er geen kans bestond, dat „Mensch en Kosmos" het „Tijdschrift voor Parapsychologie" concurrentie zou kunnen aandoen. Hij achtte dit niet gewenscht. Dr. H. Wolf antwoordde hierop, dat deze angst ongegrond

was en dat hij daar ook tegen zou waken. „Mensch en Kosmos" heeft een geheel ander doel dan het „Tijdschrift voor Parapsychologie" en zal derhalve een geheel ander karakter dragen.

Dr. Wolf bepleitte voorts de wenschelijkheid om te komen tot de uitgave van een driemaandelijksch bulletin („Acta Parapsychologica"), geschreven in het Engelsch, Fransch en Duitsch. Dit zou dan een internationaal tijdschrift kunnen worden. Het periodiek zou een informatief karakter moeten dragen.

Het Bestuur heeft dit onderwerp in studie genomen.

De penningmeester beantwoordde nog eenige vragen, betrekking hebbend op het collectieve abonnement op het T. v. P..

Om 11 u. sloot de voorzitter de vergadering.

Toen kwam het wetenschappelijk gedeelte aan de beurt.

Dr. W. H. C. Tenhaeff hield een voordracht over: „Parapsychologie en Sociale Psychologie".

Na afloop van deze voordracht werd een pauze gehouden.

Om 2.15 u. werd de vergadering opnieuw geopend. Dr. W. H. C. Tenhaeff, Ir. L. J. Koopman en Dr. W. R. van Wijk brachten verslag uit van hun laboratorium-arbeid.

Om 2.45 u. hield Dr. Gerda Walther (München) een voordracht over: „Die innerseelische Seite parapsychologischer Phänomene".

De voordrachten en de verslagen der proefnemingen zullen t.z.t. in het T. v. P. worden opgenomen.

Voor het wetenschappelijk gedeelte bestond een zeer groote belangstelling en de sprekers werden met groote aandacht gevolgd.

Om pl.m. 4.30 n.m. sloot de voorzitter de vergadering, met een woord van dank aan allen, die tot het welslagen der bijeenkomst hadden bijgedragen.

De Secretaris

VERSCHENEN MEDEDEELINGEN DER S.P.R.

Er wordt de aandacht op gevestigd, dat van de vroeger verschenen Mededeelingen der S. P. R. — van 1921 tot 1929, in welk jaar de Mededeelingen in het Tijdschrift voor Parapsychologie werden opgenomen, zijn 15 afleveringen verschenen — nog een aantal exemplaren beschikbaar is: slechts met uitzondering van nr. 1 en nr. 14. De voorhanden ex. zijn verkrijgbaar tegen betaling van f 0.50 per stuk bij den heer E. Wegelin te Bussum (Heuvellaan 27, postgiro 15793). De geheele beschikbare serie: nr. 2 tot en met

nr. 13, plus nr. 15 kan men zich intusschen aanschaffen voor f 4.—, terwijl leden der S.P.R. voor deze 13 afleveringen slechts f 3.— behoeven te betalen. Hetzelfde geldt voor bibliotheken.

Van den inhoud der Mededeelingen vindt men een beknopten index in het nummer van dit tijdschrift van Sept. 1934 (VI, 6), p. 286 e.v.. In het bijzonder wijzen wij op Med. nr. 7 (125 pag.), waarin voorkomt het geïllustreerde artikel van Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans: „De „passieve toestand" van een telepaath, door het psycho-galvanisch phenomeen gecontroleerd" en op Med. nr. 15 met het resultaat van het onderzoek van mevr. Lotte Plaat door Dr. W. H. C. Tenhaeff.

BOEKBESPREKING

L. HOYACK, *Klinkend Heelal. Natuur- en geestesphilosophische synthese op mystiek-religieuzen grondslag.* N.V. Uitgeversmij. Æ. B. Kluwer, Deventer en „de Sikkel", Antwerpen, 1937. Prijs f 2.40.

Ik heb dit boek met de meest tegenstrijdige gevoelens gelezen. Belangstelling, verbazing, vaak ook met ironie. Het is geschreven met veel kennis en vol geest. Maar, helaas, overal doortrokken van het grondeuvel der occultistische litteratuur: de allesweterij. Hoyack weet, jammer genoeg, veel te veel en te zeker. Veel minder zou veel meer geweest zijn. Al te grif is hij met „aannemen", waarop hij dan doorredeneert, alsof het zekerheden waren, om vandaaruit weer tot nieuwe aannemelijkheden te komen, die ten slotte uitloopen op zeer gewaagde hypothesen. Overal gevaarlijke analogie-redeneeringen volgens simplistische methoden.

De schrijver schrikt niet terug voor de noodige absurditeiten. Terwille van zijn geloof in zijn geliefde mystici moeten de zon en de aarde toch eigenlijk het middelpunt van het melkwegstelsel, ja zelfs van het heelal zijn! Als hij het over zijn „theorie der exterioriteit van het zien", het befaamde „bliklicht" heeft (reeds bij de Neoplatonici treft men een dergelijke theorie aan) dan ontaarden de redeneeringen in verward gepraat.

Met zulke boeken komen we *niets* verder. Integendeel, als we meenen meer te weten dan we weten, is dit een rem voor het volhardend onderzoek, dat slechts zin heeft voor wie zich zijn onwetendheid belijdt.

Toch, als men dit boek leest, zooals ik het las, — volkomen onge-

loovig — kan men er genot en zelfs nut van hebben. Het is aangenaam zijn critiek eens een poosje op zij te schuiven en zich te laten gaan in half-fantastische, half-wijsgeerige stemmingen.

Dr. P. A. DIETZ

F. M. HUEBNER, *Sterren stralen boven Amsterdam,* Uitg.-Mij. Literbo, Amsterdam, z. j..

Wederom een roman met occulte motieven van den schrijver van „Satan im Tulpenfeld" [1]). Deze schijnt ons echter *als roman* belangrijk beter geslaagd dan het zoo juist genoemde boek: wij zien het gebeuren zich ook uit het *innerlijk* der personen ontwikkelen.

Wat de occulte motieven betreft, daar moet de schrijver toch oppassen nauwkeurig te blijven. Zoo kan men voorgevoelens toch moeilijk telepathie noemen (p. 22), terwijl als dan van astrologie gebruik wordt gemaakt, dit ook moet kloppen met de opvattingen der astrologen. Maar geen ernstig astroloog zal een horoscoop alleen op grond van geboortejaar en geboortedatum, dus zonder geboorteuur (p. 108), uit willen werken, terwijl menschen, die, zooals deze echtgenooten, geboortejaar en -datum gemeen hebben, nog wel in zeer veel kunnen verschillen en zich ook niet op dezen grond tot elkaar aangetrokken behoeven te voelen.

J. J. POORTMAN

1) Vgl. dit tijdschrift IX p. 43.

BERICHT

Het adres van *Dr. W. H. C. Tenhaeff* is met 1 Juli 1937 geworden: *Adm. van Gentstraat 53bis, Utrecht.*

INHOUD

DE MAGISCHE SPIEGEL

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

1. Een greep uit de geschiedenis van het hypnotisme.

Op 23 Mei 1934 was het twee honderd jaar geleden dat Franz Anton Mesmer te Iznang bij Radolfszell geboren werd. Dit feit werd door ons in den zesden jaargang (pag. 200) van dit tijdschrift herdacht.

Over zijn persoon wil ik hier niet schrijven, sinds Stefan Zweig ons daar een bij uitstek lezenswaardige beschrijving van heeft geschonken in zijn: „Die Heilung durch den Geist" [1]). Ik wil hier slechts het feit memoreeren, dat hij te Weenen theologie, wijsbegeerte en medicijnen studeerde. Op 31 Mei 1766 promoveerde hij tot doctor in de geneeskunde op een dissertatie: „De influxu planetarum in corpus humanum." Dit proefschrift bewijst, dat Mesmer in die dagen reeds oog had voor hetgeen wij thans plegen te noemen „kosmobiologische Zusammenhänge." [2])

In zijn dissertatie vinden wij de kiem van het systeem, dat hij later ontwerpen zou, en dat zooveel pennen in beroering zou brengen. Ik heb hier het oog op zijn leer — door hem in onderscheidene publicaties neergelegd —, dat de hemellichamen invloed uitoefenen op de aarde en in de organismen door bemiddeling van een universeel fluïde, dat als tusschenstof (medium) dient te worden aanvaard. De mensch bevindt zich — volgens Mesmer, — voortdurend te midden van fluïdieke stroomingen, welke versterkend op hem inwerken. De punten, waar dit fluïde in- en uitstroomt, noemt hij de polen.

Volgens Mesmer kan de mensch het instroomen van het fluïde in zijn lichaam, het accumuleeren alsmede het afgeven ervan aan een medemensch regelen en hij geeft nu een aantal voorschriften, welke gezamenlijk zijn methode vormen.

Een juiste toepassing zijner methode zou van groote beteekenis zijn voor de geneeskunde, daar men hierdoor zieken zou kunnen genezen. Mesmer zelf meende dit metterdaad te kunnen bewijzen. Jarenlang oefende hij te Parijs een geneeskundige praktijk uit en zeer vele patiënten verklaarden zich door zijn „magnetische kuren" genezen. Ook wist hij een aantal medestanders te krijgen onder de Parijsche artsen van die dagen en weldra traden in verschillende plaatsen van Frankrijk „mesmeriseerende" personen op.

1) Leipzig, 1931. Zie voorts R. Tischner: „Franz Anton Mesmer", München, 1928.
2) Zie Tischner, l.c., pag. 32.

Het behoeft wel geen betoog, dat het optreden dezer „mesmeristen" door het overgroote deel der medici uit die dagen zeer ongaarne gezien werd. En er ontbrandde dan ook een felle strijd tusschen voor en tegenstanders der methode Mesmer [3]).

Het probleem van het mesmerisme is nog steeds een onopgelost vraagstuk. De strijd, door Mesmer ontketend, is tot op den dag van heden levend gebleven. Geen plaats van eenige beteekenis in ons land, of zij heeft haar „heilmagnetiseur" of „heilmagnetiseuse", en groot is het aantal in den lande van hen, die meenen aan zoo'n persoon — slechts bij hooge uitzondering een arts — hun genezing te danken te hebben. Bij gelegenheid van mijn vier radio-voordrachten over „Kwakzalverij en Occultisme" [4]) is mij dat weer eens gebleken.

Het meerendeel der artsen staat, tot op heden, echter nog afwijzend tegenover het optreden dezer lieden....

Zeker behoort het tot de taak der parapsychologen te trachten, ook dit probleem tot oplossing te brengen [5])....

Reeds Mesmer wist uit ervaring, dat onder bepaalde omstandigheden de gemesmeriseerde zieken tijdens de behandeling in een eigenaardigen, aan den slaap verwanten, toestand geraken (mesmerische hypnose) waarin, in een aantal gevallen, latente paranormale vermogens manifest worden. Zoo vertelt hij in zijn in 1780 geschreven, doch eerst in 1814 te Berlijn gepubliceerd werk: „Mesmerismus" van een gemesmeriseerde patiënte, bij wie zich het verschijnsel van het automatisch schrijven en der z.g. helderziendheid in den tijd voordeed.

Mesmer zelf heeft zich nooit intensief met deze zijde van het vraagstuk ingelaten — enkele zijner leerlingen deden dit echter wel. Ik denk hier b.v. aan de Puységur en aan Deleuze. Laatstgenoemde zegt in zijn geschrift: „Praktisch onderrigt nopens het dierlijk magnetismus" [6]) o.m.:

„Ieder weet, dat zekere personen gaan, spreken en gedurende den slaap werken, en dat, wanneer zij wakker gemaakt zijn, zij zich niets kunnen herinneren van hetgeen zij gedaan hebben. Men geeft aan die personen den naam van Slaapwan-

3) Ibidem.

4) Zie: „T. v. P.", IX, pag. 1 e.v.

5) Zie mijn werkje: „Het dierlijk magnetisme", Amsterdam, 1922.

6) Ned. vertaling „Met eene voorrede van B. J. Meyer, Magnetiseur te Rotterdam", Rotterdam, 1828, pag. 90 e.v.

delaars en aan den staat, waarin zij zich dan bevinden, dien van Slaapwandel 7). De voorbeschiktheid (d i s p o s i t i o) tot dien staat heeft men als een zenuwachtig affect beschouwd. Het is van belang dit affect tegen te gaan, uit hoofde van de toevallen, die er het gevolg van kunnen wezen.

De overeenkomst van eenen eigenwilligen (s p o n t a n é) Slaapwandel met eene crisis, die het Magnetismus dikwerf te weeg brengt, is oorzaak geweest, dat men aan deze crisis den naam heeft gegeven van m a g n e t i s c h e n S l a a p w a n d e l. Men zou een ‚gepaster' naam hebben kunnen vinden, doch dewijl deze naam sints veertig jaren algemeen is aangenomen geworden, is het nutteloos dien te veranderen.

De magnetische Slaapwandel, dien wij eenvoudig weg S l a a p w a n d e l zullen noemen, omdat er in dit geschrift geene tweeduidigheid kan wezen, is eene wijze van bestaan, gedurende welke hij, die er zich in bevindt, er eveneens uitziet, als of hij slaapt. Indien zijn Magnetiseur hem aanspreekt, antwoordt hij, zonder wakker te worden: hij kan zelfs verschillende bewegingen maken, en als hij tot den natuurlijken staat wederkeert, heeft hij geene geheugenis meer van wat er gebeurd is. Zijne oogen zijn gesloten, hij verstaat doorgaans slechts hen, die men met hem in betrekking heeft gebragt. De uitwendige organen zijner zinnen zijn allen in den staat van verdooving, en echter krijgt hij gewaarwordingen, maar door een ander middel. Er ontwaakt in hem een inwendige zin, die welligt het middelpunt is der overigen, of eene soort van instinct, dat hem voorlicht nopens zijn behoud.......

Van alle de ontdekkingen, die van de hoogste oudheid af, der menschen aandacht tot zich getrokken hebben, is die van den Slaapwandel (S o m n a m b u l i s m u s) gewisselijk de meest geschikte, om ons voor te lichten nopens de natuur en de zielsvermogens van den mensch. De verschijnselen, die zij ons heeft doen waarnemen, bewijzen de onderscheiding der twee zelfstandigheden, te weten de dubbele aanwezendheid van den inwendigen en den uitwendigen mensch in een en hetzelfde individu: zij leveren het regtstreeksche bewijs op van de onstoffelijkheid der ziel, en het antwoord op alle de tegenwerpingen, tegen hare onsterfelijkheid geopperd. Zij stellen die waarheid in het helderst licht, die bij de oude wijzen bekend was, en zoo treffend is uitgedrukt door den heer BONALD 8), dat de mensch een geest is, door organen bediend........

Aan den anderen kant leert de Slaapwandel ons de middelen kennen, om geneeslijke ziekten te genezen, en die, welke zulks niet zijn, te verligten; hij dient ons, om de misslagen der geneeskunde te verhelpen, zoowel als die der overnatuurkunde (m e t a p h y s i c a)......"

---

7) Het verdient zeer zeker onze aandacht, dat wij in de geschriften der achttiende en negentiende eeuwsche voorloopers der huidige parapsychologen bij herhaling gewag gemaakt vinden van „eigenwilligen slaapwandel". Wij vragen ons af of dit verschijnsel zich in die dagen frequenter voordeed dan thans.....

8) Bedoeld wordt L. G. A. Bonald (1754—1840), de „traditionalist", die de filosofie op openbaring en het autoriteitsprincipe zocht te baseeren. T.

Ook de Duitsche arts Justinus Kerner dient hier genoemd te worden als een mesmerist, die zich in hooge mate interesseerde voor het vraagstuk van het somnambulisme. Zijn onderscheidene publicaties — waarvan die over de zieneres van Prevorst [9]) wel de meest bekende is — wijzen dit uit.

In het jaar 1841 trad de Zwitsersche „magnetiseur" Ch. Lafontaine in Manchester op. De arts James Braid behoorde tot hen, die geregeld de bijeenkomsten van Lafontaine bezochten — aanvankelijk met geen ander doel dan om hem te ontmaskeren, daar hij hem voor een bedrieger hield. Dit plan kon hij echter niet ten uitvoer brengen, daar hij al spoedig tot het inzicht kwam, dat hier geen sprake van eenig bedrog kon zijn.

Braid trachtte nu na te gaan, of het soms mogelijk was een andere verklaring te geven van het ontstaan der door hem bij Lafontaine waargenomen verschijnselen dan die, welke deze mesmerist daarvoor naar voren zocht te brengen (fluïde-hypothese). Hij begon met zelf proeven te nemen, en niet lang daarna publiceerde hij zijn werk: „Neurhypnologie" (1842). In dit geschrift wijst hij er op, dat een aantal verschijnselen, welke mesmeristen met behulp van een (hypothetisch) fluïde tot stand zeggen te brengen, zich ook dan voordoen, wanneer men een pp. een tijdlang op een blinkend voorwerp laat staren [10]). Braid plaatste een dergelijk voorwerp bij voorkeur zoo, dat de pp. een vermoeiende houding moest innemen bij het staren, waardoor hij (zij) dus op dubbele wijze vermoeid geraakte.

In den regel sluit een pp., die zichzelf op een zoodanige (dubbele) wijze kunstmatig vermoeit, na verloop van korteren of langeren tijd de oogen en geraakt in een toestand van verdooving, waarbij het lichaam allerlei convulsiones vertoont. [11]) Braid spreekt hier van een „kunstmatig in het leven geroepen toestand van het zenuwstelsel", waarin zijn sujetten een aantal verschijnselen vertoonden, identiek aan die welke Lafontaine (met behulp van zijn vermeend fluïdum) wist te bewerkstelligen. Tot deze

---

9) „Die Seherin von Prevorst", eerste druk 1830. (Vele malen herdrukt. Een bekende herdruk is die van Reclam, Leipzig.)

10) Reeds in 1785 werden door een zekeren Dr. Ostertag te Straatsburg patiënten in „een eigenaardigen toestand van onbewegelijkheid" gebracht, door hen op glazen kogels te laten staren. Zie C. Kiesewetter: „Franz Anton Mesmers Leben", in: „Sphinx", 1891, I, pag. 345.

11) E. D. Wiersma wijst er in zijn: „Capita Psychopathologica" (Groningen, 1931, pag. 155) op, dat bewustzijnsdalingen of opmerkzaamheidsinzinkingen gepaard gaan met verschijnselen, zooals wij deze bij de epilepsie aantreffen. „Vele menschen hebben vlak voor het inslapen, in den overgang van waken tot slapen, allerlei spiertrekkingen, schokken in armen en beenen of ook wel door het geheele lichaam......"

verschijnselen behoort dan in de eerste plaats een zeer groote mate van „lichtgeloovigheid" (toestand van verhoogde suggestibiliteit = ontvankelijkheid voor suggesties).

Braid is op grond van zijn proeven tot de meening gekomen, dat de verschijnselen, welke Lafontaine c.s. bij hun sujetten bewerkstelligden, inderdaad echt waren, maar dat hun theorie over het ontstaan dezer verschijnselen herziening behoefde.

Braid's geschrift trok aanvankelijk niet veel belangstelling. Dit veranderde echter een twintigtal jaren later, toen Charcot zich met deze problemen begon in te laten. Deze Parijsche neuroloog van groote vermaardheid, wiens belangstelling uitging naar o.m. het probleem der hysterie, zocht zijn proefpersonen (die hij meestal uit zijn patiënten recruteerde) in een, aan den natuurlijken slaap verwanten, toestand te brengen, door hen te laten staren op glazen bollen, door plotseling een fel licht in hun oogen te doen schijnen, door hen te laten luisteren naar een luid en doordringend geluid als dat van een tam-tam, een schelle fluit, enz. [12]). De aldus behandelde personen werden — zoo leeraarde hij — uitermate vermoeid. Hierdoor werden zij slaperig en geraakten tenslotte in een soort van slaaptoestand. In dezen toestand van verlaagd bewustzijnsniveau (verzwakking der intellectueele functies) en (daaruit voortspruitende) verhoogde suggestibiliteit, gaf hij zijn proefpersonen allerlei suggesties. [13])

De denkbeelden van Charcot met betrekking tot het hypnotisme vonden krachtige bestrijding bij Bernheim (Nancy). Volgens Bernheim c.s. is de suggestie hèt middel om hypnose te verwekken. De school van Nancy is in dezen met haar beweringen een tijdlang zoo ver gegaan, dat zij gedurende geruimen tijd de meening heeft verkondigd, dat in laatste instantie zoowel de mesmerische hypnose als de technische hypnose (Charcot; school van Parijs) aan suggestie haar ontstaan te danken hebben [14]). Dit gaat

12) Een zekere virtuositeit heeft hier zeker wel Dr. A. Voisin gehad, die, vooral bij maniacale personen, bij wie het onmogelijk scheen om hen de aandacht blijvend op één punt te doen richten, hierin nochtans slaagde door hun de oogen open te houden met een blefarostaat (instrument om het bovenste ooglid vast te zetten), en ze te dwingen om, soms uren achtereen, in een wit en schitterend licht te staren!

13) In tegenstelling tot Bernheim en Liébeault, die de hypnose bij voorkeur benutten bij hun pogingen om patiënten te genezen (suggestie-therapie), benutte Charcot de hypnose bij voorkeur voor proefnemingen (kunstmatig verwekken van hysterische verschijnselen).

14) Volgens hen, die deze meening waren toegedaan, zou dus het staren op een glazen bol, het luisteren naar klokgetik, het „gemagnetiseerd" worden, slechts daarom doen „inslapen", omdat de pp. „gelooft" (zich zelf suggereert) dat een en ander hypnotiseerend werkt.

zekerlijk te ver. De vermoeidheid, welke ontstaat wanneer men een pp. laat staren op een glazen bol, of hem laat luisteren naar klokgetik, leidt er wel degelijk toe, dat de pp. geraakt in een toestand van verlaagd bewustzijnsniveau en daarmede gepaard gaande verhooging zijner suggestibiliteit. Men heeft Bernheim hier bij herhaling op gewezen, en zij, die dit deden, waren volstrekt niet allen „slechts" aanhangers der scholen van Mesmer en Charcot, doch ook enkelen zijner eigen volgelingen. Ik denk hier, b.v., aan von Schrenck Notzing, die in zijn opstel: „Fortschritte des Hypnotismus" [15]) zich als een overtuigd aanhanger van de school van Nancy deed kennen, waarbij hij echter nochtans de meening was toegedaan, dat met het „Schlagwort" suggestie lang niet alles verklaard is.

In het jaar 1889 verscheen te Neuwied F. Maack's: „Zur Einführung in das Studium des Hypnotismus und tierischen Magnetismus", waarin de auteur zich doet kennen als een arts, die het „im Grossen und Ganzen" wel met Bernheim eens is, doch daarbij een open oog heeft weten te houden voor het goede, dat er in de denkbeelden van Charcot — en ook in die van Mesmer — gelegen is, hetgeen hem gebracht heeft tot de overtuiging, dat de aard der hypnose afhankelijk dient te worden geacht van de middelen, waarvan men zich bedient om haar te verwekken, zoodat men feitelijk drie vormen van hypnose kan onderscheiden, t.w.:

1. de mesmerische hypnose;
2. de technische hypnose (Braid—Charcot);
3. de suggestie-hypnose (Bernheim).

Hoeveel over dit alles nog te zeggen valt [16]), wij moeten het hierbij laten, om tot de behandeling van ons eigenlijk onderwerp over te gaan. Het leek mij echter gewenscht — tot beter begrip van het geheel — deze beknopte schets van de geschiedenis van de hypnose sinds Mesmer daaraan vooraf te laten gaan.

2. *Hypermnesie.*

De ervaring leert ons, dat onze reproductie-capaciteit grooter is dan wij vaak geneigd zijn te meenen. Bij herhaling blijkt ons, dat wij eigennamen, woorden, enz., welke wij aanvankelijk vergeten waanden, nochtans, onder bepaalde omstandigheden reproduceeren kunnen.

---

15) „Sphinx", 1889, II, pag. 173.

16) Zie deel II van mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", den Haag, 1926.

De beroemde Schotsche geneeskundige John Abercromby vermeldt in zijn: „Inquiries concerning the intellectual powers and the investigation of truth" (1830) het geval van een kassier bij een der voornaamste banken van Glasgow. Deze werd eens op zijn kantoor lastig gevallen door een man, die zes pond sterling uitbetaald wenschte te krijgen. Verscheidene personen, die vóór hem gekomen waren, wachtten rustig hun beurt af, maar hij was zoo ongeduldig, zoo lawaaierig en vooral zoo onuitstaanbaar, vooral door zijn gestotter, dat een der bedienden den kassier verzocht, hem te betalen, om van hem verlost te worden. Hij gaf daar gevolg aan met een gebaar van ongeduld en zonder er aanteekening van te maken. Bij het afsluiten van de boeken, acht of negen maanden later, wilde de balans niet sluiten. Er zat een fout van zes pond in. De kassier zocht eenige dagen lang vergeefs naar het verschil. Eens op een dag kwam hij, door vermoeienis overmand, thuis, legde zich te bed en droomde, dat hij zich op zijn kantoor bevond, dat de stotteraar zich aanmeldde, enz. en weldra beeldden alle bijzonderheden van deze geschiedenis zich getrouw in zijn droom af. Hij had nu verder het geluk met de herinnering aan dezen droom te ontwaken.

Hij spoedde zich naar zijn kantoor, keek zijn boeken na en ontdekte, dat hij destijds de post niet ingeschreven had. Nu klopte zijn balans.

Het valt gemakkelijk hier een aantal soortgelijke voorbeelden aan te halen. 17)

De verklaring van deze verhooging onzer reproductie-capaciteit levert ons, volgens Heymans, onze kennis van het verschijnsel der psychische remming.

Beter dan iemand anders heeft hij ons een inzicht gegeven in dit verschijnsel. Weliswaar was men vroeger reeds overtuigd van het feit, dat bewustzijnselementen elkaar onderling kunnen remmen [18]), maar Heymans was de eerste, die door nauwkeurige experimenten de wettelijkheid daarvan voor gewaarwordingen heeft vastgelegd. Op elk zintuiggebied werd de maat der remming tengevolge van andere gewaarwordingen, welke gelijktijdig in het bewustzijn aanwezig zijn, uitgedrukt in de verhooging van de drempelwaarde. Deze proeven brachten o.m. aan het licht, dat de verhooging der drempelwaarde evenredig is met de intensiteit van den remmenden prikkel. Hoe sterker het remmend vermogen van een storenden prikkel is, hoe intensiever de geremde prikkel zal moeten zijn om bewust te worden.

De slaap nu kenmerkt zich door het op-den-achtergrond-treden der gewaarwordingen en de verslapping van den voorstellingssamenhang, twee factoren, die gunstige voorwaarden scheppen voor de tot dusverre geremde

17) Zie mijn studie over: „Cryptomnesie" in de door Dr. Dietz en mij verzamelde: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.

18) Ik denk hier aan J. F. Herbart, die een mechanica van voorstellingen zocht op te bouwen.

voorstellingen om op te stijgen. Daarom zien wij het verschijnsel der hypermnesie zich zoo veelvuldig bij slapers (droomers) voordoen.

Ook in de hypnose doet het verschijnsel der hypermnesie zich voor, en het kan ons derhalve geen verwondering baren wanneer wij lezen, dat Freud zich bij de behandeling zijner patiënten aanvankelijk van de hypnose bediende. [19]) Later is hij daarvan teruggekomen. Thans gaan er weer stemmen op om de hypnoanalyse wederom in eere te herstellen. [20])

J. Kerner maakt in zijn geschrift over de zieneres van Prevorst [21]) melding van het feit, dat, wanneer zij zich een droom, welken zij den nacht te voren gehad had, niet meer kon herinneren, zij slechts op een zeepbel behoefde te staren, om zich haar vergeten gewaand droombeeld wederom te doen herinneren. De verklaring van dit verschijnsel moge thans — op grond van het hiervoor behandelde — voor de hand liggend genoemd worden. Wij staan hier voor het verschijnsel der hypnotische hypermnesie — verhooging der reproductie-capaciteit als gevolg van een verslapping van den voorstellingssamenhang, waardoor de het „opstijgen" belemmerende factoren verzwakt worden....

Na de oprichting der Engelsche S. P. R. (1882) begon men zich meer te interesseeren voor het vraagstuk der hypnose en wat daarmede samenhangt. Dit leidde er toe dat men op het vraagstuk van het kristalzien (bij uitbreiding: het vraagstuk van den „magischen spiegel") stootte, en ook dit in studie nam. Enkele leden van het genoemde genootschap interesseerden zich in bijzondere mate voor dit, zooals nog nader zal blijken, reeds zeer oude vraagstuk. Aan hen danken wij een reeks gegevens met betrekking tot dit onderwerp, welke van blijvende waarde geacht moeten worden. Wij kunnen slechts voortborduren op het door hen opgezette stramien.

Bij het doorlezen van hun rapporten ontmoeten wij onderscheidene gevallen van door het staren op „kristallen" opgewekte hypermnesie. Een enkel voorbeeld — ter illustratie — volgt hieronder. [22])

„Ik had — aldus Miss Goodrich—Freer — bij vergissing een brief verscheurd zonder het adres van mijn correspondent te noteeren. Ik wist in welk graafschap hij woonde en toen ik op de landkaart zocht, herkende ik ook den naam van

19) Zie zijn: „De Droom", Ned. vert., Leiden, tweede druk, 1917.
20) Zie S. Lifschitz: „Hypnoanalyse", Stuttgart, 1930.
21) Reclam uitg., pag. 143.
22) Ontleend aan J. H. Hyslop: „Probleme der Seelenforschung", Stuttgart, 1909, pag. 56 en 59.

de stad, waarin hij woonde. Het betrof hier een plaatsnaam, waarmede ik in het geheel niet vertrouwd was, maar ik wist toch wel dat ik, bij het opnieuw lezen van dezen naam, hem zou herkennen. Maar de naam van de straat of van het huis kon ik mij niet te binnen brengen. Toen kwam ik op het denkbeeld het kristal ter hand te nemen. Ik begon te staren en daar verscheen opeens voor mij: „H. House" in grijze letters op witten achtergrond. Daar ik geen kans zag de juistheid van dit visioen te controleeren, besloot ik het er op te wagen en ik zond den brief met het — op een zoo zonderlinge wijze — verkregen adres weg. Na verloop van een paar dagen kreeg ik antwoord daarop. Dit antwoordschrijven had een hoofd: „H. House", gedrukt met grijze letters op witten achtergrond."

„Een van mijn vroegste ervaringen als kristalzienster, was het zien van een eigenaardigen, ouden stoel, een oude hand, een versleten jasmouw, die op de leuning van den stoel lag. Het beeld verscheen geheel onverwacht en verbaasde mij zeer. Langzaam aan begon ik het beeld echter te herkennen — het was de (zeer aanschouwelijke) voorstelling van een kamer in een pastorie, gelegen op het land. Na mijn tiende jaar was ik echter niet meer in dat vertrek geweest en slechts bij uitzondering dacht ik nog weleens aan deze pastorie terug. Hoe kwam het nu dat ik dit beeld voor mij kreeg....... Eindelijk kom ik er achter. Ik heb vandaag in Dante's werken gelezen — het was mijn goede oude dominee, die mij voor de eerste maal met de werken van dezen schrijver in aanraking bracht en mij daar iets van vertelde....."

3. *De magische spiegel in dienst der psychoanalyse.*

Niet alleen hetgeen wij vergeten wanen, maar ook hetgeen verdrongen [23]) is, kunnen wij in een aantal gevallen met behulp van den magischen spiegel „doen opstijgen".

In den herfst van het jaar 1925 nam ik eenige proeven met een destijds ongeveer veertigjarige, ongehuwde verpleegster. Ik liet haar, o.m., in een „kristal" (glazen kogel) „kijken". Bij een dezer gelegenheden vertelde zij mij, dat zij in het glas een door het maanlicht beschenen boschlandschap zag. Op den voorgrond zag zij een reus liggen, op wiens buik eenige kabouters aan het ravotten waren.

Het kan wel aan geen twijfel onderhevig geacht worden, of wij hebben hier met een (dag-) wenschdroom te doen. In dezen droom kwam haar verlangen naar man en kinderen tot uiting.

Een andere, eveneens ongehuwde, ongeveer veertigjarige vrouw, met wie ik experimenteerde, zag in het kristal een keten van trouwringen!

---

23) Bestaat het „vergeten" in een vervlakking der disposities en associaties met den tijd welke als „een volmaakt normaal proces, dat hoegenaamd niets pathologisch heeft" kan worden beschouwd (Roels), van verdringing spreken wij daar, waar een actieve terugdringing in het spel is. Het begrip verdringen danken wij aan Freud.

Zeer zeker dient het „kristal" als een waardevol hulpmiddel voor den psychiater te worden beschouwd. Het „kristal" geeft den patiënt a.h.w. gelegenheid te droomen in de kamer van zijn geneesheer en hem (den arts) onmiddellijk, tot in de kleinste bijzonderheden, op de hoogte te brengen van den inhoud zijner droomen. De magische spiegel stelt den arts in staat terug te keeren tot de hypno-analyse en dat op een wijze, welke zoo weinig in het oog valt, dat vele patiënten (die met behulp van het kristal geanalyseerd worden) zich er in het geheel niet van bewust zijn, dat zij zich tijdens de behandeling in een toestand van lichte (intermediaire) hypnose bevinden. [24])

Op de beteekenis van den magischen spiegel voor den psychoanalyticus werd reeds in 1912 en 1913 gewezen door H. Silberer [25]).

4. Paragnosie en kristalzien.

In zijn verhandeling: „Over de verklaring der telepathische verschijnselen" [26]) heeft Heymans zoeken aan te toonen, dat de telepathische verschijnselen beschouwd kunnen worden „als berustende op het invallen van zeer verafliggende, n.l. tot het bewustzijn van andere personen behoorende gedachten".

Heymans heeft hier geenszins volstaan met het geven van een „inzicht in de bloote mogelijkheid eener psychologische verklaring der telepathische verschijnselen", maar hij heeft er ook op gewezen, dat het er op aan komt „te weten, of ook de nadere inhoud van die verschijnselen zich tot zulk een verklaring leent. M.a.w.: of die inhoud van zoodanigen aard is, dat hij zich onder bekende psychologische wetten laat rangschikken." Om dit na te gaan vat Heymans achtereenvolgens in het oog „de *personen*, bij wie de betrokken verschijnselen het meest voorkomen, de *omstandigheden*, die het optreden van die verschijnselen begunstigen, en eindelijk den *inhoud* en het *specifieke karakter* van die verschijnselen zelf." Voor elk van deze drie onderzoekt hij „of zij passen in de wettelijkheid, die voor de analoge verschijnselen binnen het individueele bewustzijn, in het bijzonder

24) Wij zeggen dat de patiënten zichzelf in een toestand van intermediaire (technische) hypnose brengen.
Freud paste aanvankelijk de methode Bernheim toe.

25) Zie zijn desbetreffende opstellen in het: „Zeitschrift für Psychoanalyse". („Lekanomantische Versuche" en „Zur Karakteristik des lekanomantischen Schauens").

26) „Mededeelingen der Studievereeniging voor „Psychical Research" ", No. 10. Zie ook de door Dr. Dietz en mij verzamelde: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, pag. 193 e.v.

voor het invallen van gedachten uit het onbewuste in het bewuste gedeelte van onzen geest, is gebleken te gelden." Hij is daarbij tot de erkenning gekomen, dat „de nadere inhoud" der telepathische verschijnselen zich inderdaad tot een psychologische verklaring leent.

Wij hebben hiervoor gezien, dat het op-den-achtergrond-treden der gewaarwordingen en de verslapping van den voorstellingssamenhang gezien dienen te worden als omstandigheden, welke ons vermogen om te reproduceeren in hooge mate gunstig beïnvloeden.

Indien de telepathische verschijnselen nu inderdaad, gelijk Heymans meent, een soort van „invallende gedachten" [27]) zijn en zich „onder bekende psychologische wetten laten rangschikken", dan mogen wij a priori veronderstellen, dat een toestand, waarin onze gewaarwordingen op-den-achtergrond-treden en onze voorstellingssamenhang verslapt is, onze geschiktheid om als ontvanger dienst te doen in hooge mate ten goede komt.

De ervaring leert, dat dit ook inderdaad het geval is. Immers het onderzoek der parapsychologen met betrekking tot de telepathie wees uit, dat bewustzijnsleegte een begunstigenden invloed uitoefent. Komen niet de spontane verschijnselen van telepathie het meest voor in den overgangstoestand tusschen slapen en waken of in den slaap zelven [28]), toestanden, die zich beide kenmerken door een min of meer sterke daling van het bewustzijnsniveau? Vertellen onze proefpersonen ons niet, dat zij in den regel dàn de beste ontvangers zijn, wanneer zij zich in een toestand van passiviteit bevinden? Het onderzoek van Heymans en medewerkers wees uit, dat men met behulp van het psychogalvanisch fenomeen kan aantoonen,

---

27) „Wij kunnen ons, met verscheidene philosophen ook van den jongsten tijd, een omvattender, in laatste instantie een Wereldbewustzijn denken, waarvan de enkele bewustzijnen van menschen en dieren, óók die van den opdrachtgever en den opdrachtontvanger, slechts tijdelijk afgezonderde deelen zijn, zonder dat zij daarbij evenwel hun samenhang met het geheel en met elkander ten volle zouden hebben verloren. Of, nog anders gezegd: op gelijke wijze als binnen een individueel bewustzijn het centrale van het periphere gedeelte, zou binnen het Wereldbewustzijn elk individu van alle andere gescheiden en toch nog daarmede verbonden zijn. En zoo zouden dan de gedachten, die in den ontvanger opkomen, wel degelijk aanwezig zijn geweest in hetzelfde omvattende bewustzijn, waarvan ook zijn waarnemingen en persoonlijke herinneringen deel uitmaken; alleen maar van deze door een veel diepere kloof gescheiden dan deze van elkander. En juist daarom zouden dan telepathische verschijnselen zooveel zeldzamer voorkomen dan gewone invallende gedachten." (Heymans).

28) Zie mijn studie over: „„Hallucinations véridiques", waarnemingen van het paranormale en paranormale waarnemingen" in de hier reeds genoemde: „Parapsychologische Studiën".

dat dergelijke beweringen der proefpersonen volstrekt niet uit de lucht gegrepen zijn. [29])

Dit alles in aanmerking nemende is het ons volkomen duidelijk, dat het gebruik van een „kristal" (een glas water of een zeepbel kunnen *hier* ook kristal genoemd worden!) door den pp. bij het telepathisch experiment diens geschiktheid om als ontvanger op te treden bevordert. In het uitgebreide onderzoek betreffende telepathische en andere paragnostische verschijnselen, door Dr. Dietz ingesteld [30]), maakten zijn pp. bij herhaling gebruik van het kristal. De pp. ging aan een tafel zitten, waarop een glazen bol stond en waarin hij kijken moest. In een ander vertrek dan dat, waarin de pp. zich bevond, zat de afzender, die een speelkaart fixeerde. In een aantal gevallen doemde nu het beeld van deze kaart voor het sujet in het kristal op....

In October 1929 kwam ik in aanraking met de beroeps-kristalzieneres mej. D. Pruimers (den Haag), die toen eenige dagen te Utrecht verblijf hield. Ik bezocht mej. P., die een avond voor mij gereserveerd had, in gezelschap van mijn vrouw en twee studenten. Ik had eenige portretten bij mij gestoken.

Men moet deze kristalzieneres zien als een psychoskopiste. Zij is een „bijzondere" psychoskopiste [31]), daar zij bij voorkeur personen en portretten als inductoren benut. Tijdens de proefnemingen staart zij in het kristal, waardoor zij zichzelf in een toestand van intermediaire hypnose brengt, zoodat haar het „zien" vergemakkelijkt wordt. [32]) In totaal nam ik dien avond acht proeven met haar — drie waarbij personen als inductoren dienst deden, vijf waarbij dit van portretten gezegd kon worden. De resultaten waren matig.

Van een der studenten vertelt pp., dat hij een beetje tegenzin in zijn studie heeft; dat hij liever iets anders was gaan doen; dat hij reeds twee examens gedaan heeft en met Juni opnieuw examen moet doen. „Ik wil U niet bang maken, maar dat haalt U niet... Soms heeft U er geen zin in. Maar als u er voor gaat zitten, dan gaat het best. Heeft U Uw studie

29) H. J. F. W. Brugmans: „De „passieve toestand" van een telepaath, door het psychogalvanisch phenomeen gecontroleerd" in: „Mededeelingen der S.P.R.", No. 7.

30) Zie zijn: „Telepathie en Helderziendheid", den Haag, 1936, pag. 119.

31) In: „T. v. P.", V, pag. 216 heb ik er op gewezen, dat er geen principieel verschil bestaat tusschen den algemeenen en den bijzonderen psychoskopist. De bijzondere psychoskopist is een geremde algemeene psychoskopist.

32) Bij personen als mej. P. resulteert het gebruik van het kristal, vanzelfsprekend, ook uit het streven zich van haar concurrenten te onderscheiden.

weleens ergens anders — ik zou zeggen in Amsterdam — willen doen...?"

Dit alles is juist. De student stond inderdaad ambivalent tegenover zijn studievak. Hij had liever muziek gestudeerd, maar zijn vader zag hem liever arts worden. En daar hij ook wel belangstelling voor biologische vraagstukken had, besloot hij aan het verlangen van zijn vader te voldoen. Eerst studeerde hij te Amsterdam. Moeilijkheden met een hoogleeraar aldaar deden hem naar Utrecht gaan. In Juni 1930 moest hij examen doen, maar hij kwam er niet door. Toch kon hij goed werken — als hij er „maar voor ging zitten". In October 1936 was hij nog niet afgestudeerd!

Van een der geportretteerden (een man van ± 40 jaar), vertelt zij, dat hij er een dubbelen werkkring op na houdt en dat hem spoedig een nieuwe werkkring wacht. „Hij is anders dan hij zich voordoet. Thuis is hij leelijk — bij menschen aardig en innemend. Toch krijgt men hem gauw in de gaten... Zijn vrouw heeft niet veel plezier van hem.... Ik zie andere vrouwen om hem heen."

De geportretteerde is een onderwijzer, die kort na de proefneming hoofd van een bijzondere school werd. Naast zijn onderwijswerk deed hij in die dagen nog werk op een geheel ander gebied. Dit bracht hem in aanraking met vrouwen. Zijn huwelijksleven is zeer ongelukkig. Hij is niet geheel betrouwbaar.

Van een kristal-„zien" in den eigenlijken zin van het woord — d.w.z. van geloofwaardige gezichts-pseudo-hallucinaties, van beelden, door de pp. gelocaliseerd in het kristal, was bij haar, voor zoover ik dit na kon gaan [33]), weinig sprake. Ik kreeg den indruk, dat ik te doen had met een psychoskopiste van klein formaat, met een vrouw die de kennis (het weten), welke (dat) zich in haar passieven toestand aan haar opdrong, aan haar „bezoeker" mededeelde, kennis welke zich volstrekt niet altijd in een visueelen vorm aan haar voordeed en ook lang niet altoos langs anderen dan zuiver verstandelijken (dus intuïtieven) weg door haar verkregen werd. Een deel harer treffers moet — zooals bij zoovelen van haar gildezusteren — op rekening van toevallig goed raden (een deel van haar fouten op toevallig foutief raden) gesteld worden. Er ontstonden combinaties van kennis, verkregen langs normalen en paranormalen weg. Dit was, b.v., het

33) Bij het ondervragen onzer proefpersonen met het doel gegevens van introspectieven aard te verkrijgen, past ons de grootste voorzichtigheid. Hoe gemakkelijk stellen wij suggestief-vragen en hoe weinig psychologisch geschoold is nog het meerendeel onzer proefpersonen. Eens had ik de grootste moeite een ontwikkelde vrouw het verschil tusschen een levendige voorstelling en een hallucinatie duidelijk te maken!

geval, toen ik haar het pasportret van een ruim 50-jarige vrouw voorlegde. De buikklachten dezer vrouw „voelde" zij goed aan. Deze vrouw vertoont echter een sterk verhoogde psychogeniteit — een organische afwijking werd nimmer door een medicus gediagnostiseerd —, zoodat wij ons niet verwonderen, dat de door de zieneres voorspelde „operatie in het jaar 1931" uitbleef [34]). Deze voorspelling is zeer waarschijnlijk het gevolg der redeneering, dat een buiklijden meestal een operatie met zich medebrengt. Van dezelfde dame wist de pp. te vertellen, dat zij zeer veel leest, hetgeen juist is. Haar verdere bewering, dat de geportretteerde een ontwikkelde vrouw is, die wetenschappelijke belangstelling bezit, is er echter weer naast. Toch is deze bewering zeer begrijpelijk. Voor een eenvoudige vrouw als pp. is iemand, die veel leest, noodzakelijk een ontwikkeld mensch....

Het is zeker van belang, dat men „oog" krijgt voor de herkomst van een aantal fouten van psychoskopisten; dat men gaat inzien dat er fouten zijn, welke resulteeren uit een verstandelijke bewerking der gegevens, welke langs paranormalen weg in het bewustzijn van de pp. zijn gekomen. [35])

Zonder daarbij ook maar iets in te boeten aan critische instelling t. o. v. de uitspraken der media, moeten wij trachten ons in onze proefpersonen „in te voelen"....

In zijn werk: „The Making of Religion" [36]) vertelt de Engelsche ethnoloog Andrew Lang een en ander over zijn observaties (onder experimenteele omstandigheden) gedaan bij een zekere Miss Angus (pseudoniem), die hij als een goede kristalzienster leerde waardeeren. Zij was geen beroepsmedium, maar een jong meisje, dat bij toeval haar merkwaardige faculteiten ontdekt had, en deze thans, op verzoek, aan haar vrienden en bekenden demonstreerde.

„Een dame vroeg mij op zekeren dag of ik in staat was in het kristal het beeld van een van haar vrienden te zien, aan welken zij zou denken. Ik zeide dit te zullen probeeren en riep vlak daarop uit: „Hier is een oude dame, die naar mij kijkt met een triomfantelijk lachje op haar gelaat. Zij heeft een vooruitstekende magere kin en een spitsen neus. Haar gelaat is zeer gerimpeld, speciaal bij de oogen. Het is alsof zij maar altijd door lacht. Zij draagt een kleinen, witten om-

---

34) En ook in de volgende jaren vond geen operatie bij deze dame plaats.

35) Zie P. A. Dietz: „Kritische beschouwing omtrent retrograde psychoskopie" in: „T. v. P.", VIII, pag. 193, alsmede mijn rapport over: „Proefnemingen met psychoskopisten", in: „T. v. P.", IX, pag. 164.

36) Londen, 1898, pag. 96 e.v.

slagdoek met een zwarten rand. Maar.... zij kan zoo oud nog niet zijn, daar heur haar nog geheel bruin is, ofschoon haar gezicht er heel erg oud uitziet. Het beeld verdween nu en de dame zeide mij, dat ik zeer juist de moeder van haar vriendin beschreven had, inplaats van deze zelf. Deze moeder was al 82 jaar oud, maar heur haar was nochtans bruin, hetgeen vermoedelijk kwam omdat zij het verfde. De dame vroeg mij nu verder, of het beeld voldoende duidelijk was, om mij familietrekken te doen herkennen, wanneer zij mij het portret van den zoon dezer dame zou voorleggen. Den volgenden dag legde zij een aantal portretten voor mij neer en ik haalde daaruit, zonder eenige aarzeling, het portret van den zoon, vanwege de groote familiegelijkenis.

Eens op een middag zat ik naast een jong meisje, dat ik nimmer te voren gezien had en van wie ik ook niets afwist. Zij vroeg mij of zij in mijn kristal mocht zien, en terwijl zij dit deed, zag ik een schip, dat op een woelige zee voer. Heel in de verte was, wazig, land in zicht. 37).

Dit beeld vervaagde, en er kwam nu een ander te voorschijn. Ik zag een klein huisje met vijf of zes trapjes, welke naar de buitendeur leidden. Op het tweede treedje stond een oude man een courant te lezen. Voor het huis was een grasveld, waarop kleine schapen graasden.

Toen ook dit beeld vervaagd was, vertelde het meisje mij, dat ik zeer duidelijk een plekje in Shetland had beschreven, waar haar moeder en zij binnenkort een paar weken heen gingen."

In het: „Journal" van de Eng. S. P. R. [38]) vinden wij het geval van een zekere mej. Montagne, die den zelfmoord van den echtgenoot van een haar nagenoeg onbekende dame in het kristal vooruitzag (termijn van drie dagen). De ongelukkige was plotseling en geheel onverwacht „krankzinnig" geworden.

De hiervoor reeds genoemde ongehuwde verpleegster, met wie ik in 1925 experimenteerde, zag, bij gelegenheid van een dezer proefnemingen, plotseling eenige beelden, welke, volgens haar, op mijn toekomst betrekking hadden (zij zag mij in een milieu, dat zij nauwkeurig beschreef).

Op het oogenblik, waarop zij deze voorspelling deed, noteerde ik haar woorden met een zeer groote mate van gereserveerdheid; ik was in de stellige overtuiging, dat zij „fantaseerde". Eenige maanden later bleek echter, dat ik mij vergist had. Ik kwam n.l. inderdaad in dat milieu. De

37) Dergelijke visioenen van onbekende en niet herkende plaatsen komen meer voor. bij het kristalzien. Ruim 10 jaar geleden kwam ik in aanraking met den heer M. — in die dagen (hij is eenige jaren geleden overleden) hoofdambtenaar bij het Dept. van Justitie in den Haag. Wanneer hij in het kristal staarde „zag" hij daarin bij herhaling tropische wouden, jachtscènes, enz.

Vermoedelijk hebben wij hier met wenschdroomen te doen. Hij voelde zich niet op zijn plaats op het bureau en had het verlangen de wereld in te trekken en avonturen te beleven...

38) 1923, pag. 157. Zie J. Valckenier Suringar: „Verschijnselen van Gedachtenoverdracht", Wageningen, Kniphorst, pag. 300.

verwezenlijking van deze profetie hadden zij noch ik in onze hand, zoodat ik het thans zeer waarschijnlijk acht, dat zij inderdaad een oogenblik het verschijnsel der „helderziendheid in den tijd" vertoond had....

De kristalziener brengt — zooals wij zagen — zichzelf in hypnose. Wij spreken hier van een toestand van verlaagd bewustzijnsniveau, van een toestand van intermediaire auto-hypnose. Bij het gebruik van het woord hypnose denken wij dan aan Braid, Charcot c.s. en spreken van „technische" hypnose. Vanzelfsprekend zijn wij daarbij volstrekt niet ongeneigd te erkennen, dat voor sommige personen het kristal suggestief is [39]), zoodat, in een aantal gevallen, de auto-hypnotische toestand der „zieners" ook, voor een grooter dan wel voor een kleiner deel, suggestie-hypnose (Bernheim c.s.) is.....

De kristalziener is dus een soort van slaper. Uit dien hoofde vinden wij bij hem wel dezelfde verschijnselen terug, welke de studie van het menschelijk droomleven [40]) den diepte-psychologen en para-psychologen heeft doen kennen.

Het meest verwant zijn de kristalzieners wel aan hen, die „de gave van het tweede gezicht" bezitten [41]). Zij die de „gave" van het tweede gezicht bezitten, zijn echter „natuurlijke mediums" — bij de kristalzieners moeten wij van geprovoceerd mediumschap spreken. Ik wees daar reeds op in mijn: „Beschouwingen over mediums en mediumschap" in den vorigen jaargang (pag. 50) van dit tijdschrift.

5. De waterkijker.

In 1780 schreef Tissot [42]): „Ik moet van eene landplaag spreeken, die meer verwoestingen aanregt, dan alle de kwaalen, die ik beschreven heb, en welke, zoo lang zij bestaat, alle de voorzorgen, die men tot behoud van 't volk neemen kan, vrugteloos maken zal; te weeten de kwakzalvers."

Bicker teekent aan bij zijn vertaling van het werk van Tissot:

„Ik geloof niet, dat er een land is, waarin het vooroordeel voor het zien van de pis zoo groot en algemeen onder den landman en handwerksman is, als in het onze. Zij komen van buiten met het water van den

---

39) Vooral wanneer er bezweringen en tooverformules over zijn uitgesproken!
40) Aan het woord droom dient hier een ruime beteekenis te worden gehecht.
41) Zie mijn opstel over dit verschijnsel in den zevenden jaargang, pag. 34 e.v., van dit tijdschrift.
42) Bij J. P. Kruimel: „Een greep uit de geschiedenis der waterkijkerij" in: „Nieuwe Rotterdamsche Courant", 14 Juli 1925.

lijder, en begeeren, dat men 'er alles in zie, wat hem betreft, tot de zotste en onmogelijkste dingen toe. Sommigen laaten zich door strikvragen gemakkelijk uithooren; maar anderen, beter zoo zy meenen onderrigt, houden zich gesloten en antwoorden op niets."

Tissot en Bicker konden in de waterkijkers niets anders dan bedriegers zien.

„Het is groove onkunde te gelooven en de uiterste fielterij te verzekeren, dat het enkel gezigt van de pis genoegzaam zy, om van de toevallen (= symptomen), oorzaaken, en geneesmiddelen van een ziekte te oordeelen. Een onwetend, bedriegelijk, leugenachtig en on-beschaamd mensch, zal steeds het plomp en ligtgeloovig gemeen verleiden, 't welk onbekwaam om over iets te oordeelen, of iets naar waarde te schatten, eeuwig bedrogen zal worden, door al wie de laagheid heeft om de zinnen van anderen te zoeken te beguichelen."

„...... dat wie hij ook zij, die geneesmiddelen voorschrijft, zonder andere kennisse van de ziekte, als alleen het zien van het water, een bedrieger is en de lyder die dezelve inzwelgt, een zotskap!"

In onze dagen denken wij een beetje anders over den waterkijker. Wij houden, op grond der uitkomsten der onderzoekingen met z.g. ziektebeschrijvende media [43]), rekening met de mogelijkheid, dat er onder de waterkijkers personen zijn, die als psychoskopisten dienen te worden aangemerkt. Hun inductor (het fleschje met urine) doet dan tevens dienst als „magische spiegel". Mogelijk moet Frau Jurach in Felling-Maria Trost bij Graz als een zoodanige psychoskopiste worden aangemerkt. [44])

Ik kan niet nalaten tot slot van deze paragraaf een gedeelte te laten volgen van een artikel over: „De nier en haar water", van de hand van den arts De Leeuw (Schiedam), verschenen in het: „Homoeopathisch Maandblad" van 15 Dec. 1925, bijblad.

„......Of men aan de urine zoo maar kan zien wat iemand mankeert? Daarvoor dient men eigenlijk „piskijker" te zijn. Tegenwoordig noemen ze zich „uroscoop". Het is zoo jammer, dat daarvoor in Europa geen opleiding kan genoten worden. Want het is toch maar makkelijk.

Ja, bij groengele urine denken wij medici aan gallijden, bij zeer schuimende urine aan eiwit, bij donkerroode urine aan bloed, bij zeer troebele, slijmerige urine aan blaasontsteking, doch dan zijn we zoetjesaan uitgepraat. Wij kunnen door middel van chemische bewerkingen nog wel verder komen en dan zijn we allemaal nog binnen het bereik van de gewone wetenschappelijkheid zonder meer.

Maar deze uroscopen zien dit maar zoo.

Dat moet dan wel een buitengemeene gave zijn.

43) Zie mijn verhandeling over: „Kwakzalverij en Occultisme" in: „T. v. P.", IX, pag. 124.

44) Zie: „Zeitschrift für Parapsychologie", 1927, pag. 571.

Maar ik herhaal nogeens mijn vraag: Kan men, of is een mensch in staat, ook zonder dat hij den patiënt ziet, want ook dat gebeurt, zoo maar kijkende naar iemands urine, zijn kwaal bevroeden. En dan is het onherroepelijke antwoord: „neen" en nogeens „neen" en dan nogeens „neen". 45)

En nu weet ik dat ik honderden, ja duizenden tegen mij krijg. Ik bedoel geen piskijkers, doch nobele menschen, als daar zijn: predikanten, advocaten, notarissen, officieren in 's lands dienst, pastoors, hoofden van scholen...... Onder al deze categorieën zijn er die wonderlijke verhalen kunnen doen omtrent dit begaafde corps van uroscopen. En toch houd ik maar stijfkoppig vol: „neen" en nogeens „neen". Doch, en dit moet men wel bedenken, het komt dan inderdaad voor dat een piskijker dadelijk zegt, bij het zien van de flacon, wat belanghebbende mankeert. Dit is niet te ontkennen. Doch nu maak ik hier expres een fout. Ik moet me anders uitdrukken en wel zoo: dat hij bij het zien van de flesch dadelijk zegt wat de patiënt denkt, dat hij mankeert. 46) Dit nu is heel wat anders. De dochter van mijnheer A is lijdende aan longtuberculose. Zijn medicus heeft hem dit eerlijk gezegd en tevens de sombere toekomst van het kind blootgelegd. Dit begrip, dit sterke gedachtenproces, dit wanhoopscomplex heeft een buitengewone plaats ingenomen in zijn onderbewustzijn. De man is er dag en nacht mee bezig. Kon ik door den man heenzien, dan las ik in zijn ziel het woord „longtuberculose". M.a.w., kon ik nu met mijn onderbewuste voeling krijgen met het zijne, dan zou ik, al zag ik den handschoen van zijn dochter, het woord tuberculose stamelen.

Dit nu schijnen sommige menschen te kunnen. Dit gebeurt ook bij de z.g. hysterische slaapsters. Een mijner patiënten had een dienstbode, die af en toe in „trance" was. Ik had deze dienstbode nooit gesproken, had ook met mevrouw over mijzelf nooit gesproken. Dus van mij kon zij niets afweten. Nu ben ik lijdende aan een hartafwijking, waarvan hartspecialisten en vele medici mij hebben verzekerd, dat deze hartafwijking geen minuut aan mijn leven zal te kort doen. Doch het feit, dat ik me nogal eens liet onderzoeken en er dien en genen nogal eens naar vroeg, wijst er op dat ik niet heelemaal gerust was. Meermalen heb ik het voorgevoel gehad, dat ik plots dood zou kunnen blijven. Door allerlei wetenschappelijke theorieën en beweringen en geruststellingen heb ik me er overheen kunnen zetten, doch als ik de verschijnselen weer waarneem, ben ik toch niet heel en al gerust.

In mijn onderbewuste is het dus niet heelemaal rustig. Ook al denk ik er niet aan, het ligt toch ergens in mijn ziel vast, het sluimert, doch is niet werkeloos. Als ik mijn verstand niet gebruikte, werd het mij tot een angstneurose, en zou het mijn leven gaan beheerschen. Mijn ik werd dan mijn angst over mijn hart. Ik zou dan onbruikbaar en ondraaglijk voor mijzelven en voor anderen worden. Er was dan geen plaats meer voor andere voorstellingen. Doch door zelfcorrectie blijft dit complex onder den duim en voer ik dan ook een vrij draaglijk bestaan. Ik vertel dit niet om eens iets van mijzelf te vertellen, want op zichzelf is dit voor den lezer uiterst onbelangrijk, doch om het volgende:

45) Dit antwoord is niet verantwoord en bewijst dat de schrijver onvoldoende kennis heeft genomen van het probleem der ziektebeschrijvende media. T.

46) Zie: „T. v. P.", IX, pag. 129.

Toevallig kwam ik nu bij deze dame en zij vertelde, dat haar dienstbode in „trance" was. Mijn nieuwsgierigheid werd nu dermate geprikkeld, dat ik naar haar toeging. Ik nam haar hand, keek haar aan en ineens zei ze: „meneer oppassen voor zijn hart".

Nu is mijn hart inderdaad zeer sterk, doch dit behoef ik allemaal niet te betoogen. Feit is het, dat deze psychopathische juffrouw op dit moment akelig wijs deed. Zij voelde mijn eigen onderbewuste aan. Zij voelde niet wat objectief waar was, doch zij voelde wat ik dacht, waarmede ik weleens rondloop, wat bij tijden sterk in mij omgaat, wat dus op den bodem van mijn ziel lag.

Dit nu kunnen we bij tijden allemaal, doch niet zoo sterk, dat we 't ineens weten......"

6. Het schaalhooren.

Verwant aan het verschijnsel van het kristalzien is dat van het schaalhooren (Eng. „shell-hearing"). Bij het schaalhooren luistert men naar het geruisch van een aan het oor gehouden schelp en „hoort" dan in een aantallen gevallen hetgeen op afstand gesproken wordt („helderhoorendheid" in de ruimte) of hetgeen in het verleden gesproken werd, of in de toekomst gesproken zal worden („helderhoorendheid" in den tijd).

Evenals het verschijnsel van het kristalzien treft men ook dat van het schaalhooren door alle tijden, bij welhaast alle volkeren, aan. Zoo maakt Dr. E. Osty in de: „Revue Métapsychique" [47]) gewag van een onderhoud, dat hij had met Dr. L. Cipriani, die een drietal reizen in Zuid- en Midden-Afrika maakte. Deze ethnoloog deelde hem o.m. mede, dat de neger-toovenaar wel met behulp van een stukje hout en bladeren — op uiterst primitieve wijze — een instrumentje maakt, dat hem in staat zou stellen „de stemmen der geesten" te vernemen. Osty teekent hierbij aan, dat men in Europa wel media ontmoet, personen die tot het z.g. auditieve type behooren [48]), die met behulp van schelpen geloofwaardige gehoorshallucinaties zoeken te krijgen....

Zoo'n medium was o.m. mej. Goodrich—Freer, die wij hiervoor reeds als kristalzieneres leerden kennen.

„Mej. Goodrich—Freer — aldus Hyslop op pag. 79 van zijn, hiervoor reeds genoemd werk — had, bij zekere gelegenheid, met een vriend telepathische proeven genomen. Niet lang nadat hij vertrokken was, nam zij haar schelp ter hand en hield dit voorwerp tegen haar oor. Het gesprek, dat zij tijdens de proefne-

47) 1931, pag. 436.

48) In mijn: „Beschouwingen over mediums en mediumschap" („T. v. P.", VIII, pag. 9) wees ik er reeds op, dat het onderzoek aangepast moet zijn aan de geaardheid van het medium. Visueele paragnosten late men bij voorkeur op het kristal staren — auditieve proefpersonen geve men bij voorkeur de schelp.

mingen met hem gevoerd had, hoorde zij thans opnieuw[49]. Opeens hoorde zij, tusschen dit gesprek door, de woorden: „Gij zijt dus vegetariër?" — woorden, die tijdens het gesprek niet gezegd waren. Mej. G.—F. schreef nu dadelijk aan haar vriend, berichtte hem over hetgeen zij gehoord had, en vroeg hem of de vraag: „Gij zijt dus vegetariër?" ook op eenigerlei wijze op hem kon slaan. Haar vriend antwoordde haar, dat hij, ongeveer een kwartier nadat hij haar verlaten had, een kennis ontmoet had, die hem iets over een vegetarisch eethuis verteld had. Daarop had de vriend van mej. G.—F. zijn bekende gevraagd: „Gij zijt dus vegetariër?"

Hebben wij bij het kristalzien wel in de meeste gevallen[50] te doen met geloofwaardige pseudo-hallucinaties van het gezicht, bij het schaalhooren zou ik allereerst willen spreken van geloofwaardige illusies op grond van de aanwezigheid van het geruisch, dat „verkeerd opgevat wordt"...

Bij het gebruik van koffiedik, „het ei", gesmolten lood, ingewanden van offerdieren e.d. als magischen spiegel, hebben wij echter wel steeds (vooropgezet dat de ziener inderdaad paragnost is) met geloofwaardige gezichts-illusies te doen. Men zie hier verder mijn, hier reeds genoemd, opstel over: „„Hallucinations véridiques" paranormale waarnemingen en waarnemingen van het paranormale."

7. *Ethnologische en historische beschouwingen.*

We zagen hiervoor reeds, dat het schaalhooren den neger-toovenaar bekend is.

In den zesden jaargang (pag. 301) van dit tijdschrift heb ik de aandacht gevestigd op het feit, dat de Fransche missionaris R. P. Trilles het gebruik van den magischen spiegel bij de Pygmeeën van aequatoriaal Afrika opmerkte. Onder deze negers ontmoette hij merkwaardige paragnosten.

J. Bourke berichtte over het kristalzien bij de Apachen van Noord-Amerika in het: „Report Ethnol. Bureau", 1887—1888[51] en het valt gemakkelijk hier nog een aantal andere geschriften van missionarissen, zendelingen, ontdekkingsreizigers e.d. te vermelden, waaruit ons blijkt, dat

49) De psycholoog zal geneigd zijn hier van „subjektive akustische Anschauungsbilder" (Jaensch, Kroh) te spreken. Dank zij het inzicht, ons door Heymans geschonken met betrekking tot de verklaring der telepathische verschijnselen, mogen wij de geloofwaardige pseudo-hallucinaties der telepathen verwant achten aan de pseudo-hallucinaties der eidetici. Zie mijn rede over: „Nederlandsche onderzoekingen en hypothesen" in: „Parapsychologische Studiën", pag. 193 e.v.

50) Slechts daar waar het kristal voor een niet-effen achtergrond (op een niet-effen ondergrond) staat zullen wij meestal met geloofwaardige illusies te doen hebben. Zie: „T. v. P.", VIII, pag. 12; „Parapsychologische Studiën", pag. 226.
Heymans was, m.i. ten onrechte, geneigd bij alle kristalzien (evenals bij alle schaalhooren) te spreken van (geloofwaardige) illusies. Zie: „Mededeelingen der S. P. R.", No. 10.

51) Zie ook zijn: „The Medicine Men of the Apaches" in: „Ann. Rapport of the Bureau of Am. Ethnology", IX, pag. 429.

het gebruik van den magischen spiegel den natuurvolkeren bekend is. [52])

Ook de cultuurvolkeren der Oudheid kenden het gebruik van den magischen spiegel.

Zeer oud is het gebruik om het wateroppervlak als „spiegel" te benutten. Zoo ontstond de *hydromantie* (de kunst om uit water voorspellingen te doen). Dat deze kunst reeds vroeg bij de oude Joden bekend was leert ons Genesis 44 : 5. „Is het niet deze waar mijn heer uit drinkt en waarbij hij iets zekerlijk waarnemen zal?" [53]), zeiden de knechten van Jozef, toen zij den zilveren beker uit den zak van den niets kwaads vermoedenden Benjamin te voorschijn haalden. Het is duidelijk, dat wij hier met een zinspeling op het gebruik van den beker (het water) als magischen spiegel door den „droomer" Jozef te doen hebben.

Uit de geschriften van onderscheidene antieke auteurs (waaronder Aristoteles en Plinius) blijkt, dat men reeds eeuwen voor het begin onzer Christelijke jaartelling had opgemerkt, dat het staren op glanzende steenen hypnotische toestanden doet ontstaan en „helderziendheid" verwekt. [54]) Vaak droeg men dergelijke „wonderdoende" steenen in ringen, hetgeen aanleiding gaf tot het ontstaan der *daktylomantie*, het voorspellen met behulp van ringen, welke kunst vooral in de middeleeuwen beoefend schijnt te zijn geworden. Zij was een der aanleidingen tot het ontstaan der *lekanomantie*, d.i. het voorspellen door het staren op gouden en zilveren plaatjes, waarin men soms allerlei geheimzinnige magische teekens had gegrift, waaraan men een bijzondere kracht toeschreef. Soms wierp men deze plaatjes in schalen, met water gevuld.

Zeer bekend is de *krystallomantie*, waarbij de ziener zich van een stuk zuiver bergkristal als magische spiegel bediende. In de plaats van het

52) Zie A. Lang: „The making of religion", Londen, 1898, pag. 90.

53) In de Leidsche vertaling (Wink, Zalt-Bommel, 1914) lezen wij: „Waarom hebt gij goed met kwaad vergolden? Waarom mij den zilveren beker ontstolen? Het is nog wel die, waaruit mijn heer drinkt en waaruit hij zelf de toekomst voorzegt...."

54) Dat dit ook den Azteken bekend was leert ons het belangrijke boek van Dr. J. Brouwer over: „Hernán Cortés en Monteczuma" (Zutphen, 1933, pag. 155).
„Tetzcatlipoca was de god der gerechtigheid, of beter de god der wrake, en daarom was één zijner attributen de spiegel, waarin de overtredingen der menschen weerkaatst werden. Oorspronkelijk is hij waarschijnlijk de hoofdgod geweest van alle met de Azteken verwante stammen, de oppermachtige der goden die over allen ten troon zat. Curieus voor de studie van den tooverspiegel, die thans nog h.t.l. en in Duitschland b.v. door waarzeggers gebruikt wordt.... en die voor de gravers in het onderbewustzijn een uitnemend middel moet zijn.... belangwekkend dan voor de studie van dezen spiegel is wel, dat ook de Mexicaansche waarzeggers dezen gebruikten. Bernal Diaz vertelt dat deze spiegels werden gemaakt van een steen Tezcat genaamd...... en deze glanzende steen waarover ook Sahagún spreekt, werd in de cultus- en magiepractijken van de Mexicanen veel gebruikt..."

bergkristal kwam echter al heel spoedig de eenvoudige glazen bol, waarvan thans velen zich nog bedienen.

Onder *onymantie* (ook wel *onychomantie)* verstaat men een vorm van krystallomantie, waarbij men den nagel van den duim als magische spiegel benut, nadat deze te voren met olie of roet bestreken is, waardoor een donker, weerspiegelend oppervlak ontstaan is.

Johannes van Salisbury (1110—1180), een bekend Scholasticus, weet te verhalen [55]), hoe hij als kind, met een iets ouderen knaap, door een priester als proefpersoon voor dergelijke proefnemingen gebruikt werd. De priester zou hun de nagels met gewijde olie bestreken hebben en allerlei tooverformules hebben gepreveld, waarna hij aan de knapen vroeg wat zij zagen. Johannes schijnt bij dergelijke gelegenheden nooit iets „gezien" te hebben reden waarom de priester hem als pp. „ontsloeg". De andere knaap zou, daarentegen, allerlei beelden hebben „gezien" en beschreven. De priester zou daarin een aanleiding gevonden hebben de proefnemingen met hem voort te zetten.

Ook bij andere middeleeuwsche auteurs vinden wij wel dergelijke verhalen.

Over het algemeen schijnen de middeleeuwsche „toovenaars" groote waarde te hebben gehecht aan allerlei tooverformules.

Al dient erkend te worden, dat vele dezer formules slechts een aaneenschakeling van een aantal weinig zeggende woorden en zinnen waren, terwijl andere daarentegen eenvoudige aanroepingen van hoogere machten waren [56]), zoo mogen wij nochtans niet vergeten, dat voor de toenmalige, in den regel verstandelijk zeer gering ontwikkelde media, deze formules

55) Bij H. C. A. Muller: „Het Onverklaarbare", Amsterdam, 1925, pag. 104.

56) Een voorbeeld van zoo'n aanroeping, ontleend aan het werk: „De praestigiis Daemonum" van Johannes Wier (eerst arts te Arnhem, later lijfarts van den hertog van Kleef; hij deed zich kennen als een bestrijder van het bijgeloof zijner dagen), in 1568 te Basel verschenen:

„Maak, nadat gij U met het gelaat naar het Oosten gekeerd hebt, op het kristal een kruis met olijfolie en schrijf daaronder „Sancta Helena". Daarna moet een onschuldige, uit den echt geboren knaap, achter wiens rug gij moet nederknielen, het kristal in de hand nemen, waarna gij met de grootst mogelijke aandacht driemaal het navolgende gebed moet uitspreken.

„Ik bid U, heilige Vrouwe Helena, moeder van koning Constantijn, gij die het kruis van onzen Heere Jezus Christus gevonden hebt, om ter wille van de heilige godsvrucht en het heilige vinden van het kruis, om ter wille van de vreugde, welke gij deelachtig werdt, toen gij dit heilige kruis vondt, om ter wille van de liefde, die gij Uw zoon, koning Constantijn, toegedragen hebt, om ter wille van de hoogste goederen, welke gij gedurig geniet, dat gij ons in dit kristal toont, wat ik verlang en wensch te weten. Amen.""

(Helena de Heilige, moeder van Constantijn den grooten, ijverige Christin, deed, toen zij reeds bejaard was, een bedevaart naar Palestina en stichtte er de kerk van het H. Graf. Zij overleed, 80 jaar oud, ± 326. Tegen het einde van de vierde eeuw ontstond de legende, dat zij het kruis van Christus gevonden had.)

machtige tooverspreuken leken, uitgesproken door een — vaak gevreesden — toovenaar. Er ging derhalve in vele gevallen voor deze zeer suggestibele lieden een machtige suggestie uit van deze formules, evenals van de geheimzinnige teekens, waarmede sommige toovenaars hun spiegels versierden. [57]) En dit bevorderde ongetwijfeld het welslagen der proefnemingen.

De Arabische geschiedschrijver Ibn Khaldoen (1332—1406) heeft ons o.m. een uitvoerige algemeene geschiedenis nagelaten, welke voorafgegaan wordt door een belangrijke inleiding, waarvan Mac Guckin de Slane een Fransche vertaling bezorgde, welke in 1862 te Parijs, in drie deelen, verscheen, onder den titel: „Prolégomènes".

In deel I van dit werk vertelt Ibn Khaldoen o.m. van waarzeggers, „die hun blikken sterk richten op een voorwerp met een gladde oppervlakte en daar net zoo lang aandachtig naar kijken, tot zij datgene zien, wat zij willen aankondigen.

Sommige personen gelooven, dat het aldus waargenomen beeld zich afteekent op de oppervlakte van het glinsterende voorwerp, maar zij vergissen zich. De waarnemer fixeert deze oppervlakte zoo lang tot deze verdwijnt en een gordijn, gelijkend op een nevel, tusschen hem en het glinsterende oppervlak komt. Op dit gordijn teekenen de beelden, welke hij zien wil, zich af. Wanneer deze waarzeggers in zulk een toestand zijn geraakt, nemen zij niet waar wat in werkelijkheid op deze oppervlakte te zien is. De waarneming geschiedt niet met behulp van het gezichtsorgaan, maar door middel van de ziel. Het is waar dat bij hen de waarnemingen der ziel op bedriegelijke wijze gelijken op die der zintuigen. . . ."

Chr. Peller maakt in zijn in 1663 te Neurenberg verschenen geschrift: „Politicus sceleratus impugnatus &c." gewag van een kristalziener, die den Engelschen gezant allerlei voorspellingen deed over het Engelsche koningshuis.

De Duitsche barokdichter Johann Rist (1607—1667) maakt in zijn: „Alleredelste Zeitverkürzung" gewag van een door hem waargenomen oude vrouw, die een kristalzienster was. [58]).

---

57) Het mantra-probleem laat ik hier buiten beschouwing, daar de parapsychologie op dit gebied nog zoo goed als niets heeft onderzocht.
(Mantra's zijn gebeden (heilige spreuken en woorden). Volgens de occultisten zouden deze spreuken, wanneer zij op een bijzondere wijze worden opgezegd, psychische veranderingen in dengene, die de „gebeden" uitspreekt, vermogen te doen ontstaan).

58) Een uitvoerig relaas van deze séance vindt men bij J. v. Görres: „Mystik, Magie und Dämonie", München, 1927, pag. 369.

Uit deze weinige gegevens moge reeds voldoende gebleken zijn, dat het gebruik van den magischen spiegel een reeds zeer oud gebruik is.

8. Het mannetje in het kristal.

De in de zeventiende eeuw zeer beroemde geleerde Spengler vermeldt in de voorrede van zijn uitgave van Plutarchus' werk: „De defectu oraculorum", dat hij eens bezoek kreeg van een Neurenbergsch patriciër, die een in een doek gewikkeld stuk kristal medebracht, dat, naar hij zeide, hem vele jaren te voren door een vreemdeling geschonken was, nadat hij hem een gastvrij onderkomen in zijn huis had verleend. Bij zijn vertrek zou de vreemdeling hem dit stuk kristal ter hand hebben gesteld met de woorden dat hij — zijn gastheer — iederen keer, wanneer hij iets weten wilde, dat voor hem verborgen was, een „onschuldige" knaap in het kristal moest laten kijken. De knaap zou dan in staat zijn, alle aan hem gestelde vragen naar wensch te beantwoorden.

De patriciër zeide tegen Spengler, dat hij in dezen nooit bedrogen was uitgekomen en dat hij steeds, met behulp van den knaap, vele wonderbaarlijke dingen te weten was gekomen, terwijl andere menschen — met uitzondering van zijn vrouw, gedurende den tijd waarin zij zwanger was [59]) — nooit iets anders aan en in het kristal hadden kunnen zien dan doorzichtig glas.

Het eerst zou steeds in het glas de gestalte van een man verschenen zijn, gekleed in de kleederdracht van die dagen, daarna zou het overige, waarnaar gevraagd was, zich in het kristal hebben vertoond, en ten slotte, wanneer alle vragen beantwoord waren geworden, zou de gestalte van dien geheimzinnigen man — en met hem al het andere, dat de ziener(es) in het kristal beweerde te „zien" — verdwenen zijn.

Volgens Spengler zou men vaak de straten van Neurenberg in het kristal hebben zien verschijnen, waarna men dan dien geheimzinnigen man zou hebben zien loopen, terwijl hij ook wel kerken zou zijn binnengegaan.

In Spengler's dagen moet men in Neurenberg zoo algemeen bekend geweest zijn met den man in het kristal, dat men, wanneer iemand loog of een vergrijp ontkende, hem met dezen man dreigde, en men moet zoo algemeen van zijn onfeilbaarheid overtuigd geweest zijn, dat deze bedreiging in den regel voldoende was om achter de waarheid te komen.

De patriciër, die geheel in het duivelsgeloof zijner dagen gevangen zat, kreeg, nadat hij geruimen tijd lang proeven met het kristal genomen

59) Zie: „T. v. P.", VIII, pag. 66 (noot 146).

had, gewetenswroeging en bracht het bij Spengler, die er ook al een beetje angst voor schijnt te hebben gehad, want hij sloeg het glas in stukken en wierp het, benevens het zijden doekje, waar het kristal steeds in gepakt was geworden, in het privaat.

Het is wel jammer, dat Spengler ons niet vertelt hoe men te werk moest gaan om den knaap te laten „hallucineeren."

In het jaar 1729 verscheen te Leipzig (en Frankfurt) een geschrift, getiteld: „Hundert achtunddreiszig neuentdeckte und vollkommen bewährte Geheimnisse". Op pag. 107 van dit werk lezen wij:

„Men moet hier echter begrijpen, dat niet ieder mensch den aartsengel Uriel vermag te bezweren; dit moet geschieden door tusschenkomst van een jongen kuischen knaap of van een jonkvrouw, die nog onbevlekt is. In het vertrek moet alles rein zijn, de muren en vensters met wit behangen, zoomede de tafel, waaraan de kuische persoon zit. Bij de bezwering moet men vragen of hij zoo goed wil zijn om niet in een afschrikwekkende gestalte te verschijnen. Als nu de bezweringsformules uitgesproken zijn, hetgeen door den knaap of jonkvrouw behoort te geschieden, nadat te voren de duim van zijn (haar) rechterhand met olijfolie is ingewreven, dan verscnijnt hij somwijlen spoedig, maar ook wel de eerste maal in het geheel niet. De eene maal laat hij zich zien als een kleine knaap, de andere maal als een vogeltje. Ook maakt hij wel grapjes — echter alleen met den bezweerder."

In hetzelfde werk lezen wij:

„Tijdens de regeering van een der meest roemrijke vorsten vermoedelijk wordt bedoeld òf keizer Ferdinand III òf Leopold I) kwam een Italiaan bij den kamerdienaar van dien vorst en bood, door bemiddeling van dezen dienaar den vorst een Arcanum aan, door hetwelk Z.M. dagelijks zou kunnen te weten komen, wat de koning van Frankrijk in zijn meest geheime kabinet verrichtte. Zijn geschenk werd echter niet aanvaard, doch de vorst liet den Italiaan door den kamerdienaar een som gelds geven, waarna hij kon gaan. De dienaar echter, die in het geheel niet zoo nauw van geweten was als zijn vorst, leerde de kunst van den Italiaan en wist er later ook anderen mede te verleiden. Zij bestaat hierin, dat men door middel van een kuischen knaap of reine jonkvrouw 60) den H. Cyprianus laat bezweren, dat hij hem (haar) Salomo in de hand laat verschijnen.

Als dan verschijnt de rood gebaarde Salomo hem (haar) midden in de hand, welke men te voren met roet of olie heeft bestreken, zittend op een troon,

---

60) Het zal den lezer opvallen, dat men bij herhaling in de berichten over kristalzien en daaraan verwante verschijnselen gewag gemaakt vindt van het gebruik van „kuische knapen", „reine jonkvrouwen", „zwangere vrouwen" als proefpersonen.

Men zie in dit verband mijn: „Beschouwingen over mediums en mediumschap" in: „T. v. P.", VIII, pag. 52 e.v.

met den scepter in de eene, en den doek in de andere hand, en aan iederen kant zit een minister.

Als deze verschijning opgekomen is, houdt de jongeling of de jonkvrouw de hand voor het oor en vraagt wat er verlangd wordt, waarop de geest of Salomo antwoordt."

In de: „Revue Métapsychique" (1931, pag. 210) maakt C. de Vesme gewag van een aantal gevallen van kristalzien, omstreeks 1830 in Egypte geconstateerd.

Het betreft hier in hoofdzaak de rapporten van E. W. Lane, L. de Laborde en enkele anderen, omstreeks 1830 in verschillende periodieken (waaronder de: Revue des Deux Mondes") verschenen, en reeds uitvoerig besproken door Carl Kiesewetter in: „Sphinx", 1888, II, pag. 186.

Lord Lane en de Franschman de Laborde hadden beiden vernomen, dat Sheik Abd-el-Kader el Moghrebi [61]), een meester moest zijn in de uitoefening der kunst der onymantie. Hij zou, met behulp dezer kunst, reeds een dief ontdekt hebben in het huis van den resident Salt.

Op grond van een en ander stelden zij zich beiden met den sheik in verbinding, om zoowel gezamenlijk als ieder afzonderlijk proeven te nemen en na te gaan, in hoeverre er waarheid school in hetgeen met betrekking tot zijn paranormale vermogens beweerd werd.

Volgens hetgeen deze beide onderzoekers ons mededeelen ging de sheik als volgt te werk:

Een nog niet gerijpte knaap, een jonkvrouw, een zwangere vrouw of een zwarte slavin (wie van deze personen het eerst op zijn weg kwam moest er aan gelooven) werd gekozen om als ziener(es) op te treden. De magiër teekende met een puntig rietje een vierkant op de rechterhand van zijn pp., welke hand vlak gehouden werd. Hij verdeelde nu dit vierkant met behulp van een viertal lijnen in negen vierkanten en vierhoeken onder, welke hij op een bepaalde wijze nummerde. Daarna goot hij in het midden van het grootste vierkant, dat het cijfer 4 droeg en tevens het middelste was, ongeveer een theelepel vol van denzelfden dikken en zwarten inkt, als waarmede hij de figuren geteekend had, zoodat er zich in het midden van de hand van de pp. een kogelvormige massa vormde, waarin men zijn eigen spiegelbeeld kon zien. Vervolgens schreef Abd-el-Kader eenige tooverformules op daarvoor gereed gehouden strookjes papier, brandde een soort van wierook, welke sterk op de oogen inwerkte, mompelde

61) El Moghrebi = de Westerling. Wij hebben hier met den bekenden tegenstander der Franschen te doen. Omstreeks het jaar 1830 hield hij zich te Kairo op en ging aldaar algemeen voor een wonderdoener door.

tooverformules en verbrandde tijdens het experiment één voor één de strookjes papier. Terwijl hij nu de hand van zijn pp. in de zijne hield, onderbrak hij zijn gemompel slechts door zijn pp. te vragen, of deze ook iets in den inktspiegel zag.

2	9	7
3	●	6
5	1	8

In den regel kwam het visioen een minuut na deze vraag. Het sujet begon dan in den regel te beven [62]), om daarna uit te roepen, dat het een man zag, die met een bezem den vloer veegde.

De sheik vroeg dan, terwijl hij het prevelen van tooverformules voor een oogenblik onderbrak, om te waarschuwen, wanneer de man met vegen klaar was. Wanneer dit, volgens de pp. het geval was, liet de sheik zijn sujet den man in den inkt vragen een vlag te brengen, en wanneer, volgens het zeggen van de pp. aan dit verzoek voldaan was, en deze dus thans in den inkt een man met een vlag zag, liet hij een tweede vlag vragen, en een derde, en zoo door, tot de pp. ten slotte een zevental verschillend gekleurde vlaggen in den inkt zag.

Daarna gaf de sheik, die, wanneer hij geen vragen stelde steeds maar tooverformules prevelde, en van tijd tot tijd een der strookjes papier verbrandde, terwijl hij daarbij ook zorg droeg, dat het reukwerk bleef branden, aan zijn sujet opdracht, te vragen om de tent van den sultan te doen opslaan. Wanneer de pp. nu het gevraagde in de vloeistof zeide te zien verschijnen, moest hij vervolgens om troepen vragen, deze zien exerceeren, een os zien slachten, braden en opeten, kortom allerlei tafreelen voor zich zien afspelen, welke betrekking hebben op het leven in een Oostersch militair kamp.

Dit alles herhaalde zich bij elke proefneming, en bij elk sujet steeds weer, zonder eenige verandering, en het eindigde steeds hiermede, dat de sheik zijn sujet last gaf, om thans den sultan te ontbieden, ten einde hem

62) Dit beven duidt op een verlaging van het bewustzijnsniveau. Zie noot 11.

vragen te doen beantwoorden. Dadelijk daarop antwoordde de pp. dan, dat hij den sultan zag met zijn zwarten baard, groenen kaftan en hoogen rooden tulband. Hij zat op een bruin paard, steeg vlak bij zijn tent af, en zette zich neder om koffie te drinken, en daarna te wachten op het hof, dat zijn opwachting bij hem zou maken.

Dan zeide Abd-el-Kader, dat het oogenblik gekomen was, waarop het gezelschap vragen kon stellen. Lane vroeg bij zoo'n gelegenheid naar Lord Nelson [63]). Tot zijn groote verbazing hoorde hij den knaap, die ditmaal als pp. fungeerde, eenige oogenblikken later een nauwkeurige beschrijving van Nelson geven, dien hij door een bode had zien halen.

Hoogst merkwaardig is het feit, dat de knaap Nelson zag met zijn *linker*mouw voor de borst gespeld. Zooals bekend droeg Nelson steeds de *rechter*mouw op deze wijze, omdat hij in het gevecht zijn rechterarm had verloren.

Zonder te laten merken dat de knaap zich „vergiste" vroeg Lane hem, hoe hij de personen en voorwerpen in den inkt zag, waarop de knaap antwoordde: „als in een spiegel." [64])

Wanneer wij deze ervaringen, afkomstig van verschillende auteurs, uit verschillende tijdperken en landstreken met elkaar vergelijken, dan zien wij dat deze berichten op één punt een hoogst merkwaardige overeenstemming vertoonen. Er is n.l. in al deze geciteerde berichten sprake van de verschijning van een geheimzinnig wezen onder een keur van vormen. Man, aartsengel Uriel, kleine knaap, vogeltje, roodgebaarde Salomo, sultan en engel. [65])

Wij staan hier voor een „theurgisches Rätsel", zooals Kiesewetter heeft opgemerkt, aan wien de eer toekomt voor het eerst (in zijn hiervoor reeds genoemd opstel) de aandacht op dit vraagstuk te hebben gevestigd.

Volgens dezen voortreffelijken, en tot op heden nog veel te weinig gewaardeerden kenner van de geschiedenis van het occultisme [66]), zou, wanneer

---

63) Nelson viel in 1805 bij Trafalgar. De proef werd enkele tientallen jaren later genomen. Het is niet aannemelijk, dat Abd-el-Kader of de proefpersoon iets van het uiterlijk van den zeeheld afwisten.

64) Hier staan wij wel voor het probleem der ruimtelijke omkeering. Zie C. du Prel: „Studiën uit het gebied der geheim-wetenschappen", Ned. vert., Amersfoort, 1909.

65) Volgens Wier (zie noot 56), zou, na het uitspreken van het gebed, de knaap een engel in het kristal zien verschijnen.

66) „Der Okkultismus des Altertums", 2 deelen, Leipzig, 1895—96. „Die Geheimwissenschaften", Leipzig, 1895. „Geschichte des neueren Okkultismus", Leipzig, 1891. „Faust in der Geschichte und Tradition", Leipzig, 1893.

wij de vraag naar het wezen van dezen man aan den bekenden, zestienden eeuwschen natuurfilosoof Paracelsus hadden voorgelegd, deze ongetwijfeld geantwoord hebben, dat hij een „Flaga" was, een „macrocosmische geest", die „in den Chaos [67]) ontstaat en sterft evenals de mensch op aarde."

In zijn: „Philosophia sagax" (Lib. I, cap. 5) zegt Paracelsus met betrekking tot deze geesten:

„Zoo weet ook de beoefenaar der necromantie (= doodenbezwering) dat het den mensch niet doenlijk is, om ook maar iets verborgen te houden. Want al handelt hij ook nog zoo in het geheim, en al tracht hij ook nog zooveel voor anderen verborgen te houden, hij zal hierin nooit volkomen slagen. Want er is nog iets dat wij menschen niet zien, dat bij ons is, wanneer wij in het geheim iets verrichten en dat onze meest geheime gedachten kent....

Dat iets weet alles uit te vorschen, al is de mensch ook nog zoo gesloten. Zij die aldus van de menschen afweten, heeten Flagae. Hij die deze kunst verstaat om deze Flagae aan zijn wil te onderwerpen en ze zoover kan brengen dat ze hem gehoorzamen en dienen, en hem alles openbaren als een dienaar, die zijn meester in volkomen overgave dient, is een necromanticus en verstaat de kunst der necromantie.

Nu zijn er vele wegen, die bewandeld kunnen worden om de Flagae te onderwerpen. Niets is zoo verborgen, dat het niet geopenbaard kan worden. Wanneer nu de geheimenissen geopenbaard moeten worden, dan is het noodig, dat hij, die deze openbaring wenscht, een weg baant langs welken geopenbaard kan worden en dat de Flaga gehoorzaamt en den necromanticus dient, en door middel van een spiegel, een kristal, enz., niet alleen zichzelf, maar ook datgene wat verborgen is, zichtbaar maakt.

En daar, waar de kunst niet verlangt, dat de Flaga iets zichtbaar maakt, daar moet hij door wijzen, gebaren, enz. het verlangde openbaren.

Op deze wijze worden de verborgen schatten gevonden, gesloten brieven gelezen, naakt en bloot gezien al datgene wat bedekt is.

Zoo wordt de plaats aangewezen, waar het gestolene begraven werd. En wat de Flaga niet langs minnelijken weg wil openbaren, dat moet hem met geweld afgedwongen worden, evenals de overheid met geweld bekentenissen en onthullingen afdwingt. Aldus is de necromantie een kunst om langs minnelijken of gewelddadigen weg te handelen. Want zooals de mensch den keizer onderworpen en onderdanig behoort te zijn....... zoo kan ook de Flaga gedwongen worden zich in spiegels, kristallen, roet enz. te openbaren...."

De moderne parapsycholoog neemt met belangstelling kennis van hetgeen Paracelsus over de Flagae vertelt, maar hij is er nog verre van het bestaan van dergelijke „dienende geesten" te aanvaarden.

Op de vraag, reeds door Kiesewetter gesteld, wie toch die man is

67) Het woord chaos heeft bij P. een groot aantal beteekenissen. Hij bedoelt er hier wel mede: het heelal.

(„Wer ist der Mann?") antwoordt hij: een „droom"-gestalte. Naar mate ons inzicht met betrekking tot subliminale processen zich verdiept, zullen wij steeds beter in staat zijn de gestelde vraag te beantwoorden....

9. Magische spiegel en wichelroede.

Evenals het gebruik van den magischen spiegel is ook dat van de wichelroede zeer oud. [68]) Beide instrumenten zijn hulpmiddelen voor paranormaal begaafden. Kan men van het kristal zeggen dat het een hulpmiddel is voor den visueelen paragnost, de schelp een hulpmiddel voor den auditieven paragnost — van de roede kan men zeggen dat hij een belangrijk hulpmiddel is voor den motorischen paragnost.

Zekerlijk zijn er punten van verschil aan te wijzen tusschen het gebruik van het kristal en de roede. Men kan er op wijzen, dat een aan het staren (technische hypnose) verwante handeling bij het gebruik der roede ontbreekt. Daartegenover staat echter dat voor vele gebruikers (en dit vooral voor die uit vroeger tijden) zoowel het kristal als de roede suggestief genoemd dienen te worden. [69])

Eeuwenlang heeft, zoowel met betrekking tot het kristal als met betrekking tot de roede, hetzelfde wanbegrip bestaan, n.l. dat niet de mensch hier het meest belangrijke element in deze ganschheden is, maar de instrumenten [70]). Het parapsychologisch onderzoek heeft aangetoond, dat deze instrumenten slechts een rol van ondergeschikte beteekenis spelen en, desnoods, gemist kunnen worden.

68) Zie mijn werkje: „Supernormale Vermogens", Amsterdam, 1922. Binnenkort hoop ik nader op dit probleem in dit tijdschrift terug te komen.

69) Men denke hier slechts aan de vele eischen die men eertijds aan de roede stelde. (Deze moest bij voorkeur in het voorjaar of in den herfst gesneden worden, liefst van heesters die groeiden op bergen, die metaalgangen bevatten. De beste tijd was op Paaschdag of op Vastenavond, of ook op een Woensdag als Mercurius regeert; ook wel drie dagen na nieuwe maan....
Om de roede nog gevoeliger te maken mompelde men oude tooverformules.....)

70) Met hoeveel zorg werden door de kristalzieners en roedeloopers van weleer hun instrumenten niet behandeld. Hoe waakten zij niet tegen diefstal of beschadiging....

DUNNE-EFFECT OF TOEVAL? [1]

2. *De negatieve resultaten en hun mogelijke beteekenis*

door J. C. M. KRUISINGA

In de Septemberaflevering van het T. v. P. van 1936 rapporteerde ik het een en ander omtrent de resultaten van een serie van 1207 droomnotities, als bijdrage tot de kennis van den proscopischen droom met fragmentaire congruentie (droom met Dunne-effect).

In afwachting van meer objectieve beschouwingen over het vraagstuk in quaestie, t.z.t. door Dr. Kooy in dit tijdschrift te geven, lijkt het mij toch gewenscht om nog in enkele opzichten op het rapport terug te komen, en vooral om het te completeeren met de schijnbaar totaal negatieve resultaten, die mijn droomnotities over een later tijdvak, nl. van 25 Mei 1936 tot 1 Maart 1937, nog in een latere analyse te verwerken zullen geven.

Voornamelijk wil ik in dien zin op het rapport „terugkomen", dat ik er de aandacht op vestig, dat het loopt over een tijdvak, dat weliswaar den waarnemer al tamelijk lang toescheen, maar dat niettemin betrekkelijk kort genoemd moet worden voor een statistische bewerking. Zonder het rapport nu bepaald prematuur te noemen, is het een feit, dat de publicatie vervroegd werd, niet alleen door een zekere rusteloosheid of ongeduld van den waarnemer zelf, maar voornamelijk doordat enkele beschrijvingen van *afzonderlijke* Dunne-effecten verschenen, die ongetwijfeld merkwaardig en zeer belangwekkend zijn, maar waarbij de toevalsfactor uit den aard der zaak niet kan zijn geëlimineerd. Voor een onderzoek naar het Dunne-effect scheen het Dr. Kooy en mij destijds zeer wenschelijk om naast een aantal afzonderlijke, klaarblijkelijk zeer scherpe gevallen, een serie notities te stellen, die weliswaar het te bestudeeren verschijnsel op veel minder opvallende wijze vertoont, maar toch toegankelijker is voor mathematisch onderzoek.

Hierdoor werd de notitieserie, die inderdaad wel op een willekeurig oogenblik is *aangevangen*, niet op een *willekeurig* moment, doch *ònwillekeurig afgebroken*. Dat het tijdstip van beëindiging minder adequaat was, had mij eigenlijk al kunnen blijken uit de omstandigheid, dat op dat moment het aantal proscopische effecten per 100 records juist vrij snel en ook aanzienlijk was gedaald, vergeleken met vorige maanden. De inzinking was op 25 Mei 1936 reeds goed merkbaar, doch duurde nog te kort om daaruit mathematische gegevens te kunnen putten. Destijds gaf ik mij echter te weinig rekenschap

1) Vervolg van het artikel „Dunne-effect of Toeval", no. 1, in: T. v. P., jaargang VIII, no. 5, p. 209 e.v.

van de waarde, die de vermindering in resultaten, of zelfs het geheel uitblijven daarvan, nog voor het statistisch onderzoek zou kunnen hebben; ik ondervond die vermindering slechts als iets onaangenaams en als een aanleiding te meer om nu maar direct — op een oogenblik dat ook om andere redenen zoo geschikt leek — voor den dag te komen met het „totale" resultaat, dat de notities schenen te kunnen opleveren.

De door mij gemaakte oordeelsfout was gelukkig niet onherstelbaar. Hoogstens lijdt de eenheid van het rapport er wat onder, wanneer ik nu achteraf moet verklaren, dat mijn bijdrage in de aflevering van September 1936, die ik destijds beschouwde als een afgesloten geheel, slechts een gedeelte bevat van de gegevens, die een eenigszins langdurige proefreeks kan verschaffen.

Meerdere gegevens blijken namelijk te schuilen in de voortzetting der notitieserie na 25 Mei 1936. Het spreekt vanzelf, dat ik de notities [2]) na dien datum heb vervolgd, al meende ik ook weinig meer te kunnen leveren dat van waarde kon zijn. Immers wanneer men bij zichzelf een dergelijk onderzoek aanvangt, gaat het niet aan om het op een „gegeven oogenblik" — en het oogenblik wàs inderdaad, door oorzaken van buitenaf, in letterlijken zin „gegeven" — te beëindigen, zoolang men niet eens tot een behoorlijke conclusie voor zich zelf, laat staan een voor anderen te verdedigen conclusie, gekomen is.

Wie zich de moeite getroost om mijn rapport nog eens te lezen, zal wel kunnen bemerken, dat ik in mijn eentje — d.w.z. zonder den steun van een binnen bepaalde grenzen exacte kansberekening — uit de door mij geconstateerde gevallen geen gevolgtrekkingen aangaande het werkelijk voorkomen van het Dunne-effect durfde maken. En dit niettegenstaande het feit dat juist sommige observaties dadelijk bij de ontdekking der congruentie nogal zeer overtuigend schenen te pleiten voor het bestaan van het verschijnsel.

De voortzetting der serie was uitermate vervelend en is dit nog. Niets is vervelender dan dag in dag uit te zoeken naar een belangwekkend, maar twijfelachtig verschijnsel, dat zich bovendien uit den aard van zijn tegennatuurlijkheid verborgen zal houden àls het bestaat, en daarbij alleen negatieve resultaten te bereiken. Men vergeve mij de ontboezeming, maar er zijn inderdaad weken verloopen, dat ik maar in het geheel niet meer noteerde, omdat ik het beu werd. Het baat weinig tegen dergelijke mismoedigheden om zichzelf voor te houden, dat de wetenschap ook positieve waarden

2) Ter onderscheid thans gemerkt met een serieletter P tot 1 Aug. 1936, en daarna — na een onderbreking van twee maanden — vanaf 4 October 1936 tot 1 Maart 1937 met de serieletter Q.

kan vormen uit negatieve resultaten: immers een dergelijk experiment, waarbij introspectie den grondslag vormt van eigen oordeel en eigen verdere activiteit, moet zóóveel ontleenen aan de persoonlijke stemming van den waarnemer-proefpersoon, dat het „belang der wetenschap" werkelijk niet van dag tot dag den doorslag geeft bij de doorloopend weifelende houding van den proefpersoon, wanneer positieve gegevens uitblijven.

Alvorens de P- en Q-serie nader te beschouwen, meen ik goed te doen met eerst nog even enkele meeningen, die in verband met het Dunne-effect schijnen te zijn ontstaan, van persoonlijk standpunt uit te bekijken en dan daarbij te corrigeeren in dien zin, dat men er wèl aan dient te denken, dat algemeene regels heel nuttig zijn, doch dat men evenveel aandacht moet besteden aan de uitzonderingen. En dat noch droomen, noch personen zich zoo gemakkelijk laten classificeeren, dat „*Het* Dunne-effect" aan eenvoudige wetten gehoorzaamt, zoodat het mij voorbarig wil voorkomen om reeds nu over indicaties en contra-indicaties te spreken met betrekking tot een verschijnsel, waarvan het bestaan .... vermoedelijk nog niet eens behoorlijk is bewezen.

1) Mijn ervaringen met het Dunne-effect (vooropstellende, dat het inderdaad in mijn droomen optrad en dat de gerapporteerde congruenties niet aan toeval zijn toe te schrijven) leiden mij persoonlijk allereerst tot de overtuiging, dat er — althans in mijn eigen droomen — géén phaenomenologisch onderscheid bestaat tusschen de „paranormale", schijnbaar proscopische droomen en de „normale", onbetwijfelbaar retrospectieve droomen. Zoowel de eene soort als de andere gaven een enkelen keer aanleiding tot nachtmerrieachtige schemertoestanden (van de proscopische bv. 352 en in abnormaal hooge mate 273); de duidelijkheid [3]) der manifeste droom-elementen was op het oogenblik van ontwaken *voor beide categorieën gelijkelijk* gradueel verschillend op verschillende dagen; affectieve gebondenheid kwam eveneens in beide soorten van droomen op soortgelijke, zeer

---

3) Noodzakelijkheid van correctie van enkele populaire meeningen aangaande droomen i s s t e e d s a a n w e z i g. Legio ontwikkelde lieden meenen op gezag van een mij onbekenden deskundige op dit gebied, die blijkbaar ook over droomen geschreven heeft, dat droomen altijd ongekleurd zijn. Hoe menschen, die zelf allerlei feiten uit hun droomleven in enkele minuten zouden kunnen constateeren, als ze daaraan ook maar een fractie van hun dagelijksche aandacht schonken, steeds weer opnieuw dergelijken onzin napraten en helpen verbreiden, is een raadsel, dat nog met veel soortgelijke raadsels te vermeerderen zou zijn.....

gevarieerde wijze voor. Meestal *ontbrak* deze gebondenheid overigens juist bij de schijnbaar proscopische droomen.

Hoewel ik in twee gevallen der proefreeks tijdens of na de notitie een soort prognose stelde, die gedeeltelijk juist bleek te zijn, was in géén dier beide gevallen een mij bewust phaenomenologisch onderscheid aanleiding tot het stellen daarvan: de oorzaak was alleen, dat ik géén verband met het verleden kon vinden, en *dus* (het bestaan van het Dunne-effect tijdens en ter wille van het onderzoek aannemende) op zeer laag-bij-den-grondsche wijze aanknooping aan een toekomstige gebeurtenis zocht.

Ik acht deze mededeeling van eenig belang, omdat er vele gevallen beschreven zijn, waarin proscopische droomgezichten een sterk tot het gevoel sprekend karakter dragen, en dáárdoor — en waarschijnlijk door nog andere, moeilijk te definieeren verschilpunten met den gewonen droom — onmiddellijk *als iets bijzonders* worden ervaren (*er*kend, niet *her*kend). Deze bijzondere droomen worden dan ook in sommige gevallen *onthouden* en *medegedeeld* door personen, die zich overigens voor hun vermoedelijk aantal van rond 500 „te herinneren" droomen per jaar niet in het minst interesseeren, laat staan dat ze die droomen aan anderen mededeelen.

Deze berichtgevers accepteeren als het ware juist door het phaenomenologisch onderscheid den onderwerpelijken droom als een voorspellenden, hoewel de ensceneering ook in dergelijke droomen gewoonlijk grootendeels uit aan het waakbewustzijn bekende tafereelen uit het verleden bestaat. Iets dergelijks (een droom dus, dien men, alledaagsch gesproken, dadelijk een sterretje geeft boven de notitie) is mij in die drie jaren nimmer overkomen, welke omstandigheid dus tevens helaas tot gevolg had, dat ik dergelijke droomen er niet „uit kon pikken" als in aanmerking komend voor speciale aandacht. Iedere notitie, hoe ongelooflijk banaal ook, moest dus m.a.w. na 1, 2, 3, 14, 30 en 90 dagen op Dunne-effect worden onderzocht. En congruentie met een incident na den droom was dus ook altijd weer opnieuw een verrassing voor den proefpersoon. Een verrassing, die hem ondanks alle voorgenomen koele en objectieve houdingen steeds weer opnieuw aangenaam aandeed.

2) De tweede opmerking sluit zich grootendeels aan bij de eerste en betreft het feit, dat ik in mijn — vermoedelijk toch niet zeer exceptioneele — geval nooit in een proscopisch getinten droom „preageerde" op bijzonder met emoties verbonden gebeurtenissen. Alle waarnemingen betreffen in beide reeksen voorvallen, die voor mijn persoon nogal indifferent uit-

kwamen, die me weinig interesseerden en waarvan op zijn hoogst kan worden gezegd, dat ze niet „alledaagsch" waren. Maar doordat ècht-alledaagsche — niet door aanvullende détails gecompliceerde — voorvallen natuurlijk vanwege den *enorm grooten* toevalsfactor niet voor nummering in het rapport in aanmerking kwamen, is het ten slotte ook nog zeer wel mogelijk, dat ik zelfs op die bij uitstek alledaagsche voorvallen toch óók nog „preacties" in den droom heb gehad. Hier zou het onderzoek parallel komen te loopen met de overtuigende kaartexperimenten van Rhine, die een veel omvangrijker en handelbaarder materiaal in een veel korteren tijd verwerkte, welke experimenten wetenschappelijk beter verantwoord schijnen dan het bezien van „such stuff as dreams are made of" : een droom is nu eenmaal iets anders dan een speelkaart, gelijk ook een tooneelvoorstelling verschilt van de baksteenen van het theater, waarin ze wordt gegeven.

3) Eenig resultaat van verplaatsing van mijn persoon of aandachtsrichting op nieuw terrein heb ik gedurende beide proefreeksen niet kunnen bespeuren.

Zoowel voorvallen uit mijn practijk als notaris in een Twentsch dorp met allerlei draaikolken van nieuw leven en oude gebruiken, als uit het normale „huiselijk leven" traden in de notities op als elementen ten aanzien waarvan het Dunne-effect kon worden verondersteld.

Vacantie- of andere tochten in een vreemde — en dus doorloopend onverwachte — omgeving verhoogden noch de frequentie, noch de volledigheid der congruenties, niettegenstaande ik op de notities vóór en tijdens dergelijke tijdvakken natuurlijk extra scherp gelet heb.

Het advies van Dunne, om voor het onderzoek (van zijn overigens zéér korte notitieseries) de vacanties of een afwisselende omgeving te gebruiken, kan ik persoonlijk niet bevestigen, ofschoon het denkbeeld juist voor uiterst korte notitiereeksen geniaal gevonden is door het minimum aan routine-elementen en het maximum aan materiaal en activiteit.

Mijn afwijzing van Dunne's advies blijft echter van zeer persoonlijken aard en beteekent uitsluitend, dat er geen regel bestaat zonder uitzonderingen. Waarschijnlijk is mijn weerzin om te droomen van ietwat abnormale of onverwachte situaties ook nog wel psychologisch te verklaren, en zal die tegenzin een anderen proefpersoon niet overkomen, evenmin als mijn persoonlijke voorkeur voor het droomen met betrekking tot geschreven of gedrukte mededeelingen (voornamelijk „post", couranten en tijdschriften ; in iets mindere mate boeken), welke voorkeur sommige gevallen van Dunne-

effect, die ik in het rapport kortelings heb omschreven misschien „gezocht" doet schijnen, wat die observaties overigens in dit verband werkelijk *niet* zijn.

Hoe dit ook zij, voorkeur voor en weerzin tegen het droomen over bepaalde incidenten en situaties is in de notitieseries als totaal en ook in beide afzonderlijke reeksen gelijkelijk aan te toonen met betrekking tot verleden èn toekomst. Onvervulde wenschen geven bv. jammer genoeg niet eens aanleiding tot „klassieke" wenschdroomen, alsof de waarnemer tot in al zijn finesses wel inziet, dat hij voor onmogelijkheden staat en er zich met een droom „niet uit kan redden"... Wèl tot stand gekomen onaangenaamheden worden daarentegen gelukkig in de notities niet „herkauwd", noch „voorgekauwd" of ingeleid.

Tot hiertoe de introspectieve beschouwingen, die men in verband met het onderzoek *niet* moet beschouwen als „interessantdoenerij" of exhibitionisme des geestes, doch als een weloverwogen en noodzakelijke uiting van eigen instelling.

Men moet nl. wel in het oog houden, dat de proefpersoon zich eensdeels goed bewust moet zijn van zijn meest op den voorgrond tredende karaktereigenschappen, ten einde zichzelf een juister inzicht te verschaffen omtrent zijn eigen instelling tegenover het onderzoek. En dat niet alleen: hij moet *ook voor eigen innerlijk durven uitkomen* [4]), wanneer hem dit *in het belang eener analyse door derden* voorkomt; immers verzwijgt hij in zijn rapport eigen karaktereigenschappen, die remmend of bevorderlijk zouden kunnen werken op een voorkeur voor bepaalde droomsituaties (onder welke karakterhoedanigheden ik bv. in mijn geval zou willen noemen een zekere prikkelbaarheid en een sterke neiging tot het vormen van deprimeerende gedachtenconflicten), dan redt hij zijn eigen figuur ten koste van zijn bijdrage tot de wetenschap, en ware dan maar beter niet aan eenig introspectief experiment begonnen.

Aan den anderen kant bedankt de proefpersoon-waarnemer er natuurlijk voor om buiten zekeren besloten kring allerlei confidenties omtrent eigen minder maatschappelijke neigingen en eigenschappen te doen. Het resultaat van dit conflict is nu eenmaal een beschrijving van eigen innerlijk, die inderdaad bij sommigen den indruk van „aanstellerigheid" kan wekken.

---

4) Het is steeds gewenscht, dat proefleider en proefpersoon elkaar goed kennen en elkanders eigenschappen op de optimale waarde weten te schatten. Het onderzoek verliep wat dit betreft onder bijzonder aangename omstandigheden.

Een compromis echter, dat wel iedere proefpersoon tusschen zijn eigen belangen en die van de wetenschap zal moeten treffen.

Nu de serie, loopende van 25 Mei 1936 tot 1 Maart 1937.

Van 1 Aug. 1936 tot 4 October d.a.v. zijn de notities geheel gestaakt, om persoonlijke redenen, die echter niets te maken hebben met eigen instelling tegenover het onderzoek. Van 25 Mei tot 1 Augustus 1936 noteerde ik 87 droomen, van 4 October 1936 tot 1 Maart 1937 150, samen dus 237 stuks, waarmee ik nu de in September 1936 beschreven proefreeks wil aanvullen, om uit het totaal van 1444 notities tot meer definitieve gegevens te geraken.

Op de 237 records, waarover niet gerapporteerd werd, komen nu slechts de volgende *uiterst* twijfelachtige gevallen van het Dunne-effect voor:

P 49. Record 9 Juli 1936: 2 auto's met stang aan elkaar, de voorste brandt. De achterste moet losgemaakt, anders gaat die ook branden. Hoe moet dat gebluscht worden, met water of zand?

Incident 9 Juli 1936: Bij een benzinepomp een auto schijnbaar in brand (perspectivisch, afstand enkele honderden meters). Naderbijkomende zie ik dat een plas benzine op den grond brandt. De auto haast zich weg. *Mijn vrouw* zegt: hoe moeten ze dat nu blusschen, toch niet met water?

Q 113. Record 24 Jan. 1937: Australië, veel eilandjes langs de zuidkust, Australië is in richting Oost-West wat uitgerekt, van Noord-Zuid ingedrukt. Een *vervelend* liedje, waarin refrein „Van het eiland" of „Op het eiland" (het woord „vervelend" was in de notitie onderstreept).

Incident 24 Jan. 1937: In leesportefeuille „Het Kind" uitg. Ploegsma, Zeist, afl. 8 Aug., p. 588 (ik lees dit blad alleen uit de portefeuille) de passage: „... op een keukenstoel, hangend aan de lippen van Stiene of Anna, die zo prachtig liederen kon galmen van „Twee Liefjes op een eiland ...." Het artikel behandelt Indisch huispersoneel — helaas geen Australisch!

Kent iemand dat liedje? Ik heb er nooit van gehoord.

Q. 131. Rec. 8 Febr. 1937: Achter den muur bij onze hoekkast maakt er iets een vreeselijk sterk en schrikaanjagend lawaai, als het loeien van een vuur. Ik ben bang, dat er iets zal gebeuren, brand uitbreken... schreeuw „laat me niet alleen!" (enz.) Schilder Smelt loopt rond met een kwast aan een stok om het plafond groen te schilderen (enz.)

Incident 13 Febr. 1937: Bij mijn thuiskomst uit Amsterdam vertelt mijn vrouw me, dat ze vreeselijke angst heeft uitgestaan met het fornuis van de centrale verwarming. Hierin is een kolenreservoir; door een fout aan een klep is de inhoud van dat reservoir gaan branden; alles stond

gloeiend en bij opening van een andere klep explodeerde er een hoeveelheid koolmonoxyde, met het gevolg, dat de haren van mijn vrouw leelijk verschroeiden.

De groene verf waarmee het fornuis is geschilderd, was heelemaal afgebladderd. Het fornuis staat inderdaad achter dien muur bij de hoekkast.

Q 136. Rec. 14 Februari 1937: een klein horloge (bedoeld is een *dames*horloge) het celluloïd „glas" (zg. onbreekbaar glas) is er af, de secondewijzer is los. Staat stil.

Incident 22 Febr. 1937: *Mijn vrouw* laat *mijn* horloge vallen op den steenen vloer; er is niets aan te zien dan alleen dat de secondewijzer er los inligt (het staat echter stil, en bleek ook van binnen heelemaal kapot te zijn). Het celluloïd was nog heel. Het horloge was in ongeveer 2½ jaar niet in reparatie geweest.

Ik geef deze vier observaties voor wat ze waard zijn — ik heb nu eenmaal geen betere.

Qualitatief lijken ze mij ongeveer aequivalent aan de „minder indrukwekkende" gevallen van de gepubliceerde serie (als o.m. de nummers 89, 90, 156, 273, 340, 466, 497, 535, 571, 743, 773, 789, 831, 891 en 1103); quantitatief zijn ze zóó tegenover „normale" droomen in de minderheid, dat de vermelding dezer afzonderlijke series P en Q, *zonder* verband dus met de waarnemingen loopende over de periode 1 April 1934—25 Mei 1936, vrijwel waardeloos schijnt. Immers het toeval, oftewel de grootste gemeene deeler der verschillend gerangschikte gecompliceerdheden van wereldorde èn individu, kan dergelijke gevallen zeer wèl in elkaar zetten.... Tot groote verbazing weliswaar van dengene wien dit toeval voor de eerste, en wellicht eenige maal in zijn leven op het lijf valt, maar tot ergernis van den proefpersoon, die naar eer en geweten moet uitmaken of hij zoo'n geval moet boeken in de *bestaande* kolom „Toeval" dan wel in de promemorie-kolom der proscopie.

Wat valt er nu ten slotte na deze teleurstellingen af te leiden uit het aldus met de latere notities gecompleteerde rapport?

Wanneer ik de notities eerst nog even op *natuurlijker* wijze tot series groepeer dan ze door een oorzaak van buitenaf in de publicatie zijn ingedeeld, het navolgende [5]):

5) Tegen de vervanging der oorspronkelijke series van respectievelijk 1207 en 237 notities, die hun ontstaan en hun splitsing uitsluitend te danken hebben aan het feit, dat de bespreking tusschen Dr. Kooy en mij plaats had ten tijde van notitie no. 1207, door twee nieuwe „natuurlijke" series A en B met resp. 1000 en 444 records, welke van elkaar worden gescheiden door het tijdstip waarop een inzinking in het aantal Dunne-effecten waarneembaar begon te worden, bestaat m.i. geen bezwaar; een dergelijke indeeling is naar mijn meening zelfs wetenschappelijk b e t e r verantwoord.

1. De eerste serie, hierna A genoemd, omvattende 1000 notities en loopende van 1 April 1934 tot 26 November 1935 bevat 64 schijnbaar positieve gevallen, of 6,4 percent.

2. De tweede serie, *aanvangende omstreeks het tijdstip*[6]), *waarop een inzinking in de frequentie begon op te treden, waarvoor ik ter afronding het tijdstip van record no. 1000 aanneem,* zijnde 26 Nov. 1935, omvat de overige 207 notities, waarover ik in mijn vorige artikel rapporteerde, plus de hiervoor gememoreerde 237 notities der „P" en „Q" reeksen, samen dus 444 stuks, met als resultaat de reeds eerder beschreven positieve gevallen nrs. 1103 en 1109, benevens de vier in dit artikel beschrevene. Deze tweede serie, hierna B genoemd, bevat dus totaal 6 positieve gevallen, of 1,35 percent.

3. Het lijkt mij, gezien de resultaten van serie A, niet wetenschappelijk geredeneerd, wanneer men *uitsluitend* het toeval aansprakelijk stelt voor het optreden van het verschijnsel, dat Dunne-effect wordt genoemd.

Het toeval toch is een merkwaardig samentreffen van gebeurtenissen, een zóó merkwaardig samentreffen, dat men er een aparten naam aan gegeven heeft. Het begrip toeval ontbeert alle verwantschap met regelmaat, causalen samenhang, veelvuldigheid en continuïteit; een toevallige gebeurtenis is volstrekt „einmalig", onverwacht en geïsoleerd van de situatie, waarin ze optreedt; samenhang met die situatie bezit ze juist *niet.* En een regelmatig of zelfs met onregelmatige tusschenpoozen frequenter optredend toeval is ondenkbaar, evenals een toevallige situatie, die eigenschappen van continuïteit vertoont. Het is niet alleen ondenkbaar, maar onzinnig.

En nu zien wij dan tòch in serie A een toeval, dat met onregelmatige tusschenpoozen in de verhouding tusschen droom en gebeurtenis merkbaar is, een toeval, dat recidiveert. Beter gezegd: het „haunts" serie A.

Proscopische effecten (let wel: het zijn *effecten* en daarmede is nog niets gezegd omtrent hun wezen; slechts de *vorm*, waarin zij zich voordoen, is met dit woord omschreven) *kleven de eerste proefreeks zonder twijfel aan.*

4. Dit is niet het geval met serie B. De zes fragmentarische congruenties van deze serie lijken mij, zoo oppervlakkig bezien — in afwachting van de cijfers eener kansberekening —, wel binnen de prestatiemogelijkheden van het gewone „normale" toeval te liggen. Serie B levert m.i. geen directe gegevens op. Op zichzelf bewijst ze niets, nòch pro, nòch contra het Dunne-effect.

6) Het diagram in mijn vorige bijdrage geeft hieromtrent opheldering.

5. Wanneer men aanneemt, dat de zes congruenties van serie B aan het toeval kunnen en mogen worden toegeschreven, conform het eenvoudigheidsprincipe, ben ik het daarmede volledig eens. Maar men komt daarmede dadelijk te staan voor een oordeelskeus met betrekking tot serie A, die *doorloopend* maanden achtereen een vijf maal zoo hoog percentage aanwijst *zonder groote fluctuaties in de continuïteit.*

6. Zoowel de „topprestaties" van serie A als de waarschijnlijk geheel negatieve resultaten van serie B strekken zich over een voldoend aantal dagen en een voldoende hoeveelheid materiaal uit en vertoonen daardoor een genoegzame continuïteit om — zonder dat ik er daarom méér van durf zeggen — in mijn oogen althans een merkwaardige tegenstelling te vormen. Het is in elk geval de aandacht waard.

7. Zoowel de kans, dat de 64 plus 6 of samen 70 congruenties in het tijdvak 1 April 1934 — 1 Maart 1937 volgens de wetten van het toeval op het totale aantal notities optreden, als de kans op de tegengestelde resultaten der series A en B gedurende de tijdvakken 1 April 1934 — 26 Nov. 1935 en 26 Nov. 1935 — 1 Maart 1937 dienen nu in cijfers te worden uitgedrukt, met inachtneming van een behoorlijken veiligheidsfactor ter voorkoming van een lichtzinnig oordeel. Want het wil me nu eenmaal voorkomen, dat het „stomme" toeval dikwijls nog listiger is dan de wiskunde.

8. Tot een slotsom kan ik niet geraken. Men kan hiertoe eerst komen, wanneer het toeval *volkomen* aan banden is gelegd [7]). Zelfs de merkwaardigste voorspellende droomen, van een hoedanigheid als men in mijn rapport tevergeefs zal zoeken, bewijzen in mijn oogen *niet onomstootelijk* het bestaan van helderziendheid in den tijd, hoewel ik dat bestaan op grond van mijn eigen ervaringen gaarne als een mogelijkheid, ja zelfs als een *waarschijnlijkheid* aanvaard.

---

7) In het slot van dit artikel hoop ik uiteen te zetten hoe men de notities der proefreeks weer in een vergelijkingsserie kan rangschikken, om op die wijze de toevalskans voor de voltooide proefreeks experimenteel te bepalen.

PARAPSYCHOLOGISCHE VERSCHIJNSELEN IN OUDE OORKONDEN

VI. *Een profetisch gezicht van een 16den eeuwschen zeevaarder.*

De heer C. F. Kruisinga, gep. officier der Ned. zeemacht, schreef mij op 17 November 1936:

„Een paar dagen geleden zond ik mijn zoon te Vriezenveen 1) ingesloten mededeeling over een droom. Hij stuurde mij de mededeeling terug met verzoek haar aan U te zenden voor Uw verzameling.

Bldz. 1 diende tot verklaring van een enkel woord en bevat enkele gegevens van de reis zelf, en is gedeeltelijk uit een Nederlandsche, gedeeltelijk uit een Engelsche bron. Hoogstwaarschijnlijk hebben beide hierna genoemde bronnen echter dezelfde Engelsche bron n.l. van een zekeren: George Best, die de laatste twee reizen meemaakte, de tweede als adjudant van Frobisher, de derde als commandant van een der schepen.

Hetgeen U aantreft op blz. 2 achter de aanhalingsteekens is woordelijk (uitgezonderd het woord „Augustus") overgenomen uit de Nederlandsche bron; zooals te verwachten is, stemmen Hollandsche en Engelsche bronnen praktisch overeen.

Nederlandsche bron. Zee en landreizen verzameld door J. Gottfried, folio uitgave, deel 5, bldz. 21. Uitgegeven door P. v. d. Aa te Leiden. (Jaartal van uitgave staat alleen in folio deel I en is 1727).

Engelsche bron. Voyages of Hawkins — Frobisher and Drake, bldz. 128/129, Edited by E. J. Payne, Oxford, 1920.

Bldz. 1. Tweede reis van Martin Frobisher in het jaar 1577 om een doortocht te vinden in het Noord Westen naar Cataya (China) en Oost-Indië.

Drie schepen: de „Ayde" (de „Aid"), 200 ton en 100 man;
de „Gabriël" (een klein scheepje) ± 30 ton en 18 man;
de „Michaël" (een klein scheepje) ± 30 ton en 16 man.

Vertrokken Vrijdag 31 Mei 1577 van Harwich, totaal 120 man sterk (de meerderen hierboven moesten worden achtergelaten op hoog bevel).

Kapitein van de „Aid": waarschijnlijk Frobisher;
Kapitein van de „Gabriël": Edward Fenton;
Kapitein van de „Michaël": Gilbert York.

Deze tweede reis gebeurde feitelijk om „goud" te zoeken, dat men op de eerste reis meende gevonden te hebben. De kapitein en schipper zijn verschillende personen. Het Nederlandsche verhaal en het Engelsche stemmen overeen — ik geef dus hierna alleen het Nederlandsche en alleen wat betrekking heeft op den droom:

Bldz. 2.

„Den 30sten (Augustus) wierden de Schipper en Bootsman van de „„Gabriël" door de kragt van de wind en overstorten van een sware

1) Onze medewerker Notaris J. C. M. Kruisinga. T.

„Golf, beyde buyten boord gerukt, en niettegenstaande de Bark [2]) van „vooren tot agteren toe binnen boorts 3 of 4 voeten hoog met Touwen was „geschooren; de Bootsman wierd met moeyten, sig aan een buyten boord „hangend Touw vasthoudende, gered en behouden maar den Schipper sag „men niet meer.

„Deze laatste William Smith genoemd, was een jong, wel ervaaren „Zeeman, en de gantsche ogtend-stond seer kortswijlig en vol praat, vertelde „hij de Kapiteyn *dat hij des nagts had gedroomd „dat hij over boord was gesmeeten „en dat de Bootsman hem bij de hand hebbende evenwel niet had kunnen bergen* [3])"; „ook was dese vertelling naauwlijks geschied, of de vervulling volgde daar „op, dewijl den Bootsman hem met sijn eene hand vast hield en met de „anderen sig selven, aan het boven-gemelte Touw totdat, ten eynde van „kragten de Schipper verdronk. Hoogte genoomen sijnde enz., enz."

Mogelijk heeft U iets aan het verhaal...."

VII. *Een vermoedelijk geval van tweede gezicht van een bootsman.*

Aan den heer C. F. Kruisinga danken wij ook nog het navolgende geval.

„Vervarelijke Schip-breuk van 't Oost Indisch jacht ter Schelling, onder 't Landt van Bengale Verhalende deszelfs ongelucken en den gruwelijken hongersnood van 32 Schip-breukelingen op zeker onbewoont Eiland" enz. Beschreven door Frans Jansz van der Heyden Tot Harderwijk bij Jan Rampen, Boekverkoper 1722. Op bladz. 5 lezen wij

„Des Jaers zestien hondert een en zestig den 3. Sept. zijn wij met ons vier schepen, als ter Schelling, Wezop, Brouwershaven en Nieuwenhoven, van de Rede van Batavia 't zeil gegaen om onse reise na het Land van Bengale te vervorderen en in het selve de Handel plaetse Ongeli aan te doen. Ik wierd bescheiden op het Jacht ter Schelling, hetwelk bemant was met vijf en tachentig Zielen en gemonteert met omtrent acht en twintig Stucken en geladen met gelt als Kopstucken, spiljauter [4]) en planken.

Den drie en twintigsten der zelve maend ging onse Bootsman Hillebrant, in 't Kabelgat om eenig Tou-werk des hij van node had te halen: alwaer hij volgens zijn seggen, een Schijnsel, Gesicht of Spook in de gedaente van verslege menschen, heeft gesien, die hij voor sijne oogen in 't water sag zwemmen, met eenige dooden daer onder hetwelk ons docht

2) De „Gabriël" en „Michaël" waren beide „Barken" — toen benaming voor kleine zeilscheepjes.

3) Cursiveering van Kruisinga.

4) Spiljauter of spiauter is een metaalmengsel van lood en tin.

een quaet teeken voor ons te zijn. Dit Schijnsel openbaerde sich voor niemant anders als voor hem alleen. Eenigen souden die terecht voor en beuzeling mogen houden: maer het sij daer mee hoe 't wil, het is wel te geloven, dat hij iets 't zij door inbeelding in sijne gedachten of in 'er daat en warelijk gezien heeft: naer dien hij sedert dien tijt zoo in gedaente, als in sijnen dagelyx wandel seer verandert was en sulks zeer zwaer ter herte nam, was weemoedig, zedig en treurig........."

Tot zoover het woordelijke verhaal van het gezicht. Wat er verder plaatsvond beslaat ongeveer 80 bladzijden. Zeer in het kort gebeurde het volgende:

Op 8 October werd de kust van Bengalen gezien; een sloep met 10 man, die naar den wal werd gezonden, heeft men nooit terug gezien.

Het schip strandde ten slotte op de banken voor de Ganges-delta welke uit vele eilanden bestond, het werd geheel wrak. Met een vlot staken ruim 40 man naar den wal. Ook van deze menschen heeft men nooit meer iets gehoord. Waarschijnlijk zijn ze verdronken of door honger en dorst omgekomen.

Er werd een tweede vlot gemaakt waarmede de achtergeblevenen een onbewoond eiland bereikten. Hier vonden zij een rottenden buffel waar de wormen uit kropen; 20 dagen later aten zij, door honger gedreven, dit kreng met huid en al op: Verder werden gegeten waranen, slakken, slangen, padden, boombladeren en buffelsdrek. Zelfs wilde men er toe overgaan eenige der schipbreukelingen te dooden en te eten. Voorts een inlandsche vrouw. Een half vergaan lijk wilde men opgraven en opeten. Voor drank werd meermalen zeewater genomen.

Ten slotte door de inwoners ontdekt en het binnenland ingevoerd werden de ongeveer 25 overgeblevenen, na nog vele avonturen beleefd te hebben, te Ongeli gebracht.

Enkele opmerkingen.

Ongeli ligt of lag volgens oude kaarten op 23° N.Br. ter hoogte waar thans ongeveer Calcutta ligt. Er was een handelskantoor van de O.I. Compagnie gevestigd.

Ook de schip de (Wezop) Weesp, dat gelijk met de Terschelling was uitgevaren, verging en wel op de Andamanen. Ongeveer 40 man van de bemanning werden door menscheneters opgegeten.

Het verhaal van deze schipbreuk met visioen is door J. H. van Ren-

neft opnieuw bewerkt en te vinden in „Het boek van den zeeman", Haarlem, J. J. Weeveringh, z. j., derde deel, pag. 5.

T.

BOEKBESPREKING

WILLIAM McDOUGALL, *Aufbaukräfte der Seele*. Deutsche Fassung, herausgegeben von Prof. E. Rothacker. Uebersetzt von Dr. F. Becker und Dr. H. Bender. Verlag Thieme, Leipzig, 1937. Ing. M. 7.20.; geb. M. 7.80.

Een voortreffelijke vertaling van het voortreffelijke werk van McDougall, gedeeltelijk van de hand van den ook in parapsychologische kringen in Holland goed bekenden Dr. Hans Bender. Groote zorg is besteed aan het overbrengen der psychologische termen uit het Engelsch in het Duitsch; in vele gevallen heeft men de oorspronkelijke er tusschen haakjes bijgevoegd.

De parapsycholoog zal dit werk met instemming lezen. Het is geheel vrij van de theoretische bewustzijnsvernauwing, die zooveel andere wetenschappelijke werken, die overigens van groote waarde zijn, ontsiert. McDougall tracht de ziel zoowel van het dier als van den mensch te zien zooals zij is. Onomwonden verklaart hij: „Das vorliegende Buch lehrt also eine ausgesprochene und unbeschränkt gültige Zielstrebigkeitspsychologie." In overeenstemming hiermede aarzelt hij niet: „das Prinzip der psychophysischen Wechselwirkung als die beste Arbeitshypothese anzunehmen" en verwerpt hij zoowel het materialisme als het absolute idealisme, als het psychophysisch parallelisme, hierin dus geheel overeenstemmend met de in ons blad herhaaldelijk door Poortman voorgestane opvatting. Ronduit noemt McDougall „das gegenwärtige Vorurteil" (gelukkig nu al vrijwel van de baan), dat de psychische werkingen slechts epiphenomena zouden zijn van de eigenlijke physico-chemische, „eine der sonderbarsten Verirrungen des menschlichen Geistes". Bij de psychologie der dieren, ook der lagere dieren, legt de schrijver er steeds den nadruk op, dat ook een serie instincthandelingen, ofschoon in groote lijnen gefixeerd, toch geenszins zuiver mechanisch afloopt, maar dat het dier ze wel degelijk in aanpassing aan bijzondere omstandigheden weet te wijzigen. Hij ziet hierin reeds de eerste teekenen van een intellect. Misschien is hij hierin iets te anthropomorph denkend, maar het kan niet worden ontkend, dat vele van de door zijn zoon gedane, nauwkeurig be-

schreven waarnemingen inderdaad den indruk maken, dat zelfs bij de hoogere insecten iets als „Voraussicht des Zieles" bestaat.

McDougall kent en erkent de „Aufbaukräfte der Seele" in al haar gecompliceerdheid; hij aanvaardt ze zonder doodende zucht tot schematiseering, zonder toe te geven aan den verleidelijken drang tot doordrijven van het dusgenaamde „eenvoudigheidsprincipe", dat al tot zooveel gewrongen schijnverklaringen aanleiding is geweest.

Uit den aard der zaak worden in dit werk geen eigenlijk gezegde parapsychologische problemen of feiten behandeld. Naar wij weten hebben zoowel McDougall als Bender daarvoor groote belangstelling. (De eerste is hoogleeraar aan de Duke University te Durham, N.-Carolina, waaraan ook Rhine verbonden is.) In dit werk blijkt dit slechts een enkele maal. Op blz. 264 zegt de schrijver: „Es kann sein, dasz manche Menschen telepathische oder hellseherische Fähigkeiten besitzen, die einer völlig andersartigen Klasse angehören als die bisher generell anerkannten Fähigkeiten."

Ik geloof te kunnen zeggen, dat voor den parapsychologisch geïnteresseerde het werk van Mc.Dougall een der beste boeken is om zich te oriënteeren in de psychologie.

MAURICE MAGRE, *De dood en het komende leven*. Vertaling J. H. W. Boelens. Uitg. „Gnosis", Amsterdam. Ingen. f 2.90, geb. f 3.90.

DION FORTUNE, *Psychische Zelfverdediging*, do. Ing. f 3.50, geb. f 4.50.

De heer Maurice Magre „wil trachten de menschen opgewekt en blij te maken door een beter begrip van den dood". Voorzeker een lofwaardig pogen. Hij zelf „zit onder den boom der vreugdevolle zekerheid." Van de groote godsdienststichters moet hij niet veel hebben; nòch Confucius, nòch Boeddha, Mohammed, Christus komen er zonder kleerscheuren af. Een aantal hoofdstukken handelen op zéér oppervlakkige wijze over de mysteriën van Indië, Egypte, de Kabbala, de Grieken. In hoofdstuk VIII kondigt de schrijver plechtig aan „Ik ga nu het ware geheim van den dood rezumeren." (sic). In de volgende hoofdstukken zeer verwarde beweringen over zelfmoord, sexualiteit. „In het „spasma" der fyzieke liefde ligt een mysterie verborgen" wordt ons geopenbaard.

Maurice Magre weet een heeleboel over het sterven en de reïncarnatie en geeft ons met groote zekerheid zijn „waarheden" ten beste. Onze laatste incarnatie kunnen we herkennen uit . . . . . (ik geef het te raden in tienen) . . . . uit den omtrek van onze schaduw. In het achttiende hoofdstuk wordt ons aan de hand gedaan een „Methode om met de goden in ver-

binding te treden." Even later een uitvoerige beschrijving, hoe de schrijver een „godin" schept en hoe dit hem niet al te best bekomt. Tja, men moet voorzichtig zijn met godinnen, al even goed als met aardsche vrouwen! Het lied van den nachtegaal is niet zoo maar alleen een mooi vogellied, neen, de heer Magre heeft ontdekt, dat dit lied een speciaal voor den mensch bestemde boodschap is, die den weg wijst naar een andere wereld. Jammer maar, dat deze „door niemand schijnt te worden begrepen", behalve natuurlijk door Maurice Magre, wien het gegeven was: betrekkingen met hen (n.l. nachtegalen) aan te knoopen, die alleen tengevolge van onzen wederzijdschen schroom niet nòg nauwer konden worden!

Wie lust heeft dit boekje, dat echt Fransch goed geschreven en goed vertaald is, te lezen, hij doe het. „Vermaak er u mee!" roep ik hem toe, als van Alphen zijn lieve wichtjes.

Het boek van mevrouw Dion Fortune [1]) kondigt zich in den ondertitel aan als „een studie in occulte pathologie en criminaliteit". Nu, pathologisch is het zeker. Op blz. 304 onderaan wordt als een der meest voorkomende misbruiken van het Westersch occultisme een beetje cru genoemd: „de mystificaties van half-gare vrouwen". Nu, met een *mystificatie* geloof ik, dat we hier niet te doen hebben. Vermoedelijk is de schrijfster wel oprecht in haar uitvoerige beschrijving van de diverse methoden van den aanval van „zwarte loges" en de verdediging daartegen. Zwarte katten spelen nu en dan hun rol weer als in de Middeleeuwen.

Men make zich niet al te ongerust, als zou het verschijnen van dergelijke boeken gevaar opleveren, dat de heksenwaan der duistere eeuwen zou herleven. Toen was het ernst, ontzaglijke en gruwelijke ernst; nu is het alleen maar een beetje gekheid van .... zie het boek, pag. 304, onderaan.

De firma „Gnosis" heeft het boek van Bucke „Kosmisch Bewustzijn" uitgegeven en de heer Boelens heeft het vertaald. Beiden deden daarmede een verdienstelijk werk. Het is ons een raadsel, dat beiden niet genoeg oordeel des onderscheids hadden, om dergelijk geschrijf als van den heer Magre en „Dion Fortune" te laten voor hetgeen het is.

Dr. P. A. DIETZ

1) Pseudonym voor Violet M. Firth.

KLEINE AANTEEKENINGEN EN MEDEDEELINGEN

MIDDELEEUWSCHE GEESTENZIENERS

Caesarius van Heisterbach werd omstreeks 1170 in of nabij Keulen geboren en overleed daar omstreeks 1240. Tegen het einde van 1198 werd hij opgenomen in het klooster te Heisterbach in het Zevengebergte, dat in die dagen in hoog aanzien stond. In dit klooster heeft hij zijn geheele verdere leven doorgebracht en ook het ambt van prior bekleed. Hij ontwikkelde zich tot een zeer belangrijk kerkelijk auteur, wiens geschriften van groote waarde voor den cultuurhistoricus zijn geworden. Zijn hoofdwerk, de: „Dialogus miraculorum", bevat het gesprek van een novice en een monnik over wonderbaarlijke dingen; de monnik vertelt de verhalen terwijl de novice door allerlei vragen en tegenwerpingen het gesprek gaande weet te houden.

In hetgeen de monnik mededeelt is veel, dat, van parapsychologisch standpunt af bezien, belangrijk dient te worden geacht. 1) Zoo lezen wij in Boek VIII, hoofdstuk 86 de geschiedenis van Euphemia en de twee jonkvrouwen. Toen deze Euphemia nog leerlinge was in het klooster der elf duizend heilige jonkvrouwen (later werd zij abdis van dit Keulsche klooster), verschenen haar eenmaal in den droom twee heilige jonkvrouwen, die zich bij haar beklaagden over het feit, dat men haar lichamen op een ongepaste wijze onder de slaapzaal, in de buurt van een kelder, begraven had. Euphemia zweeg aanvankelijk over dezen droom. Toen zij echter volwassen was, droomde zij dezen droom ten tweeden male. Het waren zeer schoone jonkvrouwen, welke aan haar verschenen. Zij waren echter slechts tot aan het middel zichtbaar, alsof zij haar daarmede te kennen wilden geven dat zij, zonder haar, niet uit deze onaangename situatie verlost konden worden. Toen herinnerde Euphemia zich haar eersten droom. Op haar vragen antwoordde de eene geest dat zij Anastasia heette. Na dien tweeden droom stelde Euphemia zich tot taak haar medezusters de overtuiging bij te brengen, dat men, wanneer men slechts onder de slaapzaal, in de nabijheid van den kelder, liet graven, aldaar het gebeente van de beide heilige jonkvrouwen zou vinden. Toen men eindelijk aan haar herhaald aandringen gevolg gaf, vond men weldra, onder het muurfundament, de beide lichamen. (Caesarius vermeldt hier den naam van een leekenbroeder, die bij het opgravingswerk mee geholpen heeft en die de juistheid van een en ander zou kunnen bevestigen).

Boek VIII, hoofdstuk 85 maakt melding van een abt van Volckenrode, een Cisterciënser-klooster in Thüringen, die een groot vereerder van reliquiën was en droomde dat hij te Keulen, bij de kerk der elf duizend jonkvrouwen, naast een muur, buiten de klooster-omheining, het stoffelijk overschot van twee heilige jonkvrouwen begraven zag liggen. Toen hij ontwaakt was, begaf hij zich naar Keulen. Hij herkende de plaats, welke hij in zijn droom gezien had, dadelijk en hij kreeg van de abdis vergunning om daar opgravingen te doen verrichten. Een zekere Ulrich werd hem toegewezen om hem bij dit werk behulpzaam te zijn. Zij vonden inderdaad twee kisten met het gebeente der beide jonkvrouwen. Bij een der lijk-resten lag een wonderschoone kam, die de hebzucht van den doodgraver Ulrich opwekte. Hij wist het versiersel in een handschoen weg te moffelen en verborg een en ander onder zijn kleeren. Daar de kam echter bij het werken hinderde, legde hij haar op een verhoogde plaats in het graf. Een van de zusters kwam voorbij, zag de kam en, verrukt over haar schoonheid, nam zij het haartooisel tot zich.

De abt liet het gebeente in een schrijn leggen, waarmede hij naar Thüringen wilde reizen. In den nacht verschenen hem de beide jonkvrouwen en zeiden tot hem, dat zij niet met hem mee konden gaan. Toen hij haar vroeg welke bezwaren er bestonden, zeide een van haar: „Omdat ik mijn kam verloren heb, die mij,

---

1) Voor het vergelijkend onderzoek. Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 14.

toen wij ons vaderland verlieten, mijn moeder ten geschenke heeft gegeven." De geestelijke vroeg: „Wie heeft de kam dan?" De heilige antwoordde hierop: „Toen Ulrich mijn graf geopend en de kam gezien had, stak hij het tooisel heimelijk in zijn handschoen en verborg het aanvankelijk onder zijn kleeren. Toen legde hij het op den rand van het graf en een zuster, Friderunis geheeten, die toevallig voorbijkwam, heeft daarna de kam weggenomen."

Den volgenden dag nam de abt, in tegenwoordigheid van de abdis, den doodgraver en zuster Friderunis een verhoor af; alles bleek zoo in zijn werk te zijn gegaan als de verschijning gezegd had. De kam werd teruggegeven en in de reliquiën-kast gelegd, waarmede de abt naar Thüringen terugkeerde.

In Boek XII, hoofdstuk 36, lezen wij van een meisje van 9 jaar, dat omstreeks Kerstmis in het klooster Salvatorberg stierf. Toen de kloosterlingen zich, op klaarlichten dag, in het koor bevonden, zag een meisje, dat eveneens ongeveer 9 jaar oud was, de geest van het overleden kind de kapel binnentreden. De verschijning maakte een diepe buiging voor het altaar en ging toen op haar oude plaatsje zitten. Het meisje werd door dat gebeuren door een hevige ontzetting aangegrepen, hetgeen alle aanwezigen konden constateeren. De abdis Benigna, uit wier mond Caesarius dit verhaal opteekende, gaf het meisje bevel, de verschijning te vragen, vanwaar zij kwam en wat zij wenschte. Den volgenden dag vertoonde het fantoom zich weer. Het meisje deed wat haar gezegd was en kreeg tot antwoord van de verschijning, dat zij (de verschijning) boete moest doen omdat zij in het koor niet steeds aandachtig geweest was, daar gaarne gekheid met haar gemaakt had en gefluisterd had. Na voor de vierde maal verschenen te zijn, zeide het fantoom tegen het meisje: „Thans is mijn boetetijd voorbij en gij zult mij thans niet meer zien." Het meisje zag nu het fantoom naar het kerkhof loopen waar het „op een eigenaardige wijze over den muur heenklom."   T.

BERICHT

Voor de Afdeelingen der S. P. R. zullen de volgende *voordrachten* worden gehouden:

Amsterdam (Parkhotel): 25 Sept.: Prof. Dr. Ch. H. van Os: „Het Wereldbeeld van Em. Swedenborg"; 9 Oct.: Dr. Herman Wolf: „Rainer M. Rilke en het Occulte"; 23 Oct.: Bijeenkomst voor *studenten* e.a.: 15. u.: Dr. W. H. C. Tenhaeff: De Parapsychologie als Centrale Wetenschap; Prof. Dr. M. C. v. Mourik Broekman: De beteekenis der Parapsychologie voor de Theologie; 20.15: Dr. L. J. Franke: Parallelismen tusschen Psychopathologische en Occulte Verschijnselen; Dr. H. Wolf: De beteekenis der Parapsychologie voor de Litteratuur; 30 Oct.: Dr. Hans Bender: „Erfahrungen mit Ilga K. in Riga".

Den Haag: Het programma zal door de Secretaresse, mej. Dr. J. Binger (v. Alkemadelaan 496) aan leden en belangstellenden worden toegezonden.

Rotterdam (Secr. L. F. Steehouwer, Graaf Florisstr. 74a): 1 Oct.: Prof. Dr. Ch. H. van Os: Het Wereldbeeld van Em. Swedenborg; 1 Nov.: Dr. H. Bender: Erfahrungen mit Ilga K. in Riga.

INHOUD

DE INTROPSYCHISCHE ZIJDE VAN PARAPSYCHOLOGISCHE VERSCHIJNSELEN [1]

Voordracht gehouden bij gelegenheid van de Jaarvergadering der S. P. R. te Amsterdam op 18 April 1937

door Dr. GERDA WALTHER (München)

Evenals in de andere takken der psychologie en psychiatrie stelde men zich aanvankelijk ook in de parapsychologie tevreden met het verzamelen van feiten. Voorts streefden de parapsychologen er naar zich te vrijwaren tegen bedrog en andere foutenbronnen (herinneringsstoornissen, auto-suggestie, enz., enz.) De toepassing van natuurkundige- en biologische meet-, registreer- en contrôlemethoden (Osty, Cazzamalli e.a.) en van de methoden der experimenteele psychologie vierde, naar men weet, op ons gebied groote triomfen. Omstreeks het jaar 1900 voltrok zich in wijsbegeerte en psychologie, onder invloed van denkers als Rickert, Dilthey, Bergson, een scheiding in natuur- en geesteswetenschappen; naast de experimenteele zielkunde ontstond de z.g. „verstehende" psychologie (Spranger, Klages e.a.) Het kan niet ontkend worden, dat wij zeer veel te danken hebben aan de experimenteele psychologie (niet in het minst in de parapsychologie). Nochtans ben ik de meening toegedaan, dat het van groot belang is, wanneer wij de parapsychologische verschijnselen ook eens gaan benaderen van den kant der „verstehende" psychologie uit. Daarop is reeds bij herhaling door parapsychologen gewezen (Osty, Bender e.a.); onderscheidenen van hen hebben er naar gestreefd, uit den mond van hun proefpersonen te vernemen, wat zij bij zichzelf waarnamen tijdens het optreden der verschijnselen. Een groote moeilijkheid, waarmede de onderzoeker hier te kampen heeft, is, dat onze proefpersonen zich zeer vaak tijdens het optreden der verschijnselen in een trance-toestand bevinden. In dien toestand kunnen zij ons geen, door zelfwaarneming verkregen gegevens verschaffen. Maar zelfs dan, wanneer zij zich niet in een toestand van verlaagd bewustzijnsniveau bevinden, zijn zij niet altijd in staat om ons nauwkeurig te beschrijven hetgeen er zich in hen afspeelt, omdat het hun aan voldoende psychologische scholing ontbreekt. Zij zijn daarom niet bij machte zichzelf behoorlijk waar te nemen. Zekere occulte scholen (ook die der theosofen en anthroposofen) stellen als eisch, dat de onderzoeker er naar streven moet, deze dingen zelf, in waaktoestand te

---

1) Uit het Duitsch vertaald door Dr. W. H. C. Tenhaeff, in samenwerking met de schrijfster.

beleven en te onderzoeken. Het komt mij voor, dat deze eisch ook voor de parapsychologie van belang is. Zien wij het mediumschap als een verschijnsel van regressie, zoo stellen wij de vraag of wij bij hen, die deze verschijnselen in waaktoestand bij zichzelf doen ontstaan en trachten te bestudeeren, nog wel langer van een regressie mogen spreken. Naar veler meening hebben wij hier veel eer met een verschijnsel van progressie te doen en met een verbinding van het oude helderzien met het nieuwe intellectualisme (zooals b.v. Rudolf Steiner dat wenscht).

Ik ben nu de meening toegedaan, dat voor dergelijke onderzoekingen de z.g. phaenomenologische methode zeer geschikt is. Wij danken deze methode aan Edmund Husserl; zijn medewerkers (waartoe Max Scheler, mijn leermeester A. Pfänder en M. Heidegger te rekenen zijn) hebben deze methode geheel of gedeeltelijk overgenomen en trachten te verbeteren. Ik kan hier niet ingaan op den kennistheoretischen en metafysischen achtergrond van deze methode; maar ik wil hier wel aan de hand van een eenvoudig voorbeeld heel in het kort toonen, hoe men haar, in een bepaald geval, kan toepassen.

Wij spreken b.v. zeer vaak van een bol — maar wat is dat nu eigenlijk, hoe komen wij daartoe, waar vinden wij zooiets? Om deze vragen te kunnen beantwoorden, moeten wij eerst heel nauwkeurig onderzoeken en vasthouden, wat wij onder het begrip bol hebben te verstaan, wat wij daarmede bedoelen of „intendieren" („Sinnklärung". Socrates voert dit — het tot klaarheid brengen van de beteekenis van een begrip — op voorbeeldige wijze in Plato's dialogen door). Hier en daar in de wereld vinden wij wel op zich zelf staande bollen — zij zijn echter alle van elkaar verschillend (kleur, grootte, enz.). Nochtans hebben zij alle iets gemeen, waardoor zij alle „bollen" zijn (en geen kubussen, staven, enz.). Datgene, wat zij met elkaar gemeen hebben, moeten wij nu definieeren. Daar wij alles, wat wij weten, slechts door ons bewustzijn weten, moeten wij er toe overgaan te onderzoeken, wat er in ons bewustzijn gegeven moet zijn om ons te doen zeggen, dat wij een bol voor ons hebben en hoe datgene, wat in het bewustzijn gegeven is, moet zijn, om ons het best in staat te stellen tot deze aanwezigheid te besluiten. Volgens Husserl bestaat er voor elke soort van dingen („Gegenstandsart") een wijze, waarop zij ons gegeven zijn („Gegebenheitsweise"), waarop zij het best (het meest „adaequaat") begrepen („erfasst") kan worden, waarop zij — om het zoo maar eens te zeggen — oorspronkelijk („originär"), wezenlijk („leibhaftig" — niet „leiblich"!) zelf („selbst") voor het bewustzijn staat. *Deze „Selbstgegebenheit"*

is voor elke soort van dingen anders. Het is van ongemeen groote beteekenis voor de kennistheorie, om voor elke soort van dingen de haar toekomende soort der „Selbstgegebenheit" te zoeken en te analyseeren. Vele kennistheoretische en metafysische fouten, welke zoowel in het verleden als in het heden gemaakt zijn, moeten wij eenvoudig verklaren door aan te nemen, dat men voor zekere soorten van dingen („Gegenstandsarten") een soort van „Selbstgegebenheit" verlangde, die niet aan haar toekwam, en nu beweerde, dat zooiets er niet was, niet bestaan kon, omdat het niet op een bepaalde wijze ervaarbaar was (b.v. niet met behulp van de normale zintuigen kon worden waargenomen). De phaenomenologie als zoodanig heeft ten slotte echter slechts met den zin, met de in het begrip liggende idee der dingen en de wijzen waarop zij in het bewustzijn gegeven zijn te doen, de beslissing der vraag, of aan hen een van het bewustzijn onafhankelijke realiteit in de door de zinnen waargenomen buitenwereld of in een andere wereld toekomt, behoort eigenlijk niet meer in de phaenomenologie, maar in de kennistheorie, metafysica enz. thuis.

Na deze uitweiding van methodologischen aard wil ik wederom tot de parapsychologie terugkeeren en trachten, U, aan de hand van eigen ervaringen, eenige eerste aanloopen tot zulke phaenomenologische analysen van parapsychologische verschijnselen te geven. Ik ben volstrekt niet van meening, dat ik U iets vertel, dat niet voor verbetering vatbaar is, of waarover reeds het laatste woord gesproken is. Daarvoor zijn de problemen, waarmede wij ons hier bezighouden, veel te moeilijk. Ik breng U hier slechts in aanraking met eenige eerste, tastende pogingen en ik hoop, dat anderen er ook toe zullen overgaan, in deze richting verder te zoeken. — De „Sinnklärung" of begripsanalyse zal ik daarbij slechts dan, wanneer dit noodig is, heel in het kort behandelen. Bij ons onderzoek is op dit gebied reeds een en ander gedaan. Ik wil hier in hoofdzaak naar voren brengen, hoe deze verschijnselen zich aan het kennende bewustzijn voordoen.

Ten einde U te doen inzien met welke moeilijkheden wij bij dergelijke analysen te kampen hebben wanneer wij ons slechts met de normale waarneming der buitenwereld bezighouden, wil ik nogeens teruggrijpen op onzen bol. Ik neem aan dat wij het er over eens zijn wat wij onder een bol hebben te verstaan. Ik heb nu een bepaalden, b.v. een rooden bol. Ik kan aan dezen bol denken, ik kan van hem droomen, ik kan hem mij aanschouwelijk of niet aanschouwelijk voorstellen. Ik kan den bol echter hier en nu waarnemen. In dat geval heb ik den bol in zijn meest oorspronkelijken vorm voor mij. (De bol is lichamelijk tegenwoordig; de bol

zelf is mij gegeven.) Ik zie den bol, betast hem, enz. Maar zie ik den bol nu wel werkelijk heelemaal zoo als hij volgens het begrip is (een lichaam met gekromd oppervlak, welk oppervlak overal even ver van zijn middelpunt verwijderd is)? Ik zie de voorzijde van het lichaam; zij welft zich mij tegemoet. Ik neem zonder meer aan, dat de bol ook een achterzijde heeft, welke naar den tegenovergestelden kant, van mij af, gewelfd is. Dien kant zie ik echter niet wezenlijk, „zelf", maar als ik den bol waarneem denk ik deze zijde mede („mit meinen", „mit intendieren"). Ik kan deze rugzijde echter nooit zoo zien, zooals ik mij haar denk („intendiere"), want als ik den bol omdraai, dan is de achterzijde voorzijde geworden en welft zij mij tegemoet, terwijl ik mij haar als achterzijde toch zoo voorstelde, dat zij zich van mij af welft. Enz. Hoe staat het nu met de paranormale waarnemingen?

Zooals men bij de analyse der zintuigelijke waarneming van de buitenwereld gewoonlijk uitgaat van hetgeen, naar het schijnt, het eenvoudigste is, n.l. van de z.g. „Sinnesdaten", het waarnemen van kleuren, tonen, smaken, geuren enz. [2]), zoo zou men dit ook kunnen doen bij de analyse der paranormale waarneming. Maar is daar iets dergelijks in het spel? Inderdaad is in de geschriften der „occultisten" steeds weer sprake van het zien van zekere occulte „kleuren". Ik denk hier aan het z.g. „aura"-zien. (Vgl. b.v. A. Besant en C. W. Leadbeater: „Man Visible and Invisible" en „Thought-forms".) Daarom zal ik mij hier eerst met dit probleem bezighouden.

1. *Het Zien van de Aura.*

Volgens de berichten der occultisten van alle tijden en landen — overigens ook volgens de mededeelingen van geesten door trance-media, automatisch schrijvende media enz. — waren en zijn er menschen (levende en overgegane), die steeds of slechts nu en dan om andere menschen een lichtachtig schijnsel (zooals men dit wel op de afbeeldingen van heiligen vindt afgebeeld) of een soort van kleurige wolk zien. Dit schijnsel (deze wolk) zou — in hoofdzaak wat betreft kleur — afhankelijk zijn van de stemming, de geestelijk-ziellijke rijpheid en de moreele ontwikkeling der personen „om" wie het (zij) gezien wordt. Men noemt dit schijnsel (deze wolk) de menschelijke „aura". Meer dan eens heeft men gezegd, dat men

2) Vgl. b.v. Hedwig Conrad—Martius: „Zur Ontologie und Erscheinungslehre der realen Aussenwelt" in E. Husserl's „Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung".

hier slechts te doen had met „fantasie", „hallucinatie", „verbeelding", „gewichtigdoenerij" van de zijde van den waarnemer. Ook hoort men wel zeggen, dat men hier te doen heeft met menschelijke uitstralingen van electrischen, chemischen of anderen aard, waarvan men het bestaan met behulp van het natuurwetenschappelijk experiment kan aantoonen. (Vgl. de hierop betrekking hebbende onderzoekingen van Cazzamalli, Osty, Wüst, Müller—Givelet e.a.) Zooals men weet heeft Kilner beweerd [3]), dat men de aura met behulp van zekere chemisch gepraepareerde schermen (Dycianine) voor een ieder zichtbaar kan maken. (Vgl. ook de onderzoekingen van Reichenbach over het z.g. „Od" [4])). Maar — en ook dit moge bekend worden verondersteld — latere onderzoekingen hebben de beweringen van Kilner niet bevestigd. Proeven in het „Institut Métapsychique" genomen wezen uit, dat ook gipsbusten een aura hebben, wanneer men ze lang genoeg beziet met behulp van het scherm van Kilner! Zeer waarschijnlijk hebben wij hier dus te doen met optisch bedrog. Of — en ook dit is mogelijk — met proefpersonen die eenigermate helderziende waren en de aura ook konden zien zonder het scherm en ten onrechte meenden, dat zij deze zagen dank zij het scherm. Daar voorts de aura in haar hoogere vormen iets uitgesproken ziellijks-geestelijks moet zijn, daar is het ten slotte zeer de vraag, of zij zelf — en niet slechts eventueele fysiologische parallelverschijnselen — langs chemisch-fysischen weg wel zichtbaar gemaakt kan worden. Ik waag dit te betwijfelen.

Door de oude occulte scholen (theosofen, anthroposofen) worden bovendien allerlei soorten van aura's onderscheiden. Deze aura's stijgen a. h. w. in vertikale richting in verschillende gebieden of sferen op, terwijl zij zich ook binnen deze sferen om zoo te zeggen in horizontale richting uitstrekken. Zoo onderscheiden deze leeren b.v. allereerst de vitale, met het lichamelijke leven samenhangende aura. Deze zou ook bij planten voorkomen; wij vinden haar ook wel *etherische-* of gezondheidsaura genoemd. Volgens de occultisten moeten wij deze aura wel weten te scheiden van de ziellijke aura. Deze *ziellijke* aura (ook wel *astrale* aura genoemd) zouden wij dan bij menschen en hoogere dieren aantreffen en zij zou een indicator zijn voor de driften, hartstochten, stemmingen, gevoelens, enz. Nog fijner is de *mentale* aura (welke met het verstand samenhangt); het meest lichtend en schitterend is echter de *causale* aura, welke met het geestelijke (scheppende) leven samenhangt. Wanneer het dus ooit gelukken mocht

3) Zie L. Deutmann: „„Magnetisme" en Occultisme", den Haag, 1923, pag. 47.
4) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Het Dierlijk Magnetisme", Amsterdam, 1922, pag. 96.

met behulp van schei- en natuurkundige methoden het bestaan van menschelijke uitstralingen aan te toonen (en deze uitstralingen in verbinding te brengen met het aura-vraagstuk), dan zou men daarbij toch nauwkeurig moeten nagaan, met welke aura (de aura van welk gebied) men te doen heeft. Geheel afgezien van dit alles worden ook binnen hetzèlfde gebied — al naar kleur, helderheid enz. — wederom heel verschillende aura's onderscheiden. (Zie b.v. de kleurenschaal en de andere afbeeldingen in de beide, hiervoor genoemde, boeken van Besant-Leadbeater. Deze platen zijn natuurlijk slechts analogie-achtige afbeeldingen van de aura, met behulp van gewone kleuren gemaakt). Ik wil thans trachten, op grond van eigen ervaringen, iets naders mede te deelen over het zien van de aura en dit zien van ander zien af te grenzen. Ik moet daarbij beginnen met U te zeggen, dat het zich hier waarschijnlijk slechts handelt om de astrale, de mentale en misschien ook om de causale aura. Waarschijnlijk zie ik de etherische of gezondheidsaura in het geheel niet. Ik ben tot deze erkenning gekomen op grond van het maken van vergelijkingen tusschen hetgeen ik zie en hetgeen anderen zeggen te zien.

Allereerst wil ik U vertellen, hoe ik er toe ben gekomen om de „aura" te zien. [5]) Door mijn vader werd ik bekend met het wetenschappelijke, atheïstische materialisme van Darwin, Haeckel en Marx, waarvan hij een aanhanger was. Hij zocht ook mij in dit geloof op te voeden. Ik ben niet gedoopt en heb in mijn kinderjaren ook in het geheel geen godsdienstonderricht ontvangen. In die jaren wist ik noch van het bestaan van het occultisme, noch van het bestaan der parapsychologie iets af. Men kan dus niet zeggen, dat ik van deze gehoord of gelezen had en dat ik mij nu ben gaan verbeelden, dat ik dergelijke dingen zelf beleefd heb. Begrippen, als „ziel", „zieleleven" e.d. schenen mijn vader in hooge mate verouderd toe. Toen hij eens een mijner dictaat-cahiers doorbladerde, dat ik gebruikte bij de colleges van Prof. Pfänder, en zag, dat ik daarin de woorden „ziel" en „zieleleven" had neergeschreven, was hij ten hoogste verbaasd. Zooiets bestond er toch, volgens hem, niet. En hij vroeg mij of ik soms plan had om katholiek te worden. Deze laatste vraag kon ik, kalmeerende, ontkennend beantwoorden.

Ondanks dit alles herinner ik mij nog duidelijk, dat ik in het eerste jaar van den oorlog (ik was toen ongeveer 18 jaar oud) voor de eerste maal bewust een aura zag, zonder dat ik echter wist wat, hetgeen ik

---

5) Vgl. ook mijn: „Phänomenologie der Mystik", Niemeyer, Halle, 1923. Voorts mijn opstel: „On the Human Aura", Journal Am. S. P. R., September, 1932.

zag, was. (Of ik toen reeds eerder iets dergelijks gezien had, kan ik niet met zekerheid zeggen — in elk geval heb ik daar niet bewust op gelet). Het was een sombere, regenachtige dag en ik wandelde, op verzoek van mijn vader, met een jongen kunstschilder in de omgeving van onze villa aan de Starnbergersee. Wij gingen juist door een bosch, toen ik plotseling om den voor mij uitgaanden schilder een tamelijk helder schijnsel zag. Ik dacht dat de zon doorbrak. Daar ik haar tusschen de boomen nergens ontdekken kon, vermoedde ik, dat haar licht door een beek weerkaatst werd, waar wij zoo juist langs liepen. Maar ook in deze beek kon ik niets van de zon ontdekken. Bij het verder loopen zag ik, dat het schijnsel zich steeds op dezelfde plaats bevond als de schilder en zich met hem voortbewoog. Ik kon geen verklaring voor het verschijnsel vinden, ofschoon ik er wel naar zocht. Later vroeg ik aan verschillende personen, wat dat toch wel voor een licht (schijnsel) kon zijn, dat men soms plotseling om een mensch heen kon zien; daar ik echter uit de antwoorden bemerkte, dat men in het geheel niet begreep, wat ik nu eigenlijk bedoelde, sprak ik er in het vervolg liever niet meer over.

Een viertal jaren later (1919) bevond ik mij in de bibliotheek van een mijner bekenden. Daar kreeg ik het boek van Rudolf Steiner over „Theosofie" in handen. Ik las er in en vond er het antwoord in op de vraag, welke eenige jaren te voren in mij was opgekomen. Hetgeen ik gezien had, moest een aura zijn geweest. — Daarna heb ik dan nog zeer vaak bij andere menschen een aura gezien, en ik doe dit ook heden nog. Vanzelfsprekend zie ik niet steeds de aura. Meestal is het zoo, dat een zeer sterke aura mij a.h.w. vanzelf tegemoet treedt of overvalt. Maar het gebeurt ook heel dikwijls, dat ik mij er bewust op moet instellen en moeite moet geven (ik moet het willen) om een aura te zien. Maar men moet niet meenen, dat ik steeds een aura zie wanneer ik dat wil. Ik heb ook getracht datgene wat ik zie te vergelijken met hetgeen bekenden van mij, die ook de aura zien, waarnemen. Wij vertellen elkaar dan van onze ervaringen. Meestal bleek dat onze ervaringen met elkaar overeenkwamen, bovenal dan, wanneer wij de aura van denzelfden persoon tegelijkertijd zagen. Eens gaf ik een mijner bekenden op haar verjaardag een groenen halsketting ten geschenke, in overeenstemming met haar aura. Niet lang daarna bezocht deze dame een wederzijdsche bekende, die ook bij herhaling de aura ziet en niets afwist van het feit dat ik met opzet een groenen ketting had gegeven, omdat ik de aura van de draagster groen zag. Toen de gastvrouw den ketting om den hals van haar bezoekster zag zeide zij,

dat het opmerkelijk was zoo goed als die ketting bij haar aura paste. Beide hadden dezelfde kleur!

Ik wil nu, op grond van mijn zelfwaarnemingen, trachten nader te bepalen, wat men eigenlijk voor zich heeft, wanneer men een aura „ziet".

In de eerste plaats schijnt de aura zich steeds om den mensch, bij wien zij behoort, heen te bevinden. Zij schijnt één ondeelbaar geheel met zijn fysische (optische) verschijning te vormen. Zoo bewoog zich b.v. de aura van dien jongen schilder met hem en om hem heen door het bosch. Het zien van de aura en het zien van zijn fysische gestalte doordrongen elkaar hier wederkeerig. Beide waren met elkaar ten nauwste verbonden („verkoppelt"). Dit heeft er wel veelvuldig toe geleid, dat men is gaan meenen, dat het zien van de aura toch op de een of andere wijze samenhangt met het normale zien (door middel van de oogen). Mijn eigen nauwkeurige zelfwaarnemingen hebben mij echter geleerd, dat dit niet het geval is. Derhalve ben ik de meening toegedaan, dat wij te doen hebben met een auto-suggestie (op grond van zulke onjuiste praemissen), wanneer wij sommige media hooren zeggen, dat zij in het volkomen duister geen aura kunnen zien [6]). Volgens mijn ervaring kan men in het donker wel degelijk de aura zien. Ook heb ik bij telepathische belevingen, 's nachts in het donker te bed liggend (ik kom hier nog nader op terug), de aura's van andere menschen even duidelijk en „wezenlijk" bemerkt als waren zij ruimtelijk tegenwoordig geweest. Bij het betreden van het vegetarische restaurant „Freya" in München bemerkte ik plotseling een zeer mooie, intensieve, blauwe aura, welke het geheele vertrek scheen te doordringen. Ik trachtte na te gaan, van wien deze aura uitging en ontdekte eerst nu een mij volkomen onbekenden Indiër, bij wien deze zelfde aura behoorde. Geruimen tijd daarna „zag" ik, bij het betreden van het restaurant, wederom deze zelfde aura. Mijn oogen zochten thans naar den Indiër, dien ik dan ook vond — hier was dus het zien der aura voorafgegaan aan het zien van den mensch, bij wien deze aura behoorde. Dergelijke ervaringen heb ik meer gehad. Evenzoo verdwijnt bij het sluiten der oogen wel het zien van een mensch, maar niet het wezenlijk („leibhaftige") bemerken (of „zien") van zijn aura. *Het zien van de aura is dus wel een ander zien dan het zien (met behulp van de oogen) van het lichaam.* Tusschen beide vormen van zien bestaat een *wezensverschil.* Sommige menschen meenen, dat de aura-ziener een nabeeld heeft en dit ten onrechte voor de

6) Wij hebben hier dus te doen met iets dat verwant schijnt te zijn aan de z.g. negatieve hallucinatie. T.

aura houdt [7]. Bij het aura-zien is echter iets geheel anders in het spel dan bij het zien van een nabeeld. Weliswaar kan het nabeeld er toe leiden, dat de waarnemer het geziene voorwerp omgeven ziet door iets dat aan een aura herinnert of doet denken, maar wanneer de waarnemer zich goed rekenschap geeft van hetgeen hij ziet zal hem blijken, dat het nabeeld vlak voor zijn oog verschijnt (bij gesloten oogen in het z.g. „Augengrau"), terwijl bovendien de plaats, waar de waarnemer het nabeeld ziet, afhankelijk is van de bewegingen welke hij met zijn oogen (of met zijn hoofd) maakt. *De aura daarentegen wordt steeds om den waargenomen mensch heen gezien.* De aura gaat van hem uit, en is het krachtigst om hem heen. Dit bewijst reeds, dat de aura geen optisch nabeeld kan zijn. Bovendien wordt zij ook zuiver qualitatief geheel anders gezien dan het nabeeld.

Men heeft ook wel gemeend, dat de kleuren welke de aura vertoont overeenkomen met de kleuren, welke wij met behulp van onze normale zintuigen kunnen waarnemen — zij zouden slechts „dunner" of „ijler" zijn dan deze. Het komt mij voor dat al dergelijke beweringen niet woordelijk genomen mogen worden. Wij hebben hier slechts met aanduidingen te maken, met analogieën. Men heeft mij gevraagd of een mensch, die b.v. een blauwe aura heeft, daar nu voor ons staat als iemand die blauw geverfd is, of als iemand die zich in een blauwen sluier gehuld heeft, door een blauwen damp omgeven is of door blauw licht van een schijnwerper beschenen wordt. Al dergelijke analogieën zijn slechts vergelijkingen, aanduidingen voor hen, die niet zelf de aura kunnen zien. Zij hebben hun nut als hulpvoorstellingen, zij kunnen ons het verschijnsel eenigermate voorstelbaar maken. Men dient er zich echter wel van bewust te zijn, dat zij feitelijk onjuist zijn en dat zij ons er toe kunnen leiden foutieve theorieën op te stellen, indien wij dergelijke uitspraken woordelijk nemen. Het is ook onjuist te meenen, dat

---

7) Op 7 Januari 1932 hield de Engelsche fysioloog Prof, D. F. Fraser-Harris een voordracht voor het: „Nat. Lab. of Psychical Research" te Londen over de menschelijke „aura".

Volgens hem moeten wij die „aureool- of franjeachtige uitstraling" beschouwen als een complementair nabeeld, dat op het netvlies verschijnt, nadat men een oogenblik gestaard heeft b.v. op een gele schijf tegen een witten achtergrond; een of twee seconden nadat de schijf is weggenomen, ziet men op de plaats van de gele schijf een blauwe (negatief of complementair nabeeld).

Op dezelfde wijze verklaarde hij de aura-achtige beelden van een hand, die een hem bekend occultist verklaarde te zien, nadat hij zijn handen op een bepaalde wijze met uitgespreide vingers voor zich had gehouden. Hetzelfde resultaat is, volgens hem, te verkrijgen met bleekkleurige vingers van karton gemaakt.

De onderzoeker besprak voorts de proeven van Kilner (hiervoor reeds genoemd). Hij deelde mede op de door Kilner aangegeven manier een mooie aura te hebben gezien van een opgezette kat. T.

de aura gelijk is aan het spiegelbeeld van een licht of van een kleurig vlak op een glasraam. De dingen en de menschen achter dit raam worden door dit beeld omhuld, en sommigen meenen nu, dat de aura ons als een dergelijke omhulling verschijnt. De aura verschilt ook van dergelijke ijle („hauchdünne"), kleurrijke omhullingen. En dit alles omdat het aura-zien wezenlijk verschilt van het ons uit het dagelijksch leven bekende zien. Wij hebben hier met een niet zinnelijk zien te doen. Ook dient er hier op gewezen te worden, dat de aura vaak heelemaal niet zoo ijl en rein is, soms is zij zelfs zeer aardachtig, dof en „vuil".

Het probleem wordt verder nog gecompliceerd door het feit, dat de aura van een mensch met diens stemmingen, zijn ontwikkeling enz. veranderen kan en nochtans als „dezelfde" aura, de aura van „denzelfden" mensch wordt herkend. Hetzelfde merken wij op bij het bekijken van een gekleurd vlak onder wisselende belichting. Wij zeggen, dat wij steeds met hetzelfde vlak en met dezelfde kleur te doen hebben, maar als wij uiterst nauwkeurig te werk willen gaan, zoo moeten wij erkennen, dat de nuances steeds wisselen. Wij hebben hier met een verschijnsel te doen, waarvan ons een analogon uit de muziek bekend is : de toonaard. Ofschoon een toonaard uit onderscheidene tonen bestaat, die elk op zichzelf genomen ook in andere toonaarden voorkomen, zoo blijft nochtans de toonaard zelf toch steeds dezelfde ; de geoefende musicus zal, nadat hij eenige maten heeft hooren spelen, dadelijk kunnen zeggen, in welken toonaard een muziekstuk geschreven is.

Een vergelijking uit een ander zintuigelijk gebied, n.l. uit dat van het reukzintuig, zal er misschien toe bijdragen, dit alles ook aanschouwelijk te maken. Stellen wij ons voor dat wij een welriekende roos voor ons hebben. Allereerst wordt het visueele beeld der roos gelijktijdig met haar geur opgenomen. Datgene wat ons visueel is gegeven en de geur zijn hier met elkaar verbonden tot een totaliteit, en er is eenige bezinning noodig om ons ervan bewust te doen worden, dat wij hier met twee componenten van een totaliteit te doen hebben. De geur welken wij opsnuiven op hetzelfde oogenblik waarop wij de roos zien, is een geur welke bij de roos hoort (wij hebben hier te doen met twee gegevens — „Gegebenheiten" — welke met elkaar verbonden zijn). Zouden wij op het oogenblik waarop wij de roos zagen den stank opsnuiven, welke b.v. een voorbij rijdende auto verspreidde, zoo zouden wij weten, dat deze twee gegevens geen totaliteit vormen. Zooals nu de geur behoort bij de roos, zoo behoort de aura bij den mensch. Ook hier is sprake van twee gegevens („Gegebenheiten"),

welke samen een totaliteit vormen. Het kan nu ook gebeuren, dat wij door een tuin gaan en plotseling rozenlucht ruiken, zonder dat wij daarbij een roos zien. Het kan dan voorkomen, dat wij de neiging in ons voelen opkomen, te gaan „zoeken" naar de bloem, welke dezen geur verspreidt. Iets dergelijks geschiedde, toen ik het restaurant betrad en naar den Indiër zocht, wiens aura ik reeds „gezien" had. Als men eenmaal weet wat rozengeur is, zal men een geur als zoodanig kunnen herkennen zonder nu de roos tegelijkertijd te zien. En men zal (vooropgezet dat de geur sterk genoeg is) niet in de verleiding komen, bij het ruiken van rozengeur naar een jasmijn of naar viooltjes te zoeken. Ruikt men echter den geur van een vreemde bloem (van een bloem die men nog niet kent), zoo zal men zeggen: „Dit is de geur van een mij niet bekende bloem" en er mogelijk aan toevoegen, dat die geur een beetje lijkt op den geur van die en die bloem. Ruikt men later dien geur opnieuw, dan zal men zich herinneren, dien geur vroeger reeds eenmaal geroken te hebben, hetgeen niet wegneemt, dat men daarbij nog volstrekt niet behoeft te weten, bij welke bloem deze geur behoort. Ook dit alles kan men met betrekking tot de aura zeggen. Ook zonder dat de mensch, bij wien de aura behoort, door ons gezien (gehoord enz.) behoeft te worden, herkent men een aura als „zijn" aura en weet men, dat deze aura niet de aura van X of Y is. Ook weet men wanneer men te doen heeft met de aura van iemand die ons nog onbekend is. De geur, welken men *ruikt*, dringt in ons bewustzijn (of beter: ons „zelf") dieper binnen als b.v. de kleur welke wij *zien*. Bij de waarneming van kleuren blijft de afstand tusschen het object en ons grooter dan bij de waarneming van geuren. Het is alsof datgene wat wij ruiken dieper in ons doordringt dan datgene wat wij zien. Ook dit kan met betrekking tot de aura gezegd worden. Slechts in het eerste oogenblik van het opduiken „ziet" men haar meestal slechts — daarna dringt zij a.h.w. in den waarnemer binnen, „grijpt" hem „aan", laat hem meetrillen (hier hebben wij te doen met een ons uit de muziek bekend analogon). Een zwakke vergelijking met betrekking tot het waarnemen door middel van het tastzintuig kan men ook maken. De „plaats" waar de vreemde aura in den waarnemer binnen schijnt te dringen, de plaats waarop men voelt dat men innerlijk „meetrilt", schijnt niet steeds dezelfde te zijn. Zooals ik elders (Journal Am. S.P.R., Sept. 1932) reeds heb opgemerkt, heb ik den indruk, dat de „plaatsen", met behulp waarvan men de verschillende aura's opneemt, dezelfde plaatsen zijn waar, volgens de Yoga-leer, de z.g. Chakra's (theosofen en anthroposofen spreken hier

wel van „lotosbloemen") liggen. Zooals men weet zeggen de Yogi's, dat dit de organen zijn waarmede de etherische —, de astrale (enz.) mensch waarneemt („helderziet").

Dr. Tenhaeff heeft het vermoeden geuit [8]), dat de aura, streng genomen, slechts een „*symbool*" is. Het komt er op aan wat men daarmede wil zeggen. Als men daarmede wil zeggen, dat de „kleuren" van de aura geen echte kleuren zijn in den zin der natuurkunde, zoo is deze uitspraak juist. Als men daarmede echter wil zeggen, dat de aura geen werkelijke, oorspronkelijke („originäre"), wezenlijke („leibhaftige", niet „leibliche!") „Gegebenheit" in den zin van Husserl is, zoo is dit fout. Ik sta hier geheel en al op het standpunt van den Duitschen filosoof Ludwig Klages (zonder echter zijn overige meeningen, b.v. zijn strijd tegen datgene wat hij „Geist" noemt, te deelen [9])), als hij in zijn leer van de „Wirklichkeit der Bilder" steeds weer met nadruk zegt, dat de symbolen voor het psychische geheel en al een werkelijk beleefde realiteit tot uitdrukking brengen. In zijn: „Grundprinzipien der Charakterologie" (in Utiz' „Jahrbuch für Charakterologie", Bd. I) alsmede in zijn: „Seele des Menschen. Versuch einer verstehenden Psychologie" (Niemeyer, Halle, 1933) wijst ook A. Pfänder met nadruk op zuiver ziellijke, met het lichamelijke leven niet te verwarren, qualiteiten van een mensch (zooals het „innere Licht", de „Wucht", de „Stoffart"). Naar mijn meening worden al deze dingen in bijzondere gevallen („Gegebenheiten") „leibhaftig" begrepen — een van deze „Gegebenheitsarten" zou het zien van de aura kunnen zijn. Dit zien is, evenals het gewone zien, geschakeerd. Wij hebben ook hier te doen met een werkelijk bestaande „Selbstgegebenheit" (met een ding uit de buitenwereld dat zich aan ons voordoet), met herinneren, voorstellen, louter meenen („Meinen") (b.v. als men er aan denkt of er van spreekt, zonder haar te zien, of zich haar voor te stellen), enz. De aura, met al haar schakeeringen, is dus iets dat werkelijk *op zich zelf* („originär") gegeven is, kan dit althans zijn, dus iets waarvan Husserl zegt, dat het een „*Urphänomen*" is, dat is iets wat niet van de andere dingen welke ons gegeven zijn kan worden afgeleid, niet daarop teruggebracht kan worden. Dat zij echter wordt aangeduid met de namen van de ons uit de natuurkunde bekende kleuren ligt wel hieraan,

---

8) Bij gelegenheid van een gesprek over dit onderwerp en naar aanleiding van G. Anschütz: „Das Farbe-Ton-Problem im psychischen Gesamtbereich", Halle a. S., 1929. T.

9) Vgl. mijn opstel: „Ludwig Klages und sein Kampf gegen den „Geist" ", „Philosophischer Anzeiger", III (1928), Heft 1.

dat er een innerlijke verwantschap bestaat tusschen de natuurkundige kleuren en de aura-kleuren. Steiner wijst er op, dat er een zeker verband bestaat tusschen de ons uit de natuurkunde bekende kleuren en karaktereigenschappen en geeft naar aanleiding hiervan allerlei beschouwingen.

De onafhankelijkheid van de aura van datgene wat ons fysisch gegeven is blijkt overigens ook daaruit, dat zij volstrekt niet steeds op dezelfde wijze gegeven is, zooals de fysische mensch. Er werd reeds gezegd, dat zij wezenlijk zelf tegenwoordig kan zijn, zonder dat de mensch, bij wien zij behoort, nu juist visueel behoeft te worden waargenomen. Ja, die mensch behoeft zelfs niet eens fysisch tegenwoordig te zijn. De aura kan dus wezenlijk („leibhaftig") waargenomen worden (b.v. bij telepathische ervaringen), waarbij men den mensch, bij wien zij behoort, slechts denkt („meint", „intendiert"), b.v. door aan hem te denken, of men kan zich dezen mensch herinneren, of zich hem voorstellen. Evenzoo kan het gebeuren dat men iemand ziet (dat iemand ons visueel gegeven is), doch dat men zich daarbij niet bewust is van de tegenwoordigheid van de aura, maar men kan zich deze nochtans wel bij dezen mensch denken („meinen"), zich daarbij de aura van dezen mensch herinneren, zich deze voorstellen. Zoowel wat betreft den aard, de qualiteit als de onderscheidene wijzen waarop zij ons gegeven zijn, zijn dus de aura en het lichaam van den mensch, bij wien deze aura behoort, van elkaar onafhankelijk.

Ik zou er hier ook nog even op willen wijzen, dat de aura (althans die der hoogere „gebieden" dus de astrale, mentale enz.) niets te maken heeft met datgene wat onderscheidene media noemen „medialen Strom" (b.v. Marie Knorr—Schmidt) of magnetischen stroom, en die, volgens hen, bij herhaling bemerkt — maar niet „gezien" — wordt bij tafelzittingen, aan de planchette, alsmede bij het automatisch schrijven. Hier hebben wij te doen met een eigenaardig gevoel van spanning in het geheele lichaam of slechts in enkele deelen van het lichaam (rug, beenen, armen, enz.). Als ik, met iemand anders samen, een zitting houd met glas en bord en een mijner vingers op het glas leg, zoo bemerk ik — als de „kracht" aan mij onttrokken wordt — meestal deze eigenaardige spanning. Ook komt het wel voor, dat ik een sterk „trekken" gevoel, uitgaande van den hals door den arm tot in de vingertoppen. Als dit gevoel mij te onaangenaam wordt, zeg ik weleens, dat men toch niet alle kracht aan mij mag onttrekken. Dadelijk daarop houdt het trekken en het spanningsgevoel op, om vlak daarna door den medeaanzittende bij zichzelf te worden waargenomen. Dit spanningsgevoel heb ik ook vaak bij mijzelf waargenomen,

wanneer ik in aanraking kwam met personen, die een mediamieken aanleg vertoonen — echter ook wel wanneer ik geheel alleen ben. Vele media besluiten hieruit dat er overledenen aanwezig zijn. Ik vermeld dit slechts zonder stelling te nemen tegenover dit beweren. Ik acht het niet onmogelijk, dat wij hier met een fysisch gebeuren te maken hebben (electrische verschijnselen?) — er is hier althans iets anders in het spel dan bij de aura. Zonder op dit verschijnsel nader in te gaan, meen ik het hier echter te moeten vermelden, ten einde den lezer beter te doen inzien, wat wel en wat niet tot de aura behoort.

2. *Telepathie en Aura.*

Ik heb er hiervoor reeds op gewezen, dat er een nauw verband bestaat tusschen het zien van de aura en telepathie.[10]) Reeds als studente had ik vaak het „gevoel", dat ik nauwkeurig wist wat anderen dachten — in den loop der jaren kreeg ik dat denkbeeld ook met betrekking tot personen, die ruimtelijk niet tegenwoordig waren. Mijn leermeester Prof. Pfänder meende, dat dit alles met behulp van de toevalshypothese verklaard kon worden. Menschen met dezelfde interessen en een ongeveer gelijk levensverloop kunnen natuurlijk zeer gemakkelijk op zeker oogenblik eens dezelfde gedachten hebben. Deze verklaring voldeed mij echter niet, en ik stelde mijzelf de vraag, hoe het dan toch kwam, dat ik menigmaal bij gedachten den indruk had (en wel onmiddellijk nadat zij in mij opgekomen waren), dat zij mij van iemand anders toestroomden, ofschoon ik dit heel vaak pas later kon verifieeren. Ik vond, dat deze gedachten *van den aanvang af in de „Mitgegebenheit" der aura van deze andere menschen ingebed waren,* en dat ik daarom dadelijk wist wiens gedachten ik opving. Een voorstelling, een stemming of een zin, een geformuleerde gedachte duikt soms plotseling in mij op — maar als deze voorstelling, stemming enz. „doordrenkt" is van de aura van een ander, dan weet ik, dat het de voorstelling, stemming enz. van dien ander is welke ik opvang. Dit doordrenkt zijn, dit ingebed zijn in de aura van een ander, is een verschijnsel op zichzelf en heel iets anders dan het in een bepaalde stemming aan iemand denken of zich in gedachten met hem bezighouden. Dit denken aan den ander ontstaat misschien zeer vaak eerst doordat een stemming, een voorstelling van dien ander tot ons komt, ingebed in de aura van dien ander.

10) Vgl. hierbij mijn: „Phänomenologie der Mystik" en de opstellen: „On the Psychology of Telepathy", „Journal Am. S. P. R.", Oct., 1931 en „Neuere Forschungen auf dem Gebiet der Telepathie", II, „Zeitschr. f. Parapsychology", Dec., 1932.

Vanzelf sprekend kan het ook gebeuren, dat ik een gedachte uit en dat iemand anders, die zich in mijn nabijheid bevindt, nu opmerkt, dat hij precies hetzelfde gedacht heeft. Hier kan men slechts door een later volgend onderzoek vaststellen, of wij hier werkelijk met telepathie te doen hebben. Uit het feit dat twee personen op hetzelfde oogenblik hetzelfde denken blijkt nog niet afdoende, dat er telepathie in het spel is, dat de gedachte van een ander persoon afkomstig is. Nimmer zal men hier afdoende kunnen bewijzen, dat zij die zeggen dat hier slechts toeval in het spel is, ongelijk hebben — ook dan niet, wanneer het zeer onwaarschijnlijk te achten is dat er toeval in het spel is. Zijn er dan twee soorten van telepathie? Ernesto Bozzano neemt dit inderdaad aan. [11]) Hij maakt onderscheid tusschen *gedachtenoverdracht* welke ontstaat wanneer afzender en ontvanger zich in elkaars nabijheid bevinden — en hij tracht dit verschijnsel te verklaren met behulp der hypothese der hersenstralen — en *telepathie in eigenlijken zin*, welke, volgens hem, berust op een direct contact tusschen twee zielen, waarbij de afstand geen rol speelt. Inderdaad schijnt de introspectieve phaenomenologische analyse te bevestigen, dat wij een verschil moeten maken tusschen gedachtenoverdracht en eigenlijke telepathie. (Ik laat daarbij in het midden of gedachtenoverdracht verklaard dient te worden met behulp van de hypothese der hersenstralen, zooals Bozzano meent.) Gedachtenoverdracht in den zin van Bozzano zou dan steeds daar in het spel zijn, waar men eerst door een daarop volgend onderzoek tot de erkenning is gekomen, dat de overeenstemming in het denk- of gevoelsleven niet op rekening van het toeval kan worden gesteld (dat hier inderdaad een paranormaal gebeuren in het spel is), terwijl telepathie dadelijk daaraan te kennen zou zijn, dat de belevingen reeds bij haar opduiken in de aura van een ander zijn ingebed, van die aura zijn doortrokken. Hierbij wordt zelfs vaak de inhoud der gedachten, voorstellingen, stemmingen ervaren als iets, dat het eigen bewustzijnsleven vreemd is. Een aardig voorbeeld — dat ik reeds elders publiceerde — ter verduidelijking.

Het was 28 Juli 1928; ik bevond mij bij vrienden te Neurenberg, die mij te logeeren hadden gevraagd. Toen ik het huis wilde verlaten om een wandeling te maken, vroegen zij mij, of ik geen lust had te luisteren naar de „Meistersinger", welke door de radio werd uitgezonden. Mijn vader was een groot bewonderaar van Wagner, en hij nam mij reeds als klein kind mee naar de Wagner-opera's. Ik ken heele stukken uit die opera's

11) Vgl. E. Bozzano: „Considérations et Hypothèses au Sujet des Phénomènes Télépathiques", „Revue Métapsychique", Mei/Juni, 1933.

uit mijn hoofd. Toen ik hoorde, dat de beroemde zanger Rode de rol van Hans Sachs vertolkte, zette ik zeer verheugd de koptelefoon op — de kunstenaar zong juist den waanmonoloog; ik houd erg veel van dat gedeelte. Terwijl ik zeer oplettend luisterde kwam plotseling de gedachte in mij op „ach, wat is dat vervelend! Hoe lang zal dat nog duren ? ! Ik wilde, dat er nu toch eindelijk maar eens iets anders kwam!" Het waren blijkbaar de gedachten en gevoelens van iemand, die een en ander niet goed verstond, niet goed kon volgen, in elk geval er heel weinig van genoot. Het geheel was echter ingebed in de aura van Rudi Schneider, die in die dagen te München verblijf hield. Ik hoorde dus hetzelfde muziekstuk gelijktijdig tweemaal; eenmaal als mijzelf, verrukt over de schoonheid en elk woord begrijpend — daarnaast echter als Rudi Schneider, met heel weinig begrip van en gevoel voor het stuk, en derhalve als iemand, die zich zeer verveelt. Het was in der daad een wonderlijke ervaring. Toen ik in München teruggekeerd was, was ik het geheele gebeuren vergeten. Niet lang daarna ontmoette ik echter Rudi Schneider. Ik begon hem een beetje te plagen, op grond van zijn voorliefde voor marschen en operettenmuziek en zijn gemis aan gevoel voor klassieke opera's. Toen zeide hij triomfeerend, dat hij kortgeleden geluisterd had naar de uitzending van de „Meistersinger". „Zoo", zei ik spottend, „en wat heb je je toen verveeld bij den monoloog van Hans Sachs!" Rudi Schneider was zeer verbaasd, dat ik dit wist.

Een andere, soortgelijke, ervaring heb ik uitvoerig beschreven in mijn: „Phänomenologie der Mystik". Het betreft een studiegenoot, die zich in Freiburg i.Br. bevond, terwijl ik in München was. Ofschoon dit op meer dan één grond hoogst onaannemelijk scheen, zoo had ik nochtans den indruk, dat hij intensief aan mij dacht en mij schrijven wilde. Inderdaad kwam er een brief van hem (tegen alle verwachting in). Derden hadden hem er toe aangezet mij dien brief te schrijven. Ook hier was de aura van den briefschrijver onmiskenbaar gegeven, bovendien zijn geheele uiterlijke situatie, een deel van zijn kamer, hij zelf, liggend op den divan, enz. Van belang is hier zeer zeker het feit, dat ik hem niet zoo op den divan zag liggen, zooals ik hem gezien zou hebben, als ik in zijn kamer geweest zou zijn — in dat geval zou men hier ook hebben kunnen meenen, dat er helderziendheid in de ruimte in het spel was —, maar zoo, zooals men zichzelf ziet. Zichzelf ziet men, zooals men weet — behalve wanneer men in een spiegel kijkt — niet als een volledige gestalte, maar vanuit een „Nullpunkt der Orientierung" in het hoofd, dus zonder gezicht, slechts

een deel van het bovenlichaam, der ledematen, enz. Bovendien heeft men het bewustzijn van in het eigen lichaam te steken. [12]) (Volgens mijn eigen ervaring „zien" wij onszelf ook zoo in onze droomen. In mijn droomen zie ik mijzelf niet zooals op het witte doek van een bioscoop, maar vanuit het „Nullpunkt der Orientierung" uit bevind ik mij midden in de droomhandeling. Men moet hier bij de droomanalyse eens op letten — het interesseert mij te weten, of er ook personen zijn, die hier andere ervaringen hebben, of er ook menschen zijn die — zooals wel beweerd wordt — zichzelf in den droom zien als een vreemde.) Precies zoo „zag" (levendige voorstelling) ik toen mijn bekende op den divan liggen. Naast het feit dat zijn gedachten doortrokken waren van zijn aura, was deze ervaring voor mij een bewijs te meer, dat ik hier werkelijk met een telepathische ervaring te doen had. Geheel afgezien van alle uiterlijke bewijzen en gevolgtrekkingen ligt hier dus, zooals gezegd, reeds in den phaenomenologischen aard van het gegeven een zeer krachtige aanduiding, dat een bepaalde ervaring een telepathische ervaring is, dat zekere gedachten enz. uit een vreemd bewustzijn afkomstig zijn.

3. *De Innerlijke Verbondenheid met Overledenen.*

Ik ga U iets vertellen van ervaringen, die, naar mijn meening, van spiritistischen aard zijn en het bewijs hiervoor zal ik slechts zoeken in de phaenomenologische eigenaardigheden van die ervaringen. Dit wil geenszins zeggen, dat ik de buitendien nog mogelijke bewijzen — aard en inhoud van een manifestatie, onwaarschijnlijkheid van de mogelijkheid dat wij hier met een verschijnsel van animistischen aard te doen hebben, ten slotte en in het algemeen alle mogelijke vormen van identiteitsbewijzen — van betrekkelijke of geringe waarde acht. Verre van dat.

Ik ben mij van de beteekenis dezer dingen zeer wel bewust en ik begroet met groote vreugde de belangrijke vorderingen, welke men den laatsten tijd, vooral in Engeland en Amerika gemaakt heeft. (Ik denk hier b.v. aan de „Proxy-zittingen" [13]) en aan het gebruik van het psychogalvanisch reflex fenomeen in verbinding met de prikkelwoord-methode van Jung bij Mrs. Garrett en Mrs. Leonard, verder aan de proeven van Dr. Rhine, Dr. Pratt, Dr. Traeger e.a. met Mrs. Garrett). Maar daar ik mij hier slechts tot taak gesteld heb de intropsychische, de phaenomenologische zijde van deze

12) Vgl. hierbij de klassieke analysen van het gegeven van het eigen lichaam in A. Pfänder's, hier reeds genoemde: „Seele des Menschen".

13) Vgl. W. H. C. Tenhaeff: „Het Spiritisme", den Haag, 1936.

problemen te behandelen, kan ik hier op die andere vraagstukken, hoe belangrijk zij op zichzelf ook zijn, niet ingaan.

Alvorens hier op de phaenomenologische analysen in te gaan, wil ik hier een kort overzicht geven van het geval, waarop mijn ervaringen betrekking hebben.

Er zijn gebeurtenissen die in bepaalde kringen, in een bepaalde stad, plotseling in het brandpunt van de belangstelling staan, terwijl men er elders weinig of geen aandacht aan schenkt. Dat was ook het geval met een ongeluk, waarbij verschillende personen om het leven kwamen en dat in de tweede helft van 1934 in de omgeving van München gebeurde. (Om verschillende redenen kan ik hier geen namen en verdere bijzonderheden geven — men kan er echter van verzekerd zijn, dat de *parapsychologische* zijde van dit geval, en daarop komt het hier toch alleen maar aan, precies zoo geschilderd is als deze zich heeft voorgedaan). Het betreft een groep van ± zeven bergbeklimmers (onder hen bevonden zich ook enkele dames, naar ik meen), die in September van dat jaar van het Reintal uit de Schüsselkarspitze (Wetterstein, Beiersche Alpen) beklimmen wilden. Het beklimmen van den berg bleek moeilijker te zijn dan zij zich voorgesteld hadden. Een andere toeristengroep, die op weg was naar een top in de buurt, zag hen van uit de verte en het scheen hun toe, dat zij teekens aan hen gaven. Deze tweede groep ging echter door — waarschijnlijk omdat men bevreesd was zich te lang op te houden en daardoor te laat te komen. De eerste groep werd gedwongen den nacht in het gebergte door te brengen, hetgeen opzichzelf niet zoo heel erg was. In dien nacht deed zich echter een wolkbreuk voor. De doorgang in de rotsen, waarin de bergbeklimmers hun nachtleger hadden opgeslagen, liep vol water en werd in een wild bruisenden waterval herschapen; het water voerde veel steenen en stukken rots met zich mede. De toeristen werden door het water meegesleurd — na dagenlang zoeken vond men hun lijken hier en daar liggen, bedekt met slijk en steenen. Zij waren honderden meters meegesleurd. In de te München verschijnende bladen verschenen vele berichten over dit ongeluk, dat in de stad druk besproken werd. Velen meenden, dat de gids een groote fout had gemaakt en er waren personen die allerlei verwijten aan zijn adres uitten. Daar ik zelf veel aan bergsport doe stelde ik een levendig belang in het gebeurde, ofschoon ik geen der omgekomenen persoonlijk kende. De gids was mij echter niet geheel en al onbekend. Hij was een zeer bekende sportsman, en meer dan eens had ik portretten van hem in de dagbladen gezien. Toch heb ik mij nooit in bijzondere mate

voor hem geïnteresseerd. Eens — het is van belang dit hier te vermelden —, geruimen tijd voor het ongeluk geschiedde, had ik in den winkel van een fotograaf te München een groot portret van hem zien staan. Toevalligerwijze had ik een oogenblik naar dat portret gekeken en toen bij mijzelf de opmerking gemaakt, dat hij een grof gezicht had waaruit weinig belangstelling voor geestelijke dingen sprak. Plotseling voelde ik een heldere, zonnige aura — zijn aura naar het scheen — en deze aura gaf mij een indruk van dezen man die geheel in strijd was met de gedachten welke ik even te voren met betrekking tot hem koesterde. (Natuurlijk hebben foto's op zichzelf geen aura, maar misschien kwam ik door concentratie op dat portret in een psychometrisch contact met den geportretteerden gids.) Het geheel maakte echter weinig indruk op mij, en ik vergat een en ander weer zeer spoedig.

Den morgen van den tweeden dag na het ongeluk bevond ik mij in een religieuze bijeenkomst van de „Christengemeenschap" te München. Zij was nog niet begonnen en ik dacht aan de verongelukte toeristen en vroeg mijzelf af, in welken toestand zij, die zoo plotseling en onvoorbereid gestorven waren, zich nu wel aan gene zijde zouden bevinden. Daar „hoorde" ik plotseling innerlijk — zooals dit bij zeer intense telepathische belevingen meer het geval is — de woorden: „Ik ben geen schoft, ik ben geen schoft! Ik heb het beste gewild, mogelijk heb ik mij vergist, vergissingen zijn menschelijk — maar ik ben geen schoft!" Zij werden kennelijk gezegd door iemand die uitermate verontwaardigd was. Zij waren doortrokken van de krachtige aura van den gids — dezelfde aura welke ik destijds bij het portret „gevoeld" had. Ik gaf hem „telepathisch" te kennen, dat ik gaarne bereid was hem te gelooven en dat ik mij moeite zou geven, iets naders omtrent de zaak te weten te komen, ofschoon dit uiterst moeilijk zou zijn, daar immers alle toeristen omgekomen waren. Vlak daarop begon de dienst der gemeenschap. Ik zeide hem nu, dat hij maar goed moest opletten, en trachten aan de godsdienstoefening deel te nemen. Zij duurde ongeveer drie kwartier. Daarna bemerkte ik wederom zijn krachtige aura. De gids scheen mij te beïnvloeden. Hij wilde naar het centrum der stad, als ware daar meer te vernemen over het gebeurde (misschien in de bulletins, door de dagbladen uitgegeven enz.) En ik liep als gedreven door zijn wil door de straten. Bij herhaling drong zijn aura zoo krachtig in mij, dat ik vreesde in trance te geraken. Daarom gaf ik hem te verstaan, dat dat al heel verkeerd zou zijn, daar het nog zeer de vraag was, of hij mij goed zou kunnen leiden. Het zou tot de meest on-

mogelijke complicaties kunnen voeren als hij zich nu plotseling door mij zou gaan uiten (bezit van mij zou nemen) en de kans zou groot zijn, dat men mij naar een krankzinnigengesticht zou brengen. Ik wilde toch uit mijzelf gaarne alles doen om hem te helpen. Hierop trok hij zich dadelijk een beetje terug. Ik vond niet veel voor hem, ook geen bulletins. Hij wilde nu rechtstreeks in het huis der „Bergwacht" gaan, maar ik weigerde aan dit verzoek te voldoen, omdat ik daar geheel en al onbekend ben en mijn verschijnen aldaar zeer bevreemdend zou gewerkt hebben. Dat scheen hij ook te begrijpen. Ik ging in een café zitten en las daar alle krantenberichten, die ik over het geval vond, aan hem voor. Deze toestand duurde ongeveer twee dagen lang; in die dagen bracht ik veel tijd in koffiehuizen door, waarbij ik alles zocht te lezen, wat in de dagbladen over de verongelukte toeristen vermeld stond. Het was mij daarbij te moede, als keek de gids over mijn schouder. Toen de dagbladen geen berichten over dit geval meer gaven, werd zijn beïnvloeding wat minder sterk. Ik zeide hem echter, dat hij te allen tijde tot mij kon komen, dat hij mij welkom zou zijn en ik had inderdaad zeer vaak het „gevoel", dat hij aanwezig was [14]). Ik trachtte hem duidelijk te maken, dat het beter zou zijn, wanneer hij er naar ging streven zich aan zijn nieuwe omgeving aan te passen, nu hij eenmaal zijn lichaam verlaten had, dat het niet goed voor hem was zich steeds maar weer met het ongeluk bezig te houden, en las hem alles voor wat voor hem in dezen toestand van belang zou kunnen zijn. (B.v. Rud. Meyer — priester der Christengemeenschap — : „Vom Schicksal der Toten", Ward: „Gone West" en „A Subaltern in Spirit-land", voordrachten van Rud. Steiner, enz.) Daarna verloor ik hem een beetje uit het oog en begon weer met mijn eigen belangen te behartigen. In het begin van Januari 1935 zat ik op een morgen in mijn kamer te lezen (vierde verdieping — de vensters gaven uitzicht op een drukke straat en op een plein.) Daar „zag" ik plotseling een sterk geestelijk licht voor mij, dat mij aanleiding gaf op te zien. Er was echter geen licht in de buitenwereld gegeven. In de lichtzee („Lichtmeer") zat een oude vrouw — men kan niet zeggen dat ik hallucineerde en ook niet dat ik een levendige voorstelling (pseudo-hallucinatie) had. Ik „zag" haar echter op een wijze, die ik onmogelijk nader kan beschrijven. [15])

14) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Hallucinations véridiques enz.", „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, pag. 224.

15) De H. Theresia van Avila heeft op meesterlijke wijze getracht, de verschillende soorten van aanschouwelijke en niet-aanschouwelijke visioenen van elkaar te onderscheiden. Haar opmerkelijke, haar tijd verre vooruit zijnde analysen, verdienen zeker ook in onze dagen gelezen te worden. (Vgl. haar: „Seelenburg", Spaansch: „El Castellio interior".)

Daarna „zag" ik den gids, die in een toestand van groote vreugde op haar toe snelde, voor haar neder knielde en haar handen streelde en ik wist, dat deze vrouw zijn moeder was. Hij scheen haar ongemeen veel te zeggen te hebben en keek daarbij ook naar mij, maar ik verstond niet wat hij zeide. Langzamerhand verbleekte de verschijning, maar nog lang daarna klonk een gevoel van jubelende vreugde in mij na. De beteekenis van het geheel ontging mij echter ten eenenmale. Moest ik aan de moeder van den gids zijn groeten overbrengen? Maar het was zoo sterk geweest, dat ik mij niet kon denken, dat zij het niet gevoeld had — of moest ik haar de bevestiging van een en ander gaan brengen. Ik wist echter in het geheel niet waar de oude vrouw woonde, en ik wist ook niet hoe ik dat te weten moest komen. Ik probeerde het nochtans te weten te komen. Toen ik — na een vergeefsche poging — mij echter op den gids concentreerde, om hem mede te deelen, dat ik niet te weten kon komen, waar zij woonde, kwam een stroom van vreugde en geluk terug, hetgeen ik echter niet kon verklaren. Ik zocht daarop verder. Vaak stelde ik mij voor, hoe mooi het zou zijn, als ik zijn moeder gevonden had en zij mij meer van hem zou kunnen vertellen. Eens stond ik — met dit denkbeeld voor oogen — voor het etalagevenster van een bloemenzaak. Ieder, die mij kent, weet, dat ik een bijzondere voorliefde heb voor blauw, bovenal voor blauwe bloemen — rood zegt mij daarentegen weinig. Achter het winkelraam stonden prachtige blauwe riddersporen en ik nam mij voor aan de moeder van den gids een bouquet van deze bloemen te brengen, zoo gauw ik wist, waar zij woonde. De ridderspoor stond rechts in de etalagekast. Plotseling werd mijn hoofd, als door een drang van binnen uit naar links gedraaid. Daar stonden roode tulpen in de etalagekast en de gids gaf mij de gedachte in, dat deze toch veel mooier waren, hetgeen mij persoonlijk echter niet veel zeide. Echter steeds als ik ergens — op hoeken van straten, in etalagekasten enz. — zulke tulpen zag, kreeg ik den indruk, dat de gids mij met bijzonder veel genoegen daar opmerkzaam op maakte. Na heel veel moeite gelukte het mij ten slotte in verbinding te komen met een bloedverwant van den gids, die in een andere stad woonde. En door diens bemiddeling kwam ik weer in contact met zijn zuster, die in een ander land woont. Ik vernam nu, dat zijn moeder — anderhalven dag voor ik het visioen had — gestorven was. Niet in München; in geen enkele Münchener krant had daarom iets over haar dood gestaan. Hetgeen ik „gezien" had was ongetwijfeld zijn verwelkoming van zijn moeder in „het hiernamaals" — door zijn toedoen was ik daar wel getuige van geweest.

Zijn zuster vertelde mij later, dat hij vaak de handen zijner moeder streelde — dit was een karakteristiek gebaar voor hem. Op mijn vraag of hij soms een bijzondere voorliefde voor roode tulpen gehad had antwoordde zijn zuster mij dadelijk, dat voor het huis, waarin hij met zijn moeder woonde, zich een groot bed met roode tulpen bevond. Elken morgen, voor hij aan het werk ging, was hij met zijn moeder in den tuin gegaan om te zien, of er gedurende den nacht soms nieuwe bloemen opengegaan waren. Het spreekt wel vanzelf, dat ik van dit alles geen flauw vermoeden had en daarom mag ik ze misschien wel als een soort van identiteitsbewijs beschouwen.

Op zekeren morgen, toen ik mij wilde wasschen, was het mij, als stootte ik op het oogenblik, waarop ik mij over de waschkom bukte, op een onzichtbaar iets — tegelijkertijd was het mij te moede als drong de geur van Meiklokjes tot mij door. Ik had echter geen pseudo-hallucinatie van het gezicht met betrekking tot deze bloemen. Tegelijkertijd werd mij de gedachte ingegeven, dat de gids mij op deze wijze Meiklokjes wilde schenken. — Toen ik kennelijk zijn bedoeling begrepen had overviel mij een gevoel van zijn groote vreugde. Later vernam ik van zijn zuster, dat zijn moeder hem eens Meiklokjes ten geschenke had gegeven. Dit had hem veel vreugde geschonken — langen tijd had hij de bloemen naast zijn bed staan.

Op 2 Februari 1935 luisterde ik in de Christengemeenschap naar een voordracht over: „Die Einstellung des germanisch-faustischen Menschen zum Problem des Bösen". In deze voordracht waren onderscheidene punten, die mij voor den gids van belang schenen; ik concentreerde mij daarom dadelijk op hem en de voordracht, en ik trachtte elk woord dat ik hoorde in gedachten aan hem door te geven. Opeens voelde ik zijn nabijheid — tegelijkertijd voelde ik een sterke spanning in mijn rechterzijde. Het was als voelde ik den hierboven reeds beschreven „magnetischen stroom" (planchette-zittingen). Gedurende de lezing voelde ik den warmen druk van een onzichtbare hand op mijn rechterhand, zoodat ik mij nauwelijks durfde te bewegen.

Een andere maal, toen ik te München over een groot plein (Stachus) liep, voelde ik eveneens de tegenwoordigheid van den gids — mijn lichaamsgevoel, het gevoel van mijn eigen lichaam van binnen uit (vgl. de hier reeds genoemde analyse van A. Pfänder) werd plotseling anders. Het was als marcheerde ik daar nu met breede schouders, zwaar gebouwd lichaam, gelijk een militair. Men zou kunnen zeggen, dat ik mij zoo in mijn eigen

lichaam voelde zooals hij zich vroeger in zijn lichaam gevoeld had. Het geheel was zeer grappig en ik zeide den gids in gedachten, dat ik vreesde dat mijn beenderen het gewicht van zoo'n zware gestalte niet zouden kunnen weerstaan en dat hij kans liep ze te breken ..... Ik zag den gids ook eenmaal met zijn moeder samen in een droom. Hij was met haar in een druk gesprek — ik kon echter niet verstaan wat zij met elkaar bespraken. Toen gaf zij hem een ring en hij reikte mij dit sieraad toe. Toen ik den ring aan mijn vinger wilde steken bleek hij veel te groot te zijn. Ik moest hem dus aan mijn middelvinger steken in plaats van aan mijn ringvinger. Het merkwaardige daarbij is, dat ik nog eenige uren na het ontwaken aan dezen vinger het drukgevoel van een ongewonen ring had.

Toen ik op 22 Februari 1935 's avonds op mijn divan lag (bij het licht van een grooten staanlamp las ik een wetenschappelijk boek) kreeg ik plotseling de neiging om op te kijken in de richting van de deur. Ik draaide mij om — daar stond de gids voor de deur, reusachtig groot, zijn gestalte scheen volledig. Hij droeg een uniform waarop hij tijdens zijn leven zeer gesteld was geweest. De gestalte was belangrijk hooger dan mijn kamer — het was als stak zij door het plafond heen. Hij zag mij lang zeer ernstig aan. Toch was zijn blik zeer vriendelijk en liefdevol — te voren (en ook later niet) had ik een nimmer een afbeelding van hem gezien waarop zijn gelaat zoo'n uitdrukking vertoonde. Men kan dus niet zeggen, dat ik hier met een levendig herinneringsbeeld te doen had. Hij scheen mij te willen zeggen, dat hij zich nu met zijn lot verzoend had. Het was als keek hij met opgericht hoofd in nieuwe, voor mij niet toegankelijke geestelijke gebieden. Ik begreep, dat hij nu een hoogere sfeer binnenging. Ik vroeg mijzelf af, of hij thans niet meer tot mij zou kunnen komen. Later is hij echter nog weleens tot mij gekomen. Slechts één ding werd echter steeds moeilijker (ik had dit reeds voor deze laatste ervaring bemerkt): het opnemen van in woorden geformuleerde, van hem afkomstige gedachten. Men kan niet zeggen, dat de gestalte gekleurd was in den zin welken wij aan dit woord hechten. Zij was meer als een wolk, waardoor overal het zonlicht heen breekt. Dit kwam overeen met zijn aura. De natuurkundige kleur van zijn uniform zou, indien zij in de aura was voorgekomen, iets negatiefs hebben beteekend — reeds daarom bevatte de verschijning haar wel niet. — De gids is bij herhaling bij mij „gezien" door media en sensitieven. B.v. bij gelegenheid van voordrachten, maar toch ook nog wel bij andere gelegenheden. Toen ik op 13 April 1937 's middags op theevisite was bij

een bestuurslid der Nederlandsche S. P. R., ontmoette ik daar den heer E. Benedict. Het was mij niet bekend, dat ook hij daar zou komen, hij was mij volkomen onbekend, ik had zelfs nooit te voren zijn naam gehoord. Men heeft mij ook de verzekering gegeven, dat hem niet bekend was dat ik op deze samenkomst zou verschijnen. Nauwelijks had ik plaats genomen, of de heer Benedict zeide mij, dat een groote man met mij meegekomen was. In zijn hand droeg hij een grooten steen (waarschijnlijk bedoeld als teeken, dat hij door vallend gesteente het leven verloor). Hij wees op zichzelf en zeide, volgens den helderziende, een woord (ik neem hier een soortgelijk voorbeeld in plaats van den juisten naam): Bayern — Bayern — maar niet het land, één letter was anders, niet y maar i en hij wees op zichzelf: „Baiern", dat ben ik. In werkelijkheid was het echter zoo als had hij Baier in plaats van Bayern of Baiern geheeten.

Hiermede wil ik het zuiver feitelijke bericht over dit geval afsluiten en tot slot nog de aandacht vestigen op eenige phaenomenologisch interessante punten.

Wij hebben hier eenige, geheel verschillende, van een overledene afkomstige gegevens („Gegebenheiten"):

1. Slechts door *zijn* in „originärer" (oorspronkelijke) waarneming „selbstgegebene" *aura*, waarin, meer of minder intensief een gedachte, een voorstelling, enz. ingebed is (b.v. de woorden „ik ben geen schoft") — op precies dezelfde wijze als waarop men met een levende in *telepathisch contact* staat.

Terloops zou ik er hier op willen wijzen, dat het z.g. „stemmenhooren" bij geesteszieken (bovenal bij schizofrenen), volgens mijn meening, waarschijnlijk zeer vaak berust op een telepathisch contact met een levende of een overledene. Op grond van het feit, dat de zieken onvoldoende kennis der phaenomenologische verschillen bezitten (iets wat men niet van hen verwachten kan) zeggen zij, dat zij „stemmen" hooren. Ook mediums zeggen vaak, dat de op paranormale wijze verkregen kennis hun „toegeroepen" werd. (Zoo b.v. een proefpersoon van Dr. R. Tischner). Die artsen, die, zooals Wickland, Titus Bull, Bjerre, Odencrants enz. gelooven aan de mogelijkheid, dat onderscheidene geesteszieken op bezetenheid kunnen worden teruggebracht, moeten hier eens op letten.

2. Verder was gegeven *het gevoel van zijn persoonlijke nabijheid* analoog aan het „gevoel" van de aanwezigheid van een mensch in de kamer, zonder dat daarbij reeds van een bespeuren van zijn aura gesproken kon worden. Dit „gevoel" hadden soms ook anderen. Zoo kreeg ik eens bezoek van

een dame uit Warschau, die mij voordien nimmer ontmoet had en mij ook niet persoonlijk kende. Zij had slechts eenige artikels van mijn hand gelezen in het „Zeitschrift für Parapsychologie" en wenschte daarom kennis met mij te maken. Zij bracht .... roode tulpen! voor mij mee en vroeg mij na verloop van eenigen tijd, of er niet een overledene in de kamer was. Weliswaar zag zij niemand, maar zij had het voor haar onmiskenbare gevoel, dat het zoo was als zij zeide. Zelf had ik reeds geruimen tijd de nabijheid van den gids bemerkt.

3. Zeer duidelijk „zag" ik den gids ook in den hierboven reeds vermelden *droom*. Terwijl ik in den regel mijn droomen onmiddellijk na het ontwaken vergeten ben, kan ik mij dezen droom nog even duidelijk herinneren als een reëel gebeuren. Ik zelf was daarbij aanwezig op een wijze, als hier reeds beschreven (van uit het „Nullpunkt der Orientierung" in het hoofd).

4. Op geheel andere wijze was de gids tegenwoordig in dat *niet-aanschouwelijke licht-visioen*, toen hij zijn moeder begroette. Hij was mij bij die gelegenheid op een zeer bijzondere wijze gegeven; op een wijze welke ik nauwelijks kan vergelijken met iets uit de wereld der reëele waarneming. Zelfs als ik zou zeggen dat het was, alsof men in een schitterend sneeuwveld kijkt, of in lichtenden nevel, dan zou dit toch te zinnelijk-stoffelijk zijn.

5. Veel *concreter* was het *visioen* van den gids, toen hij een hoogere sfeer inging. Men zal zeggen, dat dit een „hallucinatie" was — zeker! Maar wat wil men daar mede zeggen? Eigenlijk hebben wij hier toch slechts met een woord te doen. Wat een hallucinatie phaenomenologisch is, is nog niet opgehelderd. Men zegt, dat het „een zinnelijke waarneming is, waaraan geen realiteit in de buitenwereld ten grondslag ligt." [16]) Dat is echter een genetische verklaring, geen phaenomenologische analyse. Overigens gaat deze definitie voor mijn geval niet geheel op. Want de uniform b.v. had niet de kleur welke zij moest hebben (bruin), indien ik haar met behulp van mijn oogen had gezien. Ook zijn haar en zijn gezicht hadden geen natuurkundige kleuren, maar zij zagen er uit als een wolk die door de zon beschenen wordt, overeenkomstig zijn aura. Hij was ook niet doorzichtig, want dan zou ik den bovensten rand van het plafond door zijn hoofd hebben zien heen schemeren, hetgeen echter niet het geval was. Het stoorde mij in het geheel niet, dat zijn reusachtige gestalte a.h.w. door het plafond heenstak. Het is waarschijnlijk te achten, dat de normale waarneming (met

16) Vgl. Tenhaeff: „Hallucinations véridiques enz.".

het gezichtszintuig) eenvoudig naast de paranormale plaatsvond, zonder dat zij elkaar stoorden. (Hetzelfde merkten wij reeds op toen wij bespraken de „koppeling" van het „zien" van de aura aan de waarneming van de lichamelijke verschijning van den mensch bij wien deze aura behoort.) — Dat ik hier ook niet met een illusie (onjuiste uitlegging van een reëel gebeuren — vgl. Leyendecker: „Zur Phänomenologie der Täuschungen") te doen had, kon ik later vaststellen, want er was nergens een vlek op den muur te bespeuren, waarin ik een gestalte zou kunnen „zien", en ook geen schaduw. (Ik heb de plaats later gefotografeerd, om zeker te zijn). Het licht in de kamer maakte het onmogelijk dat een lichtschijn van buiten af (straat) op deze plaats viel. Bij het uitdraaien van de kamerverlichting bleek ten overvloede, dat op deze plaats in het vertrek (lang en smal en op de vierde verdieping) geen licht, van de straat afkomstig, viel.

6. Eigenaardig was *de druk der onzichtbare hand* (een ervaring, welke ik overigens later nog bij herhaling gehad heb). Het ging hier natuurlijk geheel en al om de ziellijke zijde van het verschijnsel, een „warme" handdruk als uitdrukking van sympathie, niet om een gewone tastwaarneming zonder dat de hand daarbij visueel gegeven was. Dus hier was niet iets in het spel dat men kan vergelijken bij het voelen van den druk van een werkelijke (onverschillige) hand bij gesloten oogen. Niet lang nadat ik deze ervaring had gehad, bladerde ik in het bekende boek: „Isis ontsluierd" van H. P. Blavatzky (ik heb dit boek nimmer geheel gelezen). Daarbij stuitte ik op hetgeen de schrijfster zegt over het verschil tusschen de handen welke op materialisatie-zittingen verschijnen en den handdruk van overledenen. De eerste, aldus H. P. B., behoeven in het geheel niet de handen van overledenen te zijn, zijn het zelfs in de meeste gevallen niet. De druk van deze handen is een geheel andere dan de druk van de handen van een overledene. Deze druk doet aan als „een warme adem". Dit komt geheel en al overeen met mijn ervaringen. Bij gelegenheid van mijn zittingen met Rudi Schneider [17]) heb ik ook den druk van gematerialiseerde handen leeren kennen.

7. Bijzonder opmerkelijk was het veranderen van mijn eigen *lichaamsgevoel* in dat van den gids. Ik geloof, dat dit verschijnsel speciaal voor psychiaters van belang is. Ik herinner hier aan het boek van „Senatspräsident" Schreber: „Denkwürdigkeiten (Erinnerungen?) eines Geisteskranken" (men meende, dat hij aan een schizophrenie leed). Hij vertelt

17) Zie: „Tijdschrift voor Parapsychologie", VI, pag. 84.

daarin o.m., dat hij zich maar steeds verbeeldde, dat hij bezig was zich in een vrouw te veranderen. Het is niet onwaarschijnlijk te achten, dat wij bij dit „waandenkbeeld" met iets dergelijks te doen hebben als bij mijn, hier beschreven, verandering in het lichaamsgevoel. Het verschijnsel duurde hier echter slechts langer. Ook dit zou men kunnen verklaren door aan te nemen, dat hier „bezetenheid" in het spel was in plaats van een „onverklaarbaar" d.w.z. door de psychiaters van die dagen voor „onverklaarbaar" gehouden „idée fixe" van een zieke.

Interessant was ook de „Gegebenheit" van een bouquet meiklokjes zonder visueele voorstelling, slechts door de voorstelling dat ik op iets stiet en de levendige voorstelling van den geur. Vermoedelijk heeft de gids mij deze voorstelling zoo sterk mogelijk telepathisch „toegezonden" — om de een of andere reden kon de hierbij behoorende visueele voorstelling niet meegegeven worden. Het zou interessant zijn te onderzoeken, of bij hypnotische suggesties iets dergelijks in het spel is. In elk geval wist ik precies, dat hier een levendige („intensive") voorstelling in het spel was en van wien deze afkomstig was.

Hiermede wil ik mijn verhandeling eindigen. Ik hoop dat het mij gelukt is, U althans een begrip van de methode en de moeilijkheid, maar ook van het groote belang van dergelijke phaenomenologische analysen gegeven te hebben. Niemand weet beter dan ik, hoe onvoldoende zij zijn — ik hoop echter dat mijn voordracht er toe mag leiden, dat ook anderen zich hiervoor gaan interesseeren, dat zij op dezen weg verder zullen gaan en het beter zullen doen dan ik!

NASCHRIFT.

Wij hopen binnenkort eenige commentaren op deze rede te kunnen leveren.

Redactie.

DIERPSYCHOLOGIE EN PARAPSYCHOLOGIE [1])

door Dr. J. A. BIERENS DE HAAN

„non tali auxilio"

Er bestaan ongetwijfeld verschillende punten van overeenkomst tusschen de posities, die de dierpsychologie en de parapsychologie innemen in het kader der psychologische wetenschappen. Beide zijn het takken der psychologie, die door vele psychologen van het vak min of meer geschuwd worden, omdat zij het gevoel hebben zich daarbij op terrein te begeven, waarop zij niet geheel thuis zijn, of die, misschien juist wegens dat gevoel van onzekerheid, door hen als niet geheel volwaardig worden beschouwd. Beide zijn het takken van wetenschap, die in de laatste jaren trachten een hoogere wetenschappelijke „standing" te bereiken door verbetering van hun methodiek, in de hoop daarbij van een verzameling van anecdotisch verworven „gevallen", waarvan de interpretatie vaak zeer moeilijk en onzeker is, te komen tot een feitenbezit, dat verworven is door voorzichtig en kritisch laboratoriumonderzoek. En beide moeten zij nog vaak strijden op twee fronten: eenerzijds tegen eigen minder kritische aanhangers, die aankomen met allerlei toevallig verworven feitenmateriaal, en daarbij tevens de interpretatie leveren, die vaak niet zoo kritisch is als de tegenwoordige stand van hun wetenschap dit vereischt, en anderzijds tegen de dogmatische skeptici, die met hun botte ongeloovigheid toch altijd nog een hindernis vormen voor de vrije ontwikkeling van hun wetenschap. Is het dan te verwonderen, dat de dierpsycholoog en parapsycholoog een zekere sympathie voor elkaar gaan gevoelen, als strijders voor een soortgelijke zaak, en met belangstelling elkaars ontwikkeling volgen en de methodes gadeslaan, waarmee de ander tracht een feitenmateriaal te verkrijgen, dat in exactheid meer overeenstemt met dat wat wij bij de moderne natuurwetenschap gewend zijn?

Deze sympathie kan echter ook haar gevaren meebrengen. Het kan zijn dat de beoefenaars van de eene wetenschap, vol sympathie voor de andere, gaan meenen uit de sympathie een zeker recht te mogen putten om zich op het gebied van de andere te wagen, om die wat te helpen, of meenen,

1) De Redactie van het „Tijdschrift voor Parapsychologie" was zoo vriendelijk mij uit te noodigen, mijn meening over de verhouding van deze beide wetenschappen in het Tijdschrift uiteen te zetten. Wanneer ik dit doe wil ik er echter den nadruk op leggen, dat ik mij op het gebied der parapsychologie niet als een deskundige, hoogstens als een belangstellenden leek wensch te beschouwen.

nog niet vast geclassificeerde feiten van de andere te mogen gebruiken ter versterking van hun eigen positie tegenover een gemeenschappelijken tegenstander. Want dan dreigt het gevaar, dat men zijn boekje te buiten gaat, en de eene wetenschap op een zeker oogenblik de andere zal moeten gaan desavoueeren, wat altijd eenigszins pijnlijk is als het tusschen vrienden gaat, en zich zal moeten gaan scharen onder de tegenstanders van vertegenwoordigers van een wetenschap, aan wie zij overigens alleen maar het beste toewenscht.

Ik geloof niet, dat de dierpsychologen zich er vaak aan schuldig maken, te gaan liefhebberen op het gebied van de parapsychologie, en van het materiaal van deze laatste gebruik maken om daaruit koren voor hun eigen molen te winnen. Maar dat de parapsychologen zich wel eens eraan schuldig maken, zich meester te willen maken van niet of nog niet geheel verklaarde feiten van biologie en dierpsychologie, om die, ondeskundig en daarom weinig kritisch, in de parapsychologie te gaan betrekken, is iets wat mij al sinds eenigen tijd dwars zit.

Laat ik dit met enkele voorbeelden uit de recente literatuur mogen toelichten.

Een markant voorbeeld van een dergelijk ongeoorloofd inlijven van een nog onverklaard biologisch verschijnsel in de parapsychologie vind ik in het artikel van den Heer Ir. Felix Ortt over den Palolo-worm [2]).

De zaak van den Palolo-worm komt in het kort op het volgende neer. De Palolo-worm *(Eunice viridis)* is een dier, dat in den Pacifischen Oceaan leeft op koraalriffen, en een zeer eigenaardige wijze van voortplanting heeft, die daaruit bestaat, dat zoodra de geslachtsproducten rijp geworden zijn, de worm het achterstuk van zijn lichaam met de geslachtsorganen afstoot, en deze opstijgen naar het oppervlak van de zee, waar de geslachtscellen loskomen, zich met elkaar vereenigen en zoo de bevruchting tot stand brengen. Het bijzondere van dit geval is nu, dat dit afstooten gebonden is aan een bepaalde maanphase en wel plaats vindt in den nanacht tot aan de morgenschemering van de dagen vóórdat de maan in October en November haar laatste kwartier ingaat. Op de Samoa-eilanden komen die wormen, of beter dan hun achterstukken, daarbij in zoo grooten getale aan het wateroppervlak, dat de bewoners er met allerlei vangtuig op uitgaan om die stukken, die zij als lekkernij beschouwen, te vangen. Het verschijnsel herhaalt zich enkele nachten, maar de hoofdmassa komt naar boven den dag

2) Ir. Felix Ortt. De Palolo-worm. Een parapsychologisch vraagstuk. Tijdschr. voor Parapsychologie, I. Overgedrukt in: Dr. P. A. Dietz en Dr. W. H. C. Tenhaeff, Parapsychologische Studiën. Amsterdam, H. J. W. Becht, 1936.

vóór het laatste kwartier. Een afhankelijkheid van dit verschijnsel van de maanphase is dus wel zeker [3]).

Nu moet hier direct aan toegevoegd worden, dat het geval niet zóó op zich zelf staat als wel gemeend wordt. In de eerste plaats heeft voor enkele jaren de bioloog Munro Fox [4]) iets dergelijks beschreven voor een zeeappel in de Roode zee *(Centrechinus setosus)*, wiens geslachtsorganen een cyklischen ontwikkelingstoestand vertoonen, die correspondeert met de maanphasen, zoodat telkens vlak vóór volle maan de geslachtsorganen het volst, en daarmee de dieren voor de liefhebbers het lekkerst zijn. Trouwens ook bij verschillende andere dieren zijn zulke maan-cyklen bij de voortplanting bekend, ofschoon zij niet zoo frappant zijn als in de twee bovengenoemde gevallen. Aan de Amerikaansche kusten bij Florida vertoont een verwante van den Palolo-worm een zelfde verschijnsel en ook bij andere wormen en krabben vindt men dit in meerdere of mindere mate. Bij sommige dieren schijnt de hoogte van het getij daarbij een rol te spelen, maar bij den Palolo-worm is dit zeker niet het geval, daar het verschijnsel zich ook schijnt voor te doen in tanks, die onafhankelijk zijn van de hoogte van het water. En in dit verband mogen wij zeker nog herinneren aan de periodieke geslachtelijke verschijnselen bij de vrouw, die dan wel niet volkomen met de maanphase overeenstemmen mogen, maar toch hiermee een zeer duidelijke relatie vertoonen.

De feiten zijn dus voldoende bekend; een volkomen bevredigende verklaring is echter nog niet gegeven, wat gedeeltelijk wel daarmee samenhangen zal, dat het Palolo-verschijnsel zich afspeelt in een vergelegen werelddeel, waar de mariene laboratoria met moderne technische uitrusting ontbreken [5]). En dit feit geeft dan den Heer Ortt aanleiding tot de verbijsterende op-

3) Een nadere beschrijving van dit verschijnsel kan men vinden in de meeste leerboeken der biologie en vooral in een artikel van B. Friedländer: Ueber den sogenannten Palolowurm, Biol. Centralblatt 18, 1898, die het zelf op Samoa bestudeerde.

4) H. Munro Fox, Lunar Periodicity in Reproduction, Proceedings of the Royal Society, B. 95, 1923.

5) De Heer Ortt overdrijft m.i. wel wat, als hij het vraagstuk van den Palolo-worm „het zonderlingste op het gebied der biologie" noemt en zegt dat het „tijdenlang in het brandpunt der biologische belangstelling gestaan heeft" en „geleerden van beteekenis zich jarenlang aan het onderzoek van dit probleem gewijd hebben". De biologie kent merkwaardiger en ondoorgrondelijker problemen dan dit Palolo-verschijnsel en zoover ik weet heeft nooit een bioloog van naam zich zelf er ernstig mee bezig gehouden, waarschijnlijk wel omdat de Stille Zuidzee nu niet direct dicht bij de deur ligt. De literatuur over den Palolo-worm is dan ook, in tegenstelling met die over andere biologische problemen (erfelijkheid, vogeltrek, e.d.) zeer beperkt van omvang.

merking: „Men heeft *dus* het recht om het Palolo-vraagstuk tot de parabiologische [6]) problemen te rekenen" (ik cursiveer)!

Uit dit woordje „*dus*" spreekt een levensvisie. Een verschijnsel is (nog) niet geheel verklaard; *dus* is het een parapsychologisch verschijnsel. Groei, erfelijkheid, dood, ja hoeveel andere biologische verschijnselen niet, zijn ons onvoldoende verklaard. Dan alles maar „parapsychologische" verschijnselen? En, om tot den Palolo-worm terug te keeren, welk soort parapsychologisch verschijnsel? Moet men het als een soort helderziendheid in den tijd bij den Palolo-worm beschouwen, die „weet", dat het morgen laatste kwartier zijn zal? Wat kan het den worm overigens schelen of het volle maan of nieuwe maan is, wat hoogstens van belang kan zijn voor de visschers, die er op uit gaan hem te vangen? Of als telepathie van den kant van de inboorlingen, die op de wormen wachten? Of wat anders? Het beantwoorden van deze vraag laat ik liever aan parapsychologen over.

Daarbij komt nog, dat een biologische verklaring van het Paloloverschijnsel, hoewel misschien nog niet gegeven, toch *a priori* volstrekt niet zoo moeilijk is. Het is biologisch zeer goed mogelijk, dat een combinatie van de werking van het sterke licht van de volle maan, en van bepaalde stroomingen in het najaar in de nabijheid der Samoa-eilanden, die een tijdelijk gelocaliseerde verandering in de physische en chemische geaardheid van het zeewater ter plaatse te weeg brengen kunnen, de factoren levert, die de geslachtsproducten der wormen tot rijpheid brengen, en daarmee tevens de afstooting der laatste lichaamssegmenten bij den worm veroorzaken. Wil men dit een „kosmischen" invloed noemen, mij best, mits men dit woord dan in natuurwetenschappelijken, niet in mystischen zin, opvat als een invloed van buiten onze aarde afkomstig, en b.v. ook het verbranden van de menschelijke huid onder invloed van de zonnestralen als een „kosmisch" verschijnsel betitelt!

Maar: ik zou bijna vergeten, dat ik het niet hebben zou over biologie en parapsychologie, maar over dierpsychologie en parapsychologie.

En dan moet ik allereerst den nadruk leggen op het, door niet-biologen (vooral literatoren) zoo vaak over het hoofd geziene, groote verschil in

6) De Heer Ortt schijnt hier het woord „parabiologisch" als synoniem van „parapsychologisch" op te vatten, gezien den ondertitel van zijn artikel en zijn opmerking, enkele regels verder, dat het Palolo-vraagstuk, gezien in het licht van Driesch' Entelechie-leer, tot een parapsychologisch probleem wordt. Of Driesch zelf het hiermee eens zou zijn lijkt mij eenigszins questieus.

geaardheid van mensch en dier, het volkomen verschil in „Umwelt", om met von Uexküll te spreken.

Onder de „Umwelt" van een dier verstaat von Uexküll dat gedeelte van het milieu, waarin het leeft, dat door het dier waargenomen, bemerkt wordt en waarop het zelf inwerkt [7]). Ieder dier leeft zoo in zijn eigen Umwelt en vormt zijn eigen Umwelt; de libel leeft in een libellen-Umwelt en de pad in een padden-Umwelt. En zooals libellen-Umwelt en padden-Umwelt van elkaar verschillen, verschillen beide weer van de menschen-Umwelt. Meestal zijn die dierlijke Umwelten armer dan die van den mensch: dieren zonder gehoorzin (en wij weten dat op enkele uitzonderingen na alle ongewervelde dieren geen gehoor hebben) kennen geen geluid in hun Umwelt, en alle kleurenblinde dieren (en wij weten dat met uitzondering van de apen alle zoogdieren, dus ook de hond, de kat, het paard, geheel of bijna geheel kleurenblind zijn) leven in een Umwelt zonder kleur, dus in een Umwelt zooals wij die zien in de kleurlooze film. Soms zijn zulke Umwelten zeer arm: de kwal, die aan het zeeoppervlak drijft merkt niets van de zon, den blauwen hemel boven haar, de zee met al haar dieren, maar beleeft, volgens von Uexküll, slechts de rhythmische contracties van haar eigen klok. Vaak zijn echter die Umwelten der dieren partieel rijker dan die van den mensch, en dit zoowel quantitatief als qualitatief. Verschillende dieren zien scherper, hooren fijner of ruiken beter dan de mensch; bij mijn onderzoekingen met apen werd ik herhaaldelijk door het feit getroffen, dat deze scherp reageerden op geluiden, die ik niet of slechts met moeite hooren kon, en dat de reuk bij den hond scherper ontwikkeld is dan bij den mensch is algemeen bekend. Vaak nemen de dieren de dingen ook qualitatief anders waar dan de mensch: von Frisch vond, dat verschillende stoffen, die zoet smaken voor den mensch, dat niet doen voor de bij (b.v. saccharine) en omgekeerd. Honden kunnen kinine en keukenzoutoplossingen ruiken, die voor den mensch reukeloos zijn; van bijen weten wij, dat zij het rood niet als kleur zien, maar aan den anderen kant wel het ultraviolet, dat wij niet zien, als kleur waarnemen, zoodat men zeggen kan, dat het zichtbaar spectrum voor de bij, in vergelijk met den mensch, naar de kortgolvige zijde verschoven is. Ja zelfs heeft men gevonden, dat de elrits, een klein vischje, niet alleen het rood als kleur ziet, als wij, maar ook het ultraviolet, ja zelfs binnen het ultraviolet nog eens minstens drie kleurvariëteiten onderscheidt, zoodat dat dier zeker een veel rijkere

7) Een aardige, halfpopulaire inleiding tot zijn Umwelt-leer vindt men bij J. von Uexküll und G. Kriszat: Streifzüge durch die Umwelten von Tieren und Menschen. Serie „Verständliche Wissenschaft": XXI. Berlin 1934.

kleuren-Umwelt heeft dan wij. Ik vermeld dit alles slechts om te doen uitkomen, hoe zeer de menschelijke en dierlijke Umwelten van elkaar verschillen kunnen.

Daarbij komt nog iets anders. Niet alleen bestaan er quantitatieve en qualitatieve verschillen in de Umwelten van mensch en dier, maar de onderlinge rangorde van de zintuigfuncties kan geheel verschillend zijn. De mensch is in de eerste plaats een gezichtsdier, leeft hoofdzakelijk op visueele sensaties. Geheel anders is b.v. de hond, die een uitgesproken reukdier is (wat natuurlijk niet zeggen wil, dat hij niet ziet). De hond leeft in een wereld van geuren, zooals de mensch in een wereld van hoofdzakelijk visueele indrukken leeft. Von Uexküll heeft eens zeer geestig een wandeling beschreven, die hij met zijn hond maakte: als de baas stil staat voor een boekenwinkel, ziet de hond voor het raam niets dan hem niets zeggende grootere en kleinere voorwerpen; bij het passeeren van een slagerswinkel daarentegen gaat voor den hond een wereld van geuren open, terwijl de baas slechts een hem vrij onaantrekkelijke vleeschgeur waarneemt en als zij den hoek van de straat willen omslaan, die den baas geen bijzondere indrukken verschaft, is de hond haast niet weg te slaan van een hoeksteen, die hem een serie uiterst boeiende belevingen verschaft, die tenslotte daarmee een besluit vinden, dat de hond zijn geurig visitekaartje boven de reeds daar aanwezige berichten van zijn soortgenooten deponeert!

Nog één, misschien reeds bekend, voorbeeld, hoe de zintuigen der dieren en vooral hun reuk, die van den mensch overtreffen kunnen. Fabre liet vrouwelijke poppen van den eikenspinner, een vlindersoort, waarvan hij drie jaar lang tevergeefs in de omgeving van zijn woonplaats naar mannetjes gezocht had, in zijn kamer uitkomen. Den volgenden dag vond hij 60 van die mannetjes in zijn kamer, die, waarschijnlijk van mijlen ver, op de geur van het uitgekomen wijfje afgekomen waren. En Forel vertelt, dat toen hij een paar vrouwelijke poppen van den nachtpauwoog in zijn kamer in Lausanne had laten uitkomen, er den volgenden morgen voor zijn gesloten raam zoo'n gedrang van mannetjes van dezelfde soort was, dat het de opmerkzaamheid van de straatjongens trok, die die mooie vlinders vangen wilden. En dat dit werkelijk op reukgewaarwordingen berustte, bleek wel daaruit, dat de mannetjes bij Fabre niet vlogen naar de plaats, waar de wijfjes juist heen gebracht waren, maar naar de plaats, waar zij zich gedurende eenigen tijd bevonden hadden en dus nog reuksporen hadden achtergelaten, en uit het feit, dat, als men de wijfjes onder een glazen klok zette, en die hermetisch aan den bodem afsloot, de mannetjes de wijfjes niet vinden konden, ofschoon

zij zich vlak in hun nabijheid bevonden, alleen omdat nu de oriëntatie door den reuk verhinderd was.

Wat ik met dit alles zeggen wilde is dit: de wereld, waarin het dier leeft, is anders, soms volkomen anders dan die van den mensch. Door zijn vaak geheel ander zintuigbezit, door zijn meestal geheel andere belangstelling, gaat het dier achteloos voorbij aan wat ons treft en reageert het scherp op verschijnselen, die wij niet waarnemen of die buiten onze aandacht liggen. Zeer groot is reeds het verschil tusschen den mensch en zijn meest getrouwen makker: den hond. En ziet men nu den hond reageeren op iets wat ons ontgaat, b.v. een hond blaffen in den hoek van een kamer, waar wij niets bemerken, dan is maar al te vaak de niet-biologisch geschoolde en parapsychologisch ingestelde er toe geneigd, niet om te vragen: ruikt of hoort hij daar wat? maar om te zeggen: hij reageert op iets, wat ik niet bemerk, *dus* is hij parapsychologisch begaafd!

Indertijd heeft Dr. Tenhaeff er in dit tijdschrift [8]) al terecht op gewezen, dat het geen zin heeft, het z.g. „weervoorspellen'' bij dieren als een soort profetie, dus als een helderziendheid in den tijd, op te vatten, waartoe sommigen wel geneigd schijnen. Wij mogen aannemen, dat vele meteorologische verschijnselen als regenval of onweer en zelfs verschijnselen als aardbevingen of vulcanische uitbarstingen, niet maar zoo „uit de lucht komen vallen", maar voorafgegaan worden door andere verschijnselen, die door de dieren kunnen worden opgemerkt. Het lage vliegen der zwaluwen vóór den regen laat zich geredelijk verklaren door het feit, dat door het hooge vochtigheidsgehalte der lucht vóór een regenbui de insecten laag moeten vliegen en de zwaluwen, die hen jagen, dit volgen. Ook de verschijnselen, die zich eenige dagen voor de uitbarsting van den Mt. Pélé op Martinique voordeden (b.v. het wegvluchten van dieren van den berg) zijn hoogstwaarschijnlijk veroorzaakt door het feit, dat de dieren dingen waarnemen (misschien gasontwikkeling of zoo), die aan de menschen verborgen bleven. Zoo vindt dit alles een eenvoudige, natuurlijke verklaring.

Minder kan ik met den Heer Tenhaeff instemmen, als hij enkele anecdotische voorvallen gaat aanhalen ten bewijze [9]), dat dieren toch soms ook werkelijke „Ahnung" van toekomstige gebeurtenissen hebben kunnen. Een ooievaarspaar verlaat zijn nest op een boerderij en „nog in dienzelfden

8) W. H. C. Tenhaeff, Dierpsychologie en Parapsychologie. Tijdschrift voor Parapsychologie, V, 1932.

9) Het komt mij voor, dat Dr. Bierens de Haan hier iets te ver gaat. Als bewijzen heb ik deze voorvallen niet aangevoerd. Met nadruk heb ik er op gewezen, dat het laatste woord hier is aan de observatie onder experimenteele omstandigheden. Tenhaeff.

zomer", dus wellicht verschillende maanden later, brandt het huis af. Een *post*, maar daarom ook een *propter*? Hoe vaak verlaten ooievaars om ons onbekende redenen lang bewoonde nesten niet, zonder dat er daarna iets met het huis geschiedt en hoe vaak verbranden niet boerderijen, ja zelfs boerderijen met nesten van ooievaars met hun jongen, blijkbaar zonder dat deze geweten hebben, dat hun zoo'n gevaar dreigde? Wie geeft ons eens een statistiek van het aantal gevallen, dat twee zulke verschijnselen (b.v. het verlaten van het nest en het afbranden van het huis) wel en niet op elkaar volgden en aan elkaar voorafgingen? Tot zoolang blijft scepsis over het causaal verband tusschen beide gerechtvaardigd [10]).

Maar het meest slaat den dierpsycholoog de schrik om het hart als de parapsycholoog hem materiaal komt aanbrengen ten bewijze van „de occulte vermogens der dierenziel".

Deze schrik wordt allereerst veroorzaakt door een kwestie van methode. Ook de dierpsychologie heeft een periode doorloopen, die culmineerde in de werken van een Darwin en Romanes, waarbij zij haar materiaal uitsluitend of in hoofdzaak verkrijgen moest uit anecdotische, d.w.z. los op zichzelf staande, toevallige waarnemingen, meestal geput uit kranten en tijdschriften. Vooral de Engelsche bladen leverden daartoe een groot materiaal. „Mijn vriend, Kolonel X, een moedig en betrouwbaar man" heet het dan, of „een nicht van mijn vrouw, die al sinds haar jeugd een dierenvriendin was"....... en dan volgen verhalen, die meestal te ongeloofllijker zijn naarmate de zegsman meer werd opgehemeld. Deze anecdotische methode vertoont zeer ernstige fouten voor werkelijk wetenschappelijk onderzoek. Ten eerste zijn de meeste berichtgevers niet wetenschappelijk en kritisch genoeg geschoold om goed te kunnen onderscheiden, wat zij werkelijk waarnemen en wat zij meenen waar te nemen (wat nog niet hetzelfde is!). Dan vindt de berichtgever het meestal noodig, aan zijn waarneming een interpretatie toe te voegen, wat de waarde van de waarneming niet bepaald verhoogt, daar dan de mededeeling door die interpretatie maar al te vaak (zij het ook onbewust) onder een speciaal licht gezet wordt. Ook is het genoegen, eens een boeiend verhaal te vertellen,

---

10) Ik zal maar liever niets zeggen over een ander onderwerp, dat de Heer Tenhaeff in zijn artikel aanroert, en dat men wel als de „tragicomedie der dierpsychologie" betiteld heeft, n.l. dat van de „rekenende" paarden en „denkende" honden. Ik voor mij wist niet, dat Krall, die altijd volgehouden heeft, dat zijn paarden werkelijk dachten en rekenden, later het over een andere boeg gegooid heeft en van telepathie tusschen mensch en paard is gaan spreken. Men leze echter vooral ook de kritische opmerkingen van den Heer Tenhaeff zelf aan het eind van zijn artikel.

maar al te vaak van invloed op de waarde van het medegedeelde zelf. En tenslotte speelden vele van die waargenomen gebeurtenissen zich in het verleden af en wordt de herinnering veranderd en beïnvloed door het doel waarmee het verhaal gedaan wordt. Men behoeft nog geen psychoanalyticus te zijn, om de waarde van dergelijke „getuigenverklaringen" wat sceptisch te beoordeelen.

In de dierpsychologie heeft nu in de laatste 40 jaar, sinds Thorndike's baanbrekende experimenten, deze anecdotische methode geheel afgedaan en de moderne dierpsycholoog ziet op dien vroegeren tijd terug als op wetenschappelijke middeleeuwen [11]). En er heeft zegen gerust op die methodische verbetering: de dierpsychologie beschikt thans over een uitgebreid feitenmateriaal van werkelijk wetenschappelijke waarde. En dan komt de parapsycholoog tot hem .... met een collectie nieuwe anecdotes.

Ik wil volstrekt niet beweren, dat al die verhalen geheel waardeloos zijn en wil zelfs toegeven, dat zij elkaar min of meer ondersteunen [12]). Iemand, die reeds in de parapsychologische vermogens van het dier gelooft, zullen zij ongetwijfeld in zijn geloof versterken. Voor mij persoonlijk zijn zij echter weinig overtuigend, gedeeltelijk misschien juist weer door het anecdotische karakter van die verhalen. Over de wetenschappelijke betrouwbaarheid van al die mededeelers is niets bekend. Tegen alles wat als telepathische hallucinatie van het dier aangevoerd wordt, blijf ik het bezwaar voelen, dat met de mogelijkheid, dat het dier door andere zintuigen iets waarnam wat de mensch met zijn gezicht niet bemerkte, geen of niet voldoende rekening gehouden wordt. Op de statistische onvolledigheid van berichten over z.g. voorgevoelens bij dieren (hoe dikwijls huilen honden niet in den nacht op de boerderij zonder dat den volgenden dag de boer sterft!) heb ik boven al gewezen. Wanneer het waar is, dat dieren tegelijk met menschen blijk geven een phantoom waar te nemen, zou ik dit eerder willen opvatten als een bewijs van de realiteit van dergelijke verschijnselen, dan als bewijs voor supernormale waarneming bij het

---

11) Voor geïnteresseerden in deze methodische kwesties verwijs ik naar mijn werkje: Die Tierpsychologische Forschung. Ihre Ziele und Wege. Leipzig, Barth, 1935.

12) Naar men weet, heeft E. Bozzano in zijn boekje „Les manifestations métapsychiques et les animaux" (Parijs, 1926) een overzicht gegeven van alle gevallen van dergelijke parapsychologische verschijnselen bij dieren, die hij in de Proceedings van de S.P.R. kon vinden. Een bloemlezing daaruit vindt men in het boekje van Ir. Felix Ortt „Over de dierenziel", den Haag, 1933.

dier [13]). En als de mensch in den droom of in wakenden toestand plotseling het gevoel krijgt, dat er iets met een geliefd dier gebeurt, en dit dan later bevestigd wordt (als in het vaak geciteerde geval van den droom van den schrijver Rider Haggard, die droomde dat er iets met zijn hond gebeurd was, en den volgenden dag bemerkte, dat deze juist op dat zelfde oogenblik door den trein overreden was), of daarbij zelfs meent het dier te zien of te hooren, dan zou ik dat liever willen toeschrijven aan een paragnosie of helderziendheid van den daartoe begaafden mensch, dan aan een paranormale manifestatie van het dier. Hiervoor pleit m.i. zeker, dat zulk contact altijd plaats vindt met een door den ontvangenden mensch zelf geliefd dier, nooit eens met een dier, waar hij neutraal tegenover staat (b.v. den hond van zijn buurman). Dit wijst zeker op van den mensch uitgaande activiteit. En vooral is dit het geval, als zulk een liefde maar van één kant komt, en b.v. katten in doodsgevaar of bij hun sterven zich aan hun meesteres zouden vertoond hebben. De meesteres was gehecht aan de kat, de kat hecht zich niet of uiterst weinig aan den mensch. Het is dan hoogst onwaarschijnlijk, dat een dergelijk contact in het stervensuur van het dier en veel aannemelijker, dat het van den mensch uitgaat. Al dergelijke gevallen lijken mij dus veel belangrijker voor de parapsychologische vermogens van den mensch, dan dat zij bewijzend zijn zouden voor die van het dier!

Maar ietwat kregelig wordt de dierpsycholoog, wanneer de parapsycholoog zijn handen uitstrekken wil naar iets, dat zeker geheel op het terrein van den dierpsycholoog ligt, en hem wil gaan vertellen, dat het instinct der dieren ook een parapsychologisch verschijnsel is [14]).

Ik wil toegeven, dat er op het eerste gezicht voor hem, die naar parapsychologische verschijnselen bij dieren zoekt, misschien aanleiding bestaat, het dierlijk instinct als zoodanig op te vatten. Ten minste, in vele gevallen waarin men van instinct en instincthandeling bij de dieren spreekt, ziet men, dat het dier handelt *alsof* het iets wist, wat het op natuurlijke wijze niet weten kan. Een eenvoudig voorbeeld: de vogel die, zonder dit van andere geleerd te hebben en zonder het oudere voor hem te hebben zien doen, op zijn eieren gaat zitten, handelt *alsof* hij wist, dat uit die

13) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Hallucinations véridiques", waarnemingen van het paranormale en paranormale waarnemingen in Parapsychologische Studiën, Amsterdam, 1936.

14) Een typisch voorbeeld van deze opvatting vond ik onlangs weer in een schrijven, dat ik van iemand, die zich op het gebied der parapsychologie beweegt, ontving, en waarin deze, m i r n i c h t s, d i r n i c h t s, sprak van „parapsychologische verschijnselen, zooals instinct en helderziendheid"!

eieren jongen komen moeten, en daarbij wist, dat de jongen in die eieren een zekere warmte voor hun ontwikkeling noodig hebben. Een gemakkelijke, maar wel wat erg goedkoope, verklaring is dan weer om te zeggen het dier kan dat niet op normaal psychologische wijze te weten gekomen zijn, *dus:* het is helderziend en weet langs paranormalen weg, wat voor zijn eieren noodig is [15]). Nu is het echter juist karakteristiek voor het instinct, dat het dier, althans aanvankelijk, *niet* weet wat het doet en wat het doen moet en doelmatige handelingen uitvoert voor een doel, dat het niet blijkt te kennen. Het instinct wordt hier zeker niet minder onbegrijpelijk en merkwaardig door, maar men zal begrijpen, dat dan de „intuïtieve helderziendheid" waarvan wel gesproken wordt, niet te verdedigen is.

Dat het dier, dat onder den drang van een instinct handelt, niet weet waartoe het dat doet, blijkt wel uit de vele vergissingen, die bij zulke handelingen vaak optreden. Vogels broeden hun eieren, maar gaan als zij broedsch zijn ook zitten op steenen of op andere kleinere koude voorwerpen. Aasvliegen, díe hun eieren op rottend vleesch leggen, leggen ze ook wel op bloemen, die naar rottend vleesch ruiken, zoodat hun eieren te gronde gaan. Waar blijft dan de helderziendheid? Zoodra de omstandigheden iets anders zijn dan gewoonlijk en vooral wanneer de onderzoekende mensch ingrijpt en met zijn experimenten het dier strikken zet bij de uitvoering van zijn instincthandelingen, loopt het instinct herhaaldelijk vast, juist door dat gebrek aan weten bij het dier.

Laat ik één voorbeeld uit vele mogen aanhalen. De wesp *Eumenes* bouwt voor zijn nakomelingschap een koepelvormige cel van leem en steentjes en bergt daarin een 15-tal kleine rupsjes, die, in tegenstelling van wat men bij de meeste graafwespen vindt, niet tevoren verdoofd worden door een steek van de wesp en zich dus nog bewegen kunnen. Waar hierbij nu het gevaar bestaat, dat de bewegende rupsjes het in de cel gelegde ei van de wesp zouden kunnen platdrukken of beschadigen, legt de wesp haar ei niet op de rupsen zelf (als door de andere graafwespen gedaan wordt, die de rupsen wel verdooven), maar aan het dak van het nest. Als dan later de larve van de wesp uit het ei gekomen is en zich voeden gaat met de nog half levende rupsen, laat zij zich langs een draadje zak-

15) Ook de Fransche filosoof Spaier heeft dit voor kort min of meer gedaan. (A. Spaier, De la nature de l'Instinct, Revue philosophique, 1930). Daarentegen waarschuwt de bioloog-parapsycholoog K. C. Schneider in een artikel „Instinkt und Hellsehen" in het Zeitschr. für Parapsychologie van 1926 terecht tegen identificatie van deze beide verschijnselen.

ken en kan weer omhoog vluchten als de rupsen te sterk bewegen gaan. Dit geeft nu wel sterk den indruk, alsof de wesp wist wat haar larven noodig hebben om in leven te blijven en het gevaar kende, dat haar van die levende rupsen bedreigde. Maar, wat gebeurt als wij eens het dak van de cel wegnemen? Hingston[16]), die naast vele andere interessante proeven, dit eens probeerde, zag, dat, hoewel de wesp het defect aan haar cel bemerkte en er daarnaast nog voldoende ruimte over gebleven was om het ei aan vast te hechten, zij toch na lang dralen niets anders kon doen dan wat zij gewoon was en het ei daar deponeerde, waar zij het in normale omstandigheden doen moest, n.l. boven aan de cel, zoodat het ei door het gat naar buiten viel en verloren ging. Men ziet het, ook hier weer is van helderziendheid, van een kennen van de behoeften van de toekomstige larven en zelfs van het doel van eigen handelingen, niets te bemerken. Het dier handelt volgens een aangeboren handelingsschema, waarvan het zelf het doel en den zin niet kent. In plaats van helderziend is het onder den drang van een instinct handelend dier veeleer blind te noemen.

Ik wil hier niet dieper op het probleem van het dierlijk instinct ingaan, een probleem dat al veel besproken en overdacht is en terecht steeds als het centrale en meest principiëele probleem van de dierpsychologie beschouwd wordt[17]). Ik heb dit alleen even aangeroerd om aan te toonen, hoe verkeerd het is, te meenen het instinct verklaard te hebben, eenvoudig door het als een geval van helderziendheid te beschouwen. Het instinct is een biologisch, een dierpsychologisch probleem; biologen zullen er klaarheid in moeten brengen en moeten trachten het zoo veel mogelijk voor ons begrijpelijk te maken, waarbij wij wel nooit zullen komen tot een volkomen verklaring en zullen moeten toegeven, dat het instinct behoort tot die biologische verschijnselen, die beschreven en in details bestudeerd, maar verder als iets primair gegevens, als een „Urphänomen" in Goetheaanschen zin, moeten worden geaccepteerd. Met het zonder meer als helderziendheid, als een parapsychologisch, want onbegrepen, verschijnsel op te vatten, zijn wij niet gebaat.

Laat ik mogen eindigen. Ik blijf gelooven, dat dierpsychologie en parapsychologie goed zullen doen, elk op eigen terrein te blijven en niet te trachten, ten bate van eigen kas, munt te slaan uit de onzekerheden van den buurman. Zulke uitstapjes op vreemd terrein moeten zich op den

---

16) R. W. G. Hingston, Problems of Instinct and Intelligence. London, 1928.

17) Voor belangstellenden verwijs ik nog naar mijn voordracht over het instinct: „Probleme des tierischen Instinktes", in: Die Naturwissenschaften, 1935.

duur wreken; als later erkend moet worden, dat men ten onrechte zich vergrepen heeft aan eens andermans goed, doet men daarmee geen goed aan eigen zaak. Laten dierpsychologie en parapsychologie vriendschappelijk naast elkaar blijven werken, maar inmengingen op hun gebied afwijzen met een: *non tali auxilio!*

HET WONDER

door Ir. FELIX ORTT

In zijn bespreking van het geval van Theresia Neumann in zijn boek: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie" (Utrecht, 1934) vermeldt Dr. W. H. C. Tenhaeff, dat Dr. F. Gerlich, die een uitvoerig werk over Theresia schreef en aanvankelijk uiterst sceptisch tegenover dat geval stond, doch na vijf maanden verblijf te Konnersreuth te hebben gehouden, allengs op grond van eigen ervaringen, de echtheid ervan heeft moeten erkennen, in zijn boek de geneigdheid vertoont zich op het Wonder (het bovennatuurlijke) te beroepen, waar het geldt de verklaring dezer verschijnselen.

Merkwaardig noemt Dr. Tenhaeff dit van Gerlich als protestantsch historicus, terwijl op het godsdienstpsychologisch congres in 1930 te Erfurt, de R.K. hoogleeraren Lindworsky en Wunderle een „natuurlijke" verklaring mogelijk achtten. Dergelijks de R.K. arts Jozef Deutsch en anderen, die de verklaring zoeken in hysterie, psychogene stigmatisatie, conversiesymptomen e.d.

Bij overdenking van dergelijke problemen doet zich allereerst de behoefte gevoelen aan een scherpe omschrijving van het begrip „wonder", alvorens men kan trachten uit te maken of er van wonder sprake kan zijn of niet — ja, of van natuurfilosofisch standpunt uit, een wonder wel denkbaar kan worden geacht, en zoo ja, in welken zin.

De gewone opvatting van het begrip „wonder" is wel deze, dat men daarin ziet een ingrijpen van God in het gewone, natuurlijke wereldgebeuren. In meer wetenschappelijke taal gezegd: een gebeurtenis die buiten het causaal verband van den natuurlijken loop der dingen valt.

Niet alleen dat wij, met onze wetenschap, nog niet in staat zijn het gebeuren uit den voorafgaanden toestand, in verband met werkende krachten en invloeden (niet alleen physisch-chemische, maar ook biologische en psychische) causaal af te leiden. Want dat kan alleen een bewijs zijn van onze ontoereikende kennis, en deze mogelijkheid zal ieder wetenschappelijk-denkend mensch aanstonds toegeven. Dan komen we wel in het gebied van

het verbazingwekkende, het verwonderlijke, maar niet van het wonder. Maar de wetenschap zal positief moeten uitmaken, dat zulk een afleiding, rekening houdende met de causaliteit in het gebeuren in deze wereld, niet mogelijk is.

Is die mogelijkheid uitgesloten, dan is er reden om daarvoor het begrip „wonder" in te voeren.

Onze ingeboren behoefte aan causaal verklaren dwingt ons dan toch om een reden te zoeken, waarom die gebeurtenis heeft plaatsgehad, terwijl een aardsche oorzaak is buitengesloten. Het geloof neemt dan aan: de werking Gods, als oorzaak. Zoo staat het wonder tegenover de natuurlijke verklaring.

Stellen wij de zaak zoo, dan is daarmede een einde gemaakt aan de verwarring stichtende, niet ter zake doende bewering dat alles wonder is: het ontwikkelen van een zaadje tot een plant, het scheppende vermogen in den mensch, enz., enz. Dit is voor ons weliswaar niet te doorgronden, we mogen het bewonderen, ons er over verwonderen, maar dit alles past in het causaal verband van het wereldgebeuren. Onder precies dezelfde omstandigheden zal precies hetzelfde geschieden. Doch alleen zij, die in godsdienstfilosofisch opzicht op theïstisch standpunt staan, n.l. die God beschouwen als boven of buiten het heelal staande en tevens daarin werkende, kunnen de Goddelijke oorsprong van het wonder aanvaarden.

De vraag is nu, of voor hen die niet de theïstische godsdienstfilosofie aanhangen, het begrip „wonder" redelijk kan zijn.

Het komt mij voor dat dit zeer zeker het geval is.

Om dit duidelijk te maken denken wij aan het bekende werkje „Platland" („Flatland", in het oorspronkelijke). Dit is een verhaal dat zich afspeelt in het platte vlak. De bewoners van dat platte vlak kennen geen andere dimensies dan die van het platte vlak, van een derde of een ruimte-dimensie hebben zij geen begrip of voorstelling. De levende wezens in die Platlandwereld zijn figuren uit een vlakke-meetkundeboek, driehoeken, vierhoeken, cirkels enz. Hun woningen zijn ook in het platte vlak geteekende figuren, vergelijkbaar met onze architectonische plattegrond-teekeningen. Op den gedenkwaardigen Oudejaarsavond waarop het verhaal begint, zit het vierkant, dat de roman schrijft, in zijn studeerkamer, met gesloten deur, heel alleen. Terwijl de deur gesloten blijft, verschijnt plotseling een bezoeker in zijn kamer, een cirkel. In die wereld is een cirkel een maatschappelijk hoog verheven persoonlijkheid. Het vierkant begroet zijn bezoeker dan ook zeer eerbiedig, maar vraagt verbaasd hoe die binnen is gekomen.

„Uit de ruimtewereld, van boven af", zegt de cirkel. Het vierkant, hoewel een zeer intelligente en mathematisch onderlegde persoonlijkheid, begrijpt daar niets van. Nog meer stijgt zijn verbazing, als de cirkel plotseling geweldig groot wordt, een oogenblik later in elkaar krimpt, zeer klein wordt en verdwijnt, maar toch met het vierkant door blijft spreken. Over deze „wonderen" is het vierkant verbluft. Zijn bezoeker zegt dat dit uiterst eenvoudig verklaarbaar is, want hij is een bol, een ruimte-voorwerp. Naarmate hij zich min of meer in de ruimte verheft, is de doorsnede met het Platland een cirkel van grooter of kleiner diameter, en bij nog meerder verheffing snijdt het Platland-vlak den bol niet meer en is dus de cirkel uit Platland verdwenen.

Dit alles is voor den Platland-bewoner het echte „wonder", want het is een gebeurtenis die niet door de „causaliteit in Platland" verklaarbaar is. Het is weliswaar geen gebeurtenis buiten causaal verband, want zulk een gebeurtenis is ondenkbaar, maar de reeks van oorzaak en gevolg speelt zich af in een sfeer buiten Platland en is dus in Platland niet alleen niet kenbaar, maar ook niet bestaanbaar. In Ruimteland is die causaliteit zeer gemakkelijk aantoonbaar, n.l. een beweging van den bol in een richting loodrecht op het platte vlak van Platland.

Dit zeer zinrijke en suggestieve verhaaltje geeft ons plotseling een helder beeld van wat wij, ruimtelandbewoners, uit natuurfilosofisch oogpunt als „wonder" hebben te beschouwen. Dat is dus een gebeurtenis die bepaald wordt door wetten, welke buiten ons heelal werken.

De nieuwere wetenschap beschouwt, volgens Einstein-Minkowski, ons heelal als een vierdimensionale grootheid, n.l. van drie ruimte- en één tijdsdimensie. De ruimte wordt beschouwd als een Riemannsche gekromde ruimte, dat wil zeggen een wel onbegrensde maar toch eindige grootheid. Alleen die aanname geeft zin aan de hypothese van De Sitter van een uitdijend heelal, die zelfs zoo is uitgewerkt dat de mate van uitdijing door hem in cijfers is geschat.

De voor de hand liggende vraag is: als ons heelal een eindige ruimte is ter grootte van zooveel (een reusachtig getal) kubieke kilometers, of als men wil, van zooveel (ook een reusachtig getal, al zijn er minder nullen in) kubieke lichtjaren — wat is daar dan buiten?

Antwoord: niets.

Vraag: maar als er niets buiten is, hoe kan dat heelal zich dan in den loop der tijden uitzetten?

Uit dit dilemma komt men alleen, als men zich realiseert dat er in-

derdaad niets buiten is in de sfeer der drie ruimte-dimensies; maar dat, wanneer men een vierde ruimte-dimensie (niet te verwarren met de vierde (tijds)dimensie van ons zintuigelijk-waarneembaar heelal) aanvaardt, er dan een heele wereld buiten is, evenals Ruimteland een heele wereld is buiten Platland, maar voor den Platland-bewoner onkenbaar en onvoorstelbaar — hoogstens aanvaardbaar als abstract begrip.

Zijn er gronden om aan te nemen, dat zulk een abstract begrip als een hooger-dimensioneele wereld ten opzichte van ons heelal, dus een wereld van vier ruimte-dimensies, aan een hoogere realiteit beantwoordt?

Zulke gronden zijn er wel, al hebben ze geen overtuigende bewijskracht. Vooreerst, gelijk gezegd is, in de hoogst-serieuse hypothese van De Sitter van een uitdijend heelal. Daarvan is moeilijk een begrip of voorstelling te maken als men niet een hoogere ruimte-dimensie onderstelt.

Ten tweede: in de onmogelijkheid die de mathematische physica heeft vastgesteld om de electronen-banen in het atoom door formules voor te stellen welke slechts drie ruimte-dimensies omvatten.

Ten derde: paraphysische verschijnselen, die waargenomen zijn en waarvan elke verklaring ontbreekt, wanneer men die zoekt in de wetten, welke in ons heelal bekend zijn, maar die plotseling zeer eenvoudig verklaarbaar zijn bij de onderstelling van een vierde ruimte-dimensie. Ik denk nu vooral aan het touw, aan beide einden door zegels op een tafel bevestigd en waarin door paraphysischen invloed een knoop ontstaat. Zöllner heeft aangetoond dat dit zeer eenvoudig te verklaren is bij overgang in de vierde ruimte-dimensie. Die verklaring is in de kringen der wetenschappelijke onderzoekers niet au sérieux genomen en hoogstens beschouwd als een geniaal bedenksel van Zöllner. Maar nu er geen andere verklaring bekend is die eenigszins aannemelijk is, wijst het er toch m.i. wel op, dat we de Zöllner-hypothese niet maar zonder meer hebben te verwerpen. Te meer waar er ook andere gronden schijnen heen te wijzen.

Ten vierde: de ervaringen die o.a. Anker Larsen zoo herhaaldelijk beschrijft, dat er niet aan te twijfelen is of het zijn ervaringen van hem en anderen (de verklaring daargelaten) n.l. het door menschen en dingen heenzien, of liever gezegd: ze zien alsof men binnen in hen verplaatst was. Het is zeer moeilijk over zulk een psychische ervaring van anderen te schrijven; ook blijkt het zeer moeilijk te zijn, als men het zelf beleefd heeft, om het aan anderen duidelijk te maken (wat ook blijkt uit de niet zeer geslaagde pogingen van Anker Larsen zelf). Maar bij de lezing ervan trof mij toch de onmiskenbare analogie met de

sensatie die de Bol in het Platland-verhaal moet gehad hebben, toen hij van uit zijn Ruimte-dimensie alle huizen en menschen van Platland doorzag — van binnen en van buiten.

Nogmaals: die vier gronden zijn geen *bewijzen* voor de realiteit van een vierde ruimte-dimensie, maar m.i. toch van gewicht genoeg om de mogelijkheid niet te verwerpen.

En met de tijdsdimensie van ons heelal hebben wij hetzelfde. Aan ons doet de tijd zich voor als een lijn, een éendimensionale grootheid. We hebben ervaring over het deel van die lijn, wat we doorloopen hebben, en we kijken niet verder dan het steeds zich verschuivende „Nu", tegen den blinden muur van de onzekere toekomst.

Maar enkelen, begaafd met de parapsychische vermogens van het tweede gezicht (tot zekere mate geldt dit ook voor het Dunne-effect) overzien plotseling — alsof zij buiten de tijdslijn waren geplaatst — in één flits een toekomstbeeld, dat zich later tot in alle details blijkt te verwezenlijken.

Wanneer we met Einstein-Minkowski het heelal beschouwen als een vierdimensionale tijdruimtelijke grootheid, en we stellen ons dit voor als een vaststaand geheel, terwijl de mensch in de tijdsdimensie voortgaat en het „Nu" is als de doorsnede van het Minkowski-heelal door het vlak van ons bewustzijn — dan is in die voorstellingswijze ook denkbaar, dat onze psyche buiten de tijdslijn geplaatst, de toekomst in een flits kan overzien (het verleden eveneens).

„Buiten de tijdslijn geplaatst" wil zeggen: een tweede dimensie, een „tijdsvlak" onderstellen. Wij kunnen die noemen „de eeuwigheidsdimensie", omdat in de taal der filosofie „eeuwig" genoemd wordt wat buiten den tijd ligt.

Hebben wij hiermede de gronden aangegeven waarop de hypothese kan berusten dat er een meer-dimensionale realiteit bestaat dan die, welke in ons zintuigelijk-waarneembaar heelal vervat is, dan volgt hier aanstonds het natuurfilosofisch begrip van „wonder" uit. Namelijk een gebeurtenis, waarvan de causaliteit ligt buiten ons heelal, in een hooger-dimensionale wereld.

Wordt deze definitie aanvaard, dan zal elk parapsychologisch verschijnsel getoetst moeten worden aan de vraag, of we al dan niet met een wonder te doen hebben.

Er is b.v. vooralsnog geen grond om in het algemeen de paraphysische verschijnselen als telekinetische, materialisaties („pseudopods") enz.

als wonderen op te vatten. Maar voor enkele, b.v. dat door Zöllner genoemde, of het verplaatsen van de bel van Crookes door een muur, of die van de strootjes door een tafel doen toch wel de vraag rijzen of hier van een wonder sprake kan zijn?

Gesteld dat de bijbelsche verhalen historisch juist zouden zijn, dan behoeven de wondergenezingen door Jezus of het wandelen op het water geen wonderen te zijn in natuurfilosofischen zin; voor het wonder van de brooden en de visschen zou het eerder mogelijk zijn, dat de verklaring in die richting te zoeken zou zijn [1]). De opstanding van Jezus en de verschijning aan zijn discipelen door de gesloten deur schijnen ook in die richting te wijzen.

Dat Theresia Neumann geregeld haar stigmata vertoont, behoeft natuurfilosofisch geen wonder te zijn. Maar haar gewichtstoename elke week na de gewichtsvermindering tengevolge van het bloedverlies, en het behoud van lichaamsgewicht en gezondheid zonder gebruik van voedsel, doen weer de vraag rijzen: is dit te verklaren door de werking van nog onbekende krachten in dit heelal, of ligt de verklaring buiten de sfeer van het Minkowski-heelal?

Voor ons, onderzoekers, die nog zoo in het begin van onzen wetenschappelijken arbeid staan, moge het eene verschijnsel al even onbegrijpelijk en onverklaarbaar zijn als het andere — toch lijkt het me goed toe dat de mogelijkheid, dat we met een verschijnsel te doen hebben waarvan de causaliteit buiten het voor ons kenbare heelal ligt, en waaraan wij den naam „wonder" verbinden, niet miskend worde.

---

1) De verklaring te zoeken in massa-hallucinatie lijkt mij weinig aannemelijk. beveiligswaard.

BIBLIOTHEEK VAN DE NED. STUDIEVEREENIGING VOOR „PSYCHICAL RESEARCH"

Sinds de lijst van nieuwe aanwinsten, gepubliceerd in den 8en Jrg. van dit tijdschrift, blz. 236 en 237, is de bibliotheek met de navolgende nieuwe boeken verrijkt:

Parapsychologische Studiën, verz. door P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff (Bloemlezing uit de eerste drie jaargangen van het Tijdschrift voor Parapsychologie)
Alta L. Piper, The Life and Work of Mrs. Piper (1929)
C. A. Wickland, Thirty Years among the Dead (1924)
H. Carrington, Loaves and Fishes (De „wonderen" van het Nieuwe Testament in verband met de Parapsychologie) (1936)
E. F. Bowers, The Phenomena of the Seance-room (1936)
P. A. Dietz, Telepathie en Helderziendheid (1936)
P. D. Ouspensky, A new Model of the Universe (1934)
—— „ ——, Tertium Organum (1934)
H. Desmond Thorp, Een wonderlijke spiritische ervaring (1937)
G. Lakhovsky, Le grand problème (1935)
—— „ ——, L'universion (1927)
—— „ ——, La matière (1934)
M. Adam et A. Givelet, La vie et les ondes (1935)
H. Gachot, Wünschelrute und Pendel (1936)
E. Mattiesen, Das persönliche Ueberleben des Todes, 2 dln (1936)
W. H. C. Tenhaeff, Het Spiritisme (1936)
P. Brunton, A Search in secret India, 8 th impr. (1936)
H. J. Forman, Groote profetieën der menschheid (1937)
Z. Bramley—Moore, Strange Diary (1937)
Gerda Walther, Zur Phänomenologie der Mystik (1923)
W. J. Tucker, The Principles, Theory and Practice of Scientific Prediction, I (1937)
Mrs. Rhys Davids, What is your Will? (1937)
Geraldine Cummins, Beyond human Personality (1935)
Gwendolyn Kelley Hack, Venetian Voices, psychic Phenomena and transatlantic Communications (1937)
S. Muldoon, The Case for Astral Projection (1936)

In 1938 zal een supplement op den catalogus der bibliotheek verschijnen, waarin ook de schenking-de Fremery, bestaande uit ruim 200 werken, zal worden opgenomen.

H. Wolf.

BOEKBESPREKING

HARRY PRICE, *Een Parapsycholoog vertelt zijn Ervaringen.* Vertaling Yge Foppema. Met een inleiding van Dr. W. H. C. Tenhaeff. Erven Bijleveld, Utrecht, 1936.

De oorspronkelijke, Engelsche titel van dit werk: „Confessions of a Ghost-hunter", heeft een lichtelijk twijfelachtig, bijkans ironisch accent, dat aan den titel der Nederlandsche vertaling niet toekomt. Het kan niet worden ontkend, dat dit eigenaardige „twijfelachtige" karakter min of meer aan de geheele figuur van Harry Price eigen is, zoodat er parapsychologen zijn (o.a. Moser), die hem niet au sérieux wenschen te nemen. Inderdaad verkeert de parapsychologie, niettegenstaande de groote vorderingen der laatste jaren, nog in zulk een precairen toestand, dat niets zoo noodzakelijk is, als haar streng wetenschappelijk karakter te handhaven. Het is daarom een onvergeeflijke fout van Price, dat hij zich herhaaldelijk in dwaze avonturen stortte, die èn zijn eigen naam èn dien der parapsychologie alleen maar schade deden.

Het hier besproken boek bevat een veertiental opstellen van zeer verschillende waarde. In enkele ervan hindert ons heel sterk het gebrek aan deugdelijken, wetenschappelijken ernst van den schrijver, zoodat wij eigenlijk niet goed weten, hoe hij nu zelf denkt over de door hem beschreven verschijnselen, en de lezer haast den indruk krijgt, dat er een loopje met hem wordt genomen. Andere zijn veel beter. Zoo het vrijwel geheel negatieve opstel over de „geheimen der geestenfotografie", waaraan Tenhaeff een aanhangsel omtrent Hollandsche fotomediums heeft toegevoegd, dat helaas al even negatief heeft moeten uitvallen.

Het lijkt ons zeer juist gezien van Dr. Tenhaeff, onder wiens auspiciën deze vertaling is tot stand gebracht, het hoofdstuk over Rudi Schneider te doen vervallen. De houding van Price tegenover dit medium is, op zijn zachtst uitgedrukt, zeer zonderling geweest, en men zou een onjuisten indruk niet alleen van Rudi, maar ook van de verhouding Price-Rudi krijgen, wanneer men alleen van het opstel „The last Phase" kennis nam.

Het glanspunt van het boek wordt ongetwijfeld gevormd door het laatste hoofdstuk „Hoe ik den vuurloop naar Engeland bracht" ook al zou ons een meer objectieve titel beter hebben behaagd.

Het is van fraaie foto's voorzien en geeft ons een uitvoerige en duidelijke beschrijving van de merkwaardige praestaties van Kuda Bux.

Dr. P. A. DIETZ.

BERICHT

Voor de afdeelingen der S. P. R. zullen de volgende *voordrachten* gehouden worden:

Amsterdam (Parkhotel): 13 Nov.: Prof. Dr. M. C. v. Mourik Broekman: „Het gebed als bron van kracht"; 27 Nov.: Dr. K. H. E. de Jong: „Het medium Mrs. Piper"; 18 Dec.: Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans: „De verhouding van lichaam en geest."

Den Haag (Diligentia): 26 Nov.: Ir. J. F. Carrière: „Het voorspellen in verband met het tijdsprobleem"; 17 Dec.: Dr. H. A. C. Denier v. d. Gon: „Parapsychologie en Physica."

Rotterdam (Middensteiger 12): 23 Nov.: Ds. O. W. C. v. Willigen v. d. Veen: „Parapsychologie en Mystiek"; 17 Dec.: Prof. Dr. M. C. v. Mourik Broekman: „Het gebed als bron van kracht."

INHOUD

